

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURHAN FELEK'İN ESERLERİNDE İSTANBUL
FOLKLORU

İsmail ALANTEPE

2501160881

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Zehra HAMARAT

İSTANBUL-2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İSMAİL ALANTEPE Numarası : 2501160881
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / TÜRK HALK EDEBİYATI Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEHRA HAMARAT
Tez Savunma Tarihi : 06.06.2018 Saati : 13:30
Tez Başlığı : " BURHAN FELEK'İN ESERLERİNDE İSTANBUL FOLKLORU "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ABDULKADİR EMEKSİZ		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEHRA HAMARAT		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ NURSEL UYANIKER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET AÇA		
2- DOÇ. DR. UĞUR GÜRSU		

ÖZ

BURHAN FELEK'İN ESERLERİNDE İSTANBUL FOLKLORU

İSMAİL ALANTEPE

İstanbul'un saltanat ve cumhuriyet devrini görmüş ve yaşamış bir yazar olan Burhan Felek'in gazete yazılarında ve kitaplarında İstanbul'un folklorüne ait birçok malzeme bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Felek'in yazılarında bahsettiği İstanbul'a ait folklorik unsurlar tespit edilip başlıklar halinde verilmiştir. Bu veriler ışığında Burhan Felek'in folklorü işlevsel olarak kullandığı, yazılarının etkileyiciliğini ve çekiciliğini artırmada bu ürünlerden faydalandığı ve bunu yaparken de İstanbul'un geçmişi ve yakın zamanları arasında bir köprü kurarak kültürel değişim ve dönüşümleri ortaya koyduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Halk Edebiyatı, Kültür, İstanbul, Burhan Felek

ABSTRACT

ISTANBUL FOLKLORE IN BURHAN FELEK'S WORKS

ISMAIL ALANTEPE

Burhan Felek, who lived both during the sultanate and the republic age of İstanbul, wrote many newspaper articles and books where he included folkloric materials about İstanbul.

This work aims to classify İstanbul's folkloric components in Burhan Felek's production defining and gathering them under titles. In the light of this data, it is obvious that Burhan Felek used folklore in a functional way. He inserted folkloric materials in order to increase the influence and the attraction of his writing, by doing this he bridged the past and the recent history of İstanbul and as result he revealed cultural changes and transformations.

Key Words: Folklor, Folk Literature, Culture, İstanbul, Burhan Felek

ÖNSÖZ

İstanbul, çok eski bir geçmişe sahip olan, üzerinde farklı milletten insanların yaşamış olduğu ve farklı devletlere başkentlik yapmış köklü bir şehirdir. Böyle bir tarihe ve farklılığa sahip bu şehir, her devirde insanların uğruna savaştığı bir yer olmuş ve zaman zaman el değiştirmiş, farklı inançtan ve milletten insanlarca yönetilmiştir. En son Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan şehir, imparatorluğun yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yeni devletin önde gelen şehirlerinden olmuştur.

Bu çalışmamızda İstanbul'un yaşadığı değişim ve dönüşüm, saltanat ve cumhuriyet dönemlerinde yaşamış Burhan Felek'in gözünden ele alınmıştır. Bir milletin kültürel değerlerini oluşturması sebebiyle o milleti yansıtan unsurlar olan halk edebiyatı ürünlerinden bahseden Felek, İstanbul'un tarihinde ve yakın zamanlarında meydana gelen kültürel değişim ve dönüşümü çeşitli yazılarında göstermiştir. Yazar, bu değişim ve dönüşümden her seferinde bahsetmese de, onun farklı tarihlerde kaleme aldığı yazılarından bu durum anlaşılabilir.

Metin merkezli yürüttüğümüz çalışmamızda, Burhan Felek'in gazete yazılarına gazetelerin internet erişimi sağladıkları arşivlerinden ulaşabildik. Ayrıca Burhan Felek'in kitaplarını taramak ve elde etmek için Boğaziçi Üniversitesi Aptullah Kuran Kütüphanesi'nden, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nden ve İslam Araştırmaları Merkezi'nden faydalandık. Bunun dışında yazarın bazı kitaplarını satın alma yoluyla temin ettik.

Çalışmamızda Burhan Felek'in eserlerinden bire bir yaptığımız alıntılarda yazarın kullandığı ifadelerle müdahale etmemeye çalıştık. Yalnızca anlamı bozacak kadar yanlış bir ifade varsa bunlarda düzeltmeye gittik. Bu sebeple bire bir alıntılarda anlamı bozmayacak derecede yazım yanlışları bulunmaktadır.

Çalışmamız, giriş bölümü haricinde sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Burhan Felek'in hayatından ve eserlerinden, ikinci bölümde geçiş dönemleri ve giyim kuşamdan, üçüncü bölümde ev ve mahalle hayatı ile yiyecekler ve içeceklerden, dördüncü bölümde İstanbul'un sosyal tiplerinden, beşinci bölümde

özel günler, halk inanışları ve halk takvimi ile resmi takvimlerden, altıncı bölümde mesleklerden ve ekonomik hayattan, yedinci bölümde halk tiyatrosundan ve halkın eğlence hayatından, sekizinci bölümde ise halk edebiyatından bahsettik. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yaptıktan ve çalışmadan çıkan sonuca değindikten sonra kaynakça kısmını vererek çalışmayı sonlandırdık.

Çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zehra Hamarat'a, yanımda olup destek veren arkadaşlarıma, aileme ve Burhan Felek'in hayatı hakkında bilgi edinemediğim hususlarda beni aydınlatan A. Okşan Atasoy'a teşekkür ediyorum.

İSMAİL ALANTEPE

İSTANBUL-2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

BURHAN FELEK'İN HAYATI

1.1. Doğumu, Ailesi ve Mahalle Hayatı.....	4
1.2. Eğitim Hayatı	9
1.3. Meslek Hayatı	17
1.4. Sanat ve Spor Hayatı	23
1.4.1. Sanat Hayatı.....	23
1.4.2. Spor Hayatı	25
1.5. Eserleri	27
1.5.1. Yaşarken Çıkan Kitapları	30
1.5.2. Ölümünün Ardından Çıkarılan Kitapları.....	32

2. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE GİYİM-KUŞAM

2.1. Geçiş Dönemleri.....	35
---------------------------	----

2.1.1. Doğum	35
2.1.2. Çocukluk.....	36
2.1.2.1. Çocuk Oyunları	36
2.1.2.2. Sünnnet.....	37
2.1.2.3. Okul Hayatı	41
2.1.2.3.1. Mahalle Mektepleri	41
2.1.2.3.2. Rüştiye Mektebi	42
2.1.2.3.3. İdadi Mektepleri	46
2.1.2.3.4. Yüksek Öğrenim.....	47
2.1.3. Askerlik.....	49
2.1.4. Evlilik	49
2.2. Giyim ve Kuşam.....	52
2.2.1. Kadınlarda Giyim ve Kuşam	52
2.2.2. Erkeklerde Giyim Kuşam	52
2.2.2.1. Fes	54

3. BÖLÜM

EV HAYATI, MAHALLE HAYATI VE YEME-İÇME

3.1. Ev Hayatı.....	56
3.2. Mahalle Hayatı	60
3.2.1. Komşuluk.....	61
3.2.2. Pazarlar	61
3.2.3. Yangınlar	63
3.2.4. Selamlaşma ve Hitaplar	65
3.3. Yeme-İçme	67
3.3.1. Yiyecek Ürünlerinin Yetiştirilmesi.....	67
3.3.1.1. Evlerde Yetiştirilen Sebze ve Meyveler.....	67
3.3.1.2. Dışarıdan Alınan Sebze ve Meyveler.....	68
3.3.1.3. Yetiştirilmeyen Bazı Sebze ve Meyveler	69

3.3.1.4. Bostan.....	69
3.3.2. Yiyecekler ve Hazırlanışı	71
3.3.2.1. Sebze Yemekleri	71
3.3.2.2. Et ve Balık.....	72
3.3.2.3. Hamur İşleri, Tatlılar, İçecekler	74
3.3.2.4. Bazı Eski Yemekler.....	76
3.3.2.5. Yemek Hazırlanışında Kullanılan Araç ve Gereçler.....	77
3.3.3. Yiyeceklerin Tüketilmesi.....	78
3.3.3.1. Yemeklerin Tüketiminde Kullanılan Araç ve Gereçler	78
3.3.3.2. Sofra Âdetleri	80
3.3.3.3. Yemek Meraklıları	81
3.3.3.4. Ramazan Ayında Yeme ve İçme.....	82

4. BÖLÜM

SOSYAL TİPLER

4.1. Kabadayılar	86
4.2. Saraylı Hanımlar	87
4.3. Şeyhler ve Dervişler	88
4.3.1. Şeyhler	88
4.3.2. Dervişler	91
4.4. Minder Tuhafları	92
4.5. Orijinaller	96

5. BÖLÜM

TAKVİMLER, ÖZEL GÜNLER, HALK İNANIŞLARI VE HALK HEKİMLİĞİ

5.1. Takvimler	111
5.1.1. Resmi Takvim.....	111
5.1.2. Halk Takvimi	112
5.2. Özel Günler	116

5.2.1. Muharrem Ayı	117
5.2.2. Kandiller	119
5.2.3. Ramazan	122
5.2.4. Bayramlar	126
5.3. Halk İnanışları ve Halk Hekimliği	130
5.3.1. Halk İnanışları	130
5.3.2. Halk Hekimliği	134

6. BÖLÜM

MESLEKLER VE EKONOMİK HAYAT

6.1. Meslekler	136
6.2. Ekonomik Hayat.....	154
6.2.1. Para	154
6.2.2. Maaş.....	155
6.2.3. Geçim.....	156

7. BÖLÜM

HALK TİYATROSU VE EĞLENCE HAYATI

7.1. Halk Tiyatrosu	157
7.1.1. Meddah	157
7.1.2. Karagöz.....	159
7.1.2.1 Hayalciler	161
7.1.3. Orta Oyunu	162
7.1.4. Tuluat.....	165
7.2. Eğlence Hayatı	165
7.2.1. Güreş ve Pehlivanlar.....	166
7.2.2. Hıdırellez Eğlenceleri	169
7.2.3. Hokkabazlar	172

7.2.4. Horoz Dövüştürme.....	173
7.2.5. Kabakçı Arap	173
7.2.6. Kahvehaneler	173
7.2.7. Kış Eğlenceleri.....	174
7.2.8. Kumar Oyunları ve Lades.....	175
7.2.9. Ramazan Eğlenceleri	177
7.2.10. Sayfiyeler, Mesire Yerleri ve Bostan Safaları	178

8. BÖLÜM

HALK EDEBİYATI

8.1. Anonim Halk Edebiyatı.....	183
8.1.1. Manzum Verimler.....	184
8.1.1.1. Türkü	184
8.1.1.2. Bilmece	187
8.1.1.3. Mani	190
8.1.1.4. Ninni.....	195
8.1.2. Mensur Verimler.....	195
8.1.2.1. Efsaneler.....	196
8.1.2.2. Masallar	199
8.1.2.3. Fıkralar	202
8.1.2.3.1. Ortak Şahsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdi Tipler.....	205
8.1.2.3.1.1. Dünyada Ünü Kabul Edilen Tipler	205
8.1.2.3.1.2. Türk Boyları Arasında Tanınan Tıp.....	209
8.1.2.3.1.3. Türk Boyları Arasında Doğan Tipler	211
8.1.2.3.1.4. Aydınlar Arasından Çıkan Tipler	222
8.1.2.3.1.5. Mahalli Tipler	230
8.1.2.3.2. Azınlık Tipleri	233
8.1.2.3.3. Gündelik Fıkra Tipleri.....	237
8.1.2.4. Atasözleri, Deyimler ve Belli Duygular Altında Söylenen Kalıp İfadeler	249
8.1.2.4.1. Atasözleri.....	249

8.1.2.4.2. Deyimler	254
8.1.2.4.3. Diğer Kalıp İfadeler.....	259
8.1.2.5 Tekerlemeler	263
8.1.2.5.1. Çocuk Oyunları Tekerlemeleri	264
8.1.2.5.2. Masal Tekerlemeleri.....	265
8.1.2.5.3. Seyirlik Oyunlara Bağlı Tekerlemeler	266
8.1.2.5.4. Yanıltmacalar ve Şaşırtmacalar.....	267
8.2 Âşık Edebiyatı.....	268
8.2.1 Semai	268
8.3. Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı.....	269
8.3.1. Tekkeler ve Tarikatlar.....	270
8.3.1.1. Tekkeler.....	270
8.3.1.2. Tarikatlar	271
8.3.2. Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı Ürünleri.....	274
8.3.2.1. İlahi	274
8.3.2.1.1. Nefes.....	275
SONUÇ.....	279
KAYNAKÇA	285

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz:	Bakınız
bs.:	Basım
c:	Cilt
Dr.:	Doktor
Haz.:	Hazırlayan
Öğr.:	Öğretim
ö.:	Ölümü
s.:	Sayfa
t.y.:	baskı tarihi yok

Eser Adı Kısaltmaları

BDY:	Biraz da Yarenlik
C:	Cumhuriyet Gazetesi
EİH:	Eski İstanbul Hikayeleri
FD:	Felekten Dostlara
F:	Felek

GZOK:	Geçmiş Zaman Olur Ki
HBÜ:	Hayal Belde Üsküdar
HM:	Hint Masalları
KYİH:	Kırk Yıllık İstanbul Hikâyeleri
MA:	Milliyet Aktüel
M:	Milliyet Gazetesi
MM:	Milliyet Magazin
MP:	Milliyet Panorama
RK:	Recebin Kahvesi
T:	Tan Gazetesi
VAE:	Vatandaş Ahmet Efendi
YG:	Yaşadığımız Günler

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İstanbul'da doğup büyüyen Burhan Felek'in yazılarındaki İstanbul'un folklor unsurları çalışmamızın konusudur. Burhan Felek, Üsküdar'da doğup büyüyen ve şehre değer veren bir kişi olarak yazılarında İstanbul ile ilgili bilgiler vermiştir. Gelenek göreneklere ve kültürel değerlere önem veren Burhan Felek, bunu yazılarında da göstermiş ve İstanbul'un somut ve somut olmayan değerlerini yazılarında vurgulayıp bunların unutulmamasını ve zarar görmemesini sağlamaya çalışmıştır. Burhan Felek'ten bazı çalışmalarda kısaca bahsedilmiş olmakla birlikte, yalnızca onun hakkında yapılan çalışmalar oldukça azdır. Yakın zamanda Felek hakkında, Sezer Şimşek iki kitap çıkartmıştır. 2017 yılında yayımlanan **Şeyhü'l Muharririn Burhan Felek** adındaki kitapta Felek'in hayatından bahsedilmekte ve toplumsal olaylar hakkındaki görüşleri incelenmektedir. Aynı yılda yayımlanan **Burhan Felek'in İstanbul'u** ise yazarın İstanbul ile olan ilişkisinin anlatıldığı bir eserdir. Bu kitap sosyolojik bir bakışa sahiptir.

Bizim çalışmamızda ise yazarın İstanbul ile ilgili verdiği folklorik unsurlar detaylı bir şekilde tasnif edilmiş ve incelenmiştir. İstanbul'a bu derecede düşkün olan yazarın eserleri de İstanbul'un folklorik bakımından incelenmesine degecek bir içeriğe sahiptir. Çalışmamız, yazarın yazılarında var olan folklorik unsurların ortaya çıkarılıp bir arada tutulmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızda, hayatını İstanbul'da sürdürmüş olan ve bu şehri çok seven Burhan Felek'in yazılarında, İstanbul ile ilgili folklorik malzemeleri tespit edip bunları değerlendirmeyi ve yazılarında bu ürünleri nasıl kullandığını ortaya koymayı amaçladık. Uzun bir ömür süren ve çok güçlü bir hafızası olan Burhan Felek, toplumun ortak değeri olan ve birleştirici güce sahip kültürel unsurları ön plana çıkarıp unutturmamaya ve yeni nesle bunları aşlamaya çalışırken, aynı zamanda bu ürünleri yazılarında araçsal olarak kullanmış ve yazılarının sürükleyiciliğini sağlamıştır. Çalışmamızda Burhan Felek'in İstanbul ile ilgili verdiği folklorik

malzemelerin tespiti yapıldıktan sonra sonuç kısmında bu ürünleri ne şekilde kullandığının açıklaması yapılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışmamızda Burhan Felek'in yazdığı *Tan*, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerini ve *Milliyet* gazetesinin ekleri olan *Milliyet Magazin* ve *Milliyet Aktüalite* gazetelerindeki köşe yazılarını ele aldık. Ayrıca yazarın gazete yazılarından derlenmiş kitaplarını inceledik. Bu kitaplar, gazete yazılarından derlenmiş olması sebebiyle gazete yazıları ile aynılık göstermektedir. Ancak, Felek'in bazı yazıları gazetelerdeki köşesine sığmadığı için yazar bu yazıların tam hallerini kitaplarda vermiştir. Çalışmamızda kitaplarından ziyade, daha çok Burhan Felek'in gazete yazılarını temel aldık. Çünkü yazar yazılarını gazetede köşesi için kaleme almaktadır. Daha sonra bu yazılardan seçmece olarak kitapları oluşturulmuştur. Ayrıca yazarın kitaplaştırılmamış köşe yazıları da mevcuttur. Kitaplaştırılmamış bu yazıların tespit edilebilmesi için gazete yazılarını taradık. Aynı zamanda kitaplarını da tarayarak gazete yazılarında bulunmayan ya da gözümüzden kaçmış olabilecek unsurları tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızda Burhan Felek'in on kitabından faydalanılmış, diğer beş kitabından ise yazarın eserleri kısmında bahsedilmiştir. Faydalanmadığımız kitapların bazılarında İstanbul ile ilgili malzeme bulunmadığı için, bazılarında ise zaten gazete yazılarında var olan bilgileri içerdiği için yararlanmadık. Yazarın gazete yazılarında ise İstanbul ile ilgili folklorik malzemeleri içeren daha çok *Milliyet* gazetesi ve bu gazetenin ekleridir. Felek, zaman geçtikçe anılarını daha çok yazmaya başlamış, bunun paralelinde de folklorik unsurlar yazılarında artış göstermiştir. Yazarın *Tan* gazetesinde yer alan yazılarındaki folklorik unsurların büyük çoğunluğuna daha sonraki yıllarda yazmış olduğu gazete yazılarında da rastlanmaktadır. Uzun yıllar yazan Felek, aynı folklorik malzemeyi farklı gazete yazılarında vermiştir. Bu sebeple çalışmamızda çoğunlukla yazarın *Cumhuriyet* gazetesi ile *Milliyet* gazetesi ve eklerinde yazdığı yazılardaki malzemeler yer almaktadır.

Çalışmada İzlenen Metod

Metin merkezli yürüttüğümüz çalışmamızda öncelikle Burhan Felek'in yazılarını tarayıp İstanbul ile ilgili folklorik unsurların bulunduğu eserleri tespit ettik. Bu malzemeler arasında kitaplaştırılmamış gazete yazıları için internet ve kütüphane üzerinden gazete arşivlerini taradık. Ardından elde edilen malzemeleri tasnif ettik. Malzemelerin tasnifinde Sedat Veyis Örnek'in Özkul Çobanoğlu tarafından geliştirilen tasnifini baz aldık. Malzememize göre bu tasnifte çeşitli değişiklikler yaptık. Daha sonra yazarın bu malzemeyi nasıl kullandığını anlamaya çalıştık. Bunun için yazarın hayatını, etkilendiği kişileri de göz önüne aldık. Böylece genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı sonlandırdık.

1. BÖLÜM: BURHAN FELEK'İN HAYATI

Burhan Felek, gazetelerde uzun süre köşe yazarlığı yapmış ve sporla uğraşmış bir yazardır. Burhan Felek'in hayatı hakkında fazla araştırma yapılmamıştır. Hayatı hakkındaki bilgiler genellikle onun yazılarındaki anılarına dayanmaktadır. Özellikle gazetedeki yazılarında anılarından çokça bahseden yazarın, bu sayede hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olunabilmektedir. Bu çalışmada Burhan Felek'in hayatı hakkında kendi yazdıklarına ve hakkında yazılanlara başvurduk. Bunların dışında Burhan Felek'in yeğeni Okşan Atasoy ile yaptığımız görüşme ile Felek'in hayatı hakkında bazı bilgilere ulaştık ve yazıda bunlara da yer verdik.

1.1. Doğumu, Ailesi ve Mahalle Hayatı

Burhan Felek, 1889 yılında Üsküdar'ın İhsaniye mahallesinde doğmuştur. Yazar, doğumu ile ilgili bilgileri çeşitli gazete yazılarında vermektedir. 1982 yılında *Milliyet* gazetesindeki bir yazısında doğumu hakkında bilgi vermiştir. Yazar, İhsaniye Mahallesi'nde 63 numaralı eski bir evde doğmuştur. Adını Mahmut Burhanettin koyarlar. Adının konulmasında, babasının Türkistan'ın Belh şehrinde bulunan Burhanettin adındaki bir âlimin adını beğenmesi etkili olmuştur. Burhanettin ismi “dinin kanıtı” anlamına gelmektedir. Mahmut ismi ise Aziz Mahmut Hüdai'den gelmektedir. (M, 20 Mayıs 1982: 2)

Eskiden her doğan çocuğa eğer ailenin şair dostu varsa tarih beyti yazılırdı. Tarih beyti, eski yazıyla ebced hesabı denilen bir çeşit şifre ile bir olayın tarihini söyler. Felek'in de tarih beyti yazılmıştır. Ailenin yakın dostu olan Şair Talat Bey'in Farsça hocası Abdülkadir Efendi, Felek doğduğunda bir tarih beyti yazmıştır. (M, 20 Mayıs 1982: 14)

Felek, bir köşe yazısında kendisi doğduğunda yazılan tarih beytinin Türkçe anlamını şu şekilde vermiştir:

“Bu gece ışıklar saçan güneş pusudan başını kaldırıncı,

Ben şu sağlam beyitle bunun tarihini yazıyorum,

Ehl-i iman fırkası birbirine müjde verdiler,

Burhanettin bütün varlık âlemine geliyor.” (M, 20 Mayıs 1982: 14)

Yazar, doğum tarihinin gün ve ayıyla ilgili yaşadığı bir karışıklığı ifade eder. Yazar, miladi takvime göre doğduğu günü 10 Mayıs olarak belirtir. Ancak Arabi takvimi miladi takvime çevirmede hata yaptığını belirterek doğum gününü her sene 11 Mayıs'ta kutladığını söyler. (M, 20 Mayıs 1982: 14)

Felek'in babası Mahmud Ziyaeddin Bey, Evkaf Nezaretinde memurluk yapmaktadır. Ekonomik sıkıntı çekmeden büyümüş, gururlu ve az gülen biridir. Mahmud Ziya Bey, Evkaf Nezareti'nde inşaat ve tamirat müdürlüğünde mümeyyiz görevindeydi. Daha sonraları Sicil Müdürü olmuştur. Ömrünü Evkaf'ta geçiren Felek'in babası 1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından devlet memurluğundan birçok kişinin atıldığı dönemde işinden olmuştur. Bu olaydan sonra İttihatçılara karşı bir tavır takınmıştır. Altmış yaşına yakinken Devlet Şurası'na aza olarak kırk yıllık memuriyet hayatının zirvesine erişmiştir. Felek'in babası çevresinde sevilen bir kişidir ve Üsküdar'da belediye reisliğine seçilmiş ve görev yapmıştır. (MM, 1 Aralık 1974: 14; MM, 24 Aralık 1972: 3)

Burhan Felek'in henüz mektebe başlamadığı zamanlar, ailesinin ekonomik olarak sıkıntı yaşadığı dönemlerdir. Felek'in babasının maaşı aylık 3-4 liradır. Ancak devlet bu zamanlarda aylıkları düzenli ödeyememektedir. Bu da çalışanların sıkıntıda kalmalarına neden olmaktadır. Felek'in babası da bu durumdan nasibini almıştır. Felek, bu zor şartlar sebebiyle babasının istifa etmek için dilekçe verip sonra Mısır'a, kardeşinin yanına gitmek için izin almaya çalıştığını ifade eder. Babasının istifası kabul edilir ama Mısır'a gitmesine izin çıkmaz ve peşine de hafiyeler takılır. Çünkü o zamanlarda Mısır, II. Abdülhamit (1876-1909) aleyhtarı kişilerin kaçtığı bir yerdir. O zamanlarda Osmanlı'ya bağlı olmasına rağmen, Mısır fiilen İngilizlere tabiiydi ve Osmanlı'nın Mısır'a hükmü geçmezdi. Felek'in babası birkaç ay işsiz kalmıştır ve bu zamanlarda aile zor günler geçirmiştir. Elleriinde olan birçok değerli eşyayı

satmışlardır. Yazar, mektebe başlamadan evvel yaşadığı bu durumun ailesinin ve kendisinin en kötü zamanları olduğunu belirtir. (MM, 1 Aralık 1974: 14)

Burhan Felek'in annesinin adı Fatma Naciye'dir. Felek doğduğunda annesi on beş yaşındaydı. Felek, annesinin çocuk haliyle kendisini de büyüttüğünü söylemektedir. Felek'in annesi, Üsküdar'ın Divitçiler semtinde doğmuş ve yalnızca mahalle mektebinde okumuştur. Okuması vardır ama yazması azdır. Hesabı kuvvetli ve muhakemesi yerinde bir İstanbul kadınıdır. Felek, terbiyesini annesinden aldığını söylemektedir. Fatma Naciye Hanım on dört yaşında evlendiğinde, kocasıyla arasında on yaş fark vardı. Evlenmeden çok önce babasını savaşlarda kaybetmiş, annesini ise evlenmeden az süre önce yitirmiştir. (FD, 40) Okşan Atasoy'un aktardığına göre Fatma Naciye Hanım, Balkan göçmenidir. Anne ve babası Balkanlarda asker olarak görevlidir. Babası ölünce annesi, üç çocuğuyla birlikte yakınlarının olduğunu bildiği Üsküdar'a gelir. Burada kardeşi ve ailesini bulur ve böylece aile Üsküdarlı olur.¹ Fatma Naciye Hanım'ı teyzesi evlendirmiştir. Felek'in annesi 79 yaşında vefat etmiştir. (FD, 40)

Fatma Naciye Hanım, gündüzleri ev işlerini halledebilmek için oğlunu komşuları Tevfik Bey'e götürüp bırakmakta ve o esnada evin işlerini halletmektedir. Bu sebeple Felek'in yetişmesinde Tevfik Bey ailesinin de katkısı olmuştur. Felek, Tevfik Bey ailesinde kendisiyle en çok Seniye Hanım'ın ilgilendiğini belirtir ve onu "cici abla" olarak görür. (HBÜ, 72)

Burhan Felek, erkek kardeşi Hüdai'den de yazılarında bahsetmiştir. Felek'ten altı yaş küçük olan Hüdai, diş hekimliği yapmaktadır. Ancak 1921 yılında, 26 yaşındayken verem hastalığına yakalanmıştır. Hüdai'nin hastalığını öğrenen Mısır'daki amcası, hava değişikliği için Altunizade'de köşk almış ve Hüdai bir süre orada kalmıştır. Ancak 27 yaşında ölmüştür. (MM, 7 Mart 1976: 14)

Burhan Felek'in bir de kız kardeşi vardı. Felek, yazılarında kız kardeşinden fazla bahsetmemiştir. Ondan Felek'in birkaç yazısı itibariyle bilgi sahibi olabiliyoruz. Ancak yazar bu yazılarda kardeşi hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Felek, bir yazısında müzik aletleri ile olan münasebetinden bahsederken kız

¹ A. Okşan Atasoy ile 24 Nisan 2018 tarihinde yapılan görüşmeden elde edilen bilgi.

kardeşinden de söz etmiştir. Ailesinin kendisini ve kız kardeşini bir çalgı aleti çalmaya teşvik ettiklerini belirtir. Diğer yazılarında da buna benzer şekilde kardeşinden kısaca söz eder. (HBÜ, 50) Felek'in kız kardeşi hakkında yeğeni Okşan Atasoy'un verdikleri itibarıyla bilgi sahibi olabiliyoruz. Ayrıca Okşan Atasoy'un annesi olan Sabahat Hanım, Burhan Felek'in en küçük kardeşidir. Sanata meraklıdır ve Kız Sanat Enstitüsü'nden mezun olur.²

Felek'in büyükbabası Çolak Süleyman Bey'dir. Felek, büyükbabasının hikayelerini babasından dinlediğini söylemektedir. Onu sadece fotoğraflarda görmüştür. Rusya ile yapılan savaşta eline aldığı yaradan dolayı "çolak" lakabı takılmıştır. Burhan Felek'in yaşadığı ilk ev, büyükbabası Alaybeyi Çolak Süleyman Şevki Bey'in üç buçuk odalı, eski selamlık dairesidir. Harem dairesi yıkılmıştır. Yazar, çocukluğunun bir kısmını ve gençliğinin ilk yıllarını bu evde geçirmiştir. (YG, 66-70; MA, 14 Haziran 1981: 11)

Burhan Felek'in doğduğu yer Üsküdar'ın İhsaniye Mahallesi'dir. Yazar, birçok yazısında bu mahalleden ve burada yaşayan insanlardan bahsetmiştir. Çocukluğunu geçirdiği bu mahalle hakkında verdiği bilgiler oldukça detaylıdır. İhsaniye Mahallesi'nden, kardeşi Hüdai'nin hastalığı nedeniyle 1923 yılında Altunizade'ye taşınmışlardır. Kardeşinin ölümü üzerine de Tophane taraflarına taşınmışlardır. Böylece Üsküdar ve İhsaniye Mahallesi ile temasları kesilmiştir. (MA, 13 Aralık 1981: 11)

Felek, İhsaniye Mahallesi'ni klasik mahalle hayatının yaşandığı, insanların birbirlerini tanıdığı ve birbirleri ile iyi ilişkiler içinde olduğu bir yer olarak tanıtır. Bu mahallede ve bu mahallenin insanları ile aynı ortamda büyümüş olmasının kişiliğinin oluşumunda olumlu katkıları olduğundan söz eder. Ayrıca mahallenin kahvesi de her türden insanı biraraya getirmesi itibarıyla kaynaşma noktalarından biri konumundadır. Mahalle halkı gün içinde duyup gördüklerini bu kahveye gelip birbirleriyle paylaşırlar. Yazarın çocukluğu ve gençliği üzerinde mahalle kahvesinin de tesiri olmuştur. (MA, 13 Aralık 1981: 11; MM, 5 Eylül 1976: 14)

² A. Okşan Atasoy.

Burhan Felek, çocukluğunu geçirdiği mahalleyi bir yazısında şu şekilde anlatmaktadır:

“Biz Üsküdar’ın İhsaniye mahallesinde otururduk. Mahallemizde bir de kahve vardı. Adı hâlâ bir otobüs durağı olan “Çiçekçi Kahvesi” mahallemizde bizim evin bitişiğinde, İhsaniye Mahallesinin üst sokağı ki, adı Sultaniye Sokağı idi...

Çiçekçi Kahvesi, İhsaniye mahallesinin bir kulübü idi. Mahallenin eşrafı çoğu devlet memuru veya emeklisiydi. Oraya giderlerdi. Aklımda kalanları sayayım. Pederim merhum Ziyaettin Bey’den başka meşhur Üsküdarlı Şair Talat Bey, Hattat ve Tuğrakeş Hakkı Bey, onun pederi gene Hattat İlmî Efendi, Sultan Aziz’in başyaverliğinden emekli Halil Paşa, Sesi Kısık Şadiye Hanım diye mahallemizde anılan bir muhterem hanımın iki oğlu, Serasker Kapısı Hulefasından Ziya ve Selahattin beyler, Hastalar Ağası Raşit Bey’in damadı Selahattin Bey...” (MA, 13 Aralık 1981: 11)

Mahallede, Burhan Felek’i etkilemiş olan bazı kişiler vardı. Bunlar, onun çocukluğu zamanında örnek aldığı kişilerdi. Bunların en başında Şair Talat Bey gelmektedir. Şair Talat Bey, Felek’in babasının çok yakın arkadaşıydı. Felek, ona amca diye hitap ettiğini belirtir. Aynı sokakta, yirmi metre mesafeli evlerde oturmaktadırlar. Talat Bey, Adliye Nezaretinde memurdu. Evkaf Nezaretinde memur olan Felek’in babası ile işe gitmek için her gün birlikte vapura binerlerdi ve yine birlikte vapurla geri dönerlerdi. Felek’in babası ile Şair Talat Bey, akşamları birbirlerinin evlerine gidip buluşur ve içerlerdi. Felek, bu akşamların bazılarında kendisinin de katıldığını, içki içmeyip mezelerden yediğini ve sohbeti dinlediğini belirtir. Talat Bey, şairlik yönü kuvvetli biriydi. Felek, aruz veznine ve eski şiire olan eğiliminin Talat Bey’in tesiriyle gerçekleştiğini belirtir. Yazar, konuşma üslubunun oluşmasında onun etkisinin oldukça fazla olduğunu söyler. Talat Bey’in renkli konuşmasının kendisini etkilediğini belirten Felek, onu hoşsohbet ve iyi konuşan bir kişi olarak tarif eder. (MM, 18 Haziran 1972: 3)

Talat Bey'in bazı eserleri de vardı. Bunları toplamıştı ama Üsküdar'da çıkan bir yangında evinin yanması dolayısıyla, evinde bulunan eserleri yok olmuştu. (MM, 18 Haziran 1972: 3)

Okşan Atasoy'un belirttiğine göre Burhan Felek, Rum asıllı Kosta ile evlenmiştir. Felek'in eşinin ailesi Kayseri'den İstanbul'a göç etmiş, Büyükdalı bir ailedir. Burhan Felek'in çocuğu yoktur.³

Burhan Felek'in kişiliği hakkında yeğeni Okşan Atasoy bilgi vermiştir. Felek, liderlik ruhuna sahip, sert mizaçlı ve özgüvenli bir kişidir. Bu sebeple birçok yöneticilik görevinde bulunmuştur. Aynı zamanda ailesine de oldukça düşkün olan yazar, annesine de çok bağlıdır. Aile içinde otoriter olan Felek, belli bir programa uygun yaşamayı sevmektedir.⁴

1.2. Eğitim Hayatı

Burhan Felek, ilkokulu ve ortaokulu Üsküdar'daki Ravza-i Terakki'de okumuştur. O devirlerde rüştiye okulları, ilkokulu ve ortaokulu kendinde toplardı. Felek, ilkokula altı yaşında başlamıştır. Okula başladığı Ravza-i Terakki özel okuldu. Özel okullar daha iyi eğitimin olduğu ve zamanına göre modern eğitim veren kurumlardı. Kızlarağası semtinde Tabutçular içinde bulunurdu. Bu okulun altı yüze yakın öğrencisi vardı. Okulun fiyatı zamanına göre ucuz değildi. Okul yedi sene sürüyordu. Elifbe sınıfı, ibtidai bir, ibtidai iki, ibtidai üç, rüşdiye bir, rüşdiye iki ve rüşdiye üç şeklinde senelere ayrılırdı. (MM, 1 Nisan 1972: 3; HBÜ, 77) Felek, okula ilk gittiği zamanı şöyle anlatır:

“...Mektebin, yakası iki parmak dik ve kopçeli, önü ilikli tek parlak düğmeli ve dikişleri ince kırmızı zırlı láciverd kumaştan yapılmış parlak apuletli bir üniforması vardı. Onu yaptırıldılar. Yeniçeşmede (mektebe yakın) bir terzi dikti. Onu giydim. Çantam elimde. Babam beni aldı, mektebe götürdü. Çok yüreğim oynadı, keyfim kaçtı. Çünkü ben o yaşa kadar oldukça serazad ve adeta şımartılarak büyümüşüm. Mahallemizde benim yaşında başka çocuk yoktu. Konu komşu için ben bir maskot gibiydim. Mektebe saçlı sakallı, fesli

³ A. Okşan Atasoy.

⁴A. Okşan Atasoy.

sarıklı birtakım adamların çatık kaşlarının baskısı altında girdim. İlk sene güç oldu. Ama yavaş yavaş alıştım ve haşarılaştım...” (MM, 1 Nisan 1972: 3)

Burhan Felek, Ravza-i Terakki'nin müdürü Halil Rüştü Bey'den (ö. -1910) meçhul bir pedagog diye bahsetmektedir. Halil Rüştü Bey, zamanına göre ileri görüşlü ve pratik bir eğitimciydi. Okuması var ama yazması yoktu. Okulun başarılı olmasında büyük katkısı vardı. Titizliği bunda önemli bir etkendi. Okuldaki hocaları iyi seçerdi. Bu hocalardan birçoğu daha sonraları üniversite hocası olmuş kişilerdi. Bu kişilerden eğitim almış birçok öğrenci iyi bir donanıma sahip olmuş ve iyi bir yere gelmişlerdi. Bunun yanında Halil Rüştü Bey oldukça faydalı ve modern uygulamalara okulda yer verirdi. Bunlar öğrencilerin gelişimine önemli katkılar yapmış uygulamalardı. Burhan Felek, bu okulun kendisini oldukça geliştirdiğini belirtmektedir. (MM, 10 Şubat 1974: 3)

Halil Rüştü Bey, ilk karne usulünü icat eden kişiydi. Her hafta, öğrencinin hangi derste kalkıp kaç not aldığını karnelere yazar ve Perşembe akşamları öğrenciye vererek velilere gönderirdi. Veliler de bunu imzalayıp, geri okula getirirlerdi. (MM, 10 Şubat 1974: 3)

Halil Rüştü Bey, ibtidai üçüncü sınıfta bazı dersleri Fransızca okuturdu. Ancak programda Fransızca alfabe rüştiyede başlardı. Müfettişler okula geldiğinde Fransızca kitaplar saklanır ve yerine tarih kitapları çıkarılırdı. Felek, Halil Rüştü Bey'in bu uygulamasıyla Fransızca'ya erken yaştan aşına olduğunu ifade eder. (MM, 10 Şubat 1974: 3)

Felek, ibtidai üçten, rüştiye birinci sınıfa dördüncülükle geçtiğini söyler. Rüştiye birden ikiye de ikincilikle geçmiştir. Rüştiye ikiden üçüncü sınıfa geçtiğinde ise üçüncülüğe düşmüştür. Felek bunu şöyle anlatmaktadır:

“Rüştiye ikiden de Rüştiye üçe geçerken sene ortasında mektebe gelmiş “Süleyman Mehmedof” adında Rusya Azerbaycanından bir çocukla karşı karşıya kaldım... Ben önce aldırış etmedim. Lakin imtihan sonunda bir de baktım ki Süleyman ikinci olmuş, ben ikincilikten üçüncülüğe düşmüşüm. Dereler gibi göz yaşı döktüm. Ne olmuştu da ikinciliği

kaybetmişim. Babam kederimi görünce ayaklandı. Mektebe gitti. Hocalarla görüştü, müdürle görüştü. Tırnavalı Sabri Efendi isminde bir Arabi hocamız vardı. O babamı kışkırttı.

-Bu çocuğun hakkını yediler. Maarife mürecaat edin. Tekrar imtihan isteyin, dedi. Biz de öyle yaptık. Ve rahmetli Müdür Halil Rüştü Bey'e akla gelmeyecek iftiralarda bulunduk. Mektebe müfettişler geldi. Müdür meseleyi güzellikle halletti. İkimiz de sınıfın ikincisi olduk ve mektebi öylece bitirdik.” (MM, 10 Şubat 1974: 3)

Okulda terbiye de öğretilirdi. Belli durumlarda dayak atılırdı. Felek, kendisinin de falakaya yatırıldığını belirtir. Dersler arasında merdivenden inerken pencereden uçurtmaya bakması sebebiyle durmuş ve bu yüzden 5-10 değnek yemiştir. Ancak rüştiyeye geçtikten sonra, dereceye girdiği için az da olsa ayrıcalık kazandığını ve dayak yemediğini ifade eder. (HBÜ, 78-79)

Burhan Felek, rüştiye ikinci sınıftayken yaşadığı bir olayı bir yazısında şöyle anlatmıştır:

“Ben Rüştiye ikiye geçtikten sonra bilhassa sınıfımızın intizamı ile meşgul olmaya başlamıştım. Yoklamaları namevcutları, yani mektebe gelmemiş olanları tesbit eder, sermubassıra verirdim. Bu münasebetle sermubassır Ali Rıza Efendi ile temasım olurdu.

Bu arada Şeyh Saffet Efendi'niin de bana karşı pederâne bir sempatisi vardı. Bu sebeple bazı zamanlar onun işlerine de yardım ederdim. Bu sıralarda Ali Rıza Efendi'nin Ders Nazırı Şeyh Saffet Efendiye bir şey yazması icab etmiş olacak ki, yazacağı şeyi yazdı ve bana verdi. Yazı açık olduğu için okudum, bir şey anlayamadım.

İbare Türkçe değildi. Arapça ve Farsça da olmadığını, bu dilleri az çok öğrenmiş olduğumuz için farkettilim. Mektubu götürdüm. Aldı, baktı... Şifahi bir cevap verdi. Ben de gidip sermubassır Ali Rıza Efendiye söyledim...

Ali Rıza Efendi, gülerek bana sordu:

-Mektubu okudun mu?

-Okudum.

-Ne anladın!

-Bir şey anlamadım...

-Gel öyle ise, sana öğreteyim. Amma sen başkasına öğretme! Dedi.

Ve bana o devirlerde bazı aydınlar arasında kullanılan ken şabâ adındaki şifreyi öğretti.

Şifre çok basit idi... Şifre, eski Türk alfabesindeki noktalı harfleri olduğu gibi bırakıyor ve geri kalan 14 harfi ikişer ikişer çiftleştirip şu 7 manasız heceyi yapıyordu.

Kam (Km), Sabâ (sla), Ev (av), Had (had kalın), Leha (le), Der (dr), Sâ (S= ayn).

Bu hecelerdeki bitişik harfleri birbiriyle değiştirerek ibare şifreli hale getiriliyordu...

Çocukluk bu ya! Mektepte bazı hocaların bildiği bu şifreyi öğrenince bana bir gurur geldi. Kendimde arkadaşlarımdan fazla bir şeyler evhâm ettim. Fakat birkaç zaman sonra şifreyi sınıf başımızın ve bazı çalışkan talebenin de bildiğini öğrendim. Gene de sıkı sıkıya sakladım.” (HBÜ, 81-82)

Liseler dört yılken, Burhan Felek’in rüştiyeyi bitirdiği zamanda beş yıla çıkarılmıştı. Resmi rüştiye mezunlarının sınavsız girdiği liselere, özel rüştiye mezunları sınavla girerlerdi. Felek, beş arkadaş olarak Üsküdar İdadisi’ne başvurduklarını ve sınavla ikinci sınıftan başlamaya hak kazandıklarını söyler. Çünkü rüştiyede lisenin ilk yıllarında görülen derslerin birçoğunu almışlardır. (MM, 8 Ocak 1978: 16)

Üsküdar İdadisi’nin resmi kıyafeti siyah pantolon ve siyah redingottu. 13 yaşında bu okula başlayan Felek, bu yaşta tuhaf görünmesine rağmen redingot giymek zorunda olduklarını belirtir. (MM, 5 Mart 1972: 3)

Üsküdar Lisesi, İstanbul’da fazla şöhreti olmayan bir okuldu. Ancak öğrenci sayısının az ve öğretmenlerinin kaliteli olması sebebiyle eğitimi kaliteliydi. Hocaların bazıları darülfünûnda hocalık yapardı. Okulun eğitimi iyi olmasına rağmen şehrin kenarında yer alması sebebiyle birtakım kabadayı öğrenciler bulunurdu. Bu sebeple okulda bazen olaylar yaşanırdı. Felek’in okuduğu yıllarda üç olay olmuş; ikisi ölümle sonuçlanmış, birinde ise vurulan çocuk felç kalmıştır. Bu sebeple okul,

öğrenci ve iç disiplin bakımından iyi değildi. Öğrencilerin çoğu tembel ve yaramazdı. (MM, 8 Ocak 1978: 16)

Burhan Felek, Üsküdar İdadisi'nde yaşanan olaylardan bir tanesini bir yazısında şu şekilde anlatmaktadır:

“... Bahçede güya tarlalarımız arasında dolaşıyordum. Birden üç el tabanca patladı. Herkes şaşırıldı... Hemen vaka yerine üşüştiler. Ben korktum. Daha 13-14 yaşlarında idim. Talebeyi topladılar. Sınıflara doldurdular. Öğrendik ki Sezai adında üçüncü sınıftan bir çocuk, tutkun olduğu dördüncüden Sadrazam ve serasker Hüseyin Avni paşanın torunu, Muhittin Beyi tabanca ile vurmuş ve kaçmış. Çünkü Muhittin yüz vermiyormuş. Az sonra Sezai'yi, mektebin en çok sayılan ağabeylerinden esbapçıbaşı Ahmet Beyin oğlu son sınıftan Sadettin kovalayıp Salacak'a inerken yakaladı. Hepimizin baştan aşağı üstümüzü aradılar. Benim cebimde bir küçük Bursa çakısı vardı. Hani şu boynuz saplı tek ağızlı çakı! Ne yapayım yarabbi?.. Sınıfta sıranın birinin iç tavanına sapladım, bıraktım. Üstümüzü, mektebi aradıktan sonra mektebi paydos ettiler. Ben de eve döndüm.” (MM, 5 Mart 1972: 3)

Felek, liseyle ilgili bir başka anısını da köşe yazısında şöyle anlatmıştır:

“...Üsküdar İdadisi'nin bir de güzel fizik laboratuvarı vardı. Yalnız bir talihsizlik eseri olarak, bu dersin hocası, Dışişleri memurlarından Kenan Bey adında son derece nazik ve okuttuğu dersi sadece kitabından öğrenmiş bir zat olmasıydı. O sebeple fizik laboratuvarı kilitli dururdu.

Ben Fizik dersine başlar başlamaz, bir başka arkadaşımınla, fizik laboratuvarını bize bırakmasını istedik ve anahtarını aldık. Senelerden beri açılmamış olan laboratuvarı önce temizledik, sonra cihazları işler bir hale sokup dersi tatbikat ile zenginleştirdik ve laboratuvarı işler hale getirdik. O zamana göre meselâ karşılıklı çukur aynalarda bir tarafından yakılan ateşle karşıdaki kibriti tutuşturduk. Rumkorf bobinini tamir ettik ve şerare çıkarıp mıknatıs yaptık. Hava boşaltma tulumasını işler hale getirdik. Velhasıl laboratuvarı işler hale soktuk. Allah rahmet eyleye, Kenan Bey beni ve bana yardım eden Selâhattin

adındaki arkadaşımızı imtihana sokmadan 10 numara ile geçirdi. Bana da birincilik verdiydi.” (MM, 8 Ocak 1977: 16)

Felek, liseyi birincilikle bitirmiştir. Lisenin fazla sayıda ve çeşitte dersleri bulunurdu. Felek, bu derslerden on alarak birinci olduğunu belirtir. Programda çeşitli ve fazla sayıda derslerin bulunması sebebiyle bu liseden iyi bir dereceyle çıkan öğrenciler oldukça iyi bir donanıma sahip olurlardı. Felek de liseyi başarılı ve iyi bir donanım kazanarak bitirmiştir. (MM, 8 Ocak 1978: 16)

Felek, Fransızca öğrenmeye ilkokulun üçüncü sınıfında başlamıştır. Üsküdar İdadisi’nde de dil derslerine devam etmiştir. Arapçayı harekesiz okuyup tam olarak anlayamazken, Farsçayı daha iyi anlamaktadır. Fransızca dersini birincilikle bitirmesine rağmen bu dili ne konuşabilmekte ne de anlayabilmektedir. Ancak grameri çok iyi bilmektedir. (MM, 7 Ocak 1973: 2)

Darülfünûna girmek için sınava giren Burhan Felek, ilk sene kazanamamış ve bir sonraki seneyi beklemek zorunda kalmıştır. Bu bir seneyi boşa geçirmemek için de bir taraftan mahallelerinde oturan Alay Müftüsü Şamlı Ahmed Efendi’den Arapça öğrenirken, bir taraftan da Fransızca öğrenmek için Galata’da bulunan Saint Benoit Fransız Lisesi’ne belli bir ücret karşılığında başlamıştır. Bu okulda ders görmeye başlayan Felek, kendinden küçük çocuklarla aynı sınıfa konulmuştur. Ders arasında çocukların yaramazlıkları onu bu yerde dil öğrenemeyeceğine inandırmış ve okuldan ayrılmıştır. (MM, 7 Ocak 1973: 3)

Liseyi bitirdikten sonra Felek’in hedefi hukuk kazanıp avukat olmaktır. Avukat olmak istemesinin altında yatan neden ise okuldaki bir konuşmasını dinleyen birinin onun için avukat gibi konuşuyor demiş olmasıdır. Bu sebeple 1906 yılında Hukuk mektebine giriş sınavına katılan Felek bu sınavı geçememiştir. Bu sınavda öğrenciler Türkçe, coğrafya, tarih, hesap ve Arapça’dan yazılı olarak sınava tabi tutulmuşlardır. Arapça sınavında bir satır cümleyi hem tercüme etmeleri gerektiğini hem de gramer tahlilini yapmaları gerektiğini ifade eden Felek, bu sınavda bir harfi yanlış okuduğu için başarısız olmuştur. Buna sebep olarak da Arapçayı öğrendiği Küçük Haydar Efendi’nin Karadenizli olması dolayısıyla şivesine uymadığı için ince

“s” harfini kalın okumasını gösterir. Bu yüzden Felek, sınavda bu harfi yanlış okumuştur. Bir sene sonra tekrar girip sınavı kazanmıştır. (MM, 15 Ocak 1978: 16)

Hukuk senesinin ilk zamanlarını ve buradaki ilk arkadaşlarını Felek şu şekilde anlatmaktadır:

“Ben birinci sınıfın ikinci şubesindeydim. Sınıfta 40 kişi kadardık. İlk tanıştığım arkadaş, sonradan Şehir Tiyatrosu’nda artist olan meşhur aktör Raşit Rıza oldu. Bu çocuk Hukuk’ta bir sene okuduktan sonra tahsili bıraktı, sahneye çıktıydı. Diğer arkadaşlarım, aziz dostum ve pek sevdiğim ateş zekalı Mesut Fâni oldu. Şimdi Hatay’da avukatlık eden bu Adanalı parlak zeka, benimle yaşıttır.

Kamil Paşazade Muzaffer Bey merhum, bir ara İçişleri Müsteşarlığı ve milletvekilliği yapmış olan Osman Hurşit Şahinbaş da arkadaşlarım arasındaydı. Hayatının sonuna kadar Osman’la dost kaldık. Çok candan bir arkadaşımdı. Aynı sınıfta Defter-i Hakani Nâzırı Ziya Paşa’nın oğlu meşhur bestekâr Suphi Ziya Bey benden birkaç yaş büyüktü. Suphi Ziya Bey’in bestelediği pekçok güzel şarkılar vardır. Nevres Bey ise emsalsiz bir udi ve bir hânende (ses sanatkârı) idi. Raşit Rıza merhumu da söylemeye hacet yok.” (MM, 15 Ocak 1978: 16)

Burhan Felek, hukuk mektebinde iken arkadaşlarıyla birlikte bir talebe cemiyeti kurmuştur. Derneğin ismi Talebe-i Hukuk Cemiyeti’dir. Cemiyetin her sınıftan iki kişi olmak üzere yönetim kurulu bulunurdu. Bu üyeler arasında bulunan Felek, genel kâtipti. (MM, 15 Ocak 1978: 16)

Meşrutiyet’ten sonra Hukuk mektebinin adı “İstanbul Mekteb-i Hukuk-u Şahanesi” iken Hukuk Fakültesi olmuştur. Fakülte olduktan sonra devam zorunluluğu kalkmıştır. Felek, o zamandan sonra derslere devam etmemiştir. Daha çok Talebe-i Hukuk Cemiyeti’nin işleriyle uğraşmıştır. Ayrıca bazı kitabı olmayan ya da sınavda kitaptan değil de anlattıklarından soran hocaların ders notlarını teksir makinesinde not haline getirip öğrencilere dağıtmakla uğraşmıştır. Bu esnada Felek, politikaya da karışmıştır. Bununla ilgili anısını şu şekilde anlatır:

“27 Mart 1909’da İttihadçılar tarafından öldürülen muhalif “Serbesti” gazetesi muharriri Hasan Fehmi Bey’in katilini istemek üzere büyük bir talebe kitlesiyle Babıâli’ye gittim. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’yı binek taşına çağırdım. Oradan parlamentoya gittim. Arkamda 30-40 bin kişiyle şimdi arsası Ayasofya arkasında bir bahçe olan parlamento binasının bize kapanmış olan dış demir kapılarına dayandım. Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey’i pencereden görüşmeye zorladım. Hasan Fehmi Bey’in katillerini istedim ve itiraf ederim ki, bütün bunları bana kimsenin telkin ve tavsiyesi olmadan tesadüfen, içimden gelerek yaptım. Daha başka hareketlere de iştirak ettim. Fakat onları arkadaşlarımın teşvikiyle yapmıştım.” (MM, 15 Ocak 1978: 16)

Burhan Felek, hukuk mektebinde okurken gözaltına alınma tehlikesiyle de karşı karşıya kalmıştır. İttihatçıların yönetime ve devlete el koyup II. Abdülhamit’i tahttan indirdikten sonra yaşanan bu olayı Felek şu şekilde anlatmıştır:

“Her ihtilal bastırılışında olduğu gibi 31 Mart sonrasında da İstanbul’da sıkı yönetim ilân edildi. Askeri Mahkemeler kuruldu, ihtilal elebaşları yakalandı.

Bir güzel yaz günü... Hukuk mektebinin yeni nakledildiği Zeynep Hanım konağından çıkıyordum... Bir sivil yanıma yaklaştı..

-665 Burhanettin Efendi siz misiniz? dedi...

Şaşaladım..

-Evet benim dedim..

Elime bir celp kağıdı verdi, bir de imza aldı. Ertesi gün beni Divan-ı Harp üçüncü heyeti istintakiyesine davet ediyorlardı... Başımдан aşağı sıcak sular döküldü, korktum doğrusu. Salkım salkım adam asan bir mahkemeye davet ediliyordum..” (MM, 30 Nisan 1972: 3)

Mahkemede hakim karşısına çıkan Felek, yaklaşık bir saat sorguya çekilmiş, yaptığı bazı hareketler, söylediği sözler ve bulunduğu yerler sorgulanmıştır. Sonunda

tekrar size haber ederiz denilerek gönderilmiştir. Burhan Felek, bu olayın nasıl nihayete erdiğini ise şöyle anlatır:

“...Üsküdar İdadisi’nden arkadaşım Sadettin beni Doğancılardaki evine daha doğrusu dedesi Hüseyin efendinin evine davet etti..

Bir yaz gecesi akşam yemeğinden sonra Saadettinin evine gittim. Beni bir odaya aldılar. İçeride aileye mensup iki bey, Saadettin, bir de yüksek rütbeli şişmanca bir topçu zabiti bulunuyordu.. Sadettin beni subaya tanıttı.

-Arkadaşım Burhanettin, Ziya beyin oğlu. Sonra bana döndü.

-Üçüncü Heyeti İstintakiye Reisi Miralay Ferit Bey, öp elini, dedi.

...Bana genç yaşta böyle işlere girişmenin tehlikeli olduğunu anlattıktan sonra oturduğu kanepenin hemen oracığında duran bir dosyayı aldı açtı ve bir kâğıt çıkararak buldu bana verdi. Bu beni divanı harbe veren jurnaldi... Hatırimda kaldığına göre şu mealde idi. İmzalara baktım. Hukuk son sınıf talebesinden “Burhanettin” ve “Ömer Fevzi”. İkisini de tanıdım.

-İşte insanı arkadaşları böyle ihbar eder. Bir daha aklını başına al. Bu seferlik mustantik senin masumiyetine inanmış ve ademi masumiyetine karar vermiş.” (MM, 30 Nisan 1972: 1)

Hukuk mektebinde çeşitli olaylar yaşayan Felek, en önemli tehlikeden kurtulduktan sonra Ferit Bey’in politikaya karışmamasına dair tavsiyelerine kulak asmayıp sonraları birçok siyasi olaya karışmıştır. (MM, 30 Nisan 1972: 1)

Burhan Felek, 1911 yılında Hukuk Fakültesi’nden mezun olup öğrenim hayatını sonlandırmıştır. Bütün öğrenim hayatı boyunca başarılı bir öğrenci olmuştur. Hukuk mektebini iyi bir dereceyle bitirmesine rağmen kariyerini bu alanda ilerletmemiştir. (Atabeyoğlu, 2003: 10-11)

1.3. Meslek Hayatı

İlk İş Tecrübesi ve Askerlik

Felek, hukuk mektebine başladığında babası onu Evkaf'a mülazim olarak yazdırmıştır. Hukuk mektebi öğleye kadar olurdu. Felek, öğleden sonraları Evkaf'a giderdi. Sicil ve istatistik kalemine stajyer olup ayda dört mecdiye maaşla çalışmıştır. Felek'in evkafta yaptığı iş kâtipliktir. Çalışma arkadaşlarının birçoğu lise mezunuydu. Bu sebeple Felek, onlardan daha tahsilliydi. 1913 yılına kadar bu kurumun belli kalemlerinde çalıştıktan sonra, bu yılda Mimar Kemalettin Bey'in başkâtibi olmuştur. Mimar Kemalettin Bey'in de Felek gibi fotoğrafa merakı vardır. Felek, o sıralarda boyundan asma Alman Ernman marka bir makineye sahiptir. Bu makineyle amatör olarak fotoğraflar çekmektedir. Askerlikte fotoğrafçılık yapmasında bu merakı etkili olmuştur. (MM, 30 Eylül 1979: 16; MM, 24 Aralık 1972: 3)

Burhan Felek, askerliğini saltanat devrinde yapmış ve birinci dünya savaşına da katılmıştır. Felek, askerliğe başlayışını şu şekilde anlatmıştır:

“Ben askerliğimi birinci harpte ihtiyat olarak yaptım. Çünkü muvazzaf askerlik çağına vardığım zaman İstanbullular askere gitmezdi. Az sonra bu şerefe nail oldukları zaman ise, ben hukuk mektebinde, binaenaleyh tecilli idim. O arada muvazzaf hizmet devresi bitti. Ali tahsilli devlet memurluğunun istisnası beni askere bırakmadı. Amma 1914'de Birinci Dünya Harbi münasebetiyle ilân edilen umumi seferberlikte “sporcu kalbi” denilen kalp büyümesi ve sufl denilen sebeplerle silahsız ayrılınca, yedek subaylık hakkımı kaybettim. Nefer olarak karargâh-ı umumi fotoğrafçısı oldum.” (MM, 13 Temmuz 1975: 14)

Burhan Felek, düşmanın Çanakkale'yi terketmesinden sonra burada görevlendirilir. Düşmanın ani kaçıışı sonrası Felek'ten cepheye gidip siperlerin ve ganimetlerin olduğu gibi fotoğraflarını çekmesi istenir. Felek ve birlikte gittiği arkadaşı burada siperlerde bulunan ve henüz gömülmemiş düşman askerlerinin cesetlerini ve tüm siperleri olduğu gibi fotoğraflamışlardır. (MM, 14 Ekim 1979: 16)

Savaş ilerledikçe askere alma kanunlarında da değişiklikler yapılmıştır. Silahsız hizmete ayrılmış yüksek tahsillilerin de silahsız sınıflarda yedek subay olmaları kabul edilmiştir. Bu sebeple Felek de karargâh-ı umumiden alınıp Taksim

kışlasındaki levazım mektebine sevk edilmiştir. Bu mektep yatılıdır ve dört ayda sıkı ve disiplinli bir eğitim verir. Verilen eğitimler silahsız işlerle ilgilidir. Burada eğitim veren hocalardan biri, birinci sınıf işlem memuru ve Levazımatı Askeriye Dairesi Zatişleri Müdürü Burhanettin Bey'di. Bu kişi, Felek ile ilgilenmiş ve mektep bittikten sonra onu Levazım mektebine muallim muavini olarak almıştır. Felek, savaşın sonuna kadar burada kaldığını belirtir. (MM, 13 Temmuz 1975: 14) Böylece Burhan Felek'in yapmış olduğu çeşitli meslekler arasında öğretmenlik de yer almıştır.

Avukatlık Devresi

Burhan Felek, henüz ortaokul yıllarında iken avukat olmak istemektedir. Bunda kendisinin avukat gibi konuştuğunun söylenmesinin yanında, tanıdığı bazı avukatlara özenmesi de etkili olmuştur. Bu avukatlar "kıvırcık" diye bilinen ve "adamı ipten alır" diye şöhret kazanmış Cemil Bey ve birçok zor davaları kazanan Haydar Rıfat Bey'di. Felek, avukatlığa karşı olan isteğine rağmen bu işe yeteneğinin olmadığını 1919 ve 1921 yılları arasındaki iki senelik avukatlık devresinde anladığını belirtir. (MM, 24 Aralık 1972: 3)

Gazetecilik Hayatı

Burhan Felek, 1975 yılında Abdi İpekçi ile yaptığı bir röportajda hayatından bahsetmiştir. Bu yazıda Felek, siyasi olarak yazı yazdığı ilk gazetenin *Serbesti* olduğunu belirtir. Bu gazeteye 1908 yılında, henüz 19 yaşındayken siyasi bir makale yazmıştır. Yeni çıkmış, küçük ve muhalif bir gazete olan *Serbesti* bu makaleyi yayımlamıştır. Felek, bu yazısında Üsküdarlı Burhanettin mahlasını kullanmıştır (M, 17 Mart 1974: 9; MM, 30 Mart 1975: 14)

Burhan Felek, 1908'de birkaç arkadaşıyla *Futbol* isimindeki Türkçe ilk spor dergisini çıkarmış, ardından *Alemdar* gazetesinde güreş yazarlığı yapmıştır. Sonrasında *İdman* dergisinde yazarlık yapmıştır. Felek, bu ilk çalışmalarını para almadan yapmıştır. Ardından *Donanma* dergisinde gerçek ve takma adlarla haftalık yazılar yazmış ve derginin tertibinde görev almıştır. Bunun için haftada altmış kuruş ücret almıştır. Ancak Felek, profesyonel olarak gazeteciliğe başlayış tarihini 1918 olarak verir. (M, 14 Haziran 1971: 2)

Burhan Felek, gazetecilik hayatında ilerledikçe temkinli olmaya dikkat etmiştir. Halk partili olmasına rağmen yazılarında siyasete çok karışmamaya dikkat etmiştir. (MM, 20 Mart 1977: 14)

Fotoğraf meraklısı olan ve askerlik yıllarında da bu işle görevlendirilen Burhan Felek 1918 yılında profesyonel olarak *Tasvir-i Efkar* gazetesine fotoğraf ve spor muhabiri olarak girmiştir. Buraya girmesini, onu *Donanma* mecmuasından tanıyan Abidin Daver Bey sağlamıştır. Bu gazetenin sahipleri de fotoğraf meraklısı oldukları için Felek onlarla da yakın ilişkiler içinde olmuştur. Felek, *Tasvir-i Efkar* gazetesinde Abidin Daver Bey'in de yardımıyla mizah yazıları da yazmıştır. Felek, hafta hikayelerinin burada başladığını ifade eder. (MM, 3 Şubat 1980: 14; M, 17 Mart 1975: 9)

Felek, *Tasvir-i Efkar*'dan ayrılınca memurluğa başlamış ama bir yandan da yazılarına devam etmiştir. O sıralarda Orman Maadin Nezaretinin Hukuk Müşavir muaviniydi. Ahmet Emin Bey, onu *Vakit* gazetesine almıştır. Burada haftalık yazılar yazmıştır. Buradan sonraki durağı ise yine Ahmet Emin Bey sayesinde *Vatan* gazetesi olmuştur. 1925 yılında, Ahmet Şükrü Bey'in yerine bu gazetede yazmaya başlamıştır. Felek, bu tarihten itibaren günlük fıkra yazdığını söylemektedir. *Vatan* gazetesi sonradan ikiye ayrılmış ve çalışanların bir kısmı *Yeni Ses*'e bir kısmı *Milliyet*'e gitmiştir. Ardından gazete İş Bankası'na geçmiştir. Gazeteyi buradan da Zekeriya Bey, Halil Lütfü Bey ve Emin Bey grubu satın almış ve gazetenin adı da *Tan* olmuştur. (M, 17 Mart 1975: 9; MM, 20 Mart 1977: 14)

Gazetenin yayın işleri Zekeriya Sertel Bey'in, idare işi ise Halil Lütfü Bey'in idaresindeydi. Felek, Zekeriya Bey'den gazetecilik açısından çok faydalandığını belirtir. Açık bir ifadeyle yazmayı ve objektif olmayı Felek'e o aşlamıştır. Zekeriya Bey'in karısı Sabiha Hanım da bu gazetede yazardı. *Cumhuriyet* gazetesinden Yunus Nadi Bey ile çirkin bir polemige girmişlerdi. Bu yüzden *Tan* ve *Cumhuriyet* gazeteleri karşı karşıya gelmiştir. Felek, bu polemikte ister istemez gazetesinin yanında yer aldığını ve Yunus Nadir Bey aleyhine yazı yazdığını söyler. Ancak 1940 tarihinde Yunus Nadi Bey, Burhan Felek'i gazetesinde yazmaya başlaması için

çağırıştır. Felek, yanına gittiğinde aleyhinde yazdığı yazılar için yüzünün kızardığından bahseder. (MM, 20 Mart 1977: 14)

Burhan Felek, *Tan* gazetesinde mizah yazıları yazmıştır. Fıkra yazarlığına da fıkra muhabiri olarak başlamıştır. Bu gazetede, mizahi yazıları o idare etmektedir. Hatta karikatür kısmında konuları karikatürcüye o vermektedir. (M, 22 Şubat 1980: 2)

Burhan Felek, 1940 yılında *Tan* gazetesinden ayrılmış ve *Vatan* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Ancak burada çok uzun süre kalmamış ve aynı yıl içinde *Cumhuriyet* gazetesine geçmiştir. Felek, bu gazetede yirmi dokuz yıl boyunca yazmıştır. (C, 10 Kasım 1940: 3)

Burhan Felek, *Cumhuriyet* gazetesinde “Hadiseler Arasında Felek” isimli köşede yazılarını yazmıştır. Ayrıca “Haftada Bir Yarı Şaka ve Yarı Ciddi” köşesinde yazmıştır. Sonraları bu köşesinin adını “Haftanın Şakası” ve bazen “Haftanın Şakaları” haline getirmiş ve burada mizahi yazılar yazmıştır. Burhan Felek, *Cumhuriyet*’teki bir yazısında “Haftanın Şakaları” köşesi hakkında şöyle der:

“Hafta şakaları mevzuları öteden beri okuyucularımın merakını gıcıklar. Ara sıra dostlarım bile bana:

-Bu yazdığın doğru mu? Diye sorarlar.

Hiç kimse yalan yazdığını itiraf etmez ama ben doğru yazdığımı iddia ederim. Hadiseler vardır ki, bir muharririn muhayyelesinden çok daha hünerli tertib edilmiştir. Onu aynen nakletmekte tereddüt etmem. Bazıları üzerine biraz salça serperiz. Bu da bizim işimizdir. Lakin hiçbir zaman okuyucularımızı yalnız hayalhanemizin boş dehlizlerinde dolaştırmayız.” (C, 10 Nisan 1949: 2)

Burhan Felek, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarında gündelik yaşam hakkında yazmıştır. Bunun yanında kendine özgü üslubu ile eleştiriden de geri durmamıştır. Toplumun aksayan yanlarını ve yanlış gördüğü şeyleri mizah ile eleştirmiştir.

Felek, 1969 yılında *Milliyet* gazetesine geçmiştir. Refi Cevad Ulunay'ın ölümünden sonra onun köşesinde yazmaya başlamış olan Felek, Ulunay'dan selefi olarak söz eder. (M, 17 Aralık 1969: 2)

Burhan Felek, *Milliyet* gazetesinde yazmaya seksen yaşında başlamıştır. Burada günlük fıkra yazılarının yanında gazetenin eklerinde de yazıları yayımlanmıştır. Bu yazılarında anıları üzerinden İstanbul'un geçmiş yıllarından söz etmektedir. Gazetenin *Haftasonu İlavesi* ekinde "Recebin Kahvesi" yazılarını yazmıştır. Ayrıca *Milliyet Magazin* ve *Milliyet Aktüalite* eklerinde de yazılar yazmıştır. Bu yazılarda genellikle "Yaşadığımız Günler" ve "Geçmiş Zaman Olur ki" başlıklarını kullanmıştır. Felek, ömrünün son günlerine kadar yazmaya devam etmiştir. Son günlerinde sürekli yazamasa da haftalık olarak yazdığı *Milliyet Magazin* ekindeki yazılarını devam ettirmiştir.

Şeyh-ül Muharririn Oluşu

Gazeteciler Cemiyeti Kongresi, 28 Şubat 1975'de Burhan Felek'i Şeyh-ül Muharririn olarak tanıyıp tescil etmiştir. Burhan Felek, bu unvanı alışı bir yazısında anlatır ve bu unvanı almak için gerekenlerden ve unvanın anlamından bahseder:

"Bu benim için meslek hayatımın şahikası –yeni tabirle- doruğu oldu. Çünkü Türkiye'de gazetecilik mesleğinde 60 sene çalışmış, benim yaşıma gelmiş ve çok şükür hâlâ çalışan yazar yoktu.

Bu Allah'ın bana, bu ömrü lütfetmesi, benim de onu kötüye harcamamamın semeresi idi...

Bu noktaya varmak, varabilmek için üç "kıymetli şey" in birleşmesi lazım.

-Uzun ve sıhhatli ömür

-Meslekte uzun zaman dayanmak

-Uzun zaman okunabilmek

Bunlardan birisi, hele birincisi olmazsa, insan “Şeyh-ül- Muharririn” olamaz. Yani meslek kıdemlisi mertebesine varamaz.” (MM, 30 Mart 1975: 14)

1.4. Sanat ve Spor Hayatı

1.4.1. Sanat Hayatı

Orta Oyunu Oynaması

Burhan Felek, orta oyununa oldukça ilgilidir ve kendisi de bu oyunu oynamıştır. Burhan Felek, bir yazısında orta oyunu oynamaya başlayış sürecini şöyle anlatır:

“...Üsküdar’da Ayazma’da tanıdığım Tırnakçızâde Baha Bey adında bir avukatın delaletiyle, o devrin büyük orta oyunu kolları hakkında malumat aldım. Baha Bey o zamanın tabiriyle Acem taklidi yani Azeri taklidi yapardı. Ben de aynı şeye heves etmiş ve İmrahor’da şişman Muhtar Bey namıyla tanınan bir efendi adamdan bu taklidi meşketmişim... Ben bu yolda o kadar ilerledim ki, şiirler yazmaya, nutuklar söylemeye başladım... Baha Bey beni bu münasebetle tanıdı. Ve takdir etti. Kendilerinin büyük zuhuri kolu diyeceği bir orta oyunu kolları vardı.” (MM, 25 Mart 1979: 16)

Burhan Felek, bu orta oyunu ekibi ile birlikte bir süre orta oyunu oynamıştır. Bu süreçte birçok usta oyuncuyla tanışmıştır ve onlardan orta oyununun tarihi hakkında bilgiler almıştır.

Burhan Felek’e, büyük konaklarda sünnet düğünü gibi sebeplerle dar sahada oynadığı orta oyunlarının ardından bu oyunda peştemal kuşatmak için daha büyük ve genel bir yerde orta oyununa katılması şart koşulmuştur. Bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“... Tarihini hatırlayamadığım bir ramazan gecesini Üsküdar’dan İstanbul’a geçerek Koska’dan Azmi’nin Kırathanesi’nde oynanan orta oyununda Acem taklidine çıktım. Ben o

sıralarda bu taklitle şiir yazıyordum. Bu oyunda Acem taklidinin icabı odur ki, evvela bir mani söylenir. O bittikten sonra oyunun icabına göre kavuklu ile temasa geçilir... Ben hâlâ pek beğendiğim bir şiiri kavukluya okumaya başladım...Yalnız bir sekizlik olan şiirin son satırı aynen “Hırtı pırtın tökirem, garnın sokunca hançeri” mısraını okuyup bitirdim ve belimdeki hançeri çektim. Kavuklu Şeyh Saffet Efendi pabucunun üzerinde biraz kaydıktan sonra şak edip düşüp bayıldı. Meğer adam silahtan çok korkarmış. Ve bu hadiseden sonra bu şiiri ve hançeri kullanmaz oldum.” (MM, 25 Mart 1979: 16)

Burhan Felek, orta oyunu oynamış olması sebebiyle doğaçlama konuşma yeteneği kazanmıştır. Bu yüzden topluluk karşısında çok rahat ve dinleyicileri sıkmadan konuşabilmektedir. (MM, 8 Mayıs 1977: 20)

Sinema Tecrübesi

Burhan Felek, karargâh-ı umumi fotoğrafçısıyken II. Abdülhamit’in cenaze alayının sinema filmini çekmiştir. Filmi, kalabalığın içinde giden bir kamyonun üstünde bir sinema alıcı makinesiyle çekmiştir. O zamanlarda alıcı makineler elle çevrildiği için Felek, cenaze alayını bu şekilde çekmiştir. (MM, 21 Ekim 1979: 16)

Burhan Felek’e, 1916 yılının sonlarında Sedat Simavi haber göndererek “Alemdar Mustafa Paşa” filminin sahnelerini çevirmesini istemiştir. Filmi, Felek’in Çanakkale’den tanıdığı arkadaşı Kenan Bey çeviriyorken onunla bozuştukları için ayrılmışlar ve Sedat Bey de Felek’i aramıştır. Felek de bunu kabul etmiştir. Filmin konusu Alemdar Mustafa Paşa’nın Rusçuk’dan İstanbul’a gelişi, III. Selim’in (1789-1807) katli ve Alemdar’ın Babıali’de kendini uçurmasıdır. Filmin çekimi için mehter takımı ve Topkapı Sarayı tahsis edilmiştir. Filmin finansörü ise Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’dir. Alemdar Mustafa Paşa filmi çekilmiş ama sonradan montajını yapmaya vakit olmamıştır. Savaşın bitmesiyle Müdafaa-i Milliye Cemiyeti dağılmış ve mallarına el konulmuştur. Bu sebeple film de parça parça halde ortadan kaybolmuştur. Felek, bu filmin ilk Türk filmi olması münasebetiyle bulunabilirse ilginç bir belge olabileceğini ifade eder. (MM, 3 Şubat 1980: 14)

Felek, Muhsin Ertuğrul’un teklifi üzerine Nasrettin Hoca filmi de çekmiştir. Filmin senaryosunu da kendi yazmıştır. Çekimleri Muhsin Ertuğrul ile birlikte

yapmışlardır. Felek, bu filmi kendisinin beğenmediğini ama uzun süre perdede kaldığını belirtir. (GZOK, 56)

Okşan Atasoy'un aktardığına göre Burhan Felek'in ayrıca Edi ile BÜdü (1952) adında film senaryosu ve Melek Hanım'ın Kıskançlığı (1954) adında çeviri piyesi de bulunmaktadır.⁵

1.4.2. Spor Hayatı

Burhan Felek'in hayatında, spor önemli bir yer tutmuştur. Futbol oynamış, güreş yapmış atletizmle ilgilenmiş ve koşulara katılmıştır. Burhan Felek, futbola olan ilgisi sonucu 1908 yılında Üsküdar'daki bir kısım gençle birlikte "Anadolu İdman Yurdu" adında bir kulüp kurmuştur. Takımı kuranlar arasında kardeşi Hüdai de bulunmaktadır. İki kardeş birlikte bu kulüpte futbol oynamışlardır. (Atabeyoğlu, 2003: 12-13)

Burhan Felek, bir yazısında futbol ile nasıl tanıştığını şöyle söz etmektedir:

"Bir cuma günü kahvede otururken mahallece "Sesi Kısık Şadiye Hanım" adıyla maruf bir dul hanımın büyük oğlu (Serasker Kapısı Milli Müdafaa Bakanlığı) hülafasından (kâtiplerinden) Ziya Bey, Kuşdili çayırında İngilizlerin top oynadıklarını birçok kimselerin bu oyunu seyrettiğini anlattı ve bize de gidip görmemizi söyledi...Top oyununun adı futbol idi... Ben o sıralarda liseyi –genç yaşta- bitirmiştım.

Oyunlar Türkiye'nin ikinci tatil günü olan pazarları oynanıyormuş. Babam önümüzdeki Pazar Kuşdili mi yoksa Papazın çayırı denilen şimdiki Fener stadının yerine mi beni götürdü...

Önce birtakım kimseler geldiler, çayırın dört köşesine hazırlanmış deliklere kalın demir kazıkları yerleştirdiler. Sonra bu kazıklara makaralarda bağlı örgülü tel ipler gerdiler...Maç başladı...Bu maçtan sonra üstüste ve başka arkadaşlarla birlikte fitbol maçlarını seyre gittik...

⁵ A. Okşan Atasoy.

Bu futbol maçları bizi büyüledi. Eğer benim ömrümde hâlâ devam eden spor şubesine 70 senesini vermiş ve vermeye devam ediyorsam bu; sesi kısık Şadiye Hanım'ın oğlu Serasker Kapısı kâtiplerinden Ziya Bey'in bana mevcudiyetini haber verdiği bu futbol maçlarının tesiriyle olmuştur.” (MM, 5 Eylül 1976: 14)

Burhan Felek, Anadolu İdman Yurdu kulübünde futbol oynarken Türk basınının ilk spor dergisi *Futbol*'u çıkarmıştır. 28 Eylül 1910 tarihinde dergi yayın hayatına başlamıştır. Sekiz sayfalık derginin bütün yazılarını Burhan Felek yazmış ve dergideki fotoğrafları da kendisi çekmiştir. Burhan Felek, bu dergiyi altı sayı çıkarmıştır. Yazılarında ise “M.B. İdris”, “M. Bürhaneddin”, “Mehmed Bürhaneddin” ve “Bürhaneddin” imzalarını kullanmıştır. Dergide futbol haricinde at yarışları, atletizm, güreş, halter, eskrim, halat çekme, denizcilik, jimnastik ve izcilikle ilgili haberlere de yer vermiştir. Burhan Felek, 1913 yılında ise *İdman* dergisinde yazmaya başlamıştır. Felek, bu dergide olimpiyat oyunlarıyla ilgili yazılar yazmış, bilgi vermiştir. (Atabeyoğlu, 2003: 19-24)

Burhan Felek, Anadolu Kulübü'nde futbol oynamayı bıraktıktan sonra futbola olan ilgisini hakemlik yaparak devam ettirmiştir. 1920'li yılların en başarılı hakemlerindedir. İstanbul'daki Galatasaray-Fenerbahçe maçlarının yanında, İstanbul'a gelen birçok ünlü yabancı takımların maçlarını da yönetmiştir. (Atabeyoğlu, 2003: 26)

Burhan Felek, güreşe oldukça meraklıdır. Genç yaşlarında yağlı güreş yapmıştır. Güreş yapmanın yanında güreş izlemeye de oldukça meraklıdır. Büyük ve ün yapmış pehlivanların güreşlerini izleyebilmek için evinden çok uzak yerlere gitmektedir. (MA, 5 Temmuz 1981: 11)

Burhan Felek, 1922 yılının sonlarında Ali Sami Yen, Yusuf Ziya Öniş ve Nasuhi Esat Baydar ile birlikte Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı adındaki Türk sporunun ilk örgütünü kurmuştur. Burhan Felek, bu cemiyette 1936 yılına kadar ikinci başkan, Atletizm Başkanı ve Güreş Federasyonu Başkanı gibi görevlerde bulunmuştur. (Atabeyoğlu, 2003: 28, 34)

Burhan Felek, Türkiye Olimpiyat Komitesi'nde de görev almıştır. Bu komitenin başkanlığını yapan Selim Sırrı Tarcan'ın isteğiyle delege olmuştur. Burhan Felek, komitede olduğu yıllarda Türkiye'nin 1924 olimpiyatlarına katılması için çaba harcamıştır. Onun bu uğraşlarının da etkisiyle Türk sporcuları Paris Olimpiyatı'na katılmışlardır. Burhan Felek, Paris'e giden futbolcuların oluşturduğu kafileye başkanlık etmiştir. (Atabeyoğlu, 2003: 29-32)

Burhan Felek, Selim Sırrı Tarcan'ın isteğiyle katıldığı Olimpiyat Cemiyeti'nde 1935 yılına kadar seçimle gelerek genel sekreterlik görevinde bulunmuştu. 1938 ve 1952 yılları arasında ise cemiyetin yönetimi devlet eline geçtiği için genel sekreterlik makamında atanma yoluyla hizmette bulunmuştu. 1962 yılında ise Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin başkanlığını yapmıştır. 1965 yılında görevden alınmıştır. 1966 yılında tekrar başkan olmuş ve ölümüne kadar başkanlığını sürdürmüştür. (Atabeyoğlu, 2003: 71-73)

Çok yönlü bir kişi olan; çeşitli spor dallarıyla ilgilenen, uzun yıllar gazetelerde yazan ve yönetmenlik tecrübesi de bulunan Burhan Felek, ömrünün son zamanlarına kadar aktif kişiliğini devam ettirmiştir. Yaşı oldukça ilerleyen Burhan Felek, 4 Kasım 1982 tarihinde 93 yaşında ölmüş ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Atabeyoğlu, 2003: 109)

1.5. Eserleri

Burhan Felek'in Yazılarında İstanbul'un Etkisi

Burhan Felek, İstanbul'a oldukça düşkün biriydi. Onun İstanbul'a olan düşkünlüğü yazılarında kendini hissettirmektedir. İstanbul'u konu alan birçok yazı yazmıştır. Bu yazılarda İstanbul'un tarihi ve kültürel zenginliklerinden bahsedip okuyucuları bilgilendirmiştir. Bunun yanında İstanbul hakkında yazdığı çeşitli yazılarda Felek, İstanbul'un maruz kaldığı olumsuz noktalara da dikkat çekmiş ve İstanbul'un güzelliğini korumak istemiştir. Hatta bu sebeple İstanbul'u ve İstanbulluları korumak için 1951 yılında İstanbul Hemşehrileri Cemiyeti'ni kurdu. Bu cemiyetin başkanı sıfatı ile İstanbul için mücadelede bulunmuş, şehrin korunmasına ve özellikle imari açıdan yaşadığı sıkıntıdan kurtarılmasına çalışmıştır. (M, 4 Kasım 1983: 10)

Yazılarında Dil ve Üslup

Burhan Felek, yazılarını yazarken akıcı ve günlük konuşmaya yakın bir dil kullanır. Yazıları sohbet havasında ve okuyucuyu yormayan bir tarzdadır. Yazılarına türkülerden, şarkılardan, beyitlerden, atasözlerinden, fıkralardan, bilmecelerden, masallardan, efsanelerden parçalar ekler. Bununla yazının tekdüze olmasının önüne geçer ve konu tıksızlıktan kurtulur. Felek, bir yazısında fıkralarındaki bu marifetini Hukuk mektebinde son sınıf öğrencisiyken konferansa gelen Selim Sırrı Bey'den (ö. -1957) öğrendiğini belirtmektedir. (M, 26 Şubat 1970: 2)

Burhan Felek, Selim Sırrı Bey'in konferansını ve üzerinde bıraktığı tesiri şöyle ifade etmiştir:

“Rahmetli güzel konuşurdu.. Ve mevzularını patlıcan gibi türlü şekilde yenilen maddelerden seçerdi. Spor da bunlardan biri idi. Ama Selim Sırrı Bey tam amatör ve İsveç jimnastiği tarafı olduğu için anlatacağı şeyler ne de olsa yavan ve kuru olduğundan dinleyicileri tutacağı şüpheli idi.. Derken Selim Sırrı Bey cebinden küçük bir patlıcan biçiminde adını o zaman öğrendiğim Okarina adında bir düdük çıkardı, başladı çalmaya... Hepimiz ağzı açık dinledik.. Çaldığı şeyler bâzı ritmik İsveç havaları idi..

Ve ben o gün, sözlerimi dinletmek için dinleyiciyi oyalamak, eğlendirmek lâzım geldiğine orada inandım; inandım da ne yaptım?.. Okarina çalamazdım, sesim iyi değildi, türkü de çağıramazdım.. Konferanslarıma ve yazılarıma fıkralar karıştırmaya başladım. İşte bizim fıkra yazarlığı –adıyla ve sanıyla- böyle doğdu.” (M, 26 Şubat 1970: 2)

Burhan Felek, bir diğer yazısında ise fıkra yazarlığındaki üslubundan şu şekilde söz eder:

“Bizim fıkra yazarlığında tuttuğumuz üslup biraz değişiktir. Yazılarımızda çoğu zaman Frenklerin citation dedikleri nakiller yapar, fıkralar, atasözleri, beyitler, meşhur sözler naklederek, kah süsler, kah kuvvetlendiririz. Bu bizim öteden beri tuttuğumuz yazı havasıdır. Bu yolda giderken bizim başvurabileceğimiz bir arşiv veya kitaplığımız yoktur.

Bu nakilleri hatırımızdaki mahfuzatımızdan alırız. Başka türlüsüne de imkan yoktur. Bir yazıma münasip düşen atasözü, fıkra veya beyti hiçbir kitapta arayamazsınız. Bunu ancak mütalaa ettiğiniz konunun yaratabildiği tedai=çağrışımla hatırlarsınız, hatırlayabilirsiniz. Ve bu böyle bulduğunuz şeyi, beyti, fıkrayı yazarsınız. E, hafıza her zaman yazılı metinler gibi sağlam olmaz. Biz de bu nakil ettiğimiz metinlerde ara sıra yanlışlık yaparız. Bu yanlışlar pek esaslı değildir. Kelime yanlışlığı olabilir. Manaya pek tesir etmez...” (M, 14 Haziran 1971: 2)

Burhan Felek’in yazılarındaki en önemli özelliklerinden biri de mizahı çok iyi kullanmasıdır. Yazar, günlük yaşayışa dair konuları mizah çerçevesi içinde ele alır. Yapacağı eleştirilerde de mizaha başvurur ve üstü kapalı şekilde aksadığını düşündüğü hususlara dair eleştirilerini yapar.

Haldun Taner, Burhan Felek’in ölümünün ardından onun hakkında yazdığı bir yazısında onun yazılarından şu şekilde söz etmektedir:

“Burhan Felek, dünya basınında eşi az bulunan bir fenomendir. Ne demektir, üç kuşak boyu milyonlarca okuyucuyu kaleminin ucuna takıp sürüklemek? Ne demektir, doksan şu yaşa kadar “Bakalım Felek bugün ne yazmış” dedirtebilmek? Onu da nasıl yaptı? Türk insanının ruhunu avucunun içi gibi bildiğinden, İstanbul Efendiliği’nin imbiğinden geçmiş zeki gözlemciliğinden, orta oyunculardan, halk dilinden edindiği halkçı mı halkçı, renkli ve akıcı Türkçe’sinden yetmiş yıl boyu yararlanarak yaptı.

Okuyucuların cahilliğini yüzlerine vurmaktan, aşağılık komplekslerini yaralamadan hiçbir gün soyuta kaçmadan, bilgiçlik taslamadan, dolambaçlı üslup cambazlıklarına kalkışmadan, tatlı tatlı konuştu durdu. Her yazısını ya kendi esprisiyle, ya da halk felsefesinin bir (kıssadan hissesi)yle gülümsetip ısıttı.” (M, 25 Kasım 1984: 2)

Haldun Taner’in Burhan Felek hakkında söylediği bu sözler Felek’in yazılarındaki genel tutumunu gösterir niteliktedir. Yazılarında eski zamanlardan bolca bahseden Burhan Felek, güçlü bir hafızaya sahipti. Geçmişe dair anıları onun

zihninde her daim hazır dururdu. Yazmaya başlamadan önce zihninde kurgusunu tamamlar ve öyle yazmaya başlardı.⁶

Ömrünün büyük bölümünde gazetecilik yapmış olan Burhan Felek, çok fazla sayıda ve farklı türde kitaba sahip değildir. Yazar'ın var olan kitaplarının büyük çoğunluğu, gazetede yazılarından seçilip bir araya getirilmiş yazılarıyla oluşturulmuştur. Ayrıca ölümünün ardından gazetelerdeki bazı yazıları yeğeni tarafından seçilerek kitap haline getirilmiştir. Yazarın kitaplaştırılmış bu yazıları anılarından oluşmakla beraber küçük mizahi hikâyelerinden oluşmuş yazılarını da kendisi seçmece yaparak kitap haline getirmiştir. Yazarın bu eserlerinin haricinde çevirileri ve şiirleri de bulunmaktadır. Ancak yazar, bunları saklamayı tercih etmiş ve ortaya çıkarmamıştır. Yazarın Giovanni Guareschi'nin **Don Camillo Moskova'da** eserinin çevirisinin yanında, takma ad ile polisiye kitap çevirileri de bulunmaktadır.

Burhan Felek'in ölümünün ardından gazetede yazılarından bazıları seçmece yapılarak kitaplaştırıldığı için yazarın kitaplarını “yaşarken çıkan kitapları” ve “ölümünün ardından çıkan kitapları” şeklinde başlıklandırarak kronolojik sıralamayla verdik.

1.5.1. Yaşarken Çıkan Kitapları

Fotoğrafçılık Rehberi

Fotoğrafçılığa oldukça meraklı olan Burhan Felek, birçok fotoğraf çekmişti. Bazı fotoğrafları 1917 yılında küçük bir kitap haline getirilmiştir. Kitabın adı **Fotoğrafçılık Rehberi** idi. (MM, 20 Mart 1977: 14)

Hint Masalları

1943 yılında basılmış olan eser 231 sayfadır. Ahmet Halit Kitabevi basmıştır ve gezi yazısı türündedir. Türk Basın Heyeti'nin Hindistan'a yapacağı iki aylık geziye katılacak altı kişi arasında Burhan Felek de vardır. Yazar bu gezi aracılığıyla Hindistan'da gördüklerini kitaplaştırmıştır. Bu yazdıkları sadece kendi gördüğü yüzeysel şeylerdir. Kesin doğruluğu olmadığını kendisi de ifade etmektedir. Bu sebeple de kitabının ismini **Hint Masalları** koymuştur. Bu kitapta ayrıca

⁶ A. Okşan Atasoy.

Hindistan'da çektiği çeşitli fotoğraflar da yer almaktadır. Bu kitaptaki seyahat notlarından bazılarını *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarında yer vermiştir. (HM, 7-8)

Âdemden Bugüne Kadar Büyük Aşklar (Ortak Eser)

Halid Fahri Ozansoy, Hamdi Varoğlu, İsmail Habib Sevük, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Ömer Rıza Doğrul ve Reşad Ekrem Koçu ile beraber yazdıkları bu ortak eserde tabloları ise Münif Fehim çizmiştir. 1945 yılında Tarih ve Sanat Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır.

Felek

Gündüz Yayınları'nda, 1947 yılında basılan kitap 239 sayfadır. Bu kitapta yazar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında gazetede yazdığı yazılardan seçme yapmıştır. Yazar, bu yıllarda yazdığı yazılardan çok sevdiklerini bu kitaba almıştır. Kitabın içinde elli dokuz hikâye ve kitap hakkında yazarın bilgi verdiği bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde yazar, kitabın içeriği hakkında bilgi vermektedir. Burhan Felek, İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaştan kaynaklı felaket haberleri okuyan insanları neşelendirmek için haftalık yazdığı yazıların rağbet görmesi üzerine arkadaşlarının da tavsiyesi ile bu yazılarından bazılarını bir araya getirip kitaplaştırmıştır. Bu kitaptaki hikâyeler, kitabın basılmasından önce gazetede yayımlanmış olmakla beraber, kitapta yer alan hâlleri daha uzun ve detaylıdır. Çünkü gazetede köşeye sığmadığı için kısalttığı hikâyeleri yazar, kitabında kısaltmadan sunmuştur. (F, 3)

Vatandaş Ahmet Efendi

Akbaba Mizah Yayınları'nın 1957 yılında yayımladığı kitap 96 sayfadır. Vatandaş Ahmet Efendi, Burhan Felek'in *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde "Recep'in Kahvesi" köşesinin altında yer alan hikâyelerindeki kahramanlardan biridir. Kitapta Vatandaş Ahmet Efendi'nin farklı farklı küçük hikayeleri yer alır. Günlük dilde yazılan hikayelerde günlük yaşamla ilgili konular işlenmiştir.

Eski İstanbul Hikâyeleri

1971 yılında Ak Yayınları tarafından basılan kitap 317 sayfadır. Yazar, bu kitabında İstanbul ile ilgili hikâyeler anlatmaktadır. Bu hikâyeler İstanbul'un günlük

yaşayışını anlatır. İkinci Dünya Savaşı zamanında zorluklar yaşayan insanların içinde buldukları durumu ve halkın geçirdiği dönüşümü anlatan hikayelerdir. Bu kitapta yer alan hikâyelerin birçoğu yazarın **Felek** adındaki kitabında da yer almaktadır. Yine gazetelerden seçmece aldığı yazılarla oluşturduğu bu kitabında yazar İstanbul'un günlük yaşayışını anlatırken bunları gelecek nesillere aktarma amacı gütmüştür. Yazara göre, İkinci Dünya Savaşı yıllarını anlattığı bu hikayelerle gençler o zamanları daha iyi tanıyabilecekler ve hikayelerin dili aracılığıyla da İstanbul şivesine alışmış olacaklardır (EİH, 5)

Yaşadığımız Günler

Burhan Felek'in *Milliyet* gazetesinde yer alan sohbet tarzındaki bazı yazılarından derlenmiş bir kitaptır. Milliyet Yayınları tarafından 1974 yılında basılmıştır. 245 sayfalık kitapta yazar, başından geçmiş ya da şahit olmuş olduğu olayları anlatmaktadır. Yazarın bu kitabında geçmiş yıllara ait önemli bilgiler bulunmaktadır. Özellikle Üsküdar ve civarı hakkında, anıları dolayısıyla bolca söz eden yazar, halkın kültürü ve yaşayışlarını bu yazılarıyla göz önüne sermiştir.

Nasrettin Hoca

Milliyet Yayınları tarafından 1982 yılında yayımlanmıştır ve 156 sayfadır.

1.5.2. Ölümünün Ardından Çıkarılan Kitapları

Burhan Felek'in kitaplarının büyük çoğunluğu gazete yazılarından seçmece yapılarak oluşturulmuştur. Bu sebeple ölümünün ardından da gazete yazılarından seçmeler yapıp kitaplaştırılmıştır. Burhan Felek'in yeğeni Okşan Atasoy, Felek Yayıncılık'ı kurup dayısı Burhan Felek'in gazetelerdeki yazılarından bazılarını kitaplaştırmıştır. (M, 25 Kasım 1984: 2)

Recebin Kahvesi

Felek Yayıncılık tarafından 1984 yılında yayımlanmış kitap 191 sayfadır. Burhan Felek, *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde yayımlanan yazılarında "Recebin Kahvesi" köşesi ile bir kahvede bazı kimseleri buluşturup konuşturarak hikayeler yazmıştır. Bu hikayedeki tipler, toplumun farklı kesiminden insanlardır.

Felek, bu kişileri kendi şivelerine göre konuşturur. Bu kişiler üzerinden bir sohbet havası meydana getirir. Burhan Felek, oluşturduğu bu karakterlerin aslında bir kompozisyon olduğunu ve hepsinin gerçekte bir karşılığının bulunduğunu belirtir. Yani, oluşturduğu bu kişiler için çevresindeki bazı insanlardan esinlenmiştir. Burhan Felek'in bu kişileri kullanarak meydana getirdiği bu hikayelerden bazıları bir araya getirilip **Recebin Kahvesi** adıyla kitaplaştırılmıştır. (M, 11 Mart 1974: 2)

Biraz da Yarenlik

Felek Yayıncılık'ın 1984 yılında yayımladığı kitap 126 sayfadır. Yazar, *Milliyet* gazetesinde “Biraz da Yarenlik” başlığı altında güldürücü, düşündürücü ve insanların hoşuna gidecek fıkra, atasözü ve mesel haline gelmiş şiir gibi yazılar yazmıştır. Bu kitaptaki yazılar, Burhan Felek'in *Milliyet* gazetesinde yayımlanmış “yarenlik” yazılarından oluşmaktadır.

Geçmiş Zaman Olur Ki...

Burhan Felek'in *Milliyet* gazetesinde “Geçmiş Zaman Olur Ki” köşesinde yazdığı yazılardan derlenmiş kitap, Felek Yayıncılık tarafından 1985 yılında basılmıştır ve 208 sayfadır. Bu yazılarda Felek, anıları üzerinden sohbet havası tarzında bir anlatımla gündelik hayatla ilgili yazılar yazmıştır. Bu yazılar eski zamanları ele alır. Kaybolmaya yüz tutan çeşitli meslekleri, isimleri unutulmuş ya da az hatırlanan insanları, halkın inançlarını, gelenek ve göreneklerini, nasıl giyindiklerini, nasıl yiyip içtiklerini anlatan bu yazılar geçmiş yıllarda yaygın olan ama zaman içinde yok olan çeşitli kültürel değerleri genç kuşaklara unutturmama amacındadır.

Felek'ten Dostlara

Felek Yayıncılık tarafından 1984 yılında basılmış kitap 133 sayfadır. Burhan Felek'in çeşitli konularda yazdığı yazılardan seçme yapılarak oluşturulmuştur.

Kırk Yıllık İstanbul Hikâyeleri

Felek Yayıncılık tarafından 1984 yılında basılan bu kitap **Eski İstanbul Hikâyeleri**'nin ikinci basımıdır.

Hayal Belde Üsküdar

Felek Yayıncılık tarafından 1987 yılında basılan kitap 180 sayfadır. Kitap, Üsküdar'da doğmuş olan ve yazılarında Üsküdar'dan sıklıkla bahseden Burhan Felek'in, Üsküdar ile ilgili yazdığı yazılarının derlemesidir. Bu yazılarda Üsküdar'ın gündelik hayatından ve bazı Üsküdarlı kimselerden söz edilmektedir. Burhan Felek, Üsküdar'da yaşadığı çocukluk ve ilk gençlik yıllarındaki anıları üzerinden bu yazılarını oluşturmuştur.

2. BÖLÜM: GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE GİYİM-KUŞAM

2.1. Geçiş Dönemleri

İnsanların hayatlarında, doğumdan ölüme kadar belli dönüm noktaları bulunur. Bu zamanlarda, insanların hayatları birtakım değişikliklere uğrar. Bu değişiklikler uzun vadeli ve kalıcı etkilere sahiptir. Bu kadar öneme ve etkiye sahip olan bu zamanlarda, çeşitli uygulamalar ve ritüeller gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar, âdet halini alıp belli bölgelerde farklı şekilde olabilmektedir. Burhan Felek, yazılarında İstanbul'un eski zamanlarındaki geçiş dönemlerinden ve bu dönemlerdeki uygulama ve usullerden bahsetmiştir. Felek'in yazılarında bahsettiği bu dönemler doğum, çocukluk, askerlik ve evlilikten oluşur. Bu dönemler hem bireyler hem de aileleri ve yakınları için öneme sahiptir ve çeşitli hazırlıkları beraberinde getiren zamanlardır. Felek'in yazılarında ele aldığı bu dönemleri kronolojik olarak bu çalışmaya aldık.

2.1.1. Doğum

Burhan Felek, kendi doğumu ve kardeşinin doğumu üzerinden doğumla ilgili bahiste bulunur. Ayrıca Üsküdar'da bu konuyla ilgili şahit oldukları aracılığıyla da doğum olayı ile ilgili âdetler hakkında bilgi verir.

Üsküdar'da yaşamış olan Aziz Mahmut Efendi, kerâmetli bir evliya olarak kabul edilirdi. Bir türbesi ve camii bulunurdu. Üsküdar'da doğan çocukların birçoğu onun ruhaniyetine sığındırılırdı. Çocuk doğmadan önce veya doğduktan sonra zıbını, kundağı ve çamaşırı; Cuma günü, sela zamanı caminin minaresinde sallanırdı. Böyle yapıldığında çocuğun akıllı ve terbiyeli olacağına inanılırdı. Ayrıca haşarı çocukların uslanması için çamaşırları sela vakti Aziz Mahmut Efendi Camii'nin minaresinde sallandırılırdı. Bu durum, Üsküdarlılar için yerleşmiş bir inanç haline gelmişti. Burhan Felek, kardeşi Hüdai'nin de çamaşırının bu şekilde sallandırıldığını ifade eder. Ayrıca Felek, kardeşinin adının da Aziz Mahmut Efendi münasebetiyle Hüdai konulduğunu söyler. (MM, 7 Mart 1976: 14)

Burhan Felek, her doğan çocuğa eğer ailesinde bir şair dostu varsa bir tarih beyti yazdırıldığından söz etmektedir. Bu beyit eski yazıyla ebced hesabı denilen bir

nevi şifreyle tarih beytinin harflerini hesap ettirerek bir olayın tarihini söylerdi. (FD, 14)

Çocuğa İsim Koyma

Burhan Felek, çocuklara Türkçe isim koymayla alakalı yazılarında bilgi vermiştir. Türkçe isim koymanın eski zamanlarda da denendiğini ama ismin konulduğu kişi ile isim arasında tezatlık meydana geldiği için, çocuklara anlamı bilinmeyen yabancı isimler koyulduğunu söyler.

Türkçe isimler bahsinde kızlar, erkeklerden daha kolay ad bulabilmektedir. Çünkü onlara verilecek isimlere güzel ve iltifat edici manalar verilebiliyordu. Burhan Felek, erkek isimlerine ise bu şekilde bir eda verilemediği için işin güçleştiğini belirtir. Tosun, Aslan, Hüdaverdi, Satılmış, Dursun, Durmuş, Demir gibi isimler erkek bebeklere verilirken; Pamuk, Pembe, Gül, Sümbül, Menekşe, İnci gibi isimler de kız bebeklere verilirdi. Burhan Felek, bu isimler arasında anlam olarak ismin sahibi için olumsuz isimler bulunduğunu ifade eder. Bunun, ismin sahibi için ileride sorun oluşturabileceğini belirtir. (C, 1 Ağustos 1941: 3)

2.1.2. Çocukluk

2.1.2.1. Çocuk Oyunları

1900'lü yılların başında her çocuğun kendine göre bir eğlencesi vardı. Bu zamanlarda çocuk bahçesi ve parklar yoktu. Mahallelerde boş arsalar bulunurdu. Bu arsalar yangın ya da eskilik gibi sebeplerle boşa çıkmışlardı. Bu yerlerde odun kesilir, halı silkilir, kömür arabası boşaltılır ve çocuklar da orada oynarlardı. Çocuklar bu arsalarda özellikle uçurtma uçururlardı. Uçurtmanın kendine has bir yapıma tekniği vardı. İnce çıta ve sicimlerle yapılmış hafif karkasların üzerine renkli kâğıtlar kaplanarak yapılırdı. Uçurtmanın dört köşe, altı köşe ve armudi olmak üzere üç çeşidi vardı. Armudi en zoruydu çünkü terazisini bulmak zor olduğundan tepe aşağı dönerek yere çakılırdı. Klasik uçurtma ise altı köşeli uçurtmaydı. Üç ince çıtayı ortalarından bağlayarak ve uçlarını da belli mesafelerde gergin sicimle birleştirerek yapılırdı. Uçurtmaların bir kuyruğu ve bazen de yan küpeleri olurdu. Uçurtmanın bağlı olduğu sicim ne kadar uzun olursa o kadar yükseğe çıkardı. Bu uçurtmalara telgraf denilen ortası delinerek uçurtmanın ipine geçirilmiş yuvarlak mukavvalar

gönderilirdi. Uçurtmacılıkta karambol denilen ip kesme ve uçurtmayı düşürme işi de vardı. Bazı yaramaz çocuklar kendi sağlam ipleriyle diğer çocukların uçurtmalarının iplerini keserlerdi. (HBÜ, 130-131)

Burhan Felek, ayna oyunundan bahsetmiştir. Bu oyunda bir kişi ebe olur. Ebe olan kişi aynadır ve karşısındakinin yaptığı hareketin aynısını yapmak zorundadır. Karşısındakinin hareketlerinin dışında başka bir hareket yapamaz. Burhan Felek, bu oyundan bahsederken bu oyun üzerinden göndermeler yapmış, başkasının olanı taklit edip kendisinin gibi gösterenleri eleştirmiştir. (T, 4 Ocak 1938: 3) Yazarın bu yazısında yaptığı, folklorik malzemenin ana konunun içinde nasıl kullandığına bir örnek teşkil etmektedir.

Bayram eğlenceleri olan salıncaklar, atlıkarıncalar bayram zamanlarında Doğancılar'da Kazdere ve civarındaki meydanda sonra da Karacaahmet'le Bağlarbaşı yolu arasındaki Bitli Kehtane'de kurulurdu. Çocukların eşeğe binmeleri ve eşekle evlerine dönmeleri en büyük eğlenceleriydi. Çocuklar, bayramlarda buralarda oynarlar ve eğlenirlerdi. (HBÜ, 132-133)

Burhan Felek, İstanbul'da kış mevsiminden ve onun getirdiği zorluklardan bahsederken karın sağladığı eğlence imkanlarından da bahsetmiştir. Kar yağıp daha sonra kesildiğinde tüm çocuklar sokaklara çıkarak kar topu oynarlardı ve bu oyun sırasında bazı haşarı çocuklar ihtiyarlara, kadınlara ve özellikle kardan çok korkan harem ağaları gibi siyahilere kar topu atarlardı. Kar topunun dışında İstanbul'un ünlü yokuşlarında kızak kaymak da kış mevsiminde önemli çocuk eğlencelerindendi. Felek, çocukların kızak olarak kullandıkları nesnenin ağaç merdivenler olduğunu ve bunlara ya oturarak ya da yüzükoyun yatarak Üsküdar'daki İnadiye yokuşu, Harem İskelesi Yokuşu gibi sokaklarda kaydıklarını belirtir. (HBÜ, 58)

2.1.2.2. Sünnet

Burhan Felek, sünnetin Türk ve İslam toplumunda büyük önem verilen bir uygulama olduğunu söyler. Sünnetin Hazret-i Muhammed'in emri olduğunu söyleyen Felek, hatta bunun Allah'ın emri olan ve yapılması zorunlu olan farzlardan bile daha büyük bir itaatle uygulandığını belirtir. İslam'da oruç tutmayan, namaz kılmayan insan pek çoktur ama sünnet olmamış Müslüman çok nadirdir. Sünnet,

dini bir işten başka bir gelenek haline gelmiştir. Ona düğün şekli verilmesi de acılı bir işten sonra da olsa çocuğun İslam'a girişinin kutlanmasıdır. (M, 7 Eylül 1970: 2; HBÜ, 119)

Erkek çocuklarının erkeklik organının bir miktar kesilmiş olmasına sünnet denilmesi, bunun Hazret-i Muhammed'in yapmış olduğu ve emrettiği bir şey olmasından dolayıdır. Yani, çocuğun fazla et parçasının kesilmesi kendini kapsayabilecek daha genel bir ifade ile tanımlanır olmuştur. Eski zamanlarda sünnet olmaya hitan adı verilirdi. (M, 7 Eylül 1970: 2)

İstanbul'da çocuklar Rumi takvime göre 19 Ağustos'ta sünnet olurlardı. Bu tarih, miladi takvime göre 1 Eylül'e denk gelirdi. Burhan Felek, sünnet törenlerinin bu tarihte gerçekleştirilmesini çeşitli sebeplerle açıklar. En önemli sebep, bu tarihin II. Abdülhamit'in tahta çıktığı gün, yani cülus günü olmasıdır. Eski zamanlarda bu güne cülus şenliği denirdi ve bütün binalar donatılırdı. Türkiye'de mektepler, hastahaneler, askerî kıt'alar gibi yerlerde düzenlenen genel sünnetler bu tarihte yapılırdı. Çünkü Padişah bu günde gerçekleştirilen toplu sünnetlere ihsan gönderirdi. Padişahın gönderdiği bu ihsana ihsan-ı şahane de denirdi. Çocuk başına bir lira çeyrek gönderirdi. Bu tarih, o gün cülus günü olması münasebetiyle tatil günüydü. Diğer bir sebep de bu mevsimin açık havada eğlenceli ve büyük sünnet düğünleri yapmaya müsait oluşuydu. Burhan Felek, kendisinin de Üsküdar'da Ravza-i Terakki Rüştüyesi'nde iken sünnet olduğunu ve bu sünnet töreninde kırk çocuğun sünnet edildiğini belirtir. Padişah, bu törende sünnet olan çocuklara bir lira çeyrek ihsan etmiştir. (M, 7 Eylül 1970: 2; MM, 24 Ekim 1976: 14)

II. Abdülhamit devrinde halkın büyük çoğunluğu sünnet masraflarını tek başına kaldıramadığı için birçok yerde umumi sünnet düğünleri yapılırdı. Ailelerin evleri genellikle sünnet düğünleri için uygun olmazdı. Çünkü sünnet düğünü için büyük bir bahçe ve geniş odaları, mutfağı ve sofaları olan bir konak lazımdı. Ortak sünnet törenleri ucuz olurdu. Mekteplerde ortak sünnet törenleri gerçekleştirilirdi. Mektep, uygun bir para ile çocuğu sünnet etmeyi kabul ederdi. Düğünlerde ailede erkek aşçı olmadığından dışarıdan aşçı tutulurdu. Bu aşçılar kap kacaklarıyla birlikte gelirdi ve yüzlerce adama yemek pişirirlerdi. Çünkü bu törenlerde kapılar insanlara açık olurdu ve kapıda da bekçi olur ve her önüne geleni sokmaz; davetliler ve mahalleliler rahatça yemeklerini yerlerdi. Yemeklerin menüsü de sabit olurdu:

Düğün çorbası, düğün eti, pilav ve zerde. (HBÜ, 120; M, 7 Eylül 1970: 2) Sünnet töreni için mektebin bahçesine ve duvar dibine yüksek sedirler ve birbirine bitişik döşekler konarak uzun bir yatak sistemi meydana getirilirdi. Genelde atlastan yapılmış olan yatak ve yorganlar aileler tarafından getiriliyordu. (MM, 24 Ekim 1976: 14)

Bir aile için çocuğunu sünnet ettirmek büyük gurur ve mutluluktur. Tören yapılmadan bir ay önce, çocuğun başına, üzerine “Maşallah” yazılmış mavi saten kalpaklar giydirilir, göğsüne hamailer asılır ve elinden tutulup sokak sokak gezdirilirdi. Bu gezme esnasında bazı çocuklar ne olduğunu bilmezlerdi. Sokak sokak dolaşarak tanıdıkların ellerini öperlerdi. Yapılacak olan düğünün ve iltifatların sebebini bilen çocuklar ise kendilerini ağrıdan satardı ve anne babalarından ne koparabilirlerse koparmaya çalışırlardı. Sünnet çocukları Eyüp Sultan’a ve Aziz Mahmut Efendi’ye götürülüp ziyaret ettirilirdi. Ziyaretlerin sonrasında ise bir sünnetçi aranırdı. Sünnetçi belirlenirken çocuğun canını yakmaması ve eksik kesmemesi mühimdi. Çünkü eksik kesildiği için ikinci defa kesilenlere rastlanırdı. (HBÜ, 122; C, 26 Ağustos 1956: 4)

Burhan Felek, sünnet düğünlerindeki eğlencelerden bahsetmektedir. Bu törenlerde çeşitli eğlenceler gerçekleştirilirdi ve gelen davetliler eğlenirlerdi. Ancak, sünnet olan çocuklar için bugün eğlenceli geçmezdi. Bir çocuk sünnet edilirken, çocuğa hiçbir şey sorulmazdı. Doktoru, cerrahı, sünnet tarihi ve yeri, yatağı ve başındaki takkesine kadar her şeyi başkaları hazırlardı. Sünnet bittikten sonra ise acıyı çocuk çekerdi. Geri kalanlar ise yer, içer ve eğlenirlerdi. Burhan Felek, bu yüzden sünnet törenlerinin en haksız düğünler olduğunu söyler. (C, 22 Ağustos 1942: 3) Büyük sünnet düğünlerinde üç dört türlü eğlence olurdu. Ev düğünlerinde hokkabaz, Karagöz ve ince saz olurdu. Meydan düğünlerinde alan geniş olduğu ve Karagöz’ün sesi ve boyu ufak geldiği için orta oyunu oynanırdı. Hokkabazlar da çocuğu oyalama ve ses çıkarma işlevi görürlerdi. (HBÜ, 127) Çocuklar kesilirken bir çift hokkabaz “oldu da bitti maşallah, iyi olur inşallah...” diye tef çalıp gürültü çıkarırdı. Bu şekilde sünnet edilen çocuğun bağırtılarının sırada bekleyen çocuklarca duyulmaması amaçlanırdı. (MM, 24 Ekim 1976: 14) Sünnet çocuklarına hediyeler getirilirdi. Bu hediyeler oyuncaklar yerine ileride çocukların işlerine yarayacak şeyler olurdu. (HBÜ, 127)

Çocuklara sünnet olmadan önceki günlerde korkmamaları ve kaçmamaları için “kurdele bağlayacaklar” diye yalan söylerlerdi. Eş ve dostlar çocuk anlamıyormuş gibi gülerek kurdela bağlanacağından bahsederlerdi. Çocuklar da bu yalanı yutmuş gibi görünürlerdi. Ancak çocuklar, çoğunlukla buna inanmazlardı ve başlarına geleceği hissedilerdi ama erkekliklerine yediremedikleri için ses çıkarmazlardı. Burhan Felek, kendisinin de sünnet edilmeden önce bunu anladığını söyler. Çünkü daha öncesinde sünnet edilen çocukların bağırtılarından bunu öğrendiğini belirtir. (M, 7 Eylül 1970: 2) Ağustos aylarında kurdela bağlamak lafının kulağına gelmeye başladığını belirten Felek, mektepte sünnet olacağını ve sünneti Üsküdar Belediye’si hekimi Doktor Hacı Hüsnü Bey’in yapacağını babasıyla annesinin arasında geçen konuşmadan gizlice duyduğunu belirtir. (MM, 24 Ekim 1976: 14)

Eski zamanlarda sünnetler çok zahmetli olurdu. Sünneti, ya sünnetçiler ya belediye hekimleri gerçekleştirirdi. Ancak anestezi uygulanmadığı için çocuğun canı çok yanardı. Yara da erken kapanmaz, on veya on beş gün açık kalırdı. Bazen dikkatsizlik yüzünden iltihaplandığı için kapanması bir-bir buçuk ay sürerdi. Çoğu zaman çocukların bu acıdan bayıldıkları olurdu. Onun için de çocukların ellerine birer limon verirler ve çocuğa sürekli limonu koklamasını söylerlerdi. (M, 7 Eylül 1970: 2)

Çocuğun sünnet edildiği esnada kıpırdamaması için iki kişinin çocuğu sıkıca tutması gerekirdi. Kesilecek deri parçası bir tahta maşa ile iyice sıkıştırılırdı. Bu esnada sünnet edilen çocuğun canı çok yanardı. Ardından berber usturasıyla bu parça kesilirdi. Usta sünnetçilerin eli çabuk olduğu için bazen acı azaltıcı ilaç da sürerlerdi. (MM, 24 Ekim 1976: 14)

Bazı aileler çocuklarına kıyamadıkları için sünnetini sürekli geciktirirlerdi. Özellikle tek çocuklu ailelerde bu daha sık olurdu. (MM, 24 Ekim 1976: 14) Ancak, en nihayetinde sünnet gerçekleşirdi. Sünnet olmamak toplumda ayıp sayılırdı. Dini kaynaklı sebeplerle ortaya çıkan sünnet, toplumda büyük bir değere ve öneme sahip olmuş ve geleneksel bir unsur haline gelmişti.

2.1.2.3. Okul Hayatı

Burhan Felek, eğitim öğretimden bahsederken geçmişte mektep ve medrese olmak üzere iki tahsil müessesesi olduğunu ifade eder. Medreseler; din, fıkıh, kelam, Arapça gibi dersler okutulan yerlerdi. Camilerin haremelerine inşa edilmiş hücrelerde dersler okutulurdu. Burası dinle alakalı eğitim verilen yerlerdi. (GZOK, 122)

Eski devirlerde okul yerine mektep ifadesi kullanılırdı. Burhan Felek, eski zamanlarda tüm okul kademelerinin isimlerinin farklı olduğunu söylemektedir. Buna göre öğrenime eskiden tahsil denildiğini ifade eden Felek, ibtidai mektebine ilkökul, rüştiyeye ortaokul, idadiye lise, darülfünuna üniversite, tahsil-i âliye ise yüksek öğrenim denildiğini belirtmektedir. İptidai mektepleriyle, rüştiye mektepleri yedi sınıftan oluşurdu. Bunun birinci sınıfı alfabe sınıfı, üçü ilkökul, üçü de ortaokuldu. (MM, 1 Nisan 1972: 3; GZOK, 123)

Burhan Felek, eski zamanlarda devletin öğrenciye burs ve yurt gibi yardımlarının bulunmadığından söz eder. Devlet sadece okulu açmakla yetinirdi. Çocukları babası okutur ve büyütürdü. Buna rağmen o zamanlarda hayat daha kolaydı. Felek, artık hayatın kolay olmadığını, eğitim ve öğretim şartlarının kolaylaşmasına rağmen hayatın zor olmasından dolayı eğitim ve öğretimi zor bir hale getirdiğini belirtir. (C, 11 Mart 1960: 3)

2.1.2.3.1. Mahalle Mektepleri

Burhan Felek, çocukluğunda var olduğunu söylediği mahalle mekteplerinden bahseder. Bu mekteplere Sıbyan mektebi de denirdi. Bu binalar genellikle sağlam binalar olduğu için halk dilinde çoğu zaman taşmektep adını almıştır. Neredeyse her mahallede bir tane bulunurdu. Yazar, bu mekteplerden sarıklı hocaların minderler ve rahlelerle öğrenim yaptığı küçük mektepler olarak söz eder. Bu mekteplerde biraz hesap, biraz yazı, biraz da Kur'an-ı Kerim öğretilirdi. Buradaki eğitimin programı Elifbe, Amme, Tebareke, Kasse, Vezariyatı, Kaf, Mushaf şeklinde olurdu. Bu isimlerin birincisi alfabe demektir. Ondan sonrakiler de Kur'an-ı Kerim'den birer sure isimleriydi. Mahalle mekteplerinin hocaları çoğunlukla mahallenin imamı veya müezzini olurdu. Aileler; anane, görgü ve sevkedileceği mesleğe göre çocuğu ya bu mektebe verir, yahut da özel mekteplere gönderirdi. Bu mekteplere genellikle fakir

ailelerin çocukları giderdi ve o tahsille yetinirlerdi. (GZOK, 122; MM, 1 Nisan 1972: 3)

Amin Alayı

Burhan Felek, annesinin mekteplerde ilahici başı olduğunu söyler ve annesinden duydukları ışığında amin alayından bahseder. Mektebe başlatılan çocuklar giydirilir, kuşatılır; omuzlarına şal, başlarına ailenin durumuna göre sırmalı takke konulur ve omuzlarına cüz kesesi asılırdı. Eğer çocuğun ailesi zenginse midilliye bindirilir, zengin değilse mektep hademesi çocuğun rahlesini ve oturacağı minderini başına koyup çocuk arkasında olmak üzere önden yürürdü. Çocuğun arkasından da mektebin kalfası, ilahici başısı ve ilahicisi çocuklarla ilahi söyleyerek yürürlerdi. Onların arkasından da âmin diyen âminci çocuklar gelirlerdi. Bu şekilde çocuk evinden alınıp mektebe götürülürdü. Bütün bu merasime katılanlara para dağıtılırdı. Mesela ilahici başı, iki ya da üç kuruş alır; diğerleri birer kuruş alırdı. Âminciler ise onar veya yirmişer para alırlardı. (YG, 42-43)

2.1.2.3.2. Rüştüye Mektebi

Burhan Felek, kendi çocukluğu zamanındaki eğitim sistemine göre ilk ve ortaokulun rüştüye mektebinde toplandığını belirtir. Felek, iyi bir rüştüyeden mezun olan çocuğun birçok bilgiye sahip olabileceğini belirtir. Rüştüyelerde ilkokul ve ortaokul birlikte olurdu. (GZOK, 123) Bu yüzden ilkokul ve ortaokul kısmını bu çalışmada birlikte ele aldık.

Felek, ilkokul kısmıyla alakalı yalnızca hangi dersleri görmüş olduğunu söyler. Bu dersler şunlardı:

“Kur’an-ı Kerim, Tecvid (Arapça diksiyon dersi), İlmihal (Din dersi), Arapça, Farsça, Türkçe Gramer, İmla, Hesap, Coğrafya, Kısas-ı Enbiya (Peygamberler Tarihi), Sülüs Yazısı, Rik’a yazısı (el yazısı), İyi Hal ve Hareket.” (GZOK, 130)

Burhan Felek, bu dersleri alıp ilkokulu bitirdikten sonra rüştüye birinci sınıfa yani ortaokula geçtiğini ifade eder. Felek, sivil ve askerî rüştüyelerin var olduğunu söyleyerek askerî mekteplerden birkaç tanesinin ismini verir ve sonrasında detaylıca sivil rüştüyeler üzerinde durur. (GZOK, 123)

Yazar, yazılarında askerî rüştiyelerin en meşhur üçünün ismini verir. Bunlar Üsküdar'daki Toptaşı Rüştiyesi, Fatih Rüştiyesi ve Soğukçeşme Rüştiyesi'ydı. (GZOK, 123)

Yazar, sivil rüştiye mekteplerinden daha çok bahsetmektedir. Sivil rüştiye mekteplerinin çoğu özel okullardı. Bu yüzden Burhan Felek, özel rüştiyeler üzerinden rüştiyeler hakkında bilgi verir. Bu özel okullar arasında çok iyi ve meşhur olanları bulunurdu. Yazar, bu okullara örnek olarak Ravza-i Terakki'yi, Nümune-i Terakki'yi, Burhan-ı Terakki'yi ve Şemsülmekâtip'i gösterir. Bu okulların iyi eğitim vermeleri dışında terakki kelimesini taşımaları da ortak özellikleriydi. Bu mekteplerin hocaları da en iyilerinden seçilirdi ve zamanına göre modern eğitim verirlerdi. Burhan Felek, kendi okumuş olduğu okul olan Ravza-i Terakki Rüştiyesi üzerinden özel okullar hakkında daha detaylı bilgi vermektedir. (GZOK, 123)

Yazarın ilk tahsilimi yaptığım yer dediği Ravza-i Terakki Rüştiyesi paralı bir okuldu. Bu mektebin askerî mekteplere benzeyen bir üniforması bulunurdu ve tüm öğrenciler bunu giyerdi. Sivil elbiseyle çocuk okula gelemezdi. Okul üniformasının kolunun ağzında öğrencilerin kaçınıcı sınıf olduğunu gösteren sırma şeritler bulunurdu. Sol kolunun üstünde ise sınıf çavuşu olan öğrenci için bunu gösteren bir işaret bulunurdu. Bu işaret eski yazıda yedi anlamına gelen “v” idi. Çavuşlar; sınıfın birincisi, ikincisi, üçüncüsü ve dördüncüsü olan çalışkan öğrencilerdi ve bunların bazıları sınıflarda müzakereci adıyla diğer öğrencilere ders çalıştırırlardı. Birinci olan çocuğun kolunda dört çizgili çavuş işareti bulunurdu. İkincide üç çizgi, üçüncüde iki çizgi ve dördüncüde de bir çizgi bulunurdu. Derste hocalar çocukları tahtaya kaldırır ve verdiği cevaplara göre 10 üzerinden numaralar verirdi. Çalışkan öğrenciye aferin verilirken çalışmayana izinsizlik cezası verilirdi. Bu ceza Cuma günü mektebe gelmek şeklinde uygulanırdı. (MM, 23 Mart 1980: 14; GZOK, 124-130) O zamanlarda resmi tatil günleri Cuma günü olduğu için bu ceza da o günde uygulanmak durumundaydı.

Okul, Üsküdar'da Tabutçular içinde bir çıkmaz sokakta büyük bir bahçenin içindeydi. Sakin ve havadar bir yerdeydi. Çünkü önü çıkmaz sokaktı ve bu yüzden sokakta yürüyenler olmaz ve dolayısıyla gürültü de olmazdı. Arkası ise, Toygar

Tepe'nin eteklerine düşen bahçe ve bostanlarla çevrili temiz ve havadar bir yerdi. (MM, 23 Mart 1980:14)

Okulun aylık ücreti bir gümüş mecdiyeydi. Bu para, o zaman için oldukça fazlaydı. Ancak okulun kurucusu olan pedagog Halil Rüştü Bey, bir fakir çocuğu ve bir de başarılı çocuğu evinde bedava okuturdu. Burhan Felek, bu çocukların belli olduğunu söyler. Bunların numaraları sıfırla biterdi. Öğleden önce ve sonra ikişer saat olmak üzere günde dört saat ders olurdu. Dersler birer saat olarak bölünürdü. Öğleyin yarım saat yemek molası olurdu. Ders aralarında ise on dakikalık teneffüs olurdu. Ancak teneffüs aralarında çocukların eğlenebileceği ve vakit geçirebileceği herhangi bir şey bulunmamaktaydı. Sınıflarda öğrencilerin isimlerinin yazdığı bir sınıf defteri bulunurdu. Hoca, derse geldiğinde yoklama yapardı ve olmayanları deftere kaydedirdi. Bu öğrenciler, daha sonra derse geldiklerinde velisinin mazeret mektubunu getirmek zorundalardı. (MM, 23 Mart 1980:14; GZOK; 124)

Burhan Felek, rüştiyede okudukları dersleri de saymaktadır. Bunlar şu şekildedir:

“Ulum-u Diniye, Arapça, Farsça, Osmanlıca ve İmla, Hesap, Hendese (Geometri), Coğrafya, Tarih, Usul-i Defteri (ticari defter tutma usulü), Fransızca, Resim, Kitabet (yazı yazmak), Fen Bilgisi, Rik'a (el yazısı), Divani (fermanların yazıldığı zor bir yazı), İyi Hal ve Hareket.” (GZOK, 130)

Burhan Felek, yazı dersiyle alakalı, ayrı bir not usulü olduğunu belirtir. Çocuk yazıyı yazar ve hocaya verirdi. Hoca, kötü yazılmış kelimelerin altına iyisini yazar ve yanlışlara göre not verirdi. Yazı notu, birden başlar ve yirmi ikide biterdi. Not yirmi üç olduğu zaman, yazı hocası yazı kâğıdının altına yazıda kemâle erdiğini ve icazet verdiğini yazarak öğrenciye başarılı olması için dua eden bir açıklamada bulunur ve imza atardı. Bu kağıt, öğrencinin yazıda başarılı olduğunun belgesiydi. (MM, 23 Mart 1980:14)

Okul müdürü haftada bir gün saç kontrolü yapar, birer birer çocukların başını tarayarak bit olup olmadığına bakardı. Bir defa da tırnak muayenesi yapar, uzun ve kirli tırnakları olanların tırnaklarını keserdi. (MM, 23 Mart 1980: 14)

Her akşam öğrenciler, hademeler aracılığıyla evlerine gitmeden evvel bahçede toplanırlardı. Müdür bey de öğrencilere nasihatlerde ve uyarılarda bulunurdu. Çocuklar evlerine yalnız gitmezlerdi. Aynı şekilde okula da yalnız gelmezlerdi. Bunun amacı yolda çocuğun başına bir kaza gelmemesi ve çocuğun okuldan kaçmamasıydı. Okula gelirken ve geri evlerine dönerken, semt semt ve kapı kapı çocukları toplayıp dağıtan bevyap denilen hademeler bulunurdu. Çocukların büyük bir kısmı sefertasları ile okullara yemek götürürlerdi ve bevyapların bir diğer işi de bu sefertaslarını taşımak olurdu. Çocuklar bu yemekleri mektepte ısıtarak yerlerdi. Hademeler, çocukların bu yemekleri hazırlamasına yardımcı da olurlardı. Okulda, her hafta sonu çocukların eline bir haftalık ders ve hareket not karnesi verilirdi. Cumartesi günü, bunların çocukların velilerince mühürlenmiş olarak getirilmesi istenirdi. Okulda, yemek getiremeyen çocuklar için bir kantin bulunurdu. Burada peynir, ekme, sütlaç, aşure, çikolata gibi yiyecekler olurdu. Ayrıca kalem, defter gibi kırtasiye malzemeleri de satılırdı. Burada satılanlar okul dışındakilere göre daha ucuz olurdu. (MM, 23 Mart 1980: 14)

Burhan Felek, bu okuldaki hocaların kaliteli öğretmen olduklarını ifade eder. Örnek olarak ilm-i eşya adındaki dersi, Tefik Rüştü Bey adında kolağası bir askerî doktorun, Fransızca'yı hariciye memurlarından Faik Bey adında bir kişinin verdiğini söyler. Hesap hocaları topçu zabitlerinden olurdu. Bu kişiler Askerî Mühendishane'de okudukları için matematikleri çok iyiydi ve matematik dersini iyi öğretirlerdi. Arapçayı Sabri Efendi isminde Rumelili bir sarıklı kimse okuturdu. Farsçayı ise Sarıklı Nazım Efendi adında biri okuturdu. Felek, okulda en çok korktukları ve en fazla dayağını yedikleri hocanın yazı hocası Talat Bey olduğunu belirtir. Bu hoca bekar ve yaşlı bir İstanbul bıçkıydı. İnce ve kısa bir deyneği bulunurdu ve elinden düşürmediği bu değnekle çocukları döverdi. (MM, 23 Mart 1980:14)

Mektepte mubassır denilen personeller vardı. Bu kişiler öğrenciler tarafından hiç sevilmezdi. Çünkü bunlar cahil kimseler olurdu ve öğrenciyi hırpalarlardı. Felek, bu personellerin artık okullardan kalktığını ve işlerinin öğretmenlere verildiğini söyler. (MM, 23 Mart 1980:14)

Ravza-i Terakki'de falaka ile dayak vardı. Dayak için okulda güzel halılarla döşenmiş ve cennet oda diye anılan küçük bir oda ayrılmıştı. Öğrencinin suçuna göre

seçilecek inceli ve kalınlı sopalar bulunurdu. Ceza, çocukların çorap bulunan tabanlarına müdürün belirleyeceği sayıda değnek vurularak uygulanırdı. Cezanın sebebi çoğu zaman disiplinsizlik olurdu. Bir hademe, dayak yiyecek çocuğu sırtüstü yere yatırıp, çocuğun ayaklarını kendi bacaklarının arasına alırdı. İki eliyle de ayak bileklerini sıkıca kavrayıp çocuğu dayağa hazırlardı. Okulun müdürü olan Halil Rüştü Bey de sopayla vururdu. (MM, 8 Nisan 1973: 3)

Ravza-i Terakki Mektebi, II. Abdülhamit'in yirmi beşinci cülus yılında adını değiştirip "Ravza-i Terakki-i Hamidi" adını almıştır. Bu mektebe daha sonraları ise kurucusunun adı verilmiş ve Halil Rüştü Bey İlkokulu olmuştur. (MM, 23 Mart 1980:14)

2.1.2.3.3. İdadi Mektepleri

Rüştiyeyi bitirenlerin çoğu hayata atılırlardı ama eğitimini sürdürmek isteyen bazı memur ve aydın ailenin evlatları idadi mekteplerine de giderlerdi. Bu okullara askerî idadilerden ayrılması için mülkiye idadisi adı verilirdi. Bu okullara resmi rüştiye mezunları sınavsız girerken özel rüştiye mezunları sınavla girerdi. İdadiler, önceleri dört sınıftı. 1902 senesinde ise beş yıla çıkarılmıştı. (GZOK, 126)

Burhan Felek, lise hakkında verdiği bilgileri Üsküdar İdadisi'nde okumuş olması dolayısıyla bu okul üzerinden detaylandırmaktadır.

Felek, okuduğu okuldaki ders programından söz etmektedir. İdadilerde günde dört ders okunurdu. İkiisi öğleden önce, ikisi ise öğleden sonra olurdu. Ders programı oldukça çeşitli ve ağır olurdu. Felek bu dersleri şu şekilde saymaktadır:

“Akaid ve Fıkıh (İslam dinine imâna, ibadete ve muamelata ait derince bilgiler), Ahlâk ve Mantık (mantığı Arapça okurduk, kitabın ismi İsgoci idi. Yunancadan bozma bir kelime olduğunu hocalarımız söylerlerdi. Bu kitap medreselerde de okutulurdu), Kavaid-i Osmaniye (Osmanlıca gramer), Kitabet-i Âdiye ve Resmîye (adi nesir yazısı ve resmi yazışma dili), Osmanlı Edebiyatı, Arapça Gramer, Farsça, Fransızca Gramer, Sarf, Nahiv ve Tercüme, İslam ve Osmanlı Tarihi, Umumi Osmanlı Coğrafyası, Hesap, Cebir, Müsellesat (matematik, cebir ve trigonometri), Hendese, Resmîye, Mücesseme, Sathîye ve Hattîye, Terbiye-i Diniye ve Ahlâkiye, Makina, Kozmoğrafya, Ziraat, Fizik, Kimya, Madeni ve Uzvi,

Mevalid-i Selase ve Hıfzıssıhha (Zooloji, jeoloji, botanik ve hıfzıssıhhat), İlm-i Servet (ekonomi politik), Kavanin (hukuk bilgisi), Usul-i Defteri (ticari hesap ve defter usulü), Hüsn-ü Hat (güzel yazı), İyi Hâl ve Hareket.” (GZOK, 131)

Dersler çok fazlaydı ve bu yüzden lise oldukça zordu. Ancak, burayı iyi derecede bitiren öğrencilerin temel bilgileri oldukça geniş olurdu. (GZOK, 131)

Bu okullarda müdürlerin büyük yetkileri olurdu. Öğrenciye ceza verebilir ve onu mektepten kovabilirlerdi. Ders dışındaki düzeni mubassır denilen gözcüler sağlardı. Bunların eğitimle alakası yoktu. Bu kişiler lüzumunu gördüklerinde öğrenciyi tokatlardı. (GZOK, 127)

Felek, okumuş olduğu lise binasında cami olarak kullanılan bir odanın bulunduğu bahseder. Odada yalnızca bir mihrap bulunmaktadır. Okulda, müfettişlerin geldiği veya geleceği günlerde öğrencilere bu odada namaz kıldırılırdı. Diğer günlerde çok az öğrenci namaz kılardı. Çocuklar namaz kılmaya zorlandığında bazıları abdestsiz kılardı. Çünkü abdesthaneler bakımsız yerlerdi ve buralar tekin olmazdı. Okuldaki külhanbeyi ve yaşça büyük çocuklar buralarda sigara içerlerdi ve diğer çocuklara sataşılırdı. (GZOK, 128)

İdadiyi bitirenler darülfünunun yani üniversitenin edebiyat haricindeki bölümlerine sınavla alınırlardı. Burhan Felek, kendisinin de bu sınavlara girdiğini, ilk sene kazanamadığını ama ikinci senede kazandığını ifade etmektedir. (GZOK, 131)

2.1.2.3.4. Yüksek Öğrenim

İstanbul’da XX. yüzyıl başlarında yüksekokullar çok fazla değildi. İstanbul’da bulunan yüksekokullar Mekteb-i Tıbbiye, Mühendis Mektebi, Mülkiye Mektebi, Edebiyat Fakültesi, Ticaret Mektebi Alisi ve Sanayi Mektebi’ydi. Bu mektepler içinde en zoru Mühendis Mektebi’ydi. Halıoğlu’nda bir binadaydı ve derslerin sıklığı ve binanın kötülüğü dolayısıyla her sene birkaç verem kurbanı verir diye ün bulmuştu. Burada hiçbir gevşekliğe müsaade edilmemişti. Derslerin ve hocaların ciddiyeti sayesinde okul, politika dışında kalmış ve eğitimi aksatacak bir durum olmamıştı. Mekteb-i Tıbbiye, sonradan Haydarpaşa Lisesi olan binadaydı.

Büyük hocalar öğleden sonra muayenehanelerine dönmekte güçlük çektikleri için bu binayı terk etmişlerdi. Tıbbiyede, laboratuvar ve hastanelerdeki uygulamalı derslere katılım mecburiyeti olurdu. Bu yüzden bu okulda da gevşeme olmazdı. Bu okullar aynı nitelikte olmazlardı. Birçok farkları bulunurdu. Bazıları kalabalık, renkli ya da eğitim bakımından iyi durumdayken bazıları da tam tersi durumda olabiliyorlardı. Hukuk Mektebi'nde derslere devam ve vize mecburiyeti yoktu. Sınav programını öğrenciler düzenleme hakkına sahipti. (GZOK, 136-137)

Bu bahsedilen kurumlara lise mezunları sınavla girerlerdi. Ancak, Edebiyat Fakültesi, Ticaret Mektebi Alisi ve Sanayi-i Nefise Mektebi rağbet az olduğu için öğrenci bulmak amacıyla sınavı kaldırmışlardı. Burhan Felek, liseden sonra hukuk kazanmıştı. Bu sebeple bu bölüm üzerinden üniversiteler hakkında bilgi vermektedir. Burhan Felek, kendi üniversite okuduğu zamanki hukuk derslerini saymaktadır. Bunlar şu şekildedir:

“Mecelle (Medeni Hukuk), Fıkıh, Kitab-ül Evkaf (Vakıflar Ahkâmı), Vesaya Feraiz (Miras Hükümleri), Kitab-ül Nikâh (Nikâh Hükümleri), İdare Hukuku, Ceza Hukuku, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Ceza Muhakemeleri Usulü, Sakk-i Hukuk (Hukuk İlâm ve Vesikalarının Yazılış Üslubu), Sakk-i Ceza (Ceza İlamları ve Evrakın Yazılış Üslubu), Ticaret Kanunu, Beriye, Bahriye, Arazi Kanunu, Hukuk-u Umumiye-i Düvel (Devletler Hukuku), İktisat, Kavanin-i Maliye, Hukuk İlmine Giriş Dersi ve Hukuk-u Esasiye (Anayasa Hukuku).” (GZOK, 135-136)

Burhan Felek, hukukta okuduğu zamanlarda basılı kitapların olduğunu ancak hocaların kendi anlattıklarından sorduğu için sınava buna göre hazırlanmak gerektiğini söyler. Bunun için bazı öğrencilerin hocaların anlattıklarından not hazırlayıp, çoğaltıcı makinelerle basarak, para karşılığında diğer öğrencilere sattığını ifade eder. (C, 11 Mart 1960: 3)

Almanya'da Hitler'in korkusundan dolayı kaçıp Türkiye'ye sığınan hukuk, tıp, sanat gibi alanlarda uzman bilim adamlarının Türkiye'de yüksek öğrenime

katkıları olmuştu. Bu kişiler dersler vermişler ve birçok öğrenci yetiştirmişlerdi. (GZOK, 138)

2.1.3. Askerlik

II. Abdülhamit devrinde İstanbullularla, Müslüman olmayan halk askerlikten muaftılar. Burhan Felek, bunun nedenini bilmediğini ifade etmektedir. Ancak, II. Meşrutiyet'in ilanıyla bu duruma son verilmiştir. (GZOK, 29)

Askerlik üç yıldız ve çok ağırdı. O zamanlarda askere gidenlerin ailelerine herhangi bir yardım yapılmazdı. Osmanlı'da haberleşme araçları çok ilkel olduğundan askerlerin ailelerine gönderdikleri mektuplar aylar sonra ancak yerlerine varabilirdi. Aileler, çocuklarından ancak bu şekilde ve geç haber alabiliyorlardı. O devirde okuma yazma bilenlerin sayısı çok azdı. Birçok asker okuma yazma bilmediği için mektuplarını ya okur-yazar bir amirine ya da izinli olarak askerî alanın dışına çıktıklarında, en yakın kasabadaki arzuhalciye yazdırırlardı. (MM, 4 Mart 1979: 18)

Askere gideceklerin diğer bir derdi ise hangi orduya düşeceklerinin bilinmemesiydi. Osmanlı'nın o devirde yedi ordusu vardı ve bu ordular çok farklı ve uzak yerlerde olabiliyorlardı. 1. Ordu; İstanbul ve civarında, 2. Ordu; Edirne'de, 3. Ordu; Manastır'da, 4. Ordu; Erzincan'da, 5. Ordu; Şam'da, 6. Ordu; Bağdat'ta, 7. Ordu da Yemen'de idi. Ayrıca Hassa Ordusu adında Mekke'de bulunan ve iyi donatılmış bir ordu bulunurdu. Başındaki komutana Hah Müşiri denirdi. (GZOK, 31)

2.1.4. Evlilik

Evlilikler, görücü usulü ile gerçekleşirdi. Kızın kocasını seçmek için fikri alınmazdı. Kız, erkeği sokaktan geçerken pencereden veya fotoğraflarından görebilirdi. Ancak, erkek kızı göremezdi. Bu yüzden, mutlu bir aile kurulabilmesi tesadüfi olurdu. Ama zengin ailelerde kızın erkeğe, en azından çarşafı bir şekilde gösterilmesi mümkün olurdu. (MM, 1 Nisan 1979: 16)

Eski zamanlarda herkes mahalle imamının huzurunda, imam nikâhı ile evlendirilirdi. Ancak düğünler kapalı gerçekleşirdi. Yani, gelin ve damat imamın karşısına çıkarılmazdı. Bunun yerine, onların vekilleri imamın karşısına çıkarılırdı.

(MM, 9 Ekim 1977: 18) Burhan Felek, bu bilgiyi kendi bilgi ve tecrübelerine göre aktarmaktadır. Ancak, bunun İstanbul'da gerçekleştirilen bir uygulama olup olmadığı hakkında kesin bilgi vermemektedir. Ancak, Üsküdar'da doğup büyümüş olması ve bu bilgileri anıları ve gözlemleri üzerinden vermesi dolayısıyla bu bilgiyi de buraya aldık.

Soylu ve zengin ailelerin kızları ve küçük yaşta kocaları belli olmuş olan kızlar haricinde diğer kızlar kısmet beklerlerdi. Evlenme çağındaki erkeklerin ailelerinin, görücüye gelmeleri beklenirdi. Erkek aileleri görücüye çıkarmak için çöpçatanlar olurdu. Bunlar, kızlara erkek bulurlar ve erkek ailelerini kız evlerine görücüye gitmeleri için teşvik ederlerdi. Gelin olması düşünülen kız, evlenecek erkeğin anne veya kız kardeşi gibi yakınlarının beğenisine sunulurdu. Buna görücüye çıkmak adı verilirdi. Kızı incelemeye gelen kadınlara da görücü denilirdi. Görücülerin gelişinden kız tarafının haberi olurdu. Çünkü kızlar habersiz olarak görücüye çıkmazlardı. Ancak, bazı kızlar kendilerine çok güvendikleri için habersiz gelen görücüleri kabul edip, karşılırlarına çıkardı. Görücüler habersiz bir şekilde gelerek kızı bakımsız ve ev haliyle görmek isterlerdi. Görücüler, iki veya üç kadından oluşurdu. Bunlar, kız evine gelirlerdi ve evlerin misafirlere için ayarlanmış odalarına kabul edilirdi. Bir süre sonra da, gelin olması düşünülen kız, kahveleri getirirdi. Kahve getirme esnasında, kız ayrıntılı bir şekilde incelenirdi. Kızın gülyüzlü veya somurtkan oluşu, ayağını eğri basması veya düztaban olması gibi noktalar fark edilmeye çalışılırdı. (MM, 9 Ekim 1977: 18)

Eğer görücüler kızı beğenirlerse, söz kesilme aşaması başlardı. Söz kesilmesi, nikâh ve evlenme şartlarının belirlenmesi anlamına gelirdi. İlk olarak kızın mı gelin gideceği, yoksa erkeğin içgüveysi mi olacağı belirlenirdi. Kızlar, kendi çeyizlerini yaparlardı. Yatak odası kızı, düğün masrafı ise erkeğe ait olurdu. Gelinin anne ve babasının damada ne hediye edeceği belirlenirken, aynı zamanda erkek tarafının kızı ne kadar mücevher takacağı görüşülürdü. Erkeğin kızı vereceği altın, mihr-i muaccel adındaki boşanma tazminatıydı. Çünkü erkek istediği vakitte karısından boşanma hakkına sahip olduğu için, erkeği biraz kısıtlamak ve kadını da mağdur etmemek için böyle bir usul getirilmişti. Nikâhta, erkeğin kızı bekaret bedeli olarak para ödemesi gerekirdi. Ancak bu ikiye bölünürdü ve nikâh sırasında alınana mihr-i muaccel,

sonradan boşanma olursa eğer, boşanma tazminatı olarak kıza verilene de mir-i müeccel adı verilirdi. (MM, 9 Ekim 1977: 18)

Nikahtan önce, söz kesildiğinde nişan yüzükleri takılırdı. Bu nişan yüzükleri çoğunlukla sade altından ve genişçe halka şeklinde olurdu. Nikâh yüzüğünü kıza kayınvalidesi, oğlana da babası takardı. Bu yüzükleri damat alırdı. Kızın yüzüğünün iç kısmında damadın, damadınkindinde ise kızın adı kazılı olurdu. (MM, 9 Ekim 1977: 18)

Nikâh, erkek ya da kız taraflarından birinin evinde kıyılır ve sonrasında dua edilirdi. Nikâhtan sonra kız hemen damada teslim edilmezdi. Çünkü düğün bundan sonra başlardı. Düğün iki gün sürerdi ve iki kısımdan meydana gelirdi. Nikahtan sonra damat içgüveysi olacaksa kızın evine, kız gelin gidecekse erkeğin evine merasimle ve arabalarla giderdi. Kız, gelin giderken bu merasim daha renkli olurdu ve damadın zenginliğine göre gösterişi artardı. Bu merasimden sonra çiftler aynı çatı altında birleşmiş olurdu. Sonrasında geline duvak ve gelinlik giydirilir ve damadın koluna takılarak evin merdiveninden aşağı, gelin odasının bulunduğu kata indirilirdi. Gelinin yüzü bu esnada duvaklı, yani örtülü olurdu. Merdivenden inerken gelinin başından aşağı paralar atılırdı. Bu paralar on paralıklardan çil gümüş kuruşa ve zengin düğünlerde altın lira çeyreğine kadar değişirdi. Bu paraları orada bulunan ailelerin çocukları ve çalışanlar toplardı. Merdivenden inip gelin odasına gidişe “koltuk” denirdi. Koltuk merasimi yapıp yapılmayacağı söz kesilirken belirlenirdi. Kız tarafı koltuk merasiminde kıza, damadın ayağına basmasını tembih ederdi. Bununla bütün evlilik boyunca kızın erkeğe üstün olacağı düşünülürdü. Gelinin, ayağına basabilme ihtimaline karşı damatlar adımlarını dikkatlice atarlardı. (MM, 9 Ekim 1977: 18)

Gelin ve damat odalarına girince, kapı üstlerine kapanırdı. Burada damat, gelinin duvağını açar ve gelini bu şekilde ilk defa görmüş olurdu. Bu sırada geline bir mücevher takardı. Buna yüzgörümlüğü adı verilirdi. Daha sonra damat odada bir müddet kalır ve gelinle muhabbet ederdi. Ardından odadan çıkardı. Devamında kapı açılır ve gelin ziyaretçilerin meraklı gözleri önünde akşama kadar kalırdı. Bu esnada gelinin yanına yakınları gelir, onu yalnız bırakmazlardı. Gelin, odada bir kanepenin ortasında gelinliğiyle saatlerce kalırdı. Öğle olduğunda ise düğün sofraları kurulurdu.

Buradan sonra düğünün merasim kısmı biter ve ziyafet kısmı başlardı. (MM, 9 Ekim 1977: 18)

Eskiden evlilik çağındaki bir kızı övmek için on parmağında on marifet olduğu söylenirdi. Yemek, dikiş, nakış, çalgı, çamaşır, ütü, ev temizliği gibi birçok işten anladığı vurgulanırdı. Felek, artık bunların yerine endam, dil, spor, kılık-kıyafet ve para pulun araştırıldığını ifade eder. (C, 29 Aralık 1941: 3)

2.2. Giyim ve Kuşam

Burhan Felek kadınların ve erkeklerin giyim kuşamlarından ve dönemin modalarından ayrı ayrı bahseder.

2.2.1. Kadınlarda Giyim ve Kuşam

Hanımlar ev içinde dört peşli entari giyerlerdi. Manto ve rob gibi ağır elbiseler çok zengin ailelerde görülürdü. Orta sınıf kadınlar, sokağa çıkarken çarşaf ve peçe kullanırdı. Peçe yana atılarak zarif bir süs haline getirilirdi. Saraydaki ve bazı vezir konaklarındaki hanımlar gezinti zamanında gösterişli yaşmaklar kullanırlardı. Bu yaşmak sayesinde daha süslü olurlar ve güzelliklerini artırırlardı. (GZOK, 104-105)

Kadınlar ferace de giyerlerdi. Ferace boydan boya, topuğa kadar uzanan beli yapışık bir elbiseydi. Arkasından, ensesinden topuğuna yakın bir yere kadar daralarak uzanan düz bir kanat vardı ve elbiseyi giyenin bel ve endamını göstermeme görevinde bulunurdu. (GZOK, 105)

Orta ve sıradan sınıfın giydiği yeldirme adında kapalı, önü ilikli uzun bir giysi vardı. Hanımlar bununla sokağa çıkarken beyaz bir tülbentle başlarını örterlerdi. Başörtüleri çoğunlukla beyaz olurdu. (GZOK, 105)

Burhan Felek, 1940'lı yıllarda kadınların başlarına şeffaf külahlar giydiklerini ifade etmektedir. Bunlar, yağmurdan ve soğuktan korunmaya yarardı. (C, 22 Aralık 1940: 2)

2.2.2. Erkeklerde Giyim Kuşam

Çocuklar ve erkekler dışarıdan eve geldikleri zaman, dışarıda giydikleri elbiseleri çıkarıp gecelik denilen elbiseyi giyerlerdi. Gecelik, entari adındaki uzun ve

pamuktan basmadan veya patiskadan yapılmış önu göğse kadar düğmeli, kolları uzun ve iliksiz bir çeşit gömlekti. Kışın bunun üzerine erkek çocuklar dikişli ve pamuklu hırka giyerlerdi. Erkekler de aynı şeyi giymekle beraber aba denilen bir çeşit kaba yünden yapılmış uzun robdöşambır giyerlerdi. Altta uzun paçalı don, ayakta ise çorap ve terlik olurdu. Kışın bu terlikler aba terlik denilen arkalıkları yün, kaba kumaştan yapılırdı. (MM, 26 Aralık 1976: 2)

Resmi dairelerde çalışanlar dışında kimse kravat takmazdı. Küçük memurlar da kravat takmazlardı. Daha üst rütbede bulunanlar, buldukları makam gereği kravat takarlardı. (GZOK, 103)

Erkekler tatil günlerinde veya akşamları kahveye giderken entari ve hafif cübbe gibi bir elbise giyerlerdi. Ayaklarında potin kundura, başlarında ise kalıplı fesleriyle sokakta dolaşırlardı. Bu âdet Meşrutiyet'in ilanından sonra Üsküdar Mutasarrıfı olan Cemal Bey tarafından yasaklandıktan sonra ortadan kalktı. (GZOK, 103)

Gömleklerin çeşitleri bulunurdu. Halk sınıfının giydiği mintan denilen yakasız gömlek bunlardan biriydi. Düğme ile iliklenir, renkli bir pamukludan yapılırdı ve üstüne çoğunlukla yelek giyilirdi. Öbür gömlek çeşidi ise yakası üstünde olan gömlekti. Uçları sivri olarak yapılırdı. Diğer gömlek türü ise kolalı gömlek denilen ve yakası değişen gömleklerdi. Bu gömleklerin bazılarının önu yumuşak, bazılarının ise kolalı olurdu ve bu gömleklere uçları kıvrık çeşitli kurdeleler takılırdı. Bu yakalar katıydı ve zamanla kirlendikleri için birkaç günde değiştirilir, yıkanır ve tekrar kolalanırdı. Bu sebeple İstanbul'da kolacı dükkânlarına sık rastlanırdı. Ev kadınları kocalarının ve çocuklarının gömleklerini diktikleri için gömlekçi çok yoktu. (GZOK, 104)

Kış mevsiminde, erkeklerin ayaklarında mutlaka lastik potin bulunurdu. Kalın paltoları veya yağmurluklarının yanı başında iki ucu boyuna sarılacak başlıklar veya kuvvetli şemsiyeler başları korurdu. Ancak şemsiye kışın rüzgârlı havalarda tersine döner, insanları çok uğraştırırdı. Onun için kışın şemsiye kullanan azdı. Çok soğuk günlerde kulakların donmaması için lastikli ve içi kadifeli kulaklıklar kullanılırdı. (GZOK, 99)

2.2.2.1. Fes

Fesle ilgili rivayete göre, fesi ilk önce sonradan kaptan-ı derya olmuş ve Fransızlardan askerî eğitim almış bir Osmanlı veziri benimsemiştir. Daha öncesinde şubara denilen dilimli ve pamuklu bir kalpak giyilirmiş. Kavuk ise makam ve mevki sahiplerince başa takılırmış. II. Mahmut (1808-1839) zamanına gelindiğinde ise fes resmi başlık olmuş ve 1883 yılında yapılan kıyafet nizamnamesinde yer almış. II. Mahmut fesi Tunus'tan getirmiştir. Buna delil olarak fes tüccar ve satıcılarının pek çoğunun Tunuslu oluşu gösterilebilir. (GZOK, 110)

Eski zamanlarda başı açık gezmek ayıptı ve hoş görülmezdi. O yüzden kafa daima bir şeyle örtülü olurdu. Fes bunlar arasında en önde geleniydi. Fes bulamayanlar başına bir mendil sarardı. Arnavutların keçe külah giydikleri ve bazı esnafların sarık sardığı da olurdu. (GZOK, 103; MM, 4 Ağustos 1974: 14)

Feslerin arkasında bir çile ipek püskül enseye dökülmektedir. Püskülün sebebi fese bir süs unsuru sağlamaktır. Çünkü kenarları hafif şişkin ve başa iyice geçen, boyu eninden kısa ve kâsemsi bir şeyi öylece giymekte estetik bir taraf bulunmazdı. Enseye dökülen gür bir çile, mavi ve parlak ipek püskül ilave edince daha güzel görünmekteydi. Püskülün diğer işlevi enseyi güneşten ve gerektiğinde kılıç darbesinden korumaktır. Çünkü bilek kalınlığında bir ipek çilesini kesmek kolay olmazdı. (MM, 4 Ağustos 1974: 14)

Halk tabakası fes takarken fes üzerine bir şey sarıp öyle başlarında bulundurulardı. İyi bir fes 10-15 kuruştan aşağı fiyata alınmazdı. Bu sebeple halk tabakasının memur ve hali vakti yerinde olanlara oranla fese itibarı daha azdı. (GZOK, 110)

Fes sadece başı örtmek için giyilen bir şey değildi. Onun konduğu başa göre bir ifadesi ve bir manası vardı. Fesin rengi, kalıbı ve giyiliş şekli bir anlam barındırırdı. Fesin rengi, olgun kiraz rengiydi. Bu renk koyulaştıkça züppeliğe ve külhanbeyliğe yaklaşırdı. Külhanbeyleri, vişne çürüğü renginde fes giyerlerdi. Renk açıldıkça ise saraya yaklaşırdı. Saray mensuplarının, hafiyelerin ve bendegan denilen padişah kullarının ve maiyetinin giydikleri fesler açık kırmızı renkte ve tablahıydı. Yani tepesiyle ağzının çapı birbirine yakın ve âdeta boru şeklinde idi. (MM, 4 Ağustos 1974: 14)

Fesin kalıbı da ayrı ayrıydı. Gençler, çoğunlukla üç numara kalıp giyerlerdi. Bu, tepenin biraz daralmıştıydı. Vezir ve muhafazakar kimseler aziziye kalıbı denilen enseye kadar inen yumuşak ve geniş ağızlı fesler giyerlerdi. Sıfır numara kalıp külhanbeylerinin giydiği idi. Biri hakkında “sıfır numara” denildiği zaman, eski zamanlarda külhanbeylerinin giydikleri fes kalıbından dolayı ona külhanbeyi benzetmesi yapılmış olurdu. (MM, 4 Ağustos 1974: 14)

Fesi biraz yana giyip püskülü de o tarafa geçirerek yandan sarkmasına dikkat edilirdi. Çünkü bu devrin modasıydı ve şıklığın bir gereği idi. Külhanbeyleri fesi, püskülü öne yakın ve yanda; bazen ise fesin tepesinde bir kenarı içeri dürülmüş şekilde giyerlerdi. Bazen de fesi kaşlarının üstüne indirirler veya enselerine kadar atarlardı (MM, 4 Ağustos 1974: 14; GZOK, 111-112)

Püskül iki çeşitti. Birisi sivil püsküldü. Halk ve sivil memurlar takardı. İnce telli ve yassı bir püskül idi. Fesin üst tarafına yayılarak birkaç dikiş ile iliştilirdi. Diğer püskül çeşidi ise askerî püsküldü. Asker takımının kullandığı bu püskül, tepesi yuvarlak bir tahtaya sarılmış kalın kordonlar şeklindeydi. (GZOK, 111)

Fes çorap örgüsü gibi örülmüş, dibekte dövülerek keçeleştirilmiş, sonra boyanmış ve parlatılıp düzeltilmiş torba gibi bir şeydi. Türkiye’de Feshane Fabrikası fes yapılmak için kurulmuştu. Ancak, bazen yerli feslerin yağmurda boyası, insanın yüzüne akardı. (MM, 4 Ağustos 1974: 14)

Fes ikiye katlanmış, iç içe konmuş, ibiği dışarıda ve kalıpsız olarak satılırdı. İyi bir fes kadife gibiydi. Bu ya Yeni Cami civarındaki fesçilerden ya da Bahçekapı’da sırayla yer alan fes kalıpcılarından tedarik edilirdi. Fes kalıpcılığı önemli bir iş koluydu. Fesi kalıplatmak için dükkâna gidilir, fes verilir ve oturulurdu. O sırada da çoğunluğu herkesçe tanınan Ermeni ustaları olan kalıpcılar fesi süpürür, temizler, ardından numarasına göre kalıbı ısıtır ve fesi iç kalıba geçirirdi. Üstünü biraz su püskürtüp ıslattıktan sonra da üst kalıbı geçirir, ibiğin de üst kalıbın ortasındaki delikten çıkmasına dikkat ederdi. Fes birkaç dakika sıcak kalıpta durduktan sonra çıkarılır, püskülü dikilir ve sahibine verilirdi. (GZOK, 111)

3. BÖLÜM: EV HAYATI, MAHALLE HAYATI VE YEME-İÇME

3.1. Ev Hayatı

Orta gelirli bir aile ele alındığında evlerde erkeğin ve kadının farklı görevleri olurdu. Kadın her gün evi süpürürdü. Çünkü sokaklar toz topraktı ve ev içine toz girerdi. Yerler tahtaydı ve hasır süpürge ile süpürülürdü. Akşamları, eve gelindiği zaman kapının önünde ayakkabılar çıkarılıp terlikler giyilirdi. 15 günde ve ayda bir sabunlu suyla evin tahta döşemeleri yıkanıp temizlenirdi. Yazın evlerde halı veya kilim olmazdı. Merdivenlerde beyaz keten veya pamuk bir beyaz basamak örtüsü bulunurdu. Halı ve kilimler yazları kaldırılır, silkilir ve yüklüklere konulurdu. Kış gelince ise yerlerine serilirdi. Ev temizliğinde yalnız yer değil, duvar ve tavanlar da temizlenirdi. Bunun için uzun saplı tavan süpürgeleri bulunurdu. Elle ulaşılabilen yerlerin tozu ve örümceği bu süpürgelerle alınırdu. (MM, 20 Temmuz 1975: 14; MM, 26 Aralık 1976: 2)

Yer yatakları zamanında yataklar sabahleyin toplanıp yüklük denilen büyük dolaplara konulur, akşamları serilip yapılırdı. Yorgan kaplamak ve yatak çarşafı değiştirmek temiz ailelerde haftada bir mutlaka yapılırdı. Battaniye, kullanılmamaktaydı. Yatak ya şilte olur, ya döşek olurdu. Şilte pamuktan, döşek ise yünden yapılırdı. Bir-iki senede bir pamuk hallaca verilip atılır, yün iyi yıkanıp kurutulduktan sonra didiklenip tekrar kılıflarına doldurulurdu. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Evler çoğunlukla gaz yağı veya mumla aydınlandığından her gün lambalar ve şamdanların elden geçirilmesi, şişelerin silinip temizlenmesi, lambalara gaz yağı konulması ve akşam olunca bunların yakılması gerekirdi. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Abdesthaneye girenler, orada bulunan nalınları giyerdi. Kimse terlikle veya kundura ile abdesthaneye giremezdi. Önemli bir ev işi de abdesthaneleri her gün yıkayıp temizlemek ve senede bir defa tuz ruhu ile taşları beyazlatmaktı. Abdesthanelerde bir taharet ibriği, bir de taharet bezi bulunurdu. Bu yüzden tuvalet ihtiyacını gidermek isteyen herkes öncelikle taharet ibriğinde su olup olmadığını

kontrol ederdi. Bu ibriğin doldurulması da ev kadınının göreviydi. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Evlerde gusulhane denilen küçük yıkanma yerleri vardı. Buralarda çoğunlukla akar su musluğu ve bazen ilkel bir duş tertibatı olurdu. Su çoğunlukla dışarıda ısıtılıp getirilirdi. (MM, 26 Aralık 1976: 2)

İçme suyunu fakir halk çeşmelerden alırdı. Temizlik için kuyudan su çekilirdi. Bu da ev kadınının işiydi. Su, kuyudan dört kollu bir dolapla sağlı sollu çekerek kova ile çekilir ve abdesthanelerdeki su musluklarının küplerine boşaltılırdı. Yedek olarak abdesthanenin dışındaki kova veya güğümler de doldurulurdu. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Yemek, kömürde pişerdi. Onun için yemek, mangallar veya maltız denilen yarım gaz tenekesine ızgara koyup, kırmızı toprakla içi örülen ateşlikte ve bakır tencerelerde pişerdi. Yemek pişirmek kadının göreviydi. Özellikle yazları bu iş zorlaşırdı. Çünkü yaz mevsiminde yemekler sıcaktan ekşidiği ve buzdolabı da henüz icat edilmediği için her gün taze yemek pişirmek gerekliydi. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Haftada bir veya iki defa çamaşır yıkamak gerekirdi. Bunun için ailelerin çamaşır kaynatma kazanları vardı ve bu kazanlar ocaklarda odun yakılarak kaynatılırdı. Bu çamaşırın her biri elde sabunla çitilenecek yıkanır, sonra iplere asılıp kurutulurdu. En sonunda ise ateşli ütülerle ütülenirdi. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Eskiden sabahları erken kalkılırdı. Çünkü her evde mutlaka sabah namazına kalkan biri bulunurdu. O devirde, evde hizmet eden ve çoğu, aile ile içli dışlı olmuş ve aileden biri gibi görülen kalfalar bulunurdu. Bunlar uzun süre önce aileye gelmiş olan eski cariyelerdi ve çoğu, ev hanımlarından fazla nüfuza sahip olurlardı. Felek, bu kalfaların daha sonra yerlerini yetiştirme denilen ve aile tarafından alınıp büyütülmüş kızlara bıraktıklarını söyler. Felek, bu kızlara “besleme” adını İstanbulluların vermediğini, romancılardan bu ifadeyi kullanmış olmalarından dolayı bu tabirin yayıldığını söyler. Çünkü İstanbul’da bu beslemelerin büyük çoğunluğu o evlerin çocuğu gibi büyüüp sonra gelin edilmiş ve aile sahibi olmuşlardır. Bunlar

haricinde evin orta hizmetçisi denilen aşçıları ve uşakları vardır. Bunlar o zamanın piyasasına göre çok pahalı değillerdi. (MM, 26 Aralık 1976: 2)

Osmanlı evinde mutfak, çoğunlukla evin içinde; büyük evlerde ise nadiren bahçede olurdu. Eğer ev, harem ve selamlık daireleri ayrılmış eski büyük evlerden değilse her evde misafir odası bulunurdu. Bu odalarda pirinç göbekli güzel bir mangal olurdu. (MM, 26 Aralık 1976: 2)

Kış gelmeden evvel her ev sobasını kurdurur, bacasını veya borularını temizletirdi. Gaz veya elektrik sobası sonraları kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden de Alaattin adında petrol sobaları sabahtan odaları ısıtmak için evlerde bulunurdu. (MM, 26 Aralık 1976: 2)

Evlerde Aydınlatma

Evlerde dört çeşit lamba vardı. Bunlar; yerinden hareket ettirilmeyen fanuslu ve ağır lambalar, genellikle odayı aydınlatan geniş fitilli büyük lambalar, beş numara denilen sade armut biçimindeki lambalar ve gece tuvalet gibi yerlere gitmek için kullanılan idare lambalarıydı. İdare lambalarının küçük bir şişeleri bulunurdu ve çok az petrol yakan, yalnızca önünü aydınlatabilen ekonomik lambalardı. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Evlere hava gazı girinceye kadar sabit lamba pek az kullanılır, o da salon ve büyük yemek odalarında tavana zincirlerle asılırdı. Evlerde, oturulan yerlerden başka yerde ışık yakılmazdı. Girip çıkarken kullanılan bir idare lambası bu işi görürdü. Zaten geceleri insanlar uzun süre oturmazlar, erken yatarlardı. Havagazının İstanbul'a gelmesiyle petrolden kurtulmuş olundu. Öncesinde insanlar petrol lambalarıyla aydınlanırdı. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Evlerin Güvenliği

Mahallelerin güvenliğinden sorumlu bekçilerin bulunmasına rağmen evlerde de güvenliğe dikkat edilmesi gerekirdi. Evlerde yatarken, sokak kapıları ve bazen yatak odası kapısının kilitlenmesi ve sürgülenmesi âdetti. Çünkü, eskiden pencerelere demir parmaklık pek koyulmazdı. Çünkü zaten kafes ile karanlık olan evler, bir de

parmaklıklarla hapisane gibi bir görünüme sahip olsun istenmezdi. Birçok ev sağlam yapılı olmadığı için bu önlemler gerekliydi. (MM, 20 Temmuz 1975: 14)

Ev sahipleri, gece evlerine giren hırsız veya yabancıyı öldürmek hakkına sahipti. Bu kanunda nefsi müdafaa olarak kabul görürdü. Buna rağmen evlere sıklıkla hırsız girerdi. (MM, 30 Aralık 1979: 16)

Misafirlik ve Misafire Hizmet

Eski zamanlarda telefon gibi iletişim araçları bulunmadığı için dostlar, arkadaşlar ve akrabalar birbirlerini ziyarete giderlerdi. Bu yüzden misafirlik fazlaydı. Misafirlikler ya günü birlik ya yatılı olurdu. Yatılı misafirler çok olurdu ve ağırlaması da zordu. Çünkü kadınlarla erkekler birbirlerine görünmemeye çalıştığı için gece misafir olduğunda güçlükler olurdu. Yatılı misafirler uzaktan gelen akrabalar ya da yakın arkadaşlar olurdu. Bunun yanında bütün ailesini alıp yazlıktaki bir dostuna ya da arkadaşına bir hafta ya da bir ay gibi uzun süreli misafirlğe gidenler de olurdu. Misafirlerin bazılarıysa habersiz gelirdi. Bunlar komşular ya da akrabaları. (GZOK, 114; T, 9 Şubat 1939: 3)

Misafir ağırlarken erkekler ve kadınlar ayrı ayrı oturtulurdu. Evlerin selamlık dairesi veya odaları vardı. İyi ailelerde bir tatlı çıkarılırdı ortaya. Bu tatlı Osmanlı devrinde lohuk denilen, şekerçilerin ise çevirme dediği beyaz sakızlı ve bergamatlı macundu. Bunun ikramı için gümüş tepsiler bulunurdu. Ev sahibi ile birlikte odada kaç kişi varsa o kadar bardağa su konulurdu ve odadaki kişi sayısından bir fazla olmak kaydıyla da kaşık, kaşıklığa konulurdu. Dolu olan lohuk kâsesi tepsinin ortasında olacak şekilde misafirlerin en yaşlı ve saygınından başlayarak ikram edilirdi. Eğer misafir, adabını biliyorsa kaşığı lohuğa daldırır, bir lokma tatlı çekip alır, ağzına sokup kaşığı kuvvetlice yalayarak tatlıyı yer, arkasından da bir bardak alıp bir miktar su içer ve elindeki kaşığı kendi su bardağının içine bırakırdı. Bu şekilde misafirler ağırlanırdı ve bir müddet sonra kahveler gelirdi. Misafire kahve ikram etmek en fakir ailelerde bile bir zorunluluktuktu. Ailenin durumuna göre zarif ve kulpsuz fincanlarla kahve sunulduğu olurdu. Bunun dışında şerbet ikram edildiği de olurdu. Özellikle yaz günlerinde kahveden bir süre sonra değerli bardaklarda vişne şerbeti, turunç şerbeti, Frenk üzüm şerbeti veya limonatalar ikram edilirdi.

Buzdolapları olmadığı için bunlar kuyuda veya rüzgâra konulmuş testilerde, soğutulmuş sularla yapılırdı. Bu şerbetler, çoğu aileler tarafından evlerde kaynatılırdı. (GZOK, 116)

3.2. Mahalle Hayatı

Mahallede hayat, sabah erkenden bir kısım insanların camide sabah namazına gitmeleri ve memurların dairelerine gitmeleri ile başlardı. Çocuklar da okullarına giderlerdi. (MA, 21 Haziran 1981: 15)

Mahalle, emniyet ve toplum müessesiydi. Mahallede ihtiyar heyeti denilen bir oluşum bulunurdu. İhtiyar heyetini oluşturan kişiler mahalle halkının saygısını ve güvenini kazanmış kimselerdi. (MM, 1 Nisan 1979: 16)

Mahallede herkes birbirini tanırdı. Mahalle halkının çoğu, babalarından beri kendi evlerinde oturan yerleşmiş mahalle sakinleriydi. Yalnızca var olan bir-iki kiralık evin kiracıları geldiğinde veya değiştiğinde, mahalle halkı arasında değişik kişiler görülürdü. Gelen kiracı, mahallenin atmosferine uyarsa oturur, uymazsa bir şekilde mahalleden gönderilirdi. Mahallede gündüzleri herkes kapıları açık bırakacak şekilde dolanırdı. İnsanlar birbirlerine güvenirdi. Geceleri de mahallenin seçip getirdiği ve ücretini verdiği mahalle bekçileriyle güvenlik sağlanırdı. (MM, 1 Nisan 1979: 16)

Her mahallede belirli dükkânlar bulunurdu. Bir-iki bakkal, bir-iki kahve, bir kömürcü, bir kireççi, bir küçük turşucu, bir sütçü ve kasap vardı. Bunlar haricinde seyyar olarak sütçü, ekmekçi, kasap, üstüne salkım salkım ciğer takımları asılı uzun sılıkla dolaşan ciğerci, tahin pekmezci, macuncu, keten helvacı, at üzerinde sebze, makara ve tire satan çerçi, tatlıcı, kış geceleri bozacı ve salepçi, yaz geceleri dondurmacı ve belli mahallelerde dolaşan balıkçılar vardı. (MM, 1 Nisan 1979: 16)

Mahallede hastası olan aileye komşuları derhal yardıma koşarlardı. Evinin işini görür, çocuklarına bakar, ilacını yapar, hastalığına göre tedavisini sağarlardı. Mahallede halk çoğunlukla orta tabaka devlet memuru veya arabacı, aktar ve bakkal gibi esnaflardan oluşurdu. Bunların hayat seviyelerinde büyük farklar yoktu. Olan zenginler de bunu belli etmezlerdi ama elleri açık olurdu. Her mahallenin fakirleri

vardı ve mahalle halkı bunlara bakardı. Bunlar, boş bir arsanın köşesindeki kulübesinde otururlar, ara sıra işe giderler ve mahalle halkından yardım görürlerdi. (MM, 1 Nisan 1979: 16)

3.2.1. Komşuluk

Burhan Felek eski zamanlardaki komşuluk ilişkilerinden çocukluğu zamanında ailesinin komşuları ile ilişkilerini temel alarak bahseder.

Felek'in ailesinin komşularından biri Tevfik Bey ailesidir. Felek, bu aile ile komşuluk bağlarının kuvvetli olduğunu ve birbirlerine çok yardımcı olduklarını belirtmektedir. Yazar, çocukluğu zamanında yaşadığı büyükbabasına ait konak eskidiği için yeni ev yaptırmaya karar verdiklerinde, komşuları Tevfik Bey'in kendilerini evine davet ettiğini söyler. Felek ve ailesi de tüm eşyaları ile birlikte Tevfik Bey'in evine taşınmışlardır. (MA, 6 Aralık 1981: 11)

Yazar, çocukluğu zamanındaki bu komşuluk örneğini de ölçüt olarak eski zamanlarda komşuların birbirlerine çok yakın olduklarını ve yardımda bulduklarını ifade eder. Herhangi bir sorun yaşayan aileler komşuya giderlerdi. Hatta komşular akrabadan daha yakın olabilirlerdi. Çünkü aile üyeleri arasında miras gibi menfaat kaygıları bulunurdu ama komşularla böyle sorunlar yaşanmazdı. (MA, 13 Aralık 1981: 11)

3.2.2. Pazarlar

Pazar yerleri mağazalara nispeten fiyatlarının uygun olması dolayısıyla halk tarafından rağbet gören alışveriş yerleriydi. Felek, kontrolsüzlük ve rekabetsizlik sebebiyle bu yerlerin de artık çarşıdan daha pahalı bir yer haline geldiğini belirtmektedir. (C, 23 Şubat 1952: 3)

Yazar, çocukluğu zamanında Üsküdar'da var olan Cuma pazarından söz etmektedir. Ayrıca pazarların karışıklığı sebebiyle darbimesellere bile girdiğini belirten yazar "Çarşamba pazarı" sözünü buna örnek gösterir. (C, 23 Şubat 1952: 3)

Felek, Ermeni yazar Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın ( . -1695) XVII. yüzyılda İstanbul'un i yüzünü anlattığı **İstanbul Tarihi** adındaki eserde, İstanbul'daki pazarlar hakkında verdiği bilgilere yazılarında yer vermiştir:

“...Üsküdar'da civar sahillere ve etrafta bulunan köyler için Cuma günleri bir Pazar kurulur.

Pazar, yalnız Üsküdar'a mahsus bir âdet değildir. Büyük şehirde eşidli çarşılarla iki bedesten maada muhtelif semtlerde kurulan pazarlarda alım satım yapılır. Bu pazarları, kuruldukları mntıka ile sıralıyorum. Cuma günleri kurulan pazarların birincisini burada dersek ikincisi Edirnekapıdadır. Aynı günde kurulan   nc  Pazar Sulumanastırın yakınında Kocamustafapaşada kurulur, dördüncüsü K  kmustafapaşada, beşincisi Eyüb Sultan'da, altıncısı Kasımpaşa'da kurulur. Giyim eşyası satan seyyar satıcılar burada toplanır. Cumartesi günleri kurulan pazarların birincisi şehrin ortasına düşen Alipaşada; ikincisi Kasımpaşa yakınında Kulaksızda kurulur.

Pazar günü Arkadius sütununun bulunduğu Avratpazarında kurulur.

Pazartesi günü Macuncuda Pazar kurulurdu; fakat Valide Camii yapıldıktan sonra kaldırıldı. (şimdi Mısır arşısının arkasında kuruluyor. B.F.)

Salı günü kurulan pazarın yerine Salıpazarı adı verilmiştir. Bu mahal söylediğim veçhile Tophane ve Fındıklının arasında orada bulunan Camiin adı ile iki Mehmedağa tesmiye olunan yerdedir. arşamba günleri kurulan pazar Fethiye Camii'nin (Panmarkaristos rum kilisesi) bulunduğu arşamba adı verilen yerdir.

Perşembe günleri Galatada bir Pazar kurulur ki burada ilac satan şerbetçiler, Kulekapısına kadar yolun sağ ve sol tarafına dizilirler.” (C, 23 şubat 1952: 3)

Bazı pazar yerleri oldukça eskilere dayanmaktaydı. Ancak Felek, pazarların eski özelliğini kaybederek artık pazarların, bulunduğu semti bunaltan ve gereksiz kargaşaya yol açan yerler olarak görüldüğünü belirtir. (C, 23 şubat 1952: 3)

3.2.3. Yangınlar

İstanbul'da çok sık yangın yaşanırdı. Bu yangınlar büyük çapta olabilir ve zararları da büyük olurdu. Burhan Felek, İstanbul'da yaşanan bazı büyük yangınlardan bahsetmekte ve bunların nedenlerine değinmektedir. Bunun yanında yangın meydana geldiğinde mahalle halkının bununla başa çıkma çabalarını anlatmaktadır. (MA, 24 Ekim 1982: 16)

İstanbul'da, eski zamanlarda meydana gelen depremlerde İstanbul'un çok zarar görmüş olmasından dolayı taş bina yapmak yasaktı. Bu sebeple sivil yapılar ahşaptan olurdu. Resmi daireler gibi büyük binaların ise sadece dış duvarları tuğladan yapılır, ilk bölmeleri yani tavan ve döşemeleri tahtadan olurdu. Ahşap binaların yanına yangın duvarı örülürdü. Bu duvar taştan olurdu ve binanın yan cephesini kaplardı. Bununla amaç, eğer yangın meydana gelirse yan binaya sıçramasına engel olmaktı. Burhan Felek, bunun gibi önlemlerin işe yaramadığını ve çoğunluğu ahşap binalardan oluşan İstanbul'da büyük yangınlar çıktığını söyler ve Aksaray, Fatih ve Üsküdar yangınlarını örnek olarak gösterir. (MA, 24 Ekim 1982: 16; MM, 8 Nisan 1979: 16)

İstanbul, yangına sürekli maruz kaldığı için eğer bir yangın çıkarsa bu tüm şehre duyurulurdu. Eski zamanların şartlarında bu haber vermenin de kendine göre yöntemleri bulunurdu. Yangın, İstanbul'da sürekli gözcüsü bulunan İstanbul Üniversitesi bahçesindeki Beyazıt Yangın Kulesi'nden gözlenirdi. Bu gözcülerin ellerinde dürbün gibi aletler bulunurdu. Bu görevliler yangını görünce, yangın kulesine gündüz renkli sepet, gece de renkli ışık işareti çakarlardı. Kulenin tepesine yakın bir yerinde uzun bir sıruk vardı. Gündüzden bunun iki ucuna eğer yangın Anadolu kıyısında ise yeşil renkte bir sepet, gece yeşil ışıklı bir fener; Rumeli kıyısında ise bunlar kırmızı renkte olacak şekilde asılırdı. Böylece Beyazıt Kulesi'ni görenler yangının hangi kıyıda olduğunu anlardı. (MA, 24 Ekim 1982: 16)

Yazar, İstanbul'da geçmiş tarihte meydana gelen en büyük yangının IV. Murat (1612-1640) devrinde kalafatçılardan çıkan bir ateşten kaynaklandığını söyler. Felek, bu yangın hakkındaki bilgileri Naima Tarihi'nden öğrendiğini de ilave eder. Buna göre, çıkan yangın gittikçe artmış ve her yere yayılmış. O dönemde yangın

söndürme aletleri de çok yetersiz olduğu için yangını söndürmek mümkün olmamış. Yangın sonucu İstanbul'un dörtte üçü yanmış, hatta yeniçeri odaları ve kışlaları bile bu ateşten kurtulamamıştır. Bu büyük yangından sonra IV. Murat, yangının tütün içenlerin çubuğundan çıktığına inanarak tütünü yasak etmiştir ve buna uymayanlara da sert cezalar uygulamıştır. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Yazar, kendi yaşadığı dönemlerde de İstanbul'da çok büyük yangınlar olduğunu belirtir. Bu yangınların en büyüğü Aksaray yangınıdır. Aksaray yangını iki gün sürmüştür. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Yazar, kendi mahallesi olan İhsaniye'de 1917 yılında çıkan ve kendi evlerine kadar gelen yangını anlatır. Ateş, boş arsaların bulunduğu bir sokaktan çıkmış ve rüzgârlı hava nedeniyle civardaki büyük bir fıstık ağacının tutuşmasına sebep olmuştur. Bu ağaç yandıkça etrafına ateş sıçratmıştır. Felek, yangınlarda küçük bir rüzgârın ateşi yukarıya doğru verdiğini söyler. Bunun sonucunda da evler daima saçaktan tutuşur. Saçaktan tutuşunca da söndürülmesi zor olur. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Eski zamanlarda yangınlar farklı şekillerde söndürülmeye çalışılırdı. Adi tulumba ve itfaiye tulumbalarıyla söndürülmeye çalışılmasının yanında, yanmadan tutuşan kısımların zincir takarak insan kuvvetiyle çekilip duvarların ateşin üstüne yıkılmasıyla bastırılmasına çalışılırdı. Bunlar yangını söndürmede yetersiz kalırdı. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

İstanbul'da yangın çıkınca evin erkekleri, evdeki eşyaların toplanmasına uğraşır, sonra gidip yangının yönünü gözetlerdi. Felek, buna örnek olarak Üsküdar'da yangın çıkınca mahallelinin bir kısmının mahallede kalıp, bir kısmının da ateşin bulunduğu yere gitmesini gösterir. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Yazar, Birinci Dünya Savaşı sırasında Üsküdar'da Tabutçular içinde çıkan yangına mahalleden birkaç kişi gittiklerini söyler. Yangın, bir çıkmaz sokaktan çıkmıştır. Orada bir de Sandıkçı Dergâhı vardır ve dergâhta Sandıkçı Dede adında bir evliya yatmaktadır. Bu yangın sonrasında bu türbe de yanmıştır. Felek, bununla alakalı evi yanmaya başlamış bir kadının türbenin kapısına koşarak gelip "kalksana

ne duruyorsun, türben yanıyor” diye türbedeki evliyaya seslendiğini ve feryat ettiğini anlatır. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Burhan Felek, İstanbul’daki yangınların ne kadar etkili olduğu ve kolayca yayılabildiği ile ilgili Üsküdar’da İcadiye taraflarındaki yangından kopan bir ağaç parçasının Doğancılar’a gelip orada yangın çıkarmasını örnek göstermektedir. Bu kadar kolay yayılabilen ve yıkıcı olan yangınlardan İstanbul, ancak Şehremini Haydar Bey’in motorlu itfaiye teşkilatını yapmasından sonra kurtulabilmiştir. Bundan önce yangınlar kolay kolay söndürülememekte ve hızlıca yayılmaktaydı. İstanbul’un rüzgarının da eksik olmaması yangının hızlanmasına neden oluyordu. (MA, 24 Ekim 1982: 16; MM, 8 Nisan 1979: 16)

3.2.4. Selamlaşma ve Hitaplar

İnsanlar birbirleri ile iletişim kurarken belli kalıplaşmış usullere göre davranırlardı. İnsanların selamlaşması ve birbirlerine hâl hatır sorması belli şekillerde olurdu.

Selamlaşma ve Hâl Hatır Sorma

Selam alıp vermek el ve baş ile olurdu. Buna halk dilinde temennah etmek denirdi. Temennah, iyilik dilemek manasına gelirdi. Temennahın çeşitleri vardı. İlk temennah edenin yaptığı harekete selam vermek, selam verdiği kişinin yaptığı harekete ise selam almak denirdi. Selam alıp vermede, bu işi karşılıklı yapan kişilerin yaş, mevki ve cinsiyetinin önemi vardı. (GZOK, 36)

Aynı yaşlarda iki erkek karşılaştıklarında, sağ eli savurarak göbeğin altına kadar uzatıp, oradan da çene hizasına ve alınına gelecek şekilde temennah edilirdi. Karşı taraf da aynı şekilde karşılık verirdi. (GZOK, 37)

Eğer selamlaşacak kişilerden biri küçük, diğeri büyükse; küçük olan belini öne eğip selamı daha aşağıdan başlatır ve sol elini göbeğine koyarak selam verirdi. (GZOK, 37)

Bir kişi misafirlğe gittiğinde ya da bir meclise girdiğinde ona temennah ile selam verilirdi ya da müslüman halktan iseler “selamünaleyküm, hayırlı günler” gibi

ifadeler kullanılır, karşı taraf da selamı alıp benzer temennilerde bulunurdu. (GZOK, 36)

Makam olarak büyük birisi geçerken iki el, sağ el üstte olmak üzere göbekte birleştirilirdi. Buna “el pençe divan durmak” denirdi. Genellikle devlet erkânından olan kişilere karşı bu saygı ifadesi gösterilirdi. O kişilerse eliyle hafif bir selam verirler ya da hâl hatır sorarlardı. (GZOK, 37-38)

Makam sahibi kişilerin huzuruna çıkıldığında ise, o kişinin eteğine kadar eğilip sağ elini eteğine yaklaştırdıktan sonra göğsüne, çenesine ve başına değdirerek selam verilir ve sonra geri çekilirdi. Geri çekilirken de iki kandilli temennah edilirdi. Kandilli temennah aşağıdan başlayan selamlara denirdi. Bu kişilerin huzurundan ise geri geri çekilinirdi. Bu hürmetin gereği idi ve büyüğe arkasını dönmek anlamına gelirdi. (GZOK, 38)

Kadın ve erkek arasında selamlaşmak pek yaygın değildi. Kadınlar birbirlerine ise sağ el ile çeneden alna hafif bir hareket ile selam verirlerdi. (GZOK, 38)

Selam alıp vermede sol el kullanılmazdı. Sol el ile selamlaşmak hakaret sayılırdı. Baş eğerek selamlaşmak ise tarikatlarda uygulanan baş kesmeydi. Genellikle, tarikatlardaki dervişler iki ellerini göğüslerine kavuşturup başlarını öne eğerek ve böylece baş keserek selam verirlerdi. (GZOK, 39)

El sıkışmak ya da tokalaşmak Türk görgü kurallarında yoktu. Yalnızca elleri yukarıda tutup avuç avuca kavuşturarak, birbirinin elini öpmek tarikatlarda rastlanan bir usuldü. (GZOK, 39)

İnsanlar birbirleri ile konuşmaya başlamadan önce birbirlerinin durumunu, sağlık ve sıhhatini sorarlardı. Bunlar belli klişe ifadelerle sorulurdu. Felek, bazı ifadeleri şu şekilde vermiştir:

“Her cihetçe eşit kimseler birbirlerine:

-Afiyettesiniz inşallah!

-Hamdolsun, zât-ı âliniz...

-Teşekkür ederim, hamdolsun!

-Allah âfiyet versin, diye sohbeti açarlardı.

Halk arasında:

-Keyifler nasıl?

-Eh, şükür Allaha...

-Ne var, ne yok?

-İyilik güzellik! Denirdi. Bunlar klişelerdi.” (GZOK, 37)

Hitaplar

Kişilerin birbirlerine hitaplarında makam, yaş ve cinsiyet önemliydi. Eşit durumlardaki erkekler birbirlerine “birader” veya “birader azizim” şeklinde hitap ederlerdi. Ama bu resmiyet dışında olurdu. Kadınlar ise “kardeşim”, “hemşire”, “şekerim” diye hitap ederlerdi. (GZOK, 38)

Erkeklerin ve kadınların kendilerinden bahsetmelerinin de belli ifadeleri vardı. Bu ifadelerde alçakgönüllülük esastı. Erkekler kendilerinden bahsederken “bendeniz” veya “kulunuz” tabirlerini kullanırlardı. “Bende”, erkek kul anlamına gelen bir kelimeydi. Kadınlar ise “cariyeniz” derlerdi. (GZOK, 38)

3.3. Yeme-İçme

3.3.1. Yiyecek Ürünlerinin Yetiştirilmesi

3.3.1.1. Evlerde Yetiştirilen Sebze ve Meyveler

Eski zamanlarda İstanbul’da ailelerin yiyecek ihtiyaçlarını tedarik etmeleri daha ucuz ve farklı olurdu. Beyoğlu’nun bazı eski ve dar yerleri haricinde, her yerde evlerin bahçeleri vardı. Bahçelere sebze, meyve ve çiçek dikilirdi. Bu yüzden insanlar, sebze ve meyveyi çarşıdan almazdı. Alanlar ya bekârlar ya evinin bahçesi

olmayanlar ya da bazı zenginlerdi. Bahçede kendine yetenden fazla mahsulü olanlar, bunları komşularıyla paylaşırdı. (MM, 3 Aralık 1978: 18)

Bahçelere çeşitli sebzeler dikilirdi. Herkes, bahçesine önce bakla dikerdi. Duvar diplerine de enginar fidanı dikerdi. Bakla kalktıktan sonra birkaç ocak kabak, hıyar, domates, biber ve sırik fasulyesi dikerlerdi. Meyvelerden ise, her bahçede bir-iki erik, bir ayva, incir, armut ve bir-iki şeftali ağacı olurdu. Patlıcan dikilirken lahana da beraber dikilirdi. Meyve ve sebzeleri genellikle ev sahipleri dikerlerdi. Eğer bir bahçıvanları varsa, ayda iki-üç mecdiyeye sebze ve meyve ihtiyacı karşılanmış olurdu. (MM, 3 Aralık 1978: 18)

Burhan Felek, İstanbul'da evlerin bahçelerinde meyve ve sebze yetiştirilmesine örnek olarak İhsaniye'deki evlerinin bahçesinde yetiştirdikleri sebze ve meyveleri gösterir. Bahçede, iki-üç incir ağacı, bir Mustabey armudu, bir hünnap, bir-iki ayva, bir-iki erik ve bir de nar ağacı vardı. Ayrıca komşularının bahçesindeki dut ağacının dallarının kendi bahçelerine sarktığını ifade eden Felek, bu dutlardan kendilerinin de istifade ettiğini söylemektedir. (MM, 3 Aralık 1978: 18)

Felek, bahçelerde yetiştirilmiş sırik domateslerini, salatalıkları ve asma kabağı gibi şeyleri mahalle kahvelerinde yarıştırdıklarını söyler. Ayvalar da toplanıp kışın yemek ve reçel yapmak için hevenk⁷ yapılarak kilere asılırdı. İnsanlar turşu ve reçelleri de bahçesindeki ürünlerden yaparlardı. (MM, 7 Nisan 1974: 12)

Burhan Felek, zaman ilerledikçe apartman sisteminin gelişmesinin de etkisiyle geniş aile kavramının ortadan kalktığını ve eski bahçeli, müstakil evlerin yok olmaya başladığını söyler. Bunun sonucunda ise aile ekonomisine büyük katkısı olan bahçede sebze ve meyve yetiştirme imkânı ortadan kalkmıştır. (MM, 3 Aralık 1978: 18)

3.3.1.2. Dışarıdan Alınan Sebze ve Meyveler

İnsanların sebze ve meyveleri bahçelerinde yetiştirerek ihtiyaçlarını karşılıyor olması, sebzecilerin olmadığı anlamına gelmezdi. Şehir dışından gelen çevre köylüler dışarıdan sebze meyve alırlardı. Ayrıca ev bahçelerinde yetiştirmek için fazla emek isteyen ama az tüketilen ve hazır alındığında daha ucuz olan bazı sebze ve meyveler

⁷ Hevenk: Bir ipe geçirilerek dizilmiş, bir çubuğa ya da birbirine bağlanmış yaş meyve ya da sebze bağı. Bkz., Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, 5. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2004, s. 843.

dikilmezdi. Lahana ve pırasa bunlar arasındaydı. Ayrıca artık bilinmeyen kuzu ıspanağı da bahçelerde yetiştirilmezdi. Kuzu ıspanağı küçük ve taze ıspanaktı. Ayrıca enginar, kereviz ve yer elması gibi nadir sebzeler çarşıda satılırdı. Felek, kendi ailesinin yalnızca kiraz ve üzümü dışarıdan aldığını hatırladığını söylemektedir. (MM, 3 Aralık 1978: 18; MM, 1 Nisan 1979: 16)

3.3.1.3. Yetiştirilmeyen Bazı Sebze ve Meyveler

Burhan Felek, sebzelerin ve meyvelerin devirden devire itibar kazanıp kaybedebildiğini söyler. Bazılarının ise ortadan tamamen kaybolduğunu ve yenilerinin ortaya çıktığını belirtir. Bu sebeple yazar artık üretilmeyen bazı sebze ve meyvelerden söz etmektedir. (MM, 17 Nisan 1977: 20)

Kavata adındaki sebzenin İstanbul'da artık satılmadığını ifade eden Felek, İstanbul'daki bahçelerin de bunu yetiştirmediğini söyler. Çünkü kavata turşudan başka bir şeyde kullanılmazdı. Ama eski zamanlarda herkes bahçesine dikerdi. Dolmalık biber cinsinden, yeşil domatese benzeyen, dışı bölüm bölüm çizilmiş ve altı katlı bir sebzeydi. Ferik üzümü, ferik elması, ekşi kara dut, böğürtlen, çitlembik, hünnap, mühlîye denilen yaprak sebze, Bektaşî üzümü, üvez, kocayemişi, rezene denilen baharlı ot, koyu lacivert renginde olan mersin, apıncak üzümü, Sultan Selim inciri, Musa dutu, adaçayı, Mustabey armudu ve tatlı limon da bu tarz ürünlerdendi. Bunlardan bazıları artık tamamen yok olmuş, bazıları ise yalnızca meraklıları tarafından bahçelerde yetiştirilmektedir. (MM, 17 Nisan 1977: 20)

3.3.1.4. Bostan

Bostan, Farsça bustan kelimesinin Türkçe'de kullanılan halidir. Bostan, içinde zerzevat ekilen ve sebzecilik yapılan büyük bahçeye denir. Bustan sözcüğü, güzel koku anlamına gelen "bu" kelimesiyle "yer" demek olan "stan" kelimesinden oluşmuştur. Bu şekilde "güzel kokan yer" anlamına gelmektedir. (M, 26 Temmuz 1972: 2)

Bostanın iki karşılığı vardı. Birincisi içinde hıyar, kabak ve patlıcan gibi sebzelerin yetiştiği yere verilen isimdi. Her bostanın bir kuyusu vardı. Bu kuyulara bostan kuyusu adı verilirdi. Geniş ve derindi. Bostan kuyularının bir de dolabı bulunurdu. Bu dolap, bir hayvan tarafından döndürülürdü. Bu hayvana dolap beygiri

denilirdi. Sürekli olduğu yerde döndüğünü anlamasın diye gözünü bir bezle bağlarlardı. (C, 25 Temmuz 1946: 2)

Felek, dolap beygirlerine ait bir masal anlatayım diyerek şu anlatıyı verir:

“Birisi, ahbablarından birinin bostanına gitmiş. Bostanlarda kuyu başında oturulur. Su sesi işitmek için. Su sesi, sulu sesi işitmekten çok daha iç açıcudur. Serinliği de caba. Nerede su serinliği, nerede adam soğukluğu. Neyse efendim, bostan başına oturmuşlar, konuşurlarken misafirin gözü, bostan dolabını çeviren beygirin boynundaki çingırağa ilişmiş, sormuş:

-Bu çingırağı neden taktın hayvana?

-Ben uzakta iken durursa farkına varayım da, deeah diye bağırayım, tekrar yürüteyim diye...

Biraz düşündükten sonra tekrar sormuş:

-Fena fikir değil ama ya beygir durur da olduğu yerde başını sallarsa?

-Senin kadar akıllı olsa beygir bostan dolabına koşulur mu?..” (C, 25 Temmuz 1946: 2)

Felek’in bu anlattığı üzerinden de bostanlar hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir.

Bostan sözcüğünün ikinci karşılığı ise kavun ve karpuz mahsulüydü. Yani bostan kelimesi kavun ve karpuzu aynı anda karşılayabilmektedir. (M, 26 Temmuz 1972: 2)

Eski zamanlarda karpuzun iyisi Tekirdağ’dan çıkardı. Portakal kabuğu kalınlığında kabuğu olan, siyah çekirdekli ve en fazla bir ya da bir buçuk kilo gelen açık yeşil karpuzlardı. Çok tatlı olur ama fazla dayanıklı olmazdı. Seyyar karpuzcular “Tekirdağ’ı, kurabiye!” diye satarlardı. Felek, artık bu karpuzun kalmadığını belirtir. Ayrıca Kapıdağı’ndan gelen siyah karpuzlar ve yenedünya denilen alacalı karpuzlar vardı. (M, 26 Temmuz 1972: 2)

Karpuzun hamına kabak denir. Rengi kızarmış, fakat tadı gelmemiş olanına ise hışır denir. Her iki kelime de Türkçe argoda hakaret anlamı barındırır. Ayrıca tarlada çürütülmüş, olgun iken koparılmamış ve ekşimış karpuzlar da vardır. Çekirdeğini koyuvermiş, içi sulanmış olan karpuz ise “geçmiş” denilir. Karpuzu ne zaman koparacağını bilmek iyi bir bostancının marifetlerindedir. İyi bir bostancı ne hamını yolar, ne olmuşunu tarlada bırakır. (C, 25 Temmuz 1946: 2; M, 26 Temmuz 1972: 2)

3.3.2. Yiyecekler ve Hazırlanışı

Burhan Felek, yemek kültürünün imparatorluklarda gelişim gösterdiğini ve dünyada Türk, Fransız ve Çin mutfağının meşhur olduğunu belirtir. Felek’e göre Türk mutfağı karma bir mutfaktır ve çeşidi bol, işlenmesi güç ve hazmı zor yemeklerden oluşur. (MM, 19 Ocak 1975: 14)

Yazar, yemeklerden çok geniş ve detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Birçok yemek çeşidinin yanında artık yapılmayan yemeklerden ve yemek yapımında kullanılan malzemelerden de bahseder.

Yazar, Türk mutfağında et yemekleri, sebze yemekleri, hamur işi ve tatlıların bulunduğunu söyler. Bu yemekleri aşçılar veya kadınlar yaparlardı. Özellikle saray ve konak mutfakları aşçı okulu gibi yerlerdi. Orta halli ailelerin bile aşçısı olurdu. Ayrıca evlerde yetişen kadınlar ve kalfalar da yemek ustalarıydı. Alaturka mutfakta “perhiz yemeği” denilen bir kısım da bulunurdu. Bu yemekler, eski ailelerde midesi zayıf olanlara hazırlanırdı. Bu yemekleri aşçılar bilirdi. Ayrıca kadınların çoğu da bu yemekleri hazırlayabilirdi. (C, 3 Kasım 1956: 3)

Eskiden mutfaklar genişti ve insanların vakitleri de uzundu. Orta halli bir evde mutlaka üç dört türlü, daha büyük konaklarda ise beş altı türlü yemek çıkardı. Çorba, et ve pilav şarttı. (MM, 19 Ocak 1975: 14)

3.3.2.1. Sebze Yemekleri

Türkiye’de çok çeşitli sebzeler bulunmaktadır. Bu yüzden sebze yemekleri fazla ve çeşitlidir. Sebzeler içinde patlıcan en fazla çeşitte yemeği olanlardandır. Türkiye’de patlıcanın başlıca yemeklerinden karnıyarık, imambayıldı, zeytinyağlı dolması, patlıcan tavası, patlıcan salata ve püresi yazara göre dünyada eşi ve benzeri

bulunmayan yemeklerdendir. Bu yemekler en mütevazî ailelerin bile sofrasında bulunabilir. (MM, 8 Temmuz 1979: 16)

Felek, sebzelerden yapılan diğerk yemekleri ise Şu Şekilde saymaktadır:

“Yarım lahananın etle, fıstık üzümle dolması. Tereyağlı, et suyuna kapuska, pazı dolması, patlıcan musakkası, silkme, barbunya fasulyası, çerkes salçası, yoğurtlu ıspanak kavurması (yumurtalı da olur), aside (bamyaya ile hamurlu bir nevi yemek). Ve zerzevat tavaları, yumurtalı, yumurtasız. Zeytinyağlı ve sağ yağlı...” (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Türk mutfağında Avrupa’da sebze olarak bilinmeyen Şeyler de vardı. Bamyaya bunlardandı. Felek, Fransızların buna Rum boynuzu dediklerini ve ağızlarına koymadıklarını söyler. Bamyanın toplanması zordu. Tırnakla keserek toplanırdı. Bamyaya tane ile satılırdı. Eskiden bamyayı fakir halk yerdı. (MM, 8 Temmuz 1979: 16; MM, 18 Şubat 1979: 18)

Eskiden keçiboynuzunun faydalı olduğu söylenirdi ve çocuklara yedirilirdi. Ancak artık gençler buna çok rağbet etmiyor. Felek, keçiboynuzundan alınan gıdanın yarım saat çiğnedikten sonra bir damla bal olduğunu söyler. Keçiboynuzunun posası çok, özü ise azdı. (C, 30 Kasım 1941: 2)

3.3.2.2. Et ve Balık

Et

Türk mutfağında et olarak eski zamanlarda koyun eti yer almıştır. Bunun sebeplerinden birisi, koyun etinin piŐirilmesinin kolay olması ve koyun etinin yumuşak oluŐudur. Sığır etini pişirmek ise zordur. Ayrıca sığır etini yiyebilmek için dinlendirmek gerekir. Ancak buzdolabından sonra insanlar bu imkâna sahip olabilmıŐlerdir. (MM, 8 Temmuz 1979: 16)

Eski zamanlarda sıklıkla tüketilen kuzu ve koyun etleri çeşit çeşit olurdu. Koyun eti arasında en makbulü Karnabat kıvrıcığı denilen koyun etiydi. Buna kamçı kuyruk da denirdi. Bu hayvanlar çoğunlukla Trakya’dan gelirdi. Bu bölgeden gelen etlere Rumeli kıvrıcığı da denilirdi ve en makbul hayvan eti bunlardı. Bir de, Anadolu’dan ve Ankara civarından gelen kıvrıcıklar vardı. Bunlara da Karakaya adı verilirdi. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

Eskiden kasaplar etleri but, kol, kürek, döş gibi parça olarak satarlar ve bunları kıyma, pirzola, kuşbaşı gibi şekillerde ev kadınları ve aşçılar alıp evlerine getirirlerdi. O devirde kıyma makinesi olmadığından et, satırla kıyılırdı. Satır, uzun ve ağır bir bıçaktı. Buna nacak da denilirdi. Balta ile kıyma kıyılmazdı. Etlер çoğunlukla kemikli satıldığından kemiklerden de istifade edilir, kaynatılarak et suyu elde edilebilirdi. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

Felek, Türk mutfağının zayıf tarafının ise ızgara denilen et yemeklerinin azlığı olduğunu söyler. Pirzola veya külbastı denilen kotlet ızgarasıyla, şişkebabı ve ızgara köftesinden başka ızgara yapılmazdı. Ancak Türk mutfağında, dünyada eşi benzeri olmayan et yemekleri de bulunurdu. Türk mutfağının meşhur olan et yemekleri düğün eti, kuzu kapaması, kuzu dolması, pilavlı nohutlu et, güveçte çömlek veya testi kebabı ve döner kebabıydı. (MM, 8 Temmuz 1979: 16)

Kıymadan yapılmış köfteler vardı. Bunlar arasında cızbız, ızgara, şiş, tava ve kuru köfteler yer alırdı. Ayrıca kıyma halinde et bir çok sebze yemeğine konulurdu. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Türk aileleri, kış için koyun etinden kavurma yapıp tenekelere basar ve kışın et yerine bunları yerler ve etli sebzelerini bununla pişirirlerdi. (MM, 8 Temmuz 1979: 16)

Burhan Felek, et yemekleri içinde değerlendirilebilecek yemeklerden olan paçadan da söz etmektedir. Paça, kuzunun ayaklarından yapılan yemeğin adıdır. Ayağının bilekten aşağısından yapılır. Bunların yirmi tanesini bir arada bağlayıp satarlardı. Eski zamanlarda Türk evlerinde paça çok yenirdi. Paçanın üç türüsü olur. Donma paça, terbiyeli paça ve nohutlu paça. En meşhuru donma paçadır. Kuzu ayağının büyük bir kısmı jelatin olduğu için paça pişirildikten sonra bırakılırsa donar. Bunun içine de biraz sirke ve sarımsak atılır. Burhan Felek, Beykoz'da meşhur bir paçacı olduğunu söyler. Burada satılan paça, terbiyeli paçadır. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Balık

Balık yemekleri Türk mutfağına sonradan girmiştir. Çeşitli ve lezzetli balıkların ülkede bulunması bu mutfağı zenginleştirmiştir. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Türk mutfağında balık yalnızca İstanbul'da bilinirdi. İstanbul'da tüketilen başlıca balık ise uskumruydu. Her eve girebilen bir balıktı ve ızgarada ve tavada

yapılabilirdi. Kalkan, kılıç, levrek, lüfer gibi balıklar ise daha çok kibar ve farklı milletten insanların yedikleri balıklardı. Midye, istiridye, ıstakoz ve karides ise Türk aileleri arasında rağbet görmezdi. İstanbul'da özellikle gayrimüslim Rum ve Ermeni aşçılar balık pişirirlerdi ve bunlar eşsiz olurdu. Yazar, barbunya ızgarası, mezzit buğulaması ve lüferin dünyada tadına rastlanmayan tatlardan olduğunu vurgulamaktadır. (MM, 8 Temmuz 1979: 16; M, 28 Ağustos 1977: 14)

Eski zamanlarda İstanbul'da mahallelerden balıkçılar geçer ve sık sık balık yenirdi. Ayrıca bazı zamanlarda “balık karaya vurmuş” denirdi. Bu balığın bol ve ucuz olacağı anlamına gelirdi. Böylece birçok fakir kimse de balık alıp yiyebilirdi. (C, 14 Temmuz 1968: 3)

Türkiye'de eskiden balıkların geliş gidişini, hangi mevsimde iyi, hangi mevsimde kötü olduğunu tecrübeleri dolayısıyla bilen balıkçı reisleri bulunurdu. Bunların tecrübelerine göre İstanbul'da yazları sardalyanın mevsimiydi. Sardalya yağlı bir balıktı. Asmayaprağına sarıp ızgarası yapılırdı. Kalkan, lüfer gibi bazı balıklar ise İstanbul'a mahsustu. Felek, bu balıkların da mevsimlerinin olduğunu ve mevsiminde tüketilmesi gerektiğini ifade eder. (C, 14 Temmuz 1968: 3)

Yazar, İstanbul'daki balıkçılığın eskisine nazaran gelişmiş olmadığını belirtir. Bazı zararlı balık tutma yöntemleri sebebiyle İstanbul'da birçok balık nesli imha edilmiştir. (C, 14 Temmuz 1968: 3)

3.3.2.3. Hamur İşleri, Tatlılar, İçecekler

Hamur İşleri ve Tatlılar

Hamur işleri, bir zamanlar Türk mutfağında önemli bir yere sahipti ama zamanla bu önemini kaybedip daha ziyade hazır olarak çarşıdan tedarik edilir hale geldi. Ayrıca hamur işleri, artık evlerde sıklıkla yapılmadığı için eski çeşitliliğini de yitirmiştir. (MM, 18 Şubat 1979: 18)

Eskiden ince börek denilen bir hamur işi vardı. İnce börek, çarpma hamurdan yapılırdı. Yani hamuru savura savura, hamur tahtasına vura vura inceltilirdi. Bu çarpma hamurdan yapılan tepsi böreği çok ince olurdu ve tadı da bu yüzden çok güzeldi. Bu hamurdan yapılmış bir de fincan böreği vardı. Fincanın içinde sarılır ve fırında pişirildiği zaman lokma kadar bir börek olurdu. Ağza alındığında hemen

dağılırdı. Felek, bu böreklerin artık yapılmadığını belirtir. Artık yalnızca yağlı börek denilen ve poğaçaya hamuruna yakın hamurun kaldığını söyler. Bunu da artık pişmemiş hamur olarak pastacılar satmaktadırlar, yani evlerde yapmaya gerek kalmadan hazır olarak alınabilirler. Evlerde, bu şekilde hazır hamur alınıp, börek yapılıp fırına sürülmektedir. Felek, artık hamur işinden börekçilerdeki yağlı börek, kuru poğaçaya ve hamur işi satanlarda su böreği, açma denilen bir çeşit yağlı çörek, şekerpare, lokma, revani, telkadayıfın çeşitleri ve ekmek kadayıfı ve baklava ailesinden baklavalara, bülbülyuvası, dilberdudağı ve tırtıl baklavası gibi yiyeceklerin kaldığını söyler. (MM, 18 Şubat 1979: 18)

Felek, eski zamanlardaki tatlılardan varlığını sürdürenlerin ancak baklavacı ve tatlıcı dükkânlarında bulunduğunu ifade etmektedir. Baklava, sarığı burma, dilberdudağı, vezir parmağı, kadın göbeği, saray lokması, adi lokma, revani, kaygana, tel kadayıfı, yassı kadayıf, ekmek kadayıfı, şekerpare, irmik helvası, un helvası, kabak tatlısı, güllaç, sütlaç, tavukgöğsü, muhallebi ve pekmeze yenilen su muhallebisini sayan yazar, bütün bu tatlılar arasında yalnız tavukgöğsü, kazandibi ve su muhallebisini muhallebicilerin yapıp sattığını, diğer tatlıların ise evlerde pişirildiğini söyler. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

1. Güllaç

Burhan Felek, güllaç hakkında bir yazısında detaylı bilgi vermiştir. Güllacın ramazan alametlerinden olduğunu söyleyen yazar, bu tatlının yapılışını detaylıca açıklamıştır. Yazar, bu bilgileri sohbet meclisinde bulunan bir kişinin verdiğini belirtir. Güllaç geniş ve kenarlı tepsilerde yapılır. Tepsinin içine birkaç güllaç yaprağı bırakılır. Yaprakların arasına iki yüz elli gram ceviz dövülmüş şekilde serilir. Ardından güllaçtan birkaç kat daha konulup yine dövülmüş ceviz serpilir. Bu şekilde birkaç kat yapılır. Daha sonrasında içine şeker katılmış bir halde bolca süt tepsinin üzerine dökülür. Üç saat geçtikten beklendikten sonra yenilir. (T, 7 Kasım 1937: 3)

2. Dondurma

Eski zamanlarda elektrik ve buz fabrikası olmamasına rağmen dondurma yapılıyordu. Bunun nasıl olduğunu Felek, Muhtar Baba diye birinden dinlediğini belirtir. Dondurma yapmak için kışın kar toplanır, ahşap kaplar içinde tokmakla döverek iyice sıkıştırılır ve birer sert blok haline getirilirdi. Ardından yerde derin bir

kuyu açılıp altına saman döşenir ve bu buz blokları o saman tabakası üzerine konulurdu. Samanla her tarafı iyice kapatılır ve üzerine de kıl keçe koyup sonrasında toprakla örtülürdü. Toprak da iyice dövülerek sıkıştırılır, yazın da lazım oldukça bu çukurlar açılır ve içindeki kar kullanılırdı. (MM, 24 Ağustos 1979: 16)

İçecekler

Burhan Felek, o devirler dediği ve hikâyesini anlattığı zamanlarda kompostonun bilinmediğini ifade eder. Onun yerine hoşaf var. Vişne hoşafı, kuru üzüm hoşafı, yaprak kayısı hoşafı, erik hoşafı ve pestil hoşafı bulunurdu. Pestil, kayısı, erik ve duttan yapılan bir çeşit meyve pastasıydı. Bunlar sıcak suda eritilir, içine şeker konulur ve hoşaf olarak içilirdi. Hoşaf genelde pilav, makarna ve börekle beraber içilirdi. Dut pestilinden hoşaf yapılamazdı. Çünkü bir çeşit plastik malzemeye benzeyen bu pestil, zaten tatsız bir şeydi. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

1. Su

Burhan Felek, çocukluğu zamanında İstanbul'a Terkos suyu denilen şehir suyunun henüz gelmemiş olduğunu ve bu yüzden suyu sakaların çeşmelerden taşıdığını söyler. Su, o devirde genellikle evlerde kuyular ve sarnıçlardan temin edilirdi. Evlerde damlardan akan yağmur suları borularla sarnıçlara akıtılırdı. Bu sular yemek pişirmede ve çamaşır yıkamada kullanılırdı. (MA, 21 Haziran 1981: 15)

O devirde su çıkırığı denilen ve iki tarafında dört kolu olan dolaplara, su kovasının bağlı olduğu ipi sararak kuyudan su çekerlerdi. Bazen kovayı çeken ip kopar ve kova su kuyusunun dibine inerdi. Kuyuya düşmüş bu kovaları çıkarmak için bir yuvarlak demir çembere takılı, her birinin ucunda dört kanca bulunan kuyu çengelleri kullanılırdı. Kuyu çengeli her evde bulunmazdı. Burhan Felek, Üsküdar semtinin kuyu sularının kireçli ve acı olduğunu ve bu yüzden sadece bahçe sulamada ve sabunsuz temizlikte kullanıldığını belirtir. (MA, 21 Haziran 1981: 15)

3.3.2.4. Bazı Eski Yemekler

Burhan Felek, Türk mutfağında eski zamanlarda bulunan, kendisinin de yemiş olduğu ve bazılarının artık bulunmadığı birtakım yemeklerden bahsetmektedir. Bu yemekler arasında aside, kuru bamya ve keşekten söz eder.

Aside bir çeşit bamya yemeğiydi. Burhan Felek, bu yemeğin Arabistan'dan gelmiş olabileceğini söyler. Çünkü eski yazıyla aside kelimesi bir Arap harfi olan

“ayn” harfiyle yazılırdı. Bu yemeğin Kuzey ve Güney illerinde nadir de olsa varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. (MM, 18 Şubat 1979: 18)

Eski yemekler arasında kuru bamya da bulunurdu. Bamyalar nohut büyüklüğündeyken toplanıp ipliğe dizilir ve kurutulurdu. Kışın biraz havuç ve bazen de ebegümeceyle pişirilirdi. Özellikle boğazı ağrıyanlar için faydalı bir yemektir. (MM, 18 Şubat 1979: 18)

Keşkek ise çok eski yemeklerden biriydi. Keşkek, koyunun boyun etini buğdayla pişirerek yapılan bir Türk yemeğidir. Buğdayın ve boyun etinin iyi pişmesi keşkek yapımında önemliydi. Böylece etin lezzeti buğdaya, buğdayın lezzeti de ete geçer ve dişe dokunmadan yenecek kadar yumuşak bir yemek olurdu. Üzerine tereyağı ve aşçı güzeli de koyarlardı. Ancak bu daha sonra kalkmıştır. Burhan Felek, keşkek yapmasını bilenlerin azaldığını ve artık Anadolu’daki yaşlılar arasında bilenlerin kaldığını ifade eder. (MM, 18 Şubat 1979: 18)

3.3.2.5. Yemek Hazırlanışında Kullanılan Araç ve Gereçler

Eski Türk mutfağının en önemli alet ve gereçlerinden biri kazanlardı. Kazan en büyük pişirme kabıydı. Bunlar içinde, imaretlerde kullanılan çok büyük boyda kazanlar vardı. Aşure kazanı en meşhuruymdu. Bu kazanın dibi ağzına nazaran daha geniş, beli içeri çekilmiş ve tabanı dışarı doğru kabarıktı. İki kulpu bulunan, ağır ve bakır kaplardı. Kemerli ocaklarda ve odun ateşinde kullanılabilirlerdi. Bunlar içine bir adam girebilecek boyda olurlardı. Bununla ilgili Burhan Felek, Hamidiye İmareti’nde bulunan bir aşure kazanına bir sipahinin düşüp boğulduğunu, bu imarette çalışmış bir kişiden dinlediğini belirtmektedir. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Bir diğer alet ise düğün tencereleriydi. Bunlar dört-beş kilo pirinçle pilav yapılabilecek ve yarım koyun pişirilebilecek kapasitedeydi. Büyük kaplar, kalabalık çalışanı olan iş yerlerinde, dairelerde ve düğünlerde kullanılırdı. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Bu büyük kazan ve tencerelerin bazıları kalaylı, bazıları kızıl bakır olurdu. İçinde pişmiş yemek bırakılacak kaplar kalaylanırdı. Pişirilip, hemen boşaltılacak kaplar ise kızıl bakır olarak bırakılırdı. Kullanılan bu büyük kapların hepsi bakır olurdu. Artık son zamanlarda alüminyum tencereler kullanılmaya başlanmıştır. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Normal aile mutfaklarında büyük boy, orta boy ve küçük boy tencereler vardı. Bunların büyük bir kısmı yuvarlak dipli tencerelerdi. Aralarında dibi düz tencereler de bulunurdu. Perhiz yemeği pişirmek için, kuşhane adında küçük ve tek kişilik tencereler de bulunurdu. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Sahanlar arasında yumurta tavaşı denilen ve yalnız yumurta pişirmeye mahsus olanları da vardı. Bunlar geniş, altı düz, kenarları kırpık süslü ve kapaklı sahanlardı. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Fazla miktarda yemekleri koymaya mahsus tepsiler, lengerler ve karavanalar vardı. Bunlar ağzı kalaylı bakırdan yapılırdı. Mutfak araç gereçleri arasında süzgeç, geniş lenger, kepçe, delikli kepçe, hamur tahtası, kıyma tahtaları, oklava, tava, kebab şişi, büyük tahta kaşık, kızartma maşaları, boy boy bıçaklar, kıyma satırları ve ateş üzerine koymaya mahsus ızgara ve sacayaklar bulunurdu. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Taş kömürü çıkmadan ve dökme demir kuzineler icat edilmeden evvel yemekler odun yanan ocaklarda, ağaç kömürü yakan büyük sac mangallarda ve maltız denilen ızgaralı toprak mangallarda pişerdi. O zamanki yemeklerin lezzetli oluşunda bunun da etkisi vardı. Düğün yemekleri veya aşure gibi büyük yemekler için kullanılan büyük kaplar ancak ocakta odun üstünde pişerdi. Bu yüzden eskiden her evin bir mutfak bacası vardı ve altında kömürlü ve içine girilebilir bir ocak bulunurdu. Burada yemek pişirilirdi. (MM, 26 Ocak 1975: 14; M, 28 Ağustos 1977: 14)

3.3.3. Yiyeceklerin Tüketilmesi

3.3.3.1. Yemeklerin Tüketiminde Kullanılan Araç ve Gereçler

Yemekleri sofraya koymak için küçük-büyük sahanlar bulunurdu. Bunlar kapaklıydılar. Bu şekilde yemeğin soğuması engellenmiş olurdu ve yemekler sıcak yenirdi. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Kaşık

Burhan Felek, Türk sofrasına ilk giren yemek avadanlığının kaşık olduğunu belirtmektedir. Kaşık, çok eski zamanlardan beri bir değişim ve gelişim içerisinde. Eski zamanlarda gezgin dervişler, seyyahlar ve akıncılar silah taşıyıcı gibi belinde kaşığı ile dolaşmışlar. Bu durumda o dönemde sık sık toplu yemeklerin olması ve

buralara giden misafirlerin ellerinde kaşıkları ile o yemekten yemeleri etkilidir. Bu yemeklerde herkes, kendi kaşığını götürürdü. (GZOK, 118)

Türkiye’de kaşığın çeşitleri bulunurdu. Kaşık, çorba kaşığı ve tatlı kaşığı olmak üzere iki boydu. Çorbalar büyük boy kaşık ile; tatlı, yoğurt ve kompostolar ise küçük boy kaşık ile yenirdi. Çorba ve sıcak yemek kaşığı ağaçtan yapılırdı. Sıradan kaşıklar, ıhlamur ağacından veya beyaz çamdan yapılırdı. Çünkü bu ağaçlar kolay işlenirdi. Kaşığın makbul olanı ince ve ağza kolayca girip çıkacak şekilde yapılmış olanıydı. En beğenilen kaşık, şimşir ağacından yapılanıydı. Bu ağaç, sert olduğundan ince yontulmaya müsaittir. Yalnız güç çalışılır. Kaşığın rağbette olduğu devirlerde birçok çorba kaşığı şimşirden yapılmıştı. Bunlar çeşitli ve oldukça zarif kaşıklardı. (GZOK, 119; M, 28 Ağustos 1977: 14)

Ekonomik durumu iyi olan aileler, hoşafı çorba kaşığı ile içmezlerdi. Onun ayrı kaşığı vardı. Hoşaf kaşıkları, çorba kaşıklarından daha süslü, daha özenli ve şekil itibarıyla daha farklı olurdu. Sapları demir bir naylon tel üzerine dizilmiş fildişi, sedef ve hatta mercan gibi yarı kıymetli taşlarla süslenirdi. Hoşaf kaşıkları, gerçek birer sanat eserleriydiler. Meraklıları, bunların koleksiyonlarını yapmaktadır. Topkapı çevresinde veya diğer antikacılarda bunları görmek mümkündür. Bu kaşıklar, artık nesli tükenmiş ustaların işi olduğundan eşlerini yapmak mümkün değildir. Burhan Felek, kendi evlerinde de bu kaşıklardan bulunduğunu ve süs olarak sakladıklarını söyler. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

Eski Türk sofralarında çorba kaşıkları maden olmazdı. Çünkü maden kızar ve dudakları yakardı. Maden kaşıkla ancak pilav yenirdi. Ancak tahta kaşıkta böyle bir sıkıntı olmamaktadır. Buna rağmen, tahta kaşık artık kullanılmamaktadır. Tahta kaşıkların yerini maden kaşıkların almasında ucuz olmaları ve artık kaşıkçılık sanatınının yok olması yatmaktadır. Artık yapılan süslü kaşıklar, yemekte kullanılmak için değil, turistik eşya olarak kullanılmaktadır. (MM, 19 Eylül 1976: 14; M, 28 Ağustos 1977: 14)

Burhan Felek, lokanta ve restoranlarda çorba verilirken tahta kaşık verilirse, bunun kaşıkçılığın tekrar yayılmasında öncü olacağını söylemektedir. Yazar, bu şekilde tahta kaşıkların ülkenin her yerine yayılabileceğini belirtir. Sıcak çorbanın tahta kaşıkla yenilmesi hem sağlıklı hem orijinal olacaktır. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

3.3.3.2. Sofra Âdetleri

Eski zamanlarda Türk ailelerinde herkes yemeği ortak kaptan yedi. Bu durum zamanla değişse de, hâlâ bu durum bazı ailelerde devam etmektedir. (MM, 26 Ocak 1975: 14)

Yemek sofrasının bir âdâbı olurdu. Yemeklere besmeleyle başlanırdı ve “Yarabbi şükür, elhamdülillah” diyerek sofradan kalkılırdı. Yemeğe önce evin büyüğü başlardı. O yemeğe başlamadan, kimse yemeğe el sürmezdi. (M, 28 Ağustos 1977: 14)

Mendil

Mendilin çeşitleri olurdu. İpekli mendil, keten mendil, patist mendil, bekçi mendili, aşçı mendili ve enfiye mendili gibi mendillerin işlenmiş ve süslenmiş olanlarına yağlık denilirdi. Şimdi işlenmiş yorgan takımı ve gelin takımı gibi şeyler satanlara yağlıkçı denilmesi bu yüzdendir. Eskiden yemek yedikten sonra peçete yerine insanlar ağzının ve elinin yağını büyük mendillere silerlermiş. Bu mendillere çevre de denilmekteydi. (C, 11 Ekim 1942: 2)

Bayramlarda şeker ne kadar önemli bir gelenek unsuru ise mendil de aynı ölçüde öneme sahipti. Bayramlarda el öpülünce mendil de verilirdi.⁸ (C, 11 Ekim 1942: 2)

Sinide Yemek

Evlerde çoğunlukla mobilya olarak yer minderleri, bir çeşit kanepesayılabilir sedirler ve iskemleler bulunurdu. Yemek sinide yenildiği için herkes yere oturup yemek yedi. Siniler boy boy olurdu. Etrafına yan oturmak şartıyla, yaklaşık on kişinin dizilebileceği bakır siniler vardı. Zengin ailelerde bu siniler gümüş olurdu. Mütevazı ailelerde ise sofralar sini yerine yuvarlak ve basık hamur tahtasının üzerine kurulurdu. Çünkü bu evlerde sini bulunmayabilirdi. Ama hamur tahtası her ailede bulunabilirdi. (MM, 20 Temmuz 1975: 14; M, 28 Ağustos 1977: 14)

⁸ Bu çalışmanın “Bayramlar” başlığı altında da mendilden söz edilmektedir.

3.3.3.3. Yemek Meraklıları

Burhan Felek, bazı insanların iyi yemek meraklısı olduğunu ifade eder. Bu kişiler, lezzetli ve nadir yemekler yemek isteyen insanlardır. Bu merakları sebebiyle bu kişilerin bazı yemekleri icat ettikleri de olmuştur. Örneğin Türk mutfağındaki Ali Paşa pilavı ve vezir parmağı gibi isimler, bunları birtakım meraklı insanların icat ettiklerini göstermektedir. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Ekrem Muhittin Bey

Ekrem Muhittin Bey, yemek meraklılarının en ciddi ve bilgilisiydi. Çeşitli yemek kitapları yazmış ve bu konuda ün kazanmış biriydi. Hâlâ mevcut olan yemek kitabı, özellikle Türk yemekleri noktasında en doğru bilgiyi verir. Çünkü Ekrem Muhittin, bütün yazdığı yemekleri bizzat yapmıştır. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Esat Fuad Bey

Yemek meraklıları arasında Esat Fuad Bey de vardı. Esat Fuad Bey, birkaç dil bilen, bilgili ve zarif bir kişiydi. Yemeğe olan merakı babadan kalmaydı. Çünkü babası Müşir Fuad Paşa da hovarda ve sofrası dostlarına daima açık biriydi. Esat Fuad Bey, Türk mutfağında çok muhafazakardı. Eski yemeklerin kaybolmasına üzüldü ve alafranga mutfağıın Türk mutfağına üstün gelmesine tahammül edemedi. Bu yüzden **50 Türk Yemeği** isminde bir yemek kitabı yazmıştır. Kitapta yer alan yemekler arasında ekşili pırasa gibi artık kimsenin pişirmediği yemekler de vardı. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Hikmet Bey

Abdullah Efendi'nin oğlu olan ve bir lokantası da bulunan Hikmet Bey de yemek meraklılarından. Hikmet Bey, dünya çapında bir adamdı. Her sene Avrupa'ya gider, meşhur lokantaları ve mutfakları dolaşır. Buralardan yeni ve farklı şeyleri getirirdi. Emirgan sırtlarında yaptığı lokanta, babasının adını dünya çapında bir şöhrete erdirmişti. Çünkü lokanta babasının ismindeydi. Lokantası için bütün süt, yumurta, yağ ve sebze kendi hayvanlarından ve bahçesinden tedarik ederdi. Yemeğe de meraklıydı. Yemeklerin sade fakat lezzetli olmasına dikkat ederdi. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Necmettin Molla

Bir diğer iyi yemek meraklısı, Necmettin Molla'ydı. Soyadı ise Turşucuzade'ydi. Onun zeytinyağlı yalancı dolmanın iç pilavı yapılırken, lezzeti artsın diye pilavını tavuk suyu ile pişirttiği söylenirdi. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Sadettin Bey

Deniz Yolları müdürlüğü yapmış olan Sadettin Bey de tanınmış bir yemek meraklısıydı. Yemek meraklısı olmasının yanında, yemek pişirmesini de iyi bilirdi. Deniz Yolları vapurlarının yemeklerinin olumlu yönde adının çıkmasında onun rolü vardı. Burhan Felek, kendisinden mutfağa girip yemek pişirmiş olduğunu ve birçok yemekleri aşçılara öğretmiş olduğunu dinlediğini ifade eder. İyi yemek yemesi ve pişirmesinin yanında çok yemek yerdı ve bu sebeple şişman bir kişiydi. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Selahattin Refik Bey

Burhan Felek, bazı makam ve mevki sahibi yemek meraklılarını tanıdığını belirtmektedir. Bu kişilerin başında Selahattin Refik Bey'in geldiğini ifade eder. Selahattin Refik Bey, yalnızca iyi yemek meraklısı değil, antika ve ev eşyaları meraklısıydı. Selahattin Refik Bey, Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın mühürdarıydı. Vezirler ve büyük makamlarla temasta bulunduğu, dil bildiği ve aileden iyi yetiştiiği için insanlarla iletişimi düzgündü. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Burhan Felek, Selahattin Refik Bey'in iyi yemek merakıyla ilgili kendisiyle konuştugunu söyler. Buna göre bir otele geldiğinde Selahattin Refik Bey önce aşçıbaşını çağırır ve kendisine bol bol bahşış verirdi. Ardından otelde her türlü yemeği yiyebilirdi. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

Selahattin Bey, hesabını iyi bilmeyen biriydi. Ekonomik olarak çok iyi olduğu ve kötü olduğu vakitler olmuştu. Durumu iyi olduğu vakitlerde, zamanın en iyi aşçısını tutar ve dostlarına da nadir yemekler yedirirdi. Selahattin Refik Bey, çok yemez ve içmezdi. Ayrıca zarif, nüktedan ve neşeli bir kişiydi. (MM, 25 Şubat 1979: 18)

3.3.3.4. Ramazan Ayında Yeme ve İçme

Burhan Felek, bir milletin karakterini ve kültür temelini oluşturan maddi ve manevi değerler arasında mutfağının önde geldiğini ifade eder. Çünkü yemek birincil

ihtiyaçtır. Türk mutfağı en büyük özelliğini ise ramazan ayında gösterir. Bu ayda çok çeşitli yemekler yapılmakta ve sofralar şenlenmektedir. (M, 15 Eylül 1975: 2)

Ramazanda oruç tutsun tutmasın, fakir ya da zengin herkes normalinden farklı türde yemekler yer. İnsanlar, günün sonunda iftar sofrasına oturduklarında, aç geçirdikleri uzun saatler dolayısıyla oldukça iştahlı olurlardı. Ramazanda en fakir sofralarda bile diğer zamanlara göre daha çeşitli ve zengin yemekler bulunurdu. Ramazanda en fakir sofralarda üç çeşit yemek olurdu. Orta halli bir ailede Ramazan sofrasının nasıl olduğunu ise Felek, kendi ailesi üzerinden anlatmaktadır. İftarda ana yemekten önce iftarlık adında oruç açma tepsiyi getirilirdi. İftarlıkta siyah zeytin, yeşil zeytin, beyaz peynir, kaşar peyniri, pastırma, sucuk, vişne, çilek ve bazen de hünnap reçeli bulunurdu. Bazen de oruç açmak için hurma yenilirdi. İftarlıkla birlikte yağlı ve susamlı simit, bazen de pide verilirdi. İftarlığı özellikle çocuklar severdi. İftarlık uzun süre boş kalmış mideye birdenbire ağır yemekler indirmemek için tertip edilmişti. Reçel, şekerli madde olarak kana çabuk karıştığı için; peynir ve sucuk da protein kaynağı olarak iftarlıkta yer bulmuştu. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

İftarlktan sonra çorba içilirdi. Çorbanın çeşitleri bulunurdu. En hafif çorba tel şehriyesi, pirinç çorbası veya yıldız şehriyesi ile yapılırdı. Bunlar terbiyeli veya sade olarak hazırlanırdı. Büyük konaklarda mutlaka terbiyeli yani yumurtalı bir çorba verilirdi. Ramazanda sarımsaklı işkembe çorbası ise âdet değildi. Çünkü sarımsak kokusu, ertesi gün başkalarını rahatsız edecek kadar devam ederdi. Çorbadan sonra ise klasik olarak yumurta gelirdi. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

Yumurtanın klasik şekli yağa kırılmış sade yumurtadır. Sade yumurta haricinde kıymalı, pastırmalı, kaşarlı, sucuklu ve soğanlı yumurtalar da yapılırdı. Ramazanda daha çok bunlar yenirdi. Sucuklu ve peynirli yumurtalar hariç diğerlerine az miktarda kavrulmuş soğan da ilave edilirdi. Soğanlı ve pastırmalı yumurta çok lezzetlidir ama hazmı ağır olduğundan her mideye göre değildir. Ispanaklı yumurta ise ramazan sofralarında görülmezdi. Yumurtanın her birinin üstüne birer tutam karabiber ekerlerdi. Bu biberler bir süs değildi. Yumurtaya limon da sıkılırdı. Bunun sebebi ise, yumurta soğanlı veya pastırmalı olduğunda güç hazmedildiğinden dolayı mide özusunun arındırılması düşüncesiydi. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

İftarda yumurtadan sonra et yemeği gelirdi. Et yemeği iftarda gereklilikti. Düğün eti, kuzu kızartması, tas kebabı, tencere kebabı, soğanlı yahni, şiş kebabı, şiş

köftesi, ızgara köftesi, tava köftesi, İzmir köftesi, ekşili köfte, maydanozlu köfte gibi et yemekleri iftarda yenirdi. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

Etten sonra yaprak dolması gibi bir sebze yemeği gelirdi. Ama bu şart değildi. Burhan Felek, ramazanda sebzenin çok yenmediğini ifade etmektedir. Zeytinyağlı yemek ise hiç yenmezdi. Zeytinyağlı dolma, imambayıldı, fasulye pilakisi gibi yemekler ne iftarda ne de sahurda sofrada olurdu. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

Ardından sıra böreklere gelirdi. Börekler arasında ince börek, yağlı hamur, yufka böreği, tepsi böreği ve su böreği vardı. Eğer börek olmazsa makarna veya pilav olması gerekirdi. Bunlar ya Trabzon ya Urfa yağı ile yapılırdı. Ardından ise tatlılar gelirdi. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

Tatlılar içinde en önde geleni baklavaydı. Baklavanın da kaymaklısı tercih edilirdi. Eğer baklava pişmeden evvel arasına kaymak konulursa, kaymak fırında eriyip şeker haline döneceği için; baklava sade olarak hazırlanıp pişirildikten sonra arasını açıp taze kaymak koymak gerekirdi. Bu yüzden kaymaklı baklava yapmak zordu. Ramazanda tercih edilen diğer bir tatlı ise güllaçtı. Güllaç, nişasta kağıdından ve sütle yapılan hafif bir ramazan tatlısıydı. Eskiden mahalle bakkalları ramazan gelmeden bir hafta önce yuvarlak güllaç destelerini renkli kağıtlarla süsleyip vitrinlerine asarlardı.⁹ (MM, 19 Eylül 1976: 14; M, 15 Eylül 1975: 2)

Ramazanda sahur, iftara nazaran daha hafif olmaktadır. İftarda ziyafet çekilir ama sahur ziyafeti diye bir âdet yoktur. Çünkü sahur yemeği çoğunlukla uykudan uyandıktan sonra yenilir. Ayrıca iftarda ve sonrasında gün boyu aç kalmalarından dolayı tıka basa yemek yiyen insanlar, sahurda iştahlı olmazlar. Sahurda fazla ve ağır yemek yememenin bir diğer sebebi de uzun sürecek gündüz açlığında insanların susamamak istemesidir. Bu sebepler dolayısıyla sahur yemekleri daha hafiftir. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

Burhan Felek, kendi ailesi gibi orta halli ailelerin sahur yemeklerinin sade yağlı yaprak dolması, kıymalı veya peynirli makarna ve kuzu köfte; içecek olarak da hoşaftan meydana geldiğini söyler. (MM, 19 Eylül 1976: 14)

Ramazan ayında her aile diğer zamanlara kıyasla daha çeşitli yemekleri sofrasında bulundururdu. Bu durum öylesine âdet olmuştur ki ramazan bir ziyafet ayı

⁹ Güllaçla ilgili "Hamur İşleri, Tatlılar, İçecekler" başlığı altında bilgi verilmiştir.

olarak Türk-İslam hayatının protokolüne yerleşmiştir Eskiden resmi protokolde padişahdan başlayıp, devlet erkânı, vilayet erkânı birbirlerine iftar ziyafetleri çekerlerdi. Mahallelerde, mahalle eşrafı, karşılıklı iftarlar tertip edip yemek toplantılarına fırsat verirdi. Genellikle aşçılar ramazanda çift aylık alırlardı. (M, 15 Eylül 1975: 2)

4. BÖLÜM: SOSYAL TİPLER

4.1. Kabadayılar

İstanbul şehrinde yer yer hâkimiyet kurmuş kabadayılar vardı. Bunlar gençlere bulaşmak gibi hareketlerde bulunurlardı ve bu şekildeki davranışları polisin kontrolü dışında kalırdı. Bu kabadayılar kısmen II. Meşrutiyet, kısmen de Cumhuriyet döneminde temizlendiler. Ancak büyük şehirlerde gangster olarak yaşayan bu suçlu neslinin kurutulması hiçbir zaman mümkün olmadı. (GZOK, 26-27)

Yazara göre bütün külhanbey âleminin iki tasası bulunurdu. Bunların birisi kuvvet gösterisi, diğeri ise cinsi sapıklıktı. İslam âleminin kadını yasak sayıp erkeklerden kaçırması homoseksüelliğin yayılmasına neden olmuştu. Osmanlı'da homoseksüellik edebiyat ve musikiye girecek kadar gelişme göstermişti. Yazar, okuduğu lise üzerinden bu duruma örnek gösterir. Okulda külhanbeyi geçinen bazı öğrenciler güçsüz öğrencilere karşı ilgi duymakta ve okulun külhanbeyi bölgesi olan abdesthane kısmında bu tarz olaylar dönmekteydi. Hatta bir külhanbeyi öğrenci karşılık alamadığı için bir öğrenciyi vurarak felç bırakmıştı. (MM, 5 Mart 1972: 3)

Saltanat devrinde Aksaray'ın on ikileri oldukça meşhurdu. Burhan Felek bunlardan üçünü 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın katli üzerine İttihatçıların muhalifleri Sinop'a sürdükleri zamanda vapurda tanıdığını söyler ve onlar hakkında bilgi verir. Bu isimlerden biri Arap Abdullah Paşa'ydı. Sürgüne gittiği zaman yaşı doksanın üzerindeydi. Kocaman bir kama koltuğunun altında asılı dururdu. Diğer bir isim ise Yorgancı Faik Efendi'ydi. Burhan Felek, 1913 yılında onu gördüğü zaman tıknazca, orta boylu, ak saçlı, pek terbiyeli ve hiç kırıp dökücü olduğu anlaşılmayan bir adam olarak görüldüğünü ifade eder. Diğer bir isim ise Çerkes Mehmet Pehlivan'dır. Yazar, bu kişinin meşhur on ikilerden olup olmadığını tam kestiremediğini söyler ve onu yetmişlik bir genç olarak tanımlar. Çerkes Mehmet Pehlivan, Arap Abdullah'ın âdeta kölesi gibi ona hizmet ederdi. O, II. Meşrutiyet'in ilanı ile çıkarılan genel af ile ortaya çıkan bir kanun kaçağıydı. Çerkes Mehmet saltanat devrinde cinayet mahkemesinde bir duruşmaya çıkmış, yargılamadan sonra adliyenin büyük merdiveninden eli kelepçeli inerken iki yanındaki jandarmaları

kollarıyla itip aşağı inmiş ve hapisane arabasına atlayarak kaçmıştı. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte de dağdan inmişti. (HBÜ, 154-155)

Üsküdar'da kabadayılar çoktu. Yasa dışı ve zorbaca hareket yapmakla ünlenmiş kabadayılar bulunurdu. Mart Dokuzu Halil, Mustafa Pehlivan, Çolak Hikmet, Kadırgalı Deli Hüseyin, Ahmediyeli Süreyya gibi isimler hiddetleriyle şöhret yapmışlardı. Mart Dokuzu Halil'in lakabı girdiği yeri kasıp kavurmasından dolayıydı. Deli Hüseyin, Üsküdar'daki kabadayılardan başta gelenlerindendi. Üsküdar Savcısı Hulisi isminde bir adamın oğluydu ve okuryazar bir gençti. Çevik, atik ve iyi dövüşen biriydi. Ahmediyeli Süreyya'ya çelimsizliği yüzünden Sinek Pehlivan denirdi. Ancak saldırı için kullandığı aleti sürekli kolunun altında olurdu. Bu kabadayılar birbirleriyle çatışma halinde bulunurlardı. Örnek olarak Felek, Çolak Hikmet'in Mustafa Pehlivan kendisini Galata rıhtımında vuracağı sırada daha atik davranarak onu temizlediğini söyler. Üsküdar'da Vasıf Hoca diye bilinen kabadayı ise gözünün pekliği ve semai söylemedeki hüneriyle tanınmıştı. Semai kahveleri, kabadayılardan birbirleri ile çatışmasının önüne geçmesi bakımından önemli bir işleve sahipti. Semai kahvelerinde kabadayılar kavga çıkarmazlar ve birbirleri ile edebiyat üzerinden rekabet ederlerdi.¹⁰ (M, 15 Ocak 1971: 2; HBÜ, 177).

Burhan Felek kendi yaşadığı mahalledeki kabadayılardan da bahseder. Ancak bunları kibar kabadayılar olarak tarif eder. Sadettin ve Alaaddin Bey isimdeki kardeşlerden Alaaddin Bey, iri yarı bir adamdı. Mahallede edepsizlik edenleri döverek terbiye eder ve başka mahallelerin kendi mahallelerine sarkıntılık etmelerine mâni olurdu. Bu iki mahalle kabadayısı babalarının adlarıyla meşhurdu. Esvapçıbaşı'nın Alaaddin veya Sadettin denirdi. (HBÜ, 155-156) Bu kabadayılar suç işleyen ve çevresine zararı dokunan kabadayılardan daha çok mahalleyi korumayı kendisine görev olarak üstlenmiş olan bir nevi mahalle bekçileriydiler.

4.2. Saraylı Hanımlar

Saraylı Hanım denilen kişilere eski zamanlarda sıklıkla rastlanırdı. Bir padişah tahttan inerse veya ölürse, haremdeki cariyelerin hepsi saray dışına çıkarılırdı. Artık sarayda yaşamazlardı. Bu kızlar kimsesiz olurdu. Onları çeyizleri ile

¹⁰ Bu çalışmanın "Semai" bölümünün altında kabadayılar ve semailer hakkında bilgi verilmektedir.

sarayın dışına çıkarırlar ve erkenden evlendirirlerdi. Bu kızların çoğu Çerkes olurdu ve birbirlerine “kardeşim” diye hitap ederlerdi. Çünkü ailelerinden ayrılmış veya kimsesi kalmamış ve ardından saraya verilmiş ya da satılmış bu kızlar, birbirlerine böyle hitap ederek aile sıcaklığına kavuşabilirlerdi. Bu kadınların çoğunun gerçek isimlerini kendileri ve kocaları dışında kimse bilmezdi. Diğer kişiler onlara “Saraylı Hanım” derlerdi. (HBÜ, 51-52)

Eski zamanlarda, çoğu aile çocuklarının bir çalgı çalabilmesini isterdi. Bu sebeple Burhan Felek de keman çalmak için eğitim almıştı. Onun eğitimi için tutulan hoca bir saraylı hanımdı. II. Abdülhamit’in merkez kumandanı Sadettin Paşa’nın fasıl heyetinde keman çalmış olan bu kadın, Burhan Felek’in İhsaniye’de yaşadığı eve gelip haftada bir veya iki defa ders vermiştir. (HBÜ, 52)

Felek, komşuları Tevfik Bey’in eşinin de saraylı hanım olduğundan söz eder. Felek, babaannesi Sabiha Hanım’ın, saraylı hanımı çok seviyor olduğunu da söyler. Çünkü Sabiha Hanım da Çerkes’dir. Bu sebeple, saraylı hanımı kendine yakın görmektedir. (HBÜ, 71)

4.3. Şeyhler ve Dervişler

4.3.1. Şeyhler

Eski zamanlarda fazla sayıda tekke ve tarikatların bulunduğundan söz eden Burhan Felek bazı şeyhler hakkında bilgi vermektedir. Yazar, ayrıca şeyhlerin kazandığı güçten ve toplumdaki etkisinden de söz eder. Şeyhlerin sahibi oldukları tekkelerin birçoğu yeni ve aile kurumlarıydı. Doğancılarının başında Nasuhi Dergâhı, oğulları Alaaddin ve Kiramüddin gibi sonradan devlet kurumlarında şöhret bulmuş kimselere miras kalmıştır. Onlar da bu sebeple “Nasuhoglu” soyadını almışlardır. Doğancılar’da, Doğancılar Dergâhı adıyla tanınan küçük bir zaviye vardı. Şeyhi Said Efendi isminde Harbiye Nezareti memurlarından birisiydi. Bu şeyhlerden Mevlevi olanlar haricinde çoğunun başka bir memuriyeti veya işi olurdu. (MM, 24 Aralık 1978: 18)

Üsküdar’da Toygar Dergâhı, Ahmediye’de Rufai Dergâhı, Çarşı’da Sandıkçılar Dergâhı, Merdivenköy’ünde Bektaşî Dergâhı, Beylerbeyi’nde Bedevi

Dergâhı, Sultantepe’de Özbekler Tekkesi, Sultanselim taraflarında Şeyh Kenan Bey’in Halveti Dergâhı, Bahariye Mevlevi Dergâhı, Galata Mevlevihanesi, Merkez Efendi Dergâhı ve Yahya Efendi Dergâhı Felek’in bildiği tekke ve dergâhlardı. Bu şeyhlerin müridleri üzerinde büyük nüfuz ve tesirleri olanları vardı. Bektaşî babası Ali Baba, İmrahor Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Efendi, Zincirlikuyu Dergâhı Şeyhi Kenan Bey bunlardandı. (MM, 24 Aralık 1978: 18)

Eski zamanlarda şeyhlerin devlet işlerine müdahale edecek şekilde nüfuz sahibi oldukları ve bazen devlete başkaldırdığı görülmüştür. IV. Murat zamanında ortaya çıkan ve Sakarya Şeyhi diye anılan bir şeyhin 9-10 bin kişilik bir silahlı müridler ordusuyla, iki defa kendini yakalamaya gelen Osmanlı kuvvetlerine karşı koyduğu tarihte yazılıdır. Bu şekilde yakalanamayan bu şeyh, en sonunda hile ile bir yere davet edilmiş ve orada öldürülmüştür ve “mağlup edilmez, kurşun işlemez” diye şöhret yapmış olan bu adamın ölüsü, ordu saflarında bir katıra çarmıh şeklinde gerilerek teşhir edilmiştir. (M, 23 Ocak 1977: 16)

Çoğu babadan oğula miras olarak geçen şeyhlikte, birçok cahil kişi makam sahibi olmuştu. Bu şekilde dergâhlar, işlevsiz ve cahil işlerin yapıldığı bir yer haline dönüşmüştü. Bu kişiler dine zarar da vermekteydiler. İçlerinde iyisi veya kötüsünün olduğu birçok dergâh Atatürk tarafından kapatıldı. Burhan Felek, bu kişileri ayırtmanın zor olacağı için, kapatmanın en doğru yöntem olduğunu ileri sürer. Felek, bu dergâhlarda eğer babadan oğula değil de hak eden kişinin şeyh olarak bırakılması halinde bu kurumların devam ediyor olabileceğini ve oldukça da faydalı kurumlar olabileceğini söylemektedir. (M, 21 Aralık 1974: 2)

Aziz Mahmut Hüdayi

Aziz Mahmut Efendi Osmanlı tarihinde padişahlara nasihat etmiş büyük velilerdendir. Aslında Üsküdarlı değildir, Koçhisarlı’dır. Medresede eğitimini tamamladıktan sonra bir süre kadılık yapmış, sonra Bursa’da meşhur şeyh Mehmet Üftade’nin cazibesine kapılıp işi gücü bırakarak ona mürid olmuştur. Ardından tarikattan izin alıp Üsküdar’a yerleşmiş ve bir Celveti dergâhı açmıştır. Burada çokça müridi olmuş ve büyük itibar görmüştür. Aziz Mahmut Efendi, o derece nüfuzlu bir şeyh olmuştur ki, IV. Murat devrinde haksız yere katline ferman çıkmış masumlar,

Aziz Mahmut Efendi'nin tekkesine sığınmış ve onları buradan kimse çıkaramazmış. (MM, 7 Mart 1976: 14)

Şeyh Kenan Bey

Burhan Felek, Hacı Beyzade Muhtar Bey'in tarikatlar hakkında geniş bilgisi olduğunu belirtmektedir. Kendisi Bektaşî olmasına rağmen, diğer dergâhların ayinlerine de katılmaktadır. Burhan Felek, Hacı Beyzade Bey ile bir gece Şeyh Kenan Bey'in Sultan Selim civarındaki dergâhına gittiğini anlatmakta ve burada görüp yaşadıkları üzerinden dergâhlar hakkında birtakım bilgiler vermektedir. (MM, 1 Temmuz 1979: 16)

Dergâhta bir balkon vardı. Felek, Hacı Bey ile burada oturup ayini izlediklerini söyler. Semahane denilen dergâhın meydanı müridler ve şeyhin hayranlarıyla, kadınlı ve erkekli bir şekilde doluydu. Dergâhtaki müridan ve hayranlar bir müddet bekledikten sonra, Şeyh Kenan Efendi bir merdivenden aşağıya ağır ağır inmeye başladı. Yazar; uzun boylu, hafif sakallı, esmer, gözleri sürmeli ve başında kavuğu olan şeyhin o halinin, kendisini bile etki altında bıraktığını belirtir. Şeyh Kenan Efendi, semahanenin birine ayağını basar basmaz, birisi ayaklarına kapanıp öpmeye başladı. Felek, bu kişinin aktör Şadi Bey olduğunu ifade eder. Şeyh, Şadi'yi tutup kaldırır ve müridlerine doğru yürür. O esnada herkes eteğine sarılmaktadır. Şeyh Efendi de bir şeyler mırıldanarak onları kutsamaktadır. Felek, bu durumun dinin yasak ettiği insana tapmanın bir örneği olduğunu vurgulamaktadır. (MM, 1 Temmuz 1979: 16)

Dergâhın şeyhi olan Şeyh Kenan Bey, Fener Rum Mektebi'nde Türkçe öğretmeniydi. Eski zamanlarda şeyhlerin memurluk yapması doğal bir durumdu. Felek, tanıdığı birçok şeyhin devlet memuru olduğunu söylemektedir. (MM, 1 Temmuz 1979: 16)

Cumhuriyet devrinde tarikatların yasaklanmasından sonra bile Şeyh Kenan Bey, gösterişli bir konakta eski saltanatıyla hayatına devam etmiştir. Konağı özellikle kadın müridlerince sıklıkla ziyaret edilmektedir ve her gelen çeşitli yiyecekler getirerek ikramda bulunmaktadır. (MM, 1 Temmuz 1979: 16)

Şeyh Sait Efendi ve Selimiye Dergâhı

Selimiye Dergâhı, Burhan Felek'in yaşadığı mahallenin yakınında yer alan bir tekkeydi. Felek, mahalledeki bazı kimselerin ve babasının ara sıra bu tekkeye gittiğini söyler. Ayrıca babasının bazen kendisini zikir ve sema ayinlerine götürdüğünü de ilave eder. Dergâhın şeyhi, Sait Efendi adında biriydi. Tekkenin bir de camii vardı. Bu caminin imamı ise Hafız Tahsin Efendi'ydi. İmamdan hariç bir de tekkenin hademesi vardı. (MM, 2 Eylül 1979: 16)

Ramazanda tekkenin bitişiğindeki camiye teravih namazı için uzaklardan gelenler olurdu. Çünkü, caminin imamı Hafız Tahsin Efendi, teravih namazını çok hızlı kıldırırdı. Vitir ve yatsı namazları dahil, teravih ile birlikte otuz üç rekât namazı yarım saatte kıldırırdı. Bu yüzden halk, Selimiye Dergâhı'nın camiine ramazanda çok rağbet ederdi. (MM, 2 Eylül 1979: 16)

Dergâhların gelirleri pek belli olmazdı. Şeyh Sait Efendi'nin bazen yüksek makamlara yazılar sunup karşılığında ihsan-ı şahane geldiği gibi söylentiler halk arasında dolaşırdı. Ancak Felek, bunların uydurma olduğunu çünkü Şeyh Sait Efendi'nin o karakterde bir insan olmadığını ifade etmektedir. (MM, 2 Eylül 1979: 16)

Dergâhta zikir, sema ve namazdan başka, arada müritleri Şeyh Sait Efendi'yi ziyaret edip dua ve nasihatlerini dinler, elden geldiği kadar dergâha yardım edip giderlerdi. Şeyh Sait Efendi, dergâhtaki işinden başka şeylere de meraklıydı. Meraklı olduğu uğraşların başında simya ilmi gelirdi. Şeyh Sait Efendi uzun zamanlar bu altın yapmak işiyle uğraşmıştı. (MM, 2 Eylül 1979: 16)

Burhan Felek, Şeyh Sait Efendi'nin iki oğlunun olduğunu ve bunların babalarına çekmemiş oldukları için dergâhın geleceğinin tehlikede görüldüğünü belirtir. Çünkü bu dergâhlarda şeyhlik babadan oğula geçerdi ve kamil bir kişi olan Sait Efendi'nin oğulları bu karakterde değildiler. (MM, 2 Eylül 1979: 16; M, 21 Aralık 1974: 2)

4.3.2. Dervişler

Rufai Dervişleri

Burhan Felek, dedesinin Diyarbakır alaybeyi iken babasının da orada bulunmuş olduğunu ve babasının burada gördüğü Rufai dervişleri hakkında bilgi sahibi olduğunu söyler. Felek'in babasından öğrendiğine göre; birtakım dervişler Rufai tekkelerinde, gerilip gerilip kafasını kalın ve keskin kenarlı direğe vururlarmış. Ardından da darbenin hızından sırtüstü yere düşerlermiş. (C, 13 Ağustos 1953: 3)

Burhan Felek, Rufai dervişlerini çocukluğu zamanında Üsküdar'da da gördüğünü ifade etmektedir. Ramazan gecelerinde babasıyla, Harem İskelesi sırtlarındaki askerî kıraathaneye gittiğini söyleyen Felek, buraya ara sıra Musullu dervişlerin uğradığını belirtir. Bu dervişler aslen Kıpti'dirler. Burhan Felek, gördüğü bir derviş üzerinden bilgi verir. Bu derviş saçı sakalı birbirine karışmış, başında bir külah, sırtında kirli bir aba, boynunda tesbihler ve ayrıca muskalar ve teber adı verilen sapı uzun bir balta bulunan ve elinde de keşkül bulunan biridir. "Ya Hak! Sebilüllah! deyip keşkülü uzatır, herkes gönlünden ne koparsa verir. Adam parayı topladıktan sonra, yanındaki torbadan bir ucu topuzlu ve zincirli bir demir şiş çıkarır. Şiş, yirmi santimetre uzunluğunda, ucu tığ gibi sivri ve kalemden kalın bir demirdir. Avucuna alıp, iki eli ile çevirmeye başlar. Etrafı zincirli olan tahta topuzun tesiriyle şiş hızla dönünce, derviş şişi yanağına saplar ve ucunu ağzının içinden çıkarır. Sonrasında aynı şişi gırtlak çukuruna saplar. Bu yerleri tükürük ile siler ve ardından gösteriyi sonlandırır. (HBÜ, 144)

Felek, okulda sonradan Rufai dervîşi olan bir arkadaşının olduğunu da söyler. Bu kişinin akrep tuttuğu ve ateş yediği Üsküdarlılar arasında dillendirilmektedir. Ayrıca Üsküdar'daki birçok Rufai dervîşinin ateş yiyip, kendilerine şiş sapladıkları birçok insan tarafından rivayet edilmektedir. (C, 13 Ağustos 1953: 3)

4.4. Minder Tuhafı

Burhan Felek, "Minder Tuhafı" terimini Mızıkâ-i Humayun'da duyduğunu söylemektedir. Bu tanımın içinde yer alan kişilerin birtakım ortak özellikleri vardır. Minder tuhafı, tanıdık ve dar bir mecliste sohbet ederken hem ortamı neşelendirirler hem de kendileri neşelenirler. Felek, bu kişilerin ne orta oyunu ne de tuluat oynayabildiklerini söylemektedir. Ancak oldukça nüktedan ve çevrelerindeki neşelendiren insanlardır. (MM, 3 Aralık 1972: 3)

Burhan Felek kendi döneminde minder tuhafı olarak bilinen bazı kişilerden bahsetmektedir. Bu isimlerin başında Bal Mahmut vardır. Onun haricinde Osep Efendi, Meddah İsmet Efendi, Borazan Tevfik, Paskal Salih, Paskal Sami, Ressam Muazzez ve Paşa Kazım¹¹ gibi isimler de Minder Tuhafı arasında bulunmaktadır. Felek, bu isimlerin bazıları hakkında detaylı bilgi verirken, bazılarının ise sadece ismini zikretmekle yetinmiştir. Felek'in hakkında bilgi verdiği isimler, alfabetik sıra ile aşağıda verilmiştir.

Bal Mahmut

Bal Mahmut, Minder Tuhafı tabirine uyan bir kişidir. Felek, Bal Mahmut ile aynı mahallede yaşadığı ve onu şahsen tanımış olduğu için hakkında geniş bilgi ve anekdotlar vermektedir. (HBÜ, 141-142)

Bal Mahmut, arkadaş çevresi geniş, hoşsohbet ve samimi bir kişidir. Bal Mahmut'un çok geniş bir fıkra repertuarı bulunmaktadır. Felek, ondan birçok fıkra dinlediğini söylemektedir. Ayrıca, birçok yazısında onun anlattığı fıkralara yer vermiştir. (HBÜ, 141-142)

Bal Mahmut'un soyadı Baler'dir. Musikişinas bir kişidir ve ud çalar. Zengin bir ailede doğmuş bir beyefendidir. Alaturka ve alafranga müziğe hâkimdir. Sesi güzel ve kültürlü bir kimsedir. Dünyayı gezip görmüş ve memleketin ileri gelenleriyle dostluk kurmuştur. Bal Mahmut, iş sahibi olmak için ticarete girişmiş ama iş gücüyle çok uyuşamamıştır. Felek, Bal Mahmut'un yalnızca dostlarıyla olduğu zaman tatlı sohbet edip eğlendiğini sipariş üzerine asla tuhaflık etmediğini aktarır. Çünkü onun tuhaf değil hoş sohbet bir keyif ve neşe adamı olduğunu söyler. (HBÜ, 141-142)

Felek, Bal Mahmut'un tuhaf değil, neşeli ve hayat dolu bir adam olduğunu ve onun sanıldığı gibi karşısındakini eğlendirmek için tuhaflık etmediğini, yalnızca dostlarıyla olduğu zamanda tatlı sohbetiyle hem onları eğlendirip hem kendisinin eğlendiğini ifade etmektedir. Bal Mahmut, basit bir tuhaf değil; sohbet, taklit ve mimik üstadıdır. Onun meclisinde bulunanlar, onu anlayabilecek kıvamdaysalar onlar da eğlenirler. (HBÜ, 140-142)

¹¹ Paşa Kazım ile ilgili bu çalışmanın "Fıkralar" başlığı altında bilgi verilmiştir.

Borazan Tevfik

Borazan Tevfik, bir mukallit ve mimikçiydi. Kibar dalkavuğu olarak tanınmıştı. Osmanlı'da, bahriyede itfaiye subayıydı. Meşrutiyet'ten sonra sahneye çıkmış ama pek başarılı olamamıştır. Burhan Felek buna sebep olarak bu adamların canları istediği zaman eğlenip eğlendirdiklerini, sahne adamı olmadıklarını söyler. (HBÜ, 143)

Burhan Felek, Sami Sırmalı diye bir kişiden dinlediğini belirterek Borazan Tevfik'in şu fıkrasını verir:

“Çok sıcak bir yaz Ramazanında Kadıköy vapurunda meşhur Nemlizâde Kaptan Bey, Borazan Tevfik merhuma:

-Aman Tevfik, demiş. Sıcaktan yanıyorum.

Borazan cevap vermiş:

-Hiç korkma kaptan, sen nemlisin, kolay kolay ateş almazsın.” (M, 15 Kasım 1969:

2)

Karabet

Burhan Felek'in bahsettiği diğer bir isim ise Karabet'tir. Karabet nüktedan bir kimsedir ve biraz da kekemedir. İsmi söyleyken bazen Karabet yerine ilk heceyi tekrarladığı için adı Kakarabet kalmıştır. (KYİH, 32-33) Burhan Felek bu ismin minder tuhafları arasında olup olmadığını belirtmez. Ancak anlattığı kadarıyla özellik olarak o sınıfa uygun görüldüğü ve Minder Tuhaflarından bahsettiği yazısının içinde yer aldığı için bu kısım altına alınmıştır.

Meddah İsmet Efendi

Meddah İsmet Efendi, taklitleri, mimikleri güçlü ve hikâye anlatışı tatlı bir kişiydi. Ancak sanatkâr biri değildi. Musiki ve diğer güzel sanatlara herhangi bir ilgisi yoktu.¹² (HBÜ, 142)

Osep Efendi

Burhan Felek, İstanbul Ermenileri'nin hoşsohbet, sanatkâr ve dost canlısı insanlar olduğunu belirtir. Osmanlı devrinin sonlarında Ermeni sorununun yaşandığı zamanlarda, bu durumdan en çok rahatsız olanların da bu kişiler olduğunu ilave

¹² Meddah İsmet Efendi için ayrıca “Meddah” başlığı altına bakılabilir.

etmektedir. Osep Efendi'nin de bu isimler arasında olduğunu söyler. (M, 29 Nisan 1981: 10)

Kurban Osep, oldukça nüktedan bir adamdır. Felek, Osep ile tanışmadığı için duydukları üzerinden onun hakkında söz etmektedir. Osep, taklit yapan neşeli bir kimsedir. Kurban Osep'in efe taklidi yaptığını belirten yazar Ermeni'nin efe taklidi yapması, Ermeni'nin mevlit okumasına benzer şekilde bir çıkarımda bulunarak Osep'in kendi kültüründen uzak taklitler yaptığını vurgulamıştır. (HBÜ, 142)

Burhan Felek, Osep Efendi ile ilgili çeşitli rivayetler anlatır. Bu anlattıkları aracılığıyla da Osep efendinin toplum nezdindeki konumu ve nasıl bir kişiliğe sahip olduğu hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Burhan Felek, Osep Efendi'nin sakalla ilgili şu anlatısını verir. Felek, bunun Osep Efendi'nin meşhur bir fıkrası olduğunu da ifade eder.

“Meşhur (Kurban Osep) isminde zengin dalkavuğu, muzip ve nüktedan bir sanatkar varmış. Ben bir kere gördümdü. Halil Paşayla vapura giderken, adadan inmekte olan Rum patriğini görmüşler. Osep Efendi:

-Paşa demiş, şu patriğin sakalını kestireyim mi?

-Ne münasebet?

-Ne verirsin?

-Beş lira.

Kalkmış gitmiş, Patriğe selam vermiş. Hoş beşten sonra:

-Patrik Efendi Hazretleri. Çok merak ediyorum, bu uzun sakalı yatakta nereye koyuyorsunuz. Yorganın altına, yoksam üstüne..

-Hiç dikkat etmedim! Demiş.

-Gece Patrik yatağa girince aklına gelmiş. Sakalı yorganın içine bırakmış, sıkıntı basmış. Dışarı çıkarmış, yellenmiş. Sabaha kadar bir içeri, bir dışarı. Erkenden berberi çağırtmış. Yarısını kestirmiş sakalın... diye meşhurdur. (M, 22 Ocak 1976: 2)

Burhan Felek, babamın arkadaşlarından Ermeni nüktedan bir kişi hakkında dinlemiş olduğum bir fıkradır diyerek şunu verir:

“Kurban Osep adındaki bu zat, yazları adada oturmuş ve o devrin adada oturan ileri makam sahipleri ile birlikte İstanbul’a iner çıkarmış. Bir gün yine ada vapurundan İstanbul’a inerken karşısında oturan ve Aziziye kalıbı denilen geniş fes giymiş bir zata eli ile fesini düzeltmesini işaret etmiş. Adam da fesini düzeltmiş. Bir dakika sonra tekrar göz göze geldikleri zaman Kurban Osep, eli ile fesin yine uygunsuz olduğunu işaret etmiş. Adam tekrar fesini düzeltmiş. Az sonra fesli adam içerlediği Kurban Osep’e bakayım derken o da tekrar fesi işaret edince sinirlenen fes sahibi dayanamayıp kafasından fesi çıkarıp yırttıktan sonra Kurban Osep’in suratına atmış ve ağzına geleni söylerken ada vapurundaki kamara yolcuları kahkahadan kırılmışlar.” (M, 29 Nisan 1981: 10)

4.5. Orijinaler

Burhak Felek, orijinal tabiriyle kimseye benzemeyen, sıra dışı kişileri tanımlamaktadır. Bu kişiler, yaşadıkları dönemde farklılıkları ve kendilerine has özellikleriyle sıra dışı insanlardır. Burhan Felek, orijinal olarak gördüğü birçok isimden bahsetmekte ve bazıları hakkında bilgi de vermektedir. Ancak, Felek’in orijinal olarak söz ettiği bazı isimlerden minder tuhafı tabirinin içinde de bahsettiği olmuştur. Çünkü her iki tabir de yakın özelliklere sahiptir ve aynı kişiler için kullanılabilir özelliklerdir. Biz bu çalışmada Felek’in hangi başlık altına hangi isimleri aldığına göre bu kişilerden bahsedeceğiz. Her iki kısımda bulunanlar var ise sadece bir bölümde verilecek ve diğer bölümde yalnızca ismi zikredilerek hakkında ayrıntılı bilgi verdiğimiz kısma referans verilecektir. (YG, 116)

Burhan Felek’in orijinal olarak bahsettiği isimler arasında Ayı Ömer, Bal Mahmut, Hacı Beyzade Muhtar Bey, İzzet Bey, Sakallı Celal, Ubeydullah Efendi¹³, ve Vakıf Çakmur Bey bulunmaktadır. Felek, bu kişilerin çoğu ile tanışmış ve vakit geçirmiştir. Bu sebeple, bunlarla yaşadığı olaylar ve anıları üzerinden bu kimseler hakkında bilgi vermekte ve onların nasıl orijinal diye nitelenebilecek kişiler

¹³ Ubeydullah Efendi’den bu çalışmanın “Fıkralar” başlığı altında söz edilmiştir.

olduklarını açıklamaktadır. Yazarın, orijinal diye belirtmediği ama onun orijinal tanımına uyan bazı isimler de bulunmaktadır. Bu kişiler de bu başlık altına alınmıştır. Felek'in orijinal şeklinde nitelediği ve orijinal tabirine uyan isimler aşağıda alfabetik şekilde verilmiştir.

Alaturka Mehmet Bey

Felek, iyi kalpli, açık yürekli, yeniliğe meraklı birisi olarak tarif ettiği Mehmet Bey'in parası az ama eli açık bir kimse olduğunu söylemektedir. Sempatik bir insan olması sebebiyle sevilir ama istemeden de olsa insanları kızdırır. Bu durumlar sonucunda her zaman haklı olduğunu iddia etmesine rağmen karşı taraf da kendisinin haklı olduğunu iddia etmektedir. Eski zamanlarda insanlara İngiliz, Frenk gibi halk ağzından lakaplar takıldığını söyleyen Felek, Alaturka Mehmet Bey'in de bu şekilde bir lakap almış olduğunu ifade eder. Felek, Mehmet Bey'in kendine has özelliklerinden dolayı birçok tuhaf olaylarının olduğunu söyler. Sofrasında misafir olarak bulunması sebebiyle kendisinin de şahit olduğu bir olayı da anlatır. (C, 7 Mayıs 1949: 3)

“Bizde mükemmel yemekler çıkardı. Lakin biliyor musunuz,

-Aman dedi. Bir güzel baklava var, şunu tadınız.

Ortaya tatlı geldi. Başladık yemeye. O bitmeden:

-Haaa! Nerede o Çemberlitaştan getirttiğim turşu?

Büyük bir çanak içinde, onu da getirdiler. Hakikaten nefis şey. Lahana, havuç.. ille hıyar turşusu. Ağzınıza layık. O biterken, Alaturka Mehmed Bey bağırды:

-Yahu! Yemek yemiyecek miyiz? Hani ya şu inginar?

Bir de baktık ki efendim... Bacası yükselmiş fabrika maketleri gibi, sapları yukarı, kehlibar gibi inginarlar. Zeytinyağında yüzüyorlar. Birer tane aldık almadık... Adamın karısı:

-A!.. dedi, Mehmed Bey, sen kıravatını bağlamamışsın!

Gerçek dikkat etmemişsiz. Adamcağız kıravatını bağlamamış! Utandı.

-Bağladım canım, dedi. Sofradan kalktı, içeri giderken:

-Benim ayağım üşüyor yahu! Nedir bu! Diye şöyle pantolonunu çekti... Gülmeye başladı.

-Dalgınlık. Çorab da giymemişim. Kunderayı çorapsız geçirivermişim.

Adama tevekkeli Alaturka demezler. Kusura bakmayın dedi.

Gitti. Bekledik. Biraz sonra geldi. Kıravatı bağlamış, lakin, ceketi giymeyi unutmuş.

Karısı:

-Soğuk alacaksın Mehmed Bey. Ceketi neden çıkardın, deyince adam afalladı:

-Haa! Sahi... Dur giyeyim, dedi. Gene gitti. Az sonra geldi. Bu sefer başında şapka...

Katıldık gülmekten.

-Ne güldünüz Allah aşkına?

-Başınız üşüyor galiba! Şapka.

-Aaa! Aayol bana olmuş olacak, diye şapkayı fırlattı attı. Tekrar sofraya oturduk.

İnginardan sonra ortaya bir kuzu dolması geldi. Onu yerken adamın aklına gelmiş olacak.

-Ayol bizim biralar vardı. Ne oldu ya?

Kulağına bir şeyler fısıldadılar...

-Peki! Dedi.

Kuru ortadan kalkarken:

-Tuh Allah müstehakkını versin. Az kalsın unutuyorduk. Nerede bizim işkembe çorbası hanım?

-Mehmed Bey vakit bırakıyor musun.. getirelim.

Koca bir kase işkembe çorbası geldi. Ondan da birer kaşık aldıktan sonra bir güzel gümüş tepside dondurma getirirlerken, bira şişeleri de beraber geldi..açtılar..köpüklü biraları önümüze döktüler. Dondurmadan da birer parça kesip verdiler. Kimisi birayı içti, dondurmadan geçti; kimisi dondurmayı yedi, biraya paso dedi ve yemek böylece biterken Alaturka Mehmed Bey birdenbire yerinden kalkıp:

-Vay babaaam! Gördünüz mü yaptığımı?

-Ne oldu?

-Kuzum, bu ziyafet bizim Hacı Veli içindi. Adama söz verdim. Bir işimiz vardı, olursa sana tatlısile tuzlusile...Tuh Allah müstehakını versin. Asıl adamı unuttuk. Tevekkeli adama Alaturka demezler.” (C, 7 Mayıs 1949: 3)

Ayı Ömer

Burhan Felek, Ömer Mesud adında bir arkadaşının olduğundan bahseder. Arkadaşları arasında lakabı Ayı Ömer'dir. Ayı Ömer şakacı bir kişiydi. Musevi mektebinde Fransızca okumuş ve Üsküdar İdadisi'ni bitirmişti. Babası Karantinacı İsmail Bey adındaki meşhur bir musikişinastır. Ancak Ömer, babasına bu yönüyle hiç benzemez. Ancak babası gibi denizden hoşlanır ve tekne işlerinden anlar. Felek, Ayı Ömer'in garip özellikleri olduğundan bahsetmektedir. Örneğin Türkçe'yi sol eliyle, Fransızca'yı ise sağ eliyle yazardı. Oldukça şakacı ve şakadan anlayan biriydi. Kendisine yapılan en ağır şakalara bile dayanırdı. Ancak bunlara verdiği karşılık da oldukça ağır olur, daha ağır şakalar yapardı. Bunun yanında temiz kalpli, vefakar ve kendisini sevdiiren bir kişiydi. Sürekli neşeliydi ve karşılaştığı zorluklara rağmen neşesi eksik olmazdı. Bunun gibi özellikleri ve sıradışılığı sebebi ile Felek, onun orijinal bir kişi olduğunu belirtmektedir. (C, 29 Haziran 1952: 8)

Ömer, oldukça güçlü ve her türlü hayat ve hava şartlarına karşı dayanıklıydı. Geniş göğüslü bir adamdı ve denizin altında uzun süre durabilirdi. Felek, Ömer'in kuvvetine örnek olarak Kilyos'tan tek başına sandala binerek Salacak'a kadar kürek çekmesini gösterir. (C, 29 Haziran 1952: 8)

Ayı Ömer, denizle ve tekne işleriyle uğraşırđı. Tekneleri tamir eder ve donatırdı. Ömer, temizliğe çok önem vermeyen derbeder, ne bulduysa onunla geçinen, serseri biriydi. Hayatında kimseden para istememiş veya almamıştı. Hayatı keyif almak için yaşardı ve sefalette mutluluğu bulabilen biriydi. Ölümüne sebep olan tifüs hastalığının nedeni de sağlıklı olmayan yaşam koşullarıydı.Yaşadığı dönemde tedavisi zor olan bu kızıl hastalığın taşıyıcısı olan bit yüzünden ölmüştü. (MA, 22 Kasım 1981: 14)

Burhan Felek, Ayı Ömer'in karakterini özetleyen bir olayı da anlatır. Ayı Ömer bir gün sandalla yandan çarklı olan araba vapurunun önünden geçmek istemiş

ve vapurun altında kalmış. Sandalı devrilmiş ve denize düşmüş. O esnada hiçbir zaman bağlamadığı İngiliz potinlerinden biri ayağından çıkmış. Ömer, denizden kaybolan ayakkabısını bulmadan çıkmamış. Felek, bu olayı anlatarak Ömer'in farklı mizacını göstermek istemiştir. (MA, 22 Kasım 1981: 14)

Hacı Beyzade Muhtar Bey

Burhan Felek, Hacı Beyzade Muhtar Bey'i çok renkli, çok cepheli ve donanımlı bir kişi olarak tarif etmektedir. Onun hayatı hakkında, parça parça anılarını birbirine ekleyince bilgi sahibi olunabilmekteydi. Hacı Beyzade Muhtar Bey ilk görüşte insanı kendine bağlayacak kadar sevimli, hazırcevap ve neşeli bir adamdı. Felek, Muhtar Bey'in bir gün Nuruosmaniye Camii'nin avlusundan geçerken, o zaman Darülbekâi'yi kurmaya gelmiş olan meşhur sanatkar Antoine tarafından fark edildiğini ve yanındaki tercümanına “bu adamın mimikleri ne kadar kuvvetli, artist mi diye sorunuz” demiş olduğunu Muhtar Bey'in kendisinden dinlediğini ifade eder. (MM, 9 Temmuz 1972: 3)

Muhtar Bey, Bektaşî ve masondu. Tekkelerin kapanmasından ve tarikatların kaldırılmasından sonra gizlice devam eden tarikat silsilesinde “baba” olmuş ve Çamlıca Dergâhı postnişini Ali Baba'dan izin almıştı. Bektaşîliğin bütün esprisine sahipti. Ayrıca hürriyetperver ve ittihatçıydı. II. Abdülhamit devrinde Paris'e kaçmış, orada *Feryat* adında bir gazete çıkarmıştı. Paris'te Fransızca bilmeden dokuz ay yaşamıştı. Felek, Muhtar Bey'in adabıyla içen birisi olduğunu ve onu hiç sarhoş görmediğini ifade eder. Ancak, Paris'e giderken götürdüğü bir şişe rakıyı içip, gece sokakta fener dibinde sızdığını kendisinden dinlemiş olduğunu da ilave eder. (MM, 9 Temmuz 1972: 3)

Felek, Muhtar Bey'le ilgili anlatılanlar vasıtasıyla onun eğitim görmemiş olduğunu ama mükemmel bir terbiyesi olduğunu söyler. Felek, bununla alakalı şunu anlatır:

“Bir gün Evkafta, Taş Mektep denilen eski vakıf mahalle mektepleri hakkında görüşülürken müdür bey:

-Muhtar Bey, siz bu mektepler hakkında bu kadar derin malumatı nereden elde ettiniz? Diye sormuş. O da:

-Aman beyefendi hazretleri, ben deniz cehaletimi bu mekteplere borçluyum, nasıl bilmem.” (MM, 9 Temmuz 1972: 3)

Felek, Muhtar Bey’in bu cevabı dolayısıyla onun ilk mektebi bitirmiş olduğu çıkarımını yapar. Muhtar Bey, sonradan Muallim İbrahim Efendi tarafından açılan bir mektebe bir sene gitmiş olduğunu söylemektedir. Bu müessese, zamanına göre ciddi ve klasik bir kurumdu. Arapça, Farsça ve Türkçe’ye önem verilirdi. Muhtar Bey, bu kurumun modern programlı bir müessese olduğunu söylemektedir. Muhtar Bey, bir sene burada okuduktan sonra gençliğini Rumeli Feneri ve Kilyos köylerinde, balıkçılarla birlikte geçirmiştir. (MM, 9 Temmuz 1972: 3)

Felek, bununla ilgili Muhtar Bey’in şu anısını da anlatmaktadır:

“Gençliğini geçirdiği Kilyos’ta o zaman düğünler camide olur, köy meydanında da duası edilirmiş. Bir gün yine bir köy düğününü seyretmek için halk arasında dururken düğün duasını edecek bir hoca aramışlar. Kilyosta o günlerde böyle tesirli dua edecek kimse bulunamamış. Köyün muhtarı Muhtar Beyin Darüt Talimde okuduğunu bilirmiş. Arkasından meydana iterek

-Bundan iyisini mi bulacaksınız? Hadi Muhtar Bey deyip hemen ellerini de açarak “Amin” deyince Muhtar Bey hiç beklemediği bu teklif karşısında önce şaşalamış, sonra da kendisini toparlayıp, duayı nasıl ettiğini bana şöyle anlatmıştı:

“Önce birkaç sure okudum. Sonra Cevdet Paşa’nın sarf (gramer) kitabındaki Arapça önsözde yazılı “Vahiy Melekleri” nin ezberimde kalmış isimlerini saydım. Sonra aklımda ne kadar Arapça ibare varsa onları sıraladım. Kuvvetli bir la havle vela kuvvete den sonra bir fatiha çektim ve amin diyerek duayı bitirdim. Amma karşımda sarıklı bir herif bana gözlerini dikmiş dik dik bakıyordu. Atmasyondan dua ettiğimin farkına varmıştı. Ben duadan sonra hemen oradan sıvıştım. İki gün de kahveye gitmedim. Üçüncü gün kahveye gittiğim zaman herif karşıma çıkmaz mı? Daha peykeye oturmadan yanıma geldi:

“Perşembe günkü düğün duasını eden sendin değil mi? Diye sorunca ben her Şeyi göze aldım. Hiddetle:

“-Bendim, ne olacak” dedim.

“-Çok hoşuma gitti. Çok müessir bir dua. Ben de Uskumru köyüne yeni geldim, bana Şu duanın bir kopyasını verir misin? Demez mi.

“-Verirdim amma ben onu ezbere söyledim. Yazılısı yoktur” diyerek başımdan savdım.” (MM, 9 Temmuz 1972: 3)

Felek’in Muhtar Bey’le ilgili anlattığı bir diğer olay ise Şu Şekildedir:

“Muhtar Bey, Muhibbin isminde bir de sosyal gazete çıkartmıştı. Bu yüzden kendisini son zamanlarda çoğunlukla Muhibbancı Muhtar Bey diye anarlardı.

Uzunca boylu, hafif çene sakallı sempatik mi sempatik adam müdürün odasının önünden geçerken dairede henüz paydos zili çalmamıştı. Müdür açık kapının önünden geçen adama seslendi:

-Muhtar bey!

Adam döndü, önünü ilikleli, müdürün odasına girdi.

Müdür zamanın ediplerinden ve ileri gelen yüksek kaliteli Maarifilerinden Nail Reşit Bey’di. Konuştu:

-Muhtar Bey, daha zil çalmadı. Biraz erken çıkmıyor musunuz?

-Evet Beyefendi. Sabahları erken gelemiyorum, bari akşamları erken çıkayım dedim.

Müdür gülmemek için kendini zor tutuyordu.

-Amma siz daireye muntazam devam da etmiyorsunuz. Sizi her gün burada göremiyorum.

-Aman beyefendi hazretleri, burası mahalle kahvesi mi? Her gün gelmeğe teeddp ederim.” (MM, 9 Temmuz 1972: 3)

İzzet Bey

Yazar, çocukluğunda bile oldukça orijinal olduğunu vurguladığı İzzet Bey'i hem çocukluğu hem de olgunluğu itibarıyla ele almış ve bu iki dönemde de bu adamın kendine has özellikleri bulunduğunu ve eşsiz biri olduğunu belirtmiştir. (MM, 16 Eylül 1973: 2)

Burhan Felek, Aksaray ve civarında küçük bir çocuğun çete kurup etraflarını kasıp kavurduğunu söyler. Bu çocuklar Çukurbostan'dan incir talanı yapıp kaçarken damların üstüne atlayınca çatıyı delip odanın ortasına düşmenin yanında boş binada kadın taklidi yapıp, yumurtacıyı çağırarak elli yumurta içtikten sonra arka kapıdan kaçmaktalardı. Ayrıca ramazanda şekerçi dükkânları önüne dizilen bakır reçel kaplarının içinden eski feslere reçel doldurup kaçarlardı. Felek, bu çocuk çetesinin başında Aksaray Valide Camii'nin kütüphane memuru ve hatibin oğlu İzzet olduğunu belirtmektedir. (MM, 16 Eylül 1973: 2)

Babası, İzzet'e cami avlusundaki ağaçlara çıkmamasını tembih ederdi ama İzzet ağaçlara çıkar ve müezzini korkuturdu. Felek, bununla ilgili İzzet Bey'in şu anısını anlatmaktadır:

“Bir gün İzzet'in gene çitlenbik ağacına çıktığını gören müezzin

-İn aşağı. Sonra fena yaparım.

Diye tehdit etmesine rağmen küçük İzzet adamla alay edince genç müezzin de arkasından çitlenbiğe çıkar, müezzin çıktıkça İzzet yükselir, çıktıkça yükselir. Bir noktaya gelir ki ondan sonra dallar İzzet'i çekmeyecek. Bağırır aşağıya:

-Gelme fena yaparım.

-Ulan ne yaparsın, diye çıkmaya devam eden müezzinin üstüne küçük su dökmeye başlayınca adamcağız hemen aşağı inip hamama koşar.” (MM, 16 Eylül 1973: 2)

Felek, İzzet Bey'e daha sonra Gazi Osman Paşa Ortaokulu'nda rastladığını söyler. İzzet Bey, burada coğrafya öğretmenliği yapmaktadır. İzzet Bey, bir İstanbul adamıydı. Öğrenciler tarafından “baba” diye anılan iyi bir hoca ve insandı. Yalnızlığı

severdi. Bu sebeple meçhul bir orijinal olarak kalmıştı. İzzet Bey, o zamanlar âdet olduğu üzere babasının ölümünün ardından, babasının yaptığı iki işten kütüphane memurluğunu sürdürmüştü. Bekâr olan İzzet Bey, aile kurmak istemezdi. Kandilli’de sahip olduğu arsaya yaptırdığı evde tek başına yaşardı. Burası ıssız bir yerdi ve yalnızca bir komşusu bulunurdu. İzzet Bey, tüm ev işlerini kendisi yapardı. Felek, İzzet Bey’in düdüklü tencerede pişirdiği aşurenin, tencere süpabı iyi işlemediğinden patlayıp duvarlara fişkırması üzerine, ziyan olmasın diye aşureyi nasıl yaladığını anlattığından söz etmektedir. (M, 16 Eylül 1973: 2)

Felek, İzzet Bey ile aynı okulda hocalık yapması sebebiyle onun hayatı hakkında bilgiye sahip olmuştur. Onun bazı anılarına da bu sebeple yazılarında yer vermiştir. Burhan Felek, İzzet Bey ile ilgili şunu anlatmıştır:

“Şimdi nasıldır bilmem. Bizim hocalık ettiğimiz 930-935 sıralarında sene sonu imtihanı yoktu. Yıl ortasında yapılan birkaç sınavın vasatı bir de kanaat notu birleştirilerek çocuğa numara verilir, onunla geçer veya kalırdı. Ne var ki, sene sonunda bir dersten kalmış olan çocuklara bir yıl kaybettirmemek için hocalar toplanır. Bu gibilerin notlarına bakılır. Diğer dersleri iyi ise kaldığı dersten de geçirilirdi.

İşte böyle bir toplantıda “Boyacı Rasim” diye anılan bir fakir çocuğun öteki dersleri iyi fakat resim dersinden dönmüş olduğu görüldü. Resim hocası Kemal bey adında bir genç idi. İzzet bey:

-Kemal bey artık bu çocuğu geçirelim, değil mi? Bu fakiri resimden döndürmek günah olur, deyince Kemal bey içerledi.

-Ne demek efendim. Resim ders değil mi? Öteki dersler ders de resim nedir?

-Kemal bey, bu çocuk coğrafyadan dönmüş olsaydı ben geçirirdim. Resim de derstir, ama resim, musiki gibi şeyler biraz istidada bağlıdır. İnsan resim yapmasa bile, mesela ben...

Kemal bey çok öfkeleni:

-Olamaz, ben geçirmem bu çocuğu. Beni kimse icbar edemez...

İzzet Bey çocuğu kurtarmak için hep alttan alıyordu.

-Canım Kemal bey, sevaptır. Bu çocuk gelecek sene resim öğrenecek mi?

Resim hocası elini masaya vurdu:

-Ben bu çocuğu geçirmem. Bunu bana kimse yaptıramaz deyince İzzet bey yerinden birdenbire fırlayıp:

-Senin şimdi, diye Kemal beyin üstüne hücum etmesiyle resim hocasının odadan merdivenleri dörder dörder atlayıp kaçması bir oldu. İzzet bey de peşinde. İzzet bey yarım saat sonra soluyarak avdet etti. Öğrendik ki resim hocasını Fındıklı'ya kadar kovalamış.”
(M, 16 Eylül 1973: 2)

Burhan Felek, çalıştığı okuldan ayrılıp Eminönü Kız Lisesi'ne geçmişti. Felek, bir süre sonra kendisinin de oraya nakil edildiğini belirtir. Böylece ikisi yine aynı okulda hocalık yapmaya devam etmişlerdir. Burhan Felek, bu okulda İzzet Bey'in bir anısını şöyle anlatır:

“Eminönü Kız Lisesinde ekseri öğretmenler hanımlar idi. Muallime dediğimiz bu hocaların önünde İzzet bey, erkekler cemiyetindeki kadar rahat konuşamazdı. O zamanlar hocalar yemeklerini mektebin muallimler odasındaki yeşil örtülü masalar üzerinde yerlerdi. Müdürümüz düşünmüş, muallimler için bir yemek odası hazırlatmış. Hepimiz memnun olduk. İzzet bey bu münasebetle müdüre teşekkür ederken:

-Müdür beyefendi, size yeni yemek odamızdan dolayı teşekkür ederiz. Hakikaten muallimler odasındaki yeşil masa üzerinde yemek yemek ayıp oluyordu. Şimdi rahatız. Bu münasebetle bize bir de küfür odası açmanızı istirham ederim. Çünkü hanım arkadaşlarımızın yanında küfür edemiyor ve öfkemiz kursağımızda kalıyor, demişti.” (M, 16 Eylül 1973: 2)

İzzet Bey, cesur ve sözünü esirgemez biriydi. Yazar, onun bu yönüyle ilgili kendisinden dinlediği bir hikâyesini de anlatmaktadır:

Hiç ayrılmadığı mektep ve meslek arkadaşı Türkçe muallimi Vehbi beyle Aksaray'da müşterek bir ev almış, kiraya vermiş. Fakat idare edemeyerek evi satmışlar. Evi ilk önce satmak isteyen tellal müşteriyi kandıramamış, sonra bir başka tellal adamı ikna etmiş ve İzzet beyin evini ona satmış.

İlk tellal biraz da bıçkın bir adammış. Gelip gidip Vehbi beyi –bir ayağı sakat zayıf bir adamdı-

-Paramı isterim. Vermezseniz kan çıkar, diye tehdit edermiş. İzzet bey Vehbi beye:

-Sen o herifi bana kütüphaneye gönder, demiş ve adamı Valde kütüphanesinde beklemiş. Adam gelmiş. İzzet bey susuk bir vaziyette kütüphanede otururken tellal iskemleyi almış masanın başına geçmiş. İzzet bey sormuş:

-Ne istiyorsun kuzum bizden.

-Paramı istiyorum, komisyonumu.

-Ama o evi sen satmadın. O sattı. Biz de ona verdik komisyonu.

-Ben onu bunu bilmem. Ya paramı verirsin, ya bu işi kan temizler!...

İzzet bey sükunetle sormuş:

-Kaç yaşındasın?

-Neden sordun?

-Merak ettim. Kaç Yaşındasın!

-42, der demez İzzet bey yerinde yay gibi dikilip:

-Ulan kırk senede kaç kişi öldürdün!

(Cebinden çıkardığı tabancayı masanın üstüne atarak) al şunu bir de beni öldür. Hadi öldür, diye adamın üstüne üstüne gidince beriki şaşırmış, nefes almadan kapağı dışarı atmış.” (M, 16 Eylül 1973: 3)

Burhan Felek, İzzet Bey'in birtakım farklı özelliklerinden de bahsetmiştir. Yalnız yaşaması sebebiyle hasta olduğunda komşusu arada onunla ilgilenirdi. Bir seferinde zatürre olduğunda komşusu önlü arkalı elliden fazla bardak çekerek onu

tedavi etmişti. Bunun yanında İzzet Bey, sıklıkla sokakta dolaşarak insanları gözlemlerdi. İnsanlar hakkında yaptığı gözlemleri çok isabetli olurdu. Tüm bu yalnızlığı ve farklılığı ile İzzet Bey kendine has bir insan olarak yaşamını sürdürmüştü. (M, 16 Eylül 1973: 3)

Kavuklu Hamdi Efendi

Kavuklu Hamdi Efendi, çok eğlenceli ve nüktedan bir kişiydi. Birçok hikâye bilir ve anlatırdı. Bu hikâyelerin birçoğunu kendi uydururdu. Yazar, yazılarında onun anlattığı bazı hikâyelere yer vermiştir. (C, 27 Kasım 1955: 5)

Musahibzade Celal Bey

Musahibzade, eserlerinde tarihi gerçekleri anlatırken aynı zamanda gülünç taraflarını da ortaya koymayı başaran bir yazardır. Felek, Musahibzade Celal'i hoşsohbet, zarif ve nüktedan bir kişi olarak tarif etmektedir. Konuşmalarını, eski İstanbul hayatı ile ilgili yazmış olduğu eseri haricinde çok çeşitli fıkra ve tekerlemelerle süslemektedir. Musahibzade, bir zamanlar orta oyununda kocakarı rolü de yapmıştır. (C, 11 Şubat 1952: 3)

Nazmi Acar

Burhan Felek, sporcu olan ve bir ara güreş de yapmış olan Nazmi Acar'ın hoşsohbet, renkli ve oldukça esprili bir kişi olduğunu söyler. Felek, medrese ulemalarının taklitlerini çok iyi yaptığını belirttiği Nazmi Acar'ın daha sonraları oynanan piyeslerde aktörlere model olduğunu da söyler. Siyahi bir eşi olan Nazmi, çocuğu doğduğunda ona Kuzgun adını vermiştir. Yazar, Nazmi'yle ilgili onu daha fazla tanıyanların anlatacakları birçok hikâyelerinin olacağını belirtir. (M, 12 Şubat 1976: 2)

Sakallı Celal

Sakallı Celal bir paşanın oğludur, zengin bir ailedendir. Galatasaray Sultanisi'ni bitirmiştir, iyi Fransızca bilir fakat bir baltaya sap olamamıştır. Fakat bu başarısızlığından değil, istemeyişindedir. Kendisi için hiçbir şey istemeyen, ülkesinin yükselip ilerlemesini arzulayan bir kişidir. Üstü başı dökülen biridir ama gittiği her yerde saygı gören, kendini dinleten bir kimsedir. (Anday, 1984: 135-137)

Burhan Felek ise Sakallı Celal'i ilk defa Taksim Talimhane Meydanı'nda gördüğünü, daha sonraları da arada karşılaşılarak felsefi ve mizahi yönü olan sözlerini dinleyerek keyiflendiğini belirtir. Sakallı Celal giyim kuşamı, hayat tarzı ve daha birçok özellikleri bakımından kimseye benzemeyen birisidir. Yazar, batıda yaşasa her sözünün fıkra olarak görüleceğini söylediği Sakallı Celal'in zamanından önce doğmuş bir özgür düşünce insanı olduğunu belirtir. Fikir ve medeniyet uğruna çokça çabalamış ama anlayışlamamıştır. Bunun sonucunda, o da işi filozofluğa vurmuştur. Hayatın haksızlığını kabul etmiştir. (C, 14 Haziran 1962: 3)

Felek, Sakallı Celal gibi insanların az yetiştiğini ve kıymetlerinin bilinmediğini ifade ederek onun fıkra niteliği taşıdığını belirttiği bir hikâyesini verir.

“Sakallı Celal bir münzevi adamdı. Bir müddet gözden kaybolur, sonra koltuğunda bir sürü gazete vapur iskelesinde, Taksim meydanında veya Kadıköy'de meydana çıkardı. Gene böyle bir müddet kapalı kaldığı sırada sakalı çok uzamış bir halde meydana çıkmış, arkadaşlarından biri sormuş:

-Aman Celal, nedir bu sakal, neden bu kadar uzattın göbeğine kadar?

Celal çok terbiyeli, nüktedan bir adamdı. “R”leri (Ğ) gibi söylerdi.

-Bey kağdeşim, ben başkasının malına el uzatamam, kimsenin namusuna dil uzatmam. Ömrümü uzatmak da elimde değil... Bundan sonra boyumu da uzatamam... Bir sakalım var... Burak da bari onu uzatayım; belki sözümü dinlerler... cevabını vermiş.” (M, 14 Ağustos 1972: 2)

Tanburi Hafız Ethem Bey

Yazar, Ethem Bey ile İhsaniye mahallesinden arkadaş olduğunu söyler. Ayan Meclisi'nde zabıt müdürlüğü yapan Ethem Bey, hafız, musikişinas, hattat, ressam, heykeltıraş ve mukallitti. Tanbur, klarnet ve ney çalardı. (MA, 1 Kasım 1981: 15)

Ethem Bey bazı arkadaşlarıyla tambur çalar, musiki toplanmaları yapardı ama genel yerlerde müzikle uğraşmazdı. Çünkü çalıştığı memurluk oldukça yüksek bir makamdı ve buranın saygınlığı söz konusuydu. (MA, 8 Kasım 1981: 14)

Felek, Ethem Bey ile birlikte orta oyunu oynadıklarını belirtir. Çok iyi aptal taklidi yapan Ethem Bey, Felek'in de içinde olduğu Üsküdar'daki amatör orta oyunu trupuna 1909 yılında katılmıştır. (MA, 1 Kasım 1981: 15)

Burhan Felek, Tanburi Ethem Bey'in Türklerin en nüktedan kişilerinden olduğunu ifade edip bunu da çeşitli örneklerle destekler. Laf atmayla ilgili bir yazısında Burhan Felek, konuyu renklendirmek için Tanburi'ye değinir. Tanburi Ethem'in lafi avucuna söyleyip taş atar gibi yapmasını ve sorana da "laf attım" demesini anlatan yazar, Tanburinin nüktedan kişiliğine değinmiş olur. (T, 10 Eylül 1936: 3)

Felek, Ethem Bey ile ilgili şu anısını verir:

"Bir Cuma günü bizim ortaoyunu kolu, Üsküdar İdadisi'nde sanat arkadaşım ve Anadolu Hisarı'nda meşhur dalyancı Ahmet Bey'in yeğeni Sait Bey'in misafiri olarak Ahmet Bey'in Anadolu Hisarı sırtında çok güzel bir bahçesi ve bahçede düzlük bir kısmı olan yalıya gitmiştik. Ethem Bey bizimle beraberdi. Sait Bey bize mükemmel bir sofraya hazırlamıştı. Hala hatırımdadır. Zeytinyağlı güzel patlıcan dolmaları vardı. Ethem Bey merhum, bir başka arkadaşla bu yağlı patlıcanları eliyle sıkınca patlıcan fırılıyor ve arkadaşına geliyordu. Yani akla gelmeyecek bir tuhaflıktı bu." (MA, 1 Kasım 1981: 15)

Vakıf Çakmur Bey

Burhan Felek, Vakıf Bey'i sohbeti hoş olan ve güzel konuşan, görgülü, arkadaş canlısı ve oldukça bilgili birisi olarak tarif eder. Vakıf Bey, İtalya'da staj görmüş, dişçilik ve hukuk okumuş birisiydi. Balık ihracatçılığı gibi farklı ticari işlerle uğraşmıştı. (MM, 4 Temmuz 1976: 14)

Yazarın, Vakıf Bey ile ilgili anlattığı şu hikâyesi ile Vakıf Bey hakkında bazı bilgileri edinmek mümkündür.

"Vakıf Bey, Kilis doğumlu ve güneydoğu vilayetleri halkından bir köklü aileye mensup idi. Pederi vilayet (hangi vilayet hatırlamıyorum) ya Mektupçu, ya Tahrirat Müdürü gibi erkandan sofu bir zat imiş. Vilayet valisi de akşamcı bir zat imiş. Akşamcının her akşam

bir miktar rakı içmek olduğunu yazmamda fayda vardır... O zamanlar rakı içenlere “işret eder” denirdi. Ne ise efendim, vali akşamları rakı içermiş. Bir gün İstanbul’dan gelen bir dostu vali beye çiroz getirmiş. Çiroz, şimdi kimbilir kaç tanesi kaç liraya satılan ve nadir bulunan uskumru kurusu idi. Zamanında tanesi on para, yirmi para ederdi...Bir kuruşa çıktığı pek nadir idi. Çünkü bu çiroz yapılan uskumrunun 15-20 tanesi kilo gelir, kilosuna da maden para zamanında bir iki kuruştan yukarı çıkmazdı... Çiroz da, ya ateşte ızgara yapılır, sıcak sıcak yenirdi, yahut, sirke, zeytinyağı ve dereotu ile çiroz salatası yapılırdı ki, yemekle doyulmazdı.

Vali beye İstanbul’dan gelen çiroz herhalde birkaç kilo olacak ki, kendine bir miktar ayırıp çerezlendikten sonra bir miktar da Vakıf Bey’in pederine vermiş.

-Çiroz güzel şeydir. Bize göndermişler. Siz de evde yersiniz.. Diye vermiş.

Vakıf Bey anlatırdı:

“-Babam sofu bir adamdı. Çiroz nedir, çiroz salatası nedir, işret nedir bilmediği gibi biz de çirozu hiç görmemiştik. Çirozlar geldi. Ne yapacağımızı bilmiyor, valiye de sormak istemiyorduk. Çirozlar sıcakta kokmaya başladı. Babam:

-Atın şu balıkları, pis pis kokuyor. Ama vali işitmesin, dedi.

Biz babamdan gizli olarak çirozları atmadık. Ne yapalım diye düşündük. Balıkları biraz sıcak suda kaynattık. Çıkardık. Yemek istedik. Tuzlu, kayış gibi bir şey oldu. Berbad bir şey. Ve güzelim çiroz böylece çöpe gitti. Ben o devirde 15-16 yaşlarında bir delikanlı idim.”
(MM, 4 Temmuz 1976: 14)

Burhan Felek, 16 yaşına kadar çiroz balığını bilmeyen Vakıf Bey’in daha sonraları Türkiye’nin taze balık ihracatçısı olduğunu da onun bu hikâyesini anlattıktan sonra ilave eder. (MM, 4 Temmuz 1976: 14)

5. BÖLÜM: TAKVİMLER, ÖZEL GÜNLER, HALK İNANIŞLARI VE HALK HEKİMLİĞİ

5.1. Takvimler

Seneler, mevsimler ve birtakım hava ile ilgili olaylar bakımından belli bölümlere ayrılmaktadır. Bu sayede benzer özelliklere sahip olan zaman dilimleri ortak bir isim altında toplanmaktadır ve insanların yaşayışında kolaylık sağlamaktadır. Ticari, idari ve sosyal işlerin belli bir düzen içerisinde yapılabilmesi, belli önemli günlerin saptanabilmesi, tarım işlerinin düzen altına alınabilmesi gibi sebepler dolayısıyla takvim önem taşımaktadır.

5.1.1. Resmi Takvim

Osmanlı devrinde üç takvim kullanılırdı. Bunlar önem sırasına göre Arabi, Rumi ve Efrenci isimlerindeki takvimlerdi. Arabi takvime Hicri ya da kamerî takvim de denilirdi. Hazret-i Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret tarihi olan miladi 16 Temmuz 622 tarihini başlangıç olarak ve ayın dünya etrafında bir defa dönmesini esas tutarak kurulmuş olan takvimdir. Kamerî takvim de denilmesinin sebebi, ayın dünya etrafındaki dönüşüne dayanıyor olmasıdır. Şemsi de denilen Rumi takvim ise, dünyanın güneş etrafında bir defa dönmesinin 12'ye bölünmesiyle elde edilmiştir. Ay senesi, güneş senesinden 11 gün eksiktir. Bu iki sene birbirine paralel gitmediğinden her sene Arabi ayı, Rumi ayından 10-11 gün önce biter. Bu durum ancak dinî günlerden fark edilebilir. (M, 23 Aralık 1976: 2)

Arabi de denilen Hicri takvim, bütün İslam memleketlerinde olduğu gibi Osmanlı'da da tek takvim olarak kullanılmıştır. Ancak mali işler için Rumi takvim kullanılmıştır. Çünkü devletin ve maliyenin bu takvim kullanıldığında 10 günlük bir kârı olmaktadır. Burhan Felek, Rumi takvimin ne zaman kabul edildiğinin belli olmadığını ama kabul şeklinin son derece garip olduğunu ifade eder. Çünkü bu takvimin kabulüne karar verildiği Hicri sene rakamı, bu Rumi tarihin de sene rakamı sayılmış ve mart ayı sene başı olarak kabul görmüştür. Felek, çocukluğu zamanında Rumi ve Arabi senelerinin rakamları arasında bir sene Hicri lehine fark olduğunu belirtmektedir. (M, 23 Aralık 1976: 2)

Burhan Felek, Arabi ayların Türkçe ve Arapçalarını vermektedir. Bunlar şu şekildedir:

“Muharrem (Aşure ayı), Safer (Sefer), Rebiü-l evvel (Büyük mevlut), Rebiü-l ahır (Küçük mevlut), Cemazel-ula (Büyük tövbe), Cemazel-ahır (Küçük tövbe), Receb (Recep), Şa’ban (Şaban), Ramadan (Ramazan), Şevval (Bayram), Zilka’de (Aralık), Zilhicce (Kurban).” (M, 25 Ekim 1969: 2)

Burhan Felek, miladi takvimdeki ay isimlerinden de bahsetmektedir. Ocak Türkçe’dir. Eskiden Kanunusani’ydi ve Arapça’ydı. Şubat İbranice, Mart Latince, Nisan İbranice, Mayıs Latince, Haziran ve Temmuz İbranice, Ağustos Latince, Eylül İbranice, Ekim, Kasım ve Aralık ise Türkçe’ydi. Son üç ay eskiden sırasıyla Teşrinievvel, Teşrinisani ve Kanunuevvel’di ve Arapça’ydı. (M, 20 Nisan 1970: 2)

5.1.2. Halk Takvimi

Çok eski zamanlarda her yıl küçük bir cep takvimi çıkarma usulü vardı. Bu takvim risaleleri çoğunlukla taş basması olurdu. Arabi, Rumi ve Efrenci aylarını ve günlerini göstermenin yanında kandil ve bayram gibi mübarek günleri, mevsimleri, mevsim değişiklikleri arasında gece-gündüzün uzayıp ksalmasını ve halk arasında çok uzun yıllar inanılagelmiş halk takvimi denilen meteoroloji değişikliklerini veren sayılı günleri gösterirdi. (GZOK, 183)

Halk takvimi, senenin belli günlerine, tecrübelerle göre itibari kıymetler veren bir takvimdir. Çiftçiler, balıkçılar, gemiciler ve bahçıvanlar gibi iklimle ilgili iş sahipleri halk takvimini göz önünde tutarlar. Burhan Felek, halk takviminin tecrübeler sonucunda oluşmuş olması sebebiyle doğru sonuçlar verdiğini belirtir. (MM, 27 Nisan 1975: 14; C, 15 Mart 1942: 2)

Halk takvimine göre yıl, kasım ve hıdırellez olarak ikiye ayrılır. Kasım kış mevsimidir, diğeri ise yaz mevsimidir. Yaz yarısı 6 Mayıs’ta başlar, 7 Kasım günü gece yarısı biter. 185 gündür. Hristiyanların Aya Yorgi’sine denk düşer. Kış yarısı ise 8 Kasım’da başlar, 5 Mayıs günü gece yarısı biter ve 180 gündür. O gün

Hristiyanların Aya Dimitri yortusudur. Kışın başlangıcı sayılır. (MM, 27 Nisan 1975: 14)

Kış, senenin kış yarısıyla başlar. Kış mevsiminin zemheri, erbain, hamsin, pastırma ayazı, cemreler, kocakarı soğuğu, mart dokuzu diye iç bölümleri vardır. Kış hakkında halk arasında ölçüler ve bölüntüler vardır. İlk haberi leylekten alırlar. “Yüzde ovaya, yüz yirmide yuvaya” ya da “yüz, ötesi düz” diye sözler söylenir. Bu rakamlar kasımın gün sayılarıdır. Halk katında kış Kasım’da başladıktan sonra sayılı günler de beraber gelir. “Erbainde ayılar ine girer” denilir. Bu sözle, kış uykusuna yatan hayvanların uykuya daldığı belirtilmiştir. Erbain karakış denilen zamandır. Ondandır soğuk kırılır. Erbain ruz-i kasımın 45. ve aralığın 22. günü başlar ve 40 gün sürer. Erbain Arapça kırk demektir. Erbain bittikten sonra Hamsin gelir. Hamsin Arapça 5 demektir. Bu da Şubat’ın 8-9’unda başlar, mart sonunda biter. Kışın bu parçası için “Hamsin, Erbain’den kemsin” lafı söylenmiştir. Yani Hamsin, Erbain’den daha serttir. Çünkü, kış yaza yaklaştıkça sertleşmektedir. Cemreler de bu tarihlerde düşer. Ardından martın 10-11. günlerinde kocakarı soğuğu denilen acı soğuklar başlar ve 7 gün sürer. (M, 15 Mart 1976: 2; MM, 27 Nisan 1975: 14; C, 15 Mart 1942: 2)

Kocakarı soğuğu Rumi şubat ayı ile mart ayı arasına sıkışmış yedi günlük bir soğuktur. Üç günü şubat ayı içerisinde, dört günü ise mart ayı içindedir. Bu zaman dilimi içerisinde havalar iyi olduğunda “kocakarılar bile merhamet etti” diye laflar söylenmektedir. Kocakarı soğuğunun eski adı berdel-acuz idi. Acuz kelimesi, kocakarı manasına gelen acuzeden geliyor sanılıp, bu kelime Türkçe’ye kocakarı soğuğu adıyla çevrilmiştir. Ancak, bu kelime acuz değil, kuyruk sokumundaki kemiğin adı olan acüzdür ve soğuğun kuyruğunu yani sonunu anlatır. Kocakarı ile bir ilgisi yoktur. (C, 15 Mart 1942: 2; M, 15 Mart 1976: 2)

Kocakarı soğuğunun ardından mart dokuzu denilen sayılı fırtına gelecektir. Mart dokuzu eski takvime göre bu tarihtedir. Yeni takvime göre 22 Mart’a denk gelmektedir. Mart dokuzu, şirretliği ile o kadar şöhret bulmuştur ki, Üsküdar’da haşarı bir külhanbeyinin adına Mart Dokuzu Halil denilmektedir. (M, 15 Mart 1976: 2; MM, 27 Nisan 1975: 14)

Mart, halk arasında huysuzluğu ve şirretliği ile ün bulmuş bir aydır. Bu ay güven vermez ve günü uymaz. Bu sebeple halk arasında martın bu yönüne vurgu yapan birçok söz söylenmektedir. “mart ayı dert ayı” bu ayın zorluğunu anlatan sözlerden bir tanesidir. Ayrıca güvenilmez ve sürekli değişken mizaçlı kimseler için “mart havası gibi” derler. Martın aldatıcılığını ifade etmek için “mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır” denilmiştir. Burhan Felek, annesinden duyduğu bu söze sebep olarak bu zamanda odunun bitmesinden dolayı insanların kazma kürek saplarını yakmaya mecbur kalmalarını gösterir. Bu ayda insanları rahatsız eden çeşitli böceklerin gün yüzüne çıkmaya başlaması sebebiyle “mart içeri, pire dışarı” lafi söylenilmektedir. Ayrıca “martın iki karısı varmış, güzelinin yanına giderse hava güzel gider, çirkininin yanında iken bozarmış” denilerek bu aydaki havanın değişkenliği anlatılmıştır. (MM, 27 Nisan 1975: 14; C, 18 Mart 1944: 3)

Mart dokuzu, iki dokuzu ve üç dokuzu kışın son döküntülerinin olduğu günlerdir. Bu günlerin sağlık için oldukça zararlı olduğu tecrübeleriyle insanlar tarafından bilinmektedir. Soğuklardan ancak bu zamanlardan sonra kurtulunabilmektedir. Mart’tan sonra April’in beşi 18-19 nisan gelir. Üç dokuzu Rumi takvimde 29 Mart’tır. Yeni takvimde ise 11 Nisan’a denk gelir. (MM, 27 Nisan 1975: 14; M, 24 Aralık 1981: 2)

Özellikle Karadeniz bölgesinde, ilkbaharın sıcak günlerinde halk “kork aprilin beşinden, ayırır öküzü eşinden” diye bir söz söylemektedir. Bu laf 18-19 Nisan tarihlerini anlatmaktadır ve halk takvimlerinde kuğu fırtınası olarak görülür. O günlerde mutlaka hava bozar; fırtına, yağmur ve soğuk olur. Nisanda dünya boğa burcuna girer. O zaman sitte-i sevir denilen nisan soğukları başlar, birkaç gün devam eder ve kış biter. (MM, 27 Nisan 1975: 14; C, 9 Kasım 1956: 3)

Burhan Felek artık modası geçmiş olan ve Türkiye’de eskiden kutlanan bir Nevruz günü vardı diyerek 22 Mart tarihinden bahseder. Eski takvimde bu tarih mart ayının dokuzuna denk gelir. Nevruzda eczacılar kendi müşterilerine güzel kavanozlar içinde, reçetesi kendilerince bilinen tarçınlı bir çeşit macun hediye ederlerdi. Nevruzun Farsça yeni gün anlamına gelmesinden yola çıkarak bugünün eski İran

takviminde yılbaşı olduğu söylenmektedir. Doğuda halk, bugün doğaya çıkarak ot ve çiçek toplar. (GZOK, 189)

Yazın en sıcak günleri, halk dilinde Sam rüzgarı denilen Afrika'dan gelen Siruko sıcak hava cereyanının estiği Eyyam-ı Buhur'dur ve Sirius burcunun adına yüklenilmiş 7 sıcak gündür. Temmuzun son haftasına düşer. (MM, 27 Nisan 1975: 14)

Cemre

Cemre ateş demektir. Üç cemre bulunmaktadır. Üç sıcaklık demektir. Bunlar eski takvime göre şubatın 7, 14 ve 21. günlerinde, sırasıyla havaya, suya ve toprağa düşer. Bunların düşmesiyle, düştükleri yerlerin ısınmaya başladığına inanılır. Bu tarihlere 13 gün ekleyince yeni takvimdeki karşılığı olan 20, 27 Şubat ve 6 Mart tarihleri cemrenin düştüğü tarihlerdir. (M, 25 Şubat 1970: 2)

Cemre düşmesi, eski bilgilere göre dünyayı oluşturan üç unsurun birer hafta ara ile ısınması demektir. Kış cemrelerden sonra hafifler. İstanbul'da halk arasında cemrenin adı kötüye çıkmıştır. Çünkü onların yakınlarındaki ve aralarındaki günlerde kış şiddetli olur. (M, 4 Mart 1972: 2)

Cemrelerin sert ve zor olması sebebiyle cemre kelimesine benzediği için Cemile ismindeki kadınlara takılırlar ve alaya alırlardı. (C, 2 Mart 1942: 2)

Burhan Felek, yüzyıllardan beri tecrübe üzerine kurulu olan halk takvimine önem verilmediğini belirtmektedir. Oysaki bu takvimlerde fırtınaların isimleri, senenin yaz ve kış bölümlerine ait sayılı günler yazılıdır ve bu tarihler yüksek bir yüzdelle isabetlidir. Gemicilerin, balıkçıların ve çiftçilerin işlerini bu takvime göre ayarlıyor olmaya devam etmeleri de bu yüzdendir. (M, 2 Mart 1979: 2)

Mevsimler

Bir yıl yaz ve kış olarak ikiye ayrılır. Mevsimlerin takvime göre taksiminde gündönümü denilen tarihler vardır. En uzun gün 21 Haziran, en uzun gece ise 31 Aralık'tır. Yaz sıcakları 21 Haziran'dan, kış soğuğu ise 21 Aralık'tan sonra başlar. (C, 5 Şubat 1960: 3)

İstanbul'un iklimi oldukça değişkendir. Ne zaman sıcak ne zaman soğuk olacağı kestirilemez. (C, 5 Şubat 1960: 3) Bu sebeple, her zaman farklı hava şartlarına hazırlıklı olmak gerekmektedir.

Burhan Felek, eski zamanlarda ancak diz boyu karın güzel ilgi çekip beğenildiğini ve çocukların sokağa döküldüğünü ifade eder. İstanbul, düz olmayan yokuşlu bir şehir olması sebebiyle karlı havalarda düşme ve kaymaya karşı önlem alınması gereken şartlar altındadır. (M, 15 Ocak 1972: 2)

Felek, küçüklüğü zamanında İhsaniye Mahallesi'ndeki evlerinden mektebe gitmek için kışın karda çığır açarak kapılarından çıkabildiklerini söylemektedir. Çünkü karın kalınlığı yarım metreyi geçmektedir. Felek, bu şartlar altında yarım saatlik yolu yürüyerek gittiklerini söylemektedir. (M, 15 Ocak 1972: 2)

Kış vakitlerinde aileler, kışlık ihtiyacını yazdan tedarik ederlerdi. Kışın pahalılaşması muhtemel olan odun, kömür ve soğan gibi ihtiyaçlar önceden tedarik edilirdi. Seyyar satıcılar ve mahalle bakkalları gıda maddelerini kapıya getirirdi. Ciğerci, kasap, sütçü, yoğurtçu, turşucu, sirkeci, tahin-pekmezci, muhallebici, simitçi, yufkacı, revanici, paçacı, leblebici ve zerzevatçı sokaktan geçerdiler. Böylece her şey ailelerin ayağına gelirdi. Ancak bir kere kış gelip kar bastırıldığında bütün seyyar satıcılar çekilirlerdi. Çünkü kışın, sokaklarda dolaşmak zor olurdu ve şehre gıda maddesi de gelemezdi. Felek, bu şartlara rağmen kendi evlerine gelen Bedros adındaki ekmekçilerinin kar kış demeden ekmeklerini getirdiğini söylemektedir. Ekmeğin bile bulunamadığı kış günlerinde halk telaşlanmazdı. Çünkü olan olmayana verirdi ya da olmayan bulgur, erişte, kuskus pişirir ve kendini idare ederdi. (M, 15 Ocak 1972: 2)

5.2. Özel Günler

Türk kültüründe dinî kaynaklı birtakım özel günler bulunmaktadır. Bu günler çeşitli törenlerle ve etkinliklerle kutlanır. Bu zaman dilimleri diğer günlerden ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Burhan Felek de yazılarında İstanbul'daki ve Türkiye genelindeki özel zamanlardan bahsetmekte ve geçmiş zamanlarda o günlerin nasıl geçirildiğini ve kutlandığını ifade etmektedir.

Burhan Felek, yazılarında bayramlardan, kandil gecelerinden, muharrem ayından ve ramazan günlerinden bahsetmektedir. İstanbul’da özel ve kutsal olan bu zamanlar çalışmamızda kronolojik sıra ile verilmiştir.

5.2.1. Muharrem Ayı

Muharrem ayı, Arabi aylarının birincisidir. Bu ay, özellikle Aleviler ve Şiiler için mübarek bir aydır. Muharrem ayına halk dilinde aşure ayı da denilmektedir. Aşure, Arapça on manasına gelen “öşür” kelimesinden oluşmuş bir sözdür. (MM, 9 Şubat 1975: 14)

Muharrem ayının İslam tarihinde, bir facianın meydana geldiği zaman olması sebebiyle mühim bir yeri vardır. Yezid ile hilafet yolunda mücadele eden Hazret-i Hüseyin’i, Kufeliler davet etmişler ve ona biat edeceklerini söylemişlerdir. Ancak sözlerini tutmamışlar ve Hazret-i Hüseyin’e ihanet etmişlerdir. Hazret-i Hüseyin, yanında yüzden az kişi ile yola çıkmışken yolu kesilmiş, susuz bırakılmış ve sonunda şehit edilmiştir. Muharrem ayının ilk on günü bu susuz günlerdir. Bu yüzden Şiiler ve peygamber ailesini seven Müslümanlar bu ayın ilk on gününde kana kana su içmezler. Ayın onunda ise bu susuz günler biter, yas tamamlanır. Muharrem ayındaki oruçların, mersiyelerin ve yasların sebebi budur. (MM, 9 Şubat 1975: 14) Hazret-i Hüseyin’in yaşadığı zorluklar dolayısıyla insanlar, bu acıları kendi ruhlarında ve bedenlerinde hissetmek için kendilerini benzer durumlara maruz bırakırlar.

Türkler nezdinde muharremin kendine özgü bir havası vardır. Yazar, çocukluğu zamanında, muharremin birinci günü çocuklar olarak el öptüklerinden ve karşılığında da mutlaka çil para ve bir de mendil aldıklarından bahseder. (MM, 17 Aralık 1978: 18)

Aşure özellikle Osmanlı devrinde saraylarda, imaretlerde, tekkelerde, kışlalarda, beylik kapılarda ve büyük konaklarda, eşraf ve hanedan evlerinde muharremin onuncu günü dağıtıldı. Vakıflar Genel Müdürlüğü, muharremin belli bir gününde çok miktarda aşure pişirtip memurlarına dağıtırdı. Felek, babasının bu dairede çalışması nedeniyle kendi evlerine de birkaç tepsi aşure geldiğinden söz eder. Söz konusu aşureyi I. Abdülhamid (1774-1789) Vakfı organize ederdi. Evkaf Nezareti’nin muharrem ayında dağıttığı aşure, I. Abdülhamid Vakfı’nca ve onun Vakıfnamesi’ne göre pişirilirdi. Vakfedenin koyduğu şart, dinin değişmez emri

gibidir diye bir inanç olduğu için, bu vakıf bir gelenek haline getirerek her muharrem ayında aşure pişirmektedir. (M, 20 Mart 1970: 2; MM, 17 Aralık 1978: 18)

Dördüncü Vakıf Han'ın yerindeki Hamidiye İmaretinin kale bedeni gibi eski bir bina ile büyük bir kapısı vardı. İçeride geniş bir yemekhane ve ocaklar bulunurdu. Felek, babasının aktardığından hareketle muharrem aşuresinin burada büyük bakır kazanlarda piştiğini söyler. Aşure, bu büyük kazanlarda pişer ve her biri en az 20 litre alan içi ve ağız tarafının dışı sırlı, ağız bir yumruk genişliğinde kulplu testilerle bütün Evkaf memurlarına ve hayrat hademesine gönderilirdi. Hatta daha kıymetli güğümlerle padişaha ve devlet ricaline de gönderilirdi. İmaretin kapısı halka da açılırdı ve büyük kazanlardaki aşureyi alabildiği kadar alma imkânı verilirdi. Bu yüzden bu âdeti bilenler, sabah erkenden ellerinde kova, bakraç ve hatta gaz tenekesi gibi kaplarla imaret kapısında bekler, kapı açılınca aşure kazanına hücum ederlerdi. (MM, 17 Aralık 1978: 18)

Aşurenin Türk yemekleri içinde gıda ve lezzet bakımından önemli bir yere sahip olduğundan söz eden yazar, aşurenin nasıl yapıldığını da anlatır. Buna göre aşurenin kaliteli olabilmesi için iyi buğdaydan yapılması gerekir. İki türlü aşure vardır. Birincisi klasik olan ve en çok bilinendir. Buğday taneleri dişe gelecek halde pişirilir, içine nohut, bakla ve fasulye taneleri, incir ve üzüm kuruları atılır. Bu şekerli olur ve biraz da gül suyu ile hoş bir koku verilir. Piştikten sonra ise kaselere konur. Üzeri ise fındık, fıstık, üzüm ve badem gibi kuru yemişlerle süslenir. Diğer aşure ise süzme aşuredir. Bu tür aşurede, klasik aşurede de bahsedilen hububat ve bakliyatlar iyice pişirildikten sonra süzgeçten geçirilir. Sonrasında içine meyve kuruları atılır, üstüne de gene klasik aşuredeki gibi aynı süslemeler yapılır. Çünkü, şekerle iyi pişmiş buğday, nohut ve fasulyenin lezzeti başka olur ve bu aşureyi çiğneyerek yemek, onun lezzetine varmanın en doğru yoludur. Süzme aşure daha kibar kişiler içindir. Özellikle yaşlılar için önemli ve tercih edilen bir tatlıdır. (MM, 17 Aralık 1978: 18)

Aşurenin esas maddesi buğday ve şekerdir. Anadolu'da şeker yerine pekmez kullanıldığı da olur. Buğdaydan başka fasulye, nohut, bakla konulduğu gibi bazen kestane, kayısı ve üzüm de konulabilir. Ancak üzüm aşureyi kararttığı için çok tercih edilmez. Aşurede dikkat edilmesi gereken nokta dibinin tutmamasıdır. Onun için

aşure sürekli ve düzenli bir şekilde tahta kepçe ile karıştırılır ki taneler dibine çöküp kazanın dibini sarmasın. Aşurenin üzerine çam fıstığı ile kuş üzümü serpmek klasik bir süslemedir. Sonraları şamfıstığı, badem gibi başka şeyler de konulmaya başlanmıştır. Aşure, besleme ve kalori bakımından çok kuvvetli ve faydalı bir gıdadır. Aşurenin bu faydaları doktorlar tarafından da dile getirilmektedir. (M, 20 Mart 1970: 2)

Muharrem ayının Şiilerce olan önemi, Hazreti Hüseyin'in muharrem ayının onunda şehit edilmesinden dolayıdır. Muharrem ayı bu bakımdan Şii olanlar için mübarek, fakat onuncu gününe kadar bir matem ayıdır. İranlıların muharrem ayının onuncu günü gerçekleştirdikleri etkinliklerinden bahseden Felek, çocukluğunda yaşadığı mahalle olan İhsaniye'de Şiilerin matem törenine şahit olmuştur İstanbul'daki İranlılar, Üsküdar'daki Seyid Ahmed Şii Dergâhından kalkıp naatlar ve mersiyeler okuyarak, göğüslerine vurarak veya çıplak sırtlarını zincirli kamçılarla döverek İhsaniye'den geçip Üsküdar'a inerlerdi. Buradan vapurla karşıya geçip oradan da İranlıların âdeta karargâhı olan Valide ve Sünbül hanlarına giderler, böylece matem merasimlerini bitirirlerdi. Burhan Felek, bu yas törenlerine yalnızca Şiilerin iştirak etmediğini, Hint Müslümanları ve Orta Doğu Şiilerinin çoğunun, muharremde birçok keyif ve zevkten kendilerini mahrum ettiklerini söyler. (HBÜ, 112; MM, 17 Aralık 1978: 18)

Burhan Felek'e göre, muharrem ayında gerçekleştirilen matem alayı dünyada görülebilen yanıp yakılma hareketlerinin en büyüğü ve elemliydi. İnsanlar on gündün beri ellerindeki zincirli kamçılarla çıplak sırtlarını, bir kısmı da sağ elleriyle sol çıplak göğüslerini döve döve yürürlerdi. Bu yüzden göğüslerinden kanlar akar, avuçları morarırdı. Matem alayı Cumhuriyet döneminin başlarında yasak edilmişti. (MM; 9 Şubat 1975: 14)

5.2.2. Kandiller

Kandil geceleri, insanların camilere gidip Allah'a dua ettikleri ve tövbe ettikleri gecelerdir. Bu gecelere neden kandil denildiğiyle ilgili olarak Burhan Felek bilgi vermektedir. Yazar, öncelikle kandilin ne olduğunu söyler. Buna göre kandil, eski bir aydınlatma aracıdır. Bu iş için yapılmış özel, ayaksız cam bir kadehe

zeytinyağı konur, içine de bir fitil atılır ve yakılır. Elektrikle aydınlanma olmadan önce camiler ve minareler bu kandillerle aydınlatıldığı için Türkler o gecelere kandil gecesi demişlerdir. Bu gecelerin isimlerini de Miraç Kandili, Berat Kandili diye kandil kelimesi ile beraber söylemişlerdir. (FD, 67)

Eski zamanlardan beri kutlanan ve kandil gecesi olarak görülen dört mübarek gece vardır. Bu geceler, âdet halini almış olan ve dinî bakımdan zorunluluğu olmayan; ancak duaya, ibadete, iyilik etmeye ve tövbe etmeye vesile sayılan gecelerdir. İslam aleminde mübarek tarihler kamerî takvime göre kutlandığından dolayı bu kandiller de Arabi yani kamerî takvime göre hesaplanır. Kamerî ayların güneş aylarından kısa olması, kamerî senenin on gün eksik olmasına sebep olduğundan dolayı kamerî takvimle hesaplanan günler, her sene on gün önceden gelir. Bu yüzden bu takvimle hesaplanan günler gerçek yıl dönümü olmaktan uzaktırlar. (M, 18 Mayıs 1970: 2)

Kandil gecelerinden Regaib, Miraç ve Berat Kandili, üç aylar olarak anılan Recep, Şaban ve Ramazan aylarının içerisinde yer alır. Bu üç aylar mübarek olarak kabul görülür ve hatta bazı kişiler yalnızca Ramazan ayında değil tüm üç aylar boyunca oruç tutarlar. Mevlid Kandili ise tarih bakımından en önce olanıdır. Bu gecelerden kronolojik sıralarına göre aşağıda söz edilmiştir. (M, 25 Ekim 1969: 2)

Mevlid Kandili

Kandillerin tarih bakımından en erkeni Mevlid Kandili'dir. Bu kandilin ismi mevlid olmasına rağmen halk dilinde mevlut olarak geçer. Mevlid doğum zamanı demektir ve bu gece Hazret-i Muhammed'in doğduğu gece olarak kutlanır. Bu gecede çoğunlukla Hazret-i Muhammed'in doğumunu tasvir eden ve Süleyman Çelebi (1351-1422) tarafından yazılmış **Mevlid-i Şerif** isimindeki eser okunur. Buna mevlut okumak veya okutmak adı verilir. Sadece Mevlid kandilinde değil, diğer kandillerde ve farklı günlerde de okunur veya okutulur. Mevlid, klasik ibadet dışında dua ve niyaza vesile olan müzikli bir menkıbedir. Burhan Felek, bu eserin ifade ve tasvir bakımından zamanına göre oldukça başarılı olduğunu vurgular. (M, 25 Ekim 1969: 2; M, 18 Mayıs 1970: 2)

Mevlid Kandili'nde her kandilde olduğu gibi el öpülür ve tebrik edilir. Kandil şekeri ve kandil çöreği yenir. Mevlidde gümüş gülabdanlarla gülsuyu serpilir ve

Mevlid şekerleri dağıtılır. Mevlid şekerinin klasik şekli küçük küçük kesilmiş bergamatlı beyaz şekerlerle, renkli birkaç akide ve bir lokumla doldurulmuş beyaz külahlardır. Bu şekerler, mevlidin doğum anını anlatan beyitleri okunurken bele bağlanmış ipek fitalar içinde dağıtılır. (M, 18 Mayıs 1970: 2)

Osmanlılar zamanında Mevlud Alayı isminde tantanalı ve önemli bir merasim yapılırdı. Padişahlar saraydan kalkıp Topkapı'ya gelirlerdi. Bu tören oldukça hareketli ve gösterişli olurdu. (FD, 72)

Regaib Kandili

Üç ayların ilki olan Recep ayının ilk cuma gecesi Regaib Kandili'dir. Hazret-i Muhammed'in ana rahmine düştüğü gece olması sebebiyle bu gece kutlanmaktadır. Bu gecede dualar edilir, günahlardan ötürü tövbe edilip bağışlanma dilenir. (M, 25 Ekim 1969: 2)

Miraç Kandili

Miraç, Hazret-i Muhammed'in göğe yükselme olayıdır. Recep ayının 26'sını 27'sine bağlayan bu gece, üçüncü kandildir. Hazret-i Muhammed, bu gece semavi bir seyahate çıkmış ve göğün en yüksek katına ulaşmıştır. (M, 25 Ekim 1969: 2)

Miraç olayı, Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Buna göre, Hazret-i Muhammed, Mekke'deki Mescid-i Haram'dan, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya, oradan da göğe yükselmiştir. Ancak bu yükseliş, maddi değildir. Yani Allah'ın mekândan münezzehe oluşu dolayısıyla miraç belli bir istikamete doğru gidiş olamaz. (M, 5 Temmuz 1978: 2)

Berat Kandili

Berat Kandili, üç ayların ikincisi olan Şaban ayının 15. gecesidir. Yaygın inanca göre bu gece, Hazret-i Muhammed'e Allah'ın büyük meleklerinden Cebrail aracılığıyla peygamberlik ulaştırılmıştır. Bu gecede dualar ve tövbeler kabul edilir, günahlar affedilir. Berat gecesinden 15 gün sonra ramazan ayı başlar. (M, 25 Ekim 1969: 2)

5.2.3. Ramazan

Ramazan, toplum hayatında büyük etkisi olan dinî bir zaman dilimidir. Bu ayda, insanlar belli istek ve ihtiyaçlarını kısıtlatır, ibadete ve Allah'a yönelirler. İnsanların günlük yaşayışlarında değişiklikler meydana gelir. Burhan Felek, yazılarında ramazan ayının Türkiye'de ve özellikle İstanbul'da nasıl bir etkisinin olduğundan bahsetmiştir. Ramazan ayında, İstanbul'da yaşayan insanların bu ayı nasıl geçirdikleri, neler yiyip içtikleri, iş hayatının ve ekonomik hayatın bu aydan nasıl etkilendiği gibi konular hakkında kendi yaşantısı, anıları ve gözlemleri üzerinden bilgiler verir. Felek, daha çok çocukluğu zamanındaki eski İstanbul hayatından bahsettiği için, bu zamandaki ramazan günlerini anlatır ve bu yazıları yazdığı yıllarla eski yıllardaki ramazanları karşılaştırır.

Berat Kandili ramazanın habercisi sayılır ve ramazan hazırlıkları Berat Kandili'nin olduğu gün itibariyle başlardı. Temizlik yapılır, bakkallar ve şekerçiler dükkânlarını süpürür, camilere mahyalar çekilir, ramazanlık zahireler düzenlenirdi. (YG, 195)

Ramazan sadece bir ibadet ayı değildi. Ramazan ayında tüm şehir farklı bir havaya bürünürdü. Camiler, bakkallar, kahvehaneler, tiyatrolar daha renkli ve coşkulu bir hal alırdı. Hem ticaret hem ibadet başlardı. Ramazanlık erzaklar evlere taşınmaya başlardı. İnsanların ramazan ayına duydukları sevgi, durumlarının elverdiğince bu ayı dolu dolu geçirmelerine sebep olmuştur. Gece hayatı olmayan halk, ramazanda gece hayatını fazlasıyla yaşardı. Geceleri ibadet edilir, eğlenceler ve şenlikler düzenlenir, yemekler yenirdi. Ayrıca ramazan ayındaki ticaret o kadar canlı ve fazlaydı ki geri kalan on bir ay ile yakın seviyedeydi. Ramazanda hususi yiyecekler, yemekler, tatlılar, reçeller, güllaç gibi özel tatlılar, şerbetler, peynirler, zeytinler, pastırmalar, sucuklar ve ayrıca ramazan yiyecek ve araçları satan sergiler vardı. Beyazıt Camii'nin avlusu bu sergilerin en büyüğüne ev sahipliği yapardı. Kur'an-ı Kerim, dua kitapları, tespih, sürme, gülyâğı, her türlü baharat, hatta

dışarıdan gelen zencefil reçeli gibi spesiyaliteler satılırdı.¹⁴ (HBÜ, 126; MM, 6 Ağustos 1978: 18)

İftarda orucu zeytin ile bozmak âdetti. Devamında iftarlık yenirdi. İftarlıklar ailelerin ekonomik durumuna göre değişirdi ve hafif yiyecekler olurdu. Bazı evlerde iftarlıktan sonra akşam namazı kılınırdı. Büyük konaklarda Ramazan için imam tutulurdu. Bu imamlar konağın bir temiz odasında önce akşamı cemaatle kıldırırdı. İftardan sonra da camiye kadar gitmek yerine yine orada cemaatle teravih namazı kıldırırdı. Ama bu durum çok daha eski zamanlarda olurdu. XX. yüzyılın başlarında artık bu duruma çok rastlanmamaktaydı. İftarlıklar yendikten sonra ana yemekler yenirdi. İftarda iyice yenirdi ve sonrasında eğer evde kılınmıyorsa teravihe camiye gidilirdi. Teravih bitmeden hiçbir eğlence başlamazdı. (YG, 195-197)

O devirde fakir zengin herkesin akranına verdiği iftarlar vardı. Zenginler ve makam sahipleri iftardan sonra davetlilere diş kirası ismiyle altın verirlerdi. Burhan Felek, kendisinin de bir kez diş kirası aldığını söyler. Sadrazam Kamil Paşa'nın (ö.-1913) iftarına, paşanın oğlu olan okul arkadaşı tarafından davet edilen Felek, burada diş kirası almıştır. Burhan Felek, diş kirası tabirinde büyük bir incelik olduğunu ifade etmektedir. Bu paraya bahşiş veya ikramiye demek yerine iftar sahibi, yemeğini yemek için dişini yoran davetliye bu zahmetinden dolayı diş kirası veriyordu. (MM, 6 Ağustos 1978:18; T, 5 Kasım 1937: 3)

Özellikle saltanat devri denilen II. Meşrutiyet'ten önceki yıllarda ramazan ayı bir nevi tatil ayıydı. İş ve ticaret hayatı yavaşlardı. Öğleye kadar herkes uyurdu. Daireler öğleden sonra işe başlardı. Bu yerleşmiş bir âdetti. Oruçlu oruçsuz herkes ramazan dolayısıyla gerçek veya yapmacık bir uyuşukluk içinde olurdu. Amir memura neden geç geldin demezdi. Çünkü amir de işe pek erken gitmezdi. Eğer çok önemliyse işe bakılır, olmazsa bayram sonrasına ertelenirdi. İş yerleri öğleden sonra da pek dolu olmazdı. İkindiye doğru buralarda çalışan çoğu kimse camiye gider, Kur'an ya da vaaz dinlerdi. İş yerleri öğleyin açılır, dört saat kadar açık kalırdı. Sonra herkes çıkar, giderdi. Çünkü bir memuru, orucu evinde açmaktan kimse alıkoyamazdı. Ulaşım araçları az olduğu ve bu olanlar da yavaş olduğu için iş

¹⁴ Bu çalışmanın "Ramazan Eğlenceleri" kısmında ramazan ayında yaşanan hareketlilik ve coşku daha detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

yerinden top atılmadan bir saat evvel çıkanlar ancak evlerine zamanında varabilirlerdi. Bunların içinde Babıali'de, Beyazıt'ta, Defterhane'de veya Divanyolu'nda çalışıp o civarda oturanlar da işten erken çıkarlardı. Yaya olarak evlerine gitmeden evvel camileri ve çarşığı dolaşırlar, simit, pide, turşu gibi iftarda yenecek şeyleri satın alırlardı. Müslüman esnafın dükkânları öğleden sonra, kahvehane ve aşçı dükkânları ise iftardan sonra açılırdı ve sahura kadar açık kalırdı. Lokanta ve kahveler gündüz açık olmazdı. Giyim kuşam dükkânları ise ramazanın on beşinden sonra erken açılmaya başlardı. İftara yarım saat kala sokakların hareketli olduğu vakitlerdi. Erkekler evlerine döner, çocuklar iftar için bakkaldan, fırından, muhallebiciden veya turşucudan bir şeyler alıp evlerine getirirlerdi. İftar zamanı sokaklarda kimse olmazdı. İftar Selimiye'den İstanbul'a doğru Sultanahmet Meydanı'ndan Anadolu yakasına karşı üç top atılarak ilan edilirdi. Nakkaştepe'den de Boğaziçi tarafları için top atışları yapılırdı. (MM, 6 Ekim 1974: 14; YG, 196)

Ramazan ayında yemek saatlerinde mecburi değişikliğin olması ve gece sahur yapılmasından dolayı Türk toplumunda olmayan gece hayatı bu ayda uyanmaktadır. İnsanlar sahura kadar uyumadan oturmak ve sahurda iştahlı olabilmek için gece uyumamaktadırlar. Sahura kadar olan vakti ise türlü eğlencelerle geçirmektedirler. İnce saz fasılları, tiyatrolar, meddahlar, kukla ve karagözler belli başlı gece eğlenceler arasında yer almaktadır. Geceleri kahvelerde sohbetler edilmekte, dama gibi günahının az görüldüğü oyunlar oynanmaktaydı. Burhan Felek, Türk temaşa hayatının Şehzadebaşı ve Direklerarası devrelerinin, Ramazan geceleri sayesinde canlanıp sanat hayatını etkilediğini belirtir. Ramazan'ın ibadetten ayrı olarak, sanata olan hizmeti de buradadır. (MM, 19 Eylül 1976: 14; M, 15 Eylül 1975: 2)

Eskiden sahur zamanına yaklaştıkça, mahallelerde davul çalınırdı. Bazı mahallelerde bekçiler ellerindeki sopa ile kaldırım taşlarına vurarak imsak vaktinin yaklaştığını belirtmek amacıyla saati bağırarak haber verirlerdi. Her evde saat olmadığı için bu âdet insanlara fayda sağlardı. Bu âdet zamanla yok oldu ama davul kaybolmadı, daha sonraları da devam etti. İmsak beşer dakika ara ile üç top atılarak haber verilirdi. Üçüncü top atılınca ağız çalkalanarak oruca başlanırdı. (YG, 199-200)

Ramazan ayında, bu aya özgü bazı durumlar yaşanır. Özellikle ramazanın başlarında insanlar oruçlu olduğunu unutup bir şeyler yiyebilmekte ya da içebilmektedirler. Böyle bir durumda kişi genellikle uyarılır ve ağzını çalkalayarak orucunu tutmaya devam eder, yani orucu bozulmaz. (M, 14 Kasım 1969: 2)

Ramazan ayının başında veya sonunda ramazana dahil olup olmayacağı net olmayan bazı günler vardır. Bunun nedeni Şaban ayının bazen 30, bazen ise 29 çekmesiydi. 29 çektiğinde ertesi günün ramazan olup olmayacağı belli olmazdı. Felek, böyle günlerde öğle vakti ramazan ilan edildiği bile olmuştur demektedir. Ayrıca bununla alakalı bir olaydan da bahseder. Çatalca'nın dağ köylerinden birinde hilal görülmüştür. O vakitler geceleyin İstanbul'a gelmek zor olduğu için ertesi sabah atla gelinir. İlgili makamlara müracaat edilir. İstanbul Kadısı veya nöbetçi şeri hakimin dava açması gerekecektir. Sonrasında da belli prosedürler yapılacaktır. Böylece vakit geçer. Öğleyin toplar atılır. Hatta bazı mahallelerde davul da çıkar ve o gün ramazan ilan edilir. Halbuki herkes sabahtan beri yemiş, içmiştir. Sonuç olarak ağızlar yıkanır. Oruca niyet edilir ve akşama kadar oruç tutulur. Bu günlerde tutulan oruçların da tam günden farkı yoktur. (M, 14 Kasım 1969: 2)

Ramazan ayında oruç tutamayanlar tutamadıkları her gün için bir fakiri doyururdu. Bu durum ramazan ayının doğası ile örtüşmektedir. Çünkü ramazan ayında aç insanın halini anlayabilmek için insanlar belli bir süre yemezler ve içmezlerdi. Ayrıca bu ayda vaaz eden kürsü şeyhlerinin vaazdan sonra önlerine yadıkları mendille halkın gönlünden koparılan toplamları ayıp sayılmazdı. Çünkü bu vaizlerin aylıkları yoktu. (YG, 202)

Ramazan ayı, eski dönemlerde çok renkli geçerdi. Felek, şimdiki hayat tarzının ramazanların o eski tadını korumaya imkân vermediğini söyler. Çünkü herkes işinin başına sabahleyin gitmek ve sığağa soğuga bakmadan çalışmak zorundadır. Gece hayatı ise artık eski zamanlardaki gibi yalnızca ramazan aylarına özgü olmaktan çıkmış, her zaman mevcut bir hal almıştır. (C, 28 Haziran 1949: 3) Eski zamanlarda yalnızca ramazan günlerinde elde edilebilen bazı olanaklara artık sürekli erişilebildiği için ramazanın eski neşesi kaybolmuştur. Her ne kadar coşkusu değişse de ramazan ayı her dönemde Müslüman dünyasına hareketlilik ve canlılık getirmektedir. Burhan Felek'in bahsettiği dönemde daha fazla olmakla birlikte, ramazan ayı İstanbul'u her dönemde canlandırıp insanların birbirleri ile olan

etkileşimini artırmaktaydı. Bu ayda insanlar gerçek manada birbirlerinin durumunu anlayabilirlerdi. İnsanlar diğer aylarda sahip olamadıkları bazı imkanlara bu ayda sahip olabilirlerdi. Ramazan ayının getirmiş olduğu farklılık ve yenilik herkesi mutlu ederdi.

Kadir Gecesi

Kadir Gecesi, İslamiyet'te en mübarek gecedir ve Kur'an-ı Kerim'de bin aydan daha hayırlı olduğu geçmektedir. Bu gecede Kur'an-ı Kerim yeryüzüne inmeye başlamıştır. (M, 25 Ekim 1969: 2)

Kadir Gecesi, ramazanın 26. gününü 27'ye bağlayan gecede camilerde ibadet, dua ve tövbelerle geçirilir. Ancak Kadir Gecesi'nin kesin olarak bu tarih olup olmadığı net değildir. Bu gecenin ramazanın son on gününde tek rakamlı bir gece olduğu ve bunun da büyük bir ihtimalle 26'yı 27'ye bağlayan gece olduğu çoğu alimlerce kabul edilmiştir. (M, 25 Ekim 1969: 2)

Kadir Gecesi, kandillerin içinde olduğu mübarek gecelerin en mutlusu olmakla beraber kandil sayılmaz. Çünkü kandil sözü bilhassa o gece minarelerin ve camilerin kandille donatılmasından ötürü söylenmiştir. Kadir gecesi ise ramazan gecesi olduğundan dolayı zaten donanmış bir gecedir. Öte yandan Kadir Gecesi, kutsiyeti Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiş kitabi bir gecedir. Diğer kandiller gibi sonradan ortaya çıkmış değildir. (M, 25 Ekim 1969: 2)

5.2.4. Bayramlar

Bayramlar milli veya dinî sebeplerle insanlar nezdinde bir değere ve öneme sahip günlerdir. Eski zamanlarda yalnızca iki tane bayram vardı. Bunlar Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı'ydı. Bu bayramların dinî sebeplerle kutsallığı kabul edilmişti. Milli bayramlar ise o zamanlarda yoktu. Felek, yalnızca padişahın tahta çıktığı günün resmi tatil ve şenlik günü olduğunu ama bu güne bayram denilemeyeceğini vurgular. Bu günde yalnızca padişaha yaranılırdı. Ancak Osmanlı'da milli bayramlar dinî bayramlar ile birbirinin içine girmiştir. Yani dinî bayram, milli bayram olarak da görülmüştür. Felek, örnek olarak Ramazan Bayramı'nın dinî bayram olmasına rağmen milli geleneklerimiz arasına girmesinden

dolayı ayrıca milli bayram olmasını göstermektedir. Bu günlerdeki gelenekler millidir. (MM, 10 Ekim 1976: 14; C, 8 Eylül 1945: 3)

Bayramlar arasında özellikle çocukların sevdiği bayram Ramazan Bayramı'dır. Çünkü bu bayram, şeker bayramıdır ve halk arasında bu isimle de anılmaktadır. Kurban Bayramı'na nispeten daha eğlenceli geçmektedir ve çocuklar bolca şeker ve çikolata toplayabilmektedirler. Şeker bayramı eğlenceye daha açık bir bayramdır; Kurban Bayramı ise daha çok ibadet bayramıdır. Ayrıca insanlar ramazanda yemek dışında her türlü zevkten mahrum kaldıkları için şeker bayramına çok neşeli girerler. Ramazanın kısıtlamalarından dolayı Ramazan Bayramı, biraz da günaha hücum ayıdır. Kurban Bayramı'nda ise kurbanın kesilişi ne kadar dinî bir vazife olsa da çocuklar için üzüntü verici olurdu. Bir gün evvel alınan, bahçeye bağlanıp önüne ot ve yem konulan hayvanın ertesi sabah kesilmiş olduğunu öğrenmek çocuk için tatsız bir şey olduğundan, çocuklar Kurban Bayramı'na şeker bayramını tercih ederlerdi. (YG, 217-218; MM, 10 Ekim 1976: 14)

Burhan Felek, XIX. yüzyıl başında Üsküdar'da şeker bayramının nasıl geçtiğini yazılarında ayrıntılı bir şekilde tarif etmektedir. Buna göre şeker bayramında çocuklara yeni urbalar alınır, ayaklarına yeni ayakkabılar giydirilir ve bir yeni mendille çil bayram parası verilirdi. Bu, çocuklar için büyük bir hediyeydi. Çocuğun bayramı sevme nedeni bunlardı. Zengin ya da fakir tüm aileler çocuklarına bunları yapardı. Yeni elbiseler bayramdan önce alınır, düzeltilecek yerleri tamir edilirdi. Ayakkabılarla gömlekler birlikte çocuklardan saklanırdı. Bayramın birinci günü erkenden çocuğun yatak ucuna konurdu ve çocuk da onları giyerdi. Bayram namazından sonra küçükler büyüklerin elini öper ve bayram parası alırdı. Bu para genellikle gümüş çil kuruşlar veya iki kuruşluklar, bazen de beş kuruş olurdu. (MM, 10 Ekim 1976: 14)

Bayramlarda ev ziyaretlerinde bulunarak bayram tebrik edilmesi usulü, çok eski bir gelenektir ve hâlâ muhafaza edilmektedir. Namazdan sonra mahalle sakinleri, sıra ile birbirlerini ziyaret ederlerdi. Evlerin kapısı açık olur, insanlar bir evden ötekine geçer ve şeker alırlardı. Çocuklara, büyüklerinin elleri öptürülürdü. Büyükler de hayır duası ederler; para, şeker ve mendil verirlerdi. Birinci gün, en çok sayılan ve hürmet edilen kişilere gidilirdi. Gerek akrabadan, gerek aşinalardan büyüklerin elleri

birinci gün öpülürdü. Bir evde bir çeyrekte fazla oturmak yakışık almazdı. Çünkü sürekli misafir geldiğinden başkalarının da odada veya salonda yer bulabilmesi için misafirlikte çok kalmamak bir nezaket kuralıydı. Sabah ziyaret edilen bir aile, öğleden sonra kendisini ziyaret edeni ziyaret etmeye giderdi. (YG, 220; C, 11 Ekim 1942: 2)

Ev ziyaretleri yalnızca bayramın ilk günü olurdu ve daha sonra biterdi. Mahalledeki eş dost ve akraba ile olan bu ziyaretleşmeden sonra bayramın diğer günleri insanlar eğlenir ve dinlenirdi. Daha uzaklardaki tanıdıklar ya da çok yakın olmayan kişilerle kart veya mektupla tebrikleşilirdi. Eski zamanlarda bu şekilde olan bayram tebriği usulünün zamanla değiştiğini belirten Felek, artık insanların bayramın sadece birinci günü değil diğer günlerinde de birbirlerini ziyarete gidebildiklerini ifade etmektedir. Bu da insanların dört gün boyunca evde beklemek zorunda kalmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden bayram tatillerinde dinlenmek ve eğlenmek isteyen insanlar bunun için fırsat bulamamaktadır. (M, 15 Şubat 1971: 2)

Özellikle Ramazan Bayramı'nın olmazsa olmazı olan şekerin esas alaturka şekerdi. Bu yüzden Ramazan Bayramı'nda alafranga bonbon, çikolata, fundan gibi şeylerin ikram edilmesini ya da tüketilmesi geleneklere karşı ilgisizlik, belki de bilgisizlik belirtisidir. Bayram şekerleri başta lokum olmak üzere badem ezmesi, badem şekeri, bergamat ve akidelerden oluşurdu. Ev sahiplerinin misafirlere ikram için ayırdığı şekerlemeler, ele bulaştığı için çok yenilmez ve tabakta kalırdı. Bir müddet şeker tabağında kaldıktan sonra, genelde hane halkından birisi tarafından yenirdi. Bayramlarda, her gidilen yerde bir şeker almak âdeti. Bu yüzden insanlar çok fazla şeker yemekten rahatsız olmamak için birden fazla şeker almazdı. Kibarlık edip bir badem şekeri alınır ve fazla ısrar edilirse gülümseyerek “teşekkür ederim, çok yedim” denilirdi. Burhan Felek, usulün böyle olduğunu ifade eder. (C, 11 Ekim 1942: 2)

Çocukların eğlenmeleri için bayram günlerinde bayram salıncakları ve eğlencelerinin kurulduğu yerler olurdu. Şehrin birçok semtinde bayram yerleri kurulurdu. Bu günlerde en büyük eğlence çocuklara ait olurdu. İstanbul'daki başlıca eğlence yerleri Cinci Meydanı'nda idi. (YG, 220) Üsküdar'da ise iki yerde bu eğlence yerleri kurulurdu. İlki Doğancılar'da Kazdere diye anılan boş arsaydı. Felek, artık buraya apartman dikildiğini belirtmektedir. Diğeri ise Nuh Kuyusu şehitliğinin

caddeye bakan kapısı civarında Bitli Kehtane diye anılan boş tarlaydı. Bu yerlere küçük bir oda gibi, dört köşeli, geniş ve içine beş-on çocuk alan salıncaklar kurulurdu. Bu salıncaklar tehlikesizdi. Atlı karınca adı verilen döner salıncaklar da bulunurdu. Ayrıca çocukları bindirmek üzere kiralık küçük eşekler bulunurdu. Macuncular, leblebiciler, baloncular, düdükçüler, oyuncakçılar, bazen yürüyen canbazlık, kesik baş kız, altı ayaklı canavar bayram günlerinde bu yerlerdeki çocuklar için eğlence vasıtalarıydı. Bu günlerde İstanbul'da büyük coşkular yaşanırdı. Burhan Felek, bu günlerin kendi çocukluk günlerinde var olduğunu ancak zaman geçtikçe bu âdetlerin kaybolmaya başladığını söyler. (MM, 10 Ekim 1976: 14)

Eskiden özellikle asker çocukları bayram günlerinde paşa giysisi giyerlerdi. Bu askerliğe karşı bir heves, bir hürmet ve pašalığa karşı bir gıpta olarak değerlendirilebilir. Çoğu çocuk böyle elbiseler giymişlerdir. (C, 26 Nisan 1958: 3)

İslam dinindeki iki bayramdan dindeki makamı itibariyle Kurban Bayramı daha kutsaldır. Ona iyd-i ekber denir. Yani en büyük bayram demektir. Kurban Bayramı'nda kesilen kurbanların sırat köprüsünü geçmeye yaradığına inanılırdı. Hatta ip gibi ince olan sırat köprüsünden ayakları iki şak olan koyunların daha kolay geçeceğine ve bunun için koyunların kurbanlığa elverişli olduğuna dair inançlar da vardı. (MM, 10 Ekim 1976: 14; C, 3 Ekim 1949: 3)

Mahalle bekçisi, yanına bir davulcu alıp bayram sabahı ev ev dolaşırdı. Bekçinin elinde özel olarak hazırlanmış, 3-4 metre uzunluğunda bir sırık bulunurdu. Bekçi bu sırığı önüne vardıkları evin birinci kat penceresine dayardı. Ev sahibi de bu sırığa ya renkli bir çevre ya da bir mintanlık bağlardı. Ayrıca bayram parası verirdi. Bir davulcu aynı zamanda mani okurdu. Felek, şu nakaratın çoğu zaman tekrar edildiğini söyler:

“Buna bay..ram bayram deerler.

Bal ile.... kaymağı yeeeeerler.”¹⁵ (M, 15 Şubat 1971: 2)

¹⁵ Manilerle ilgili daha geniş bilgi ve mani örnekleri için bu çalışmanın “Maniler” bölümüne bakılabilir.

Felek, çocukluğunda “ramazanda oruç tutmayanları bayramda tekne altına kaparlar” diye bir söz söylendiğini de belirtir. (C, 23 Mayıs 1955: 3)

5.3. Halk İnanışları ve Halk Hekimliği

5.3.1. Halk İnanışları

Burhan Felek, eski zamanlardan beri var olan, insanların birbirlerinden duymalarıyla yayılan ve insanların davranışları üzerinde etkili olabilen bazı inanışlardan söz eder. Bu inanışlar, en ilkel zamanda var olduğu gibi en modern zamanlarda dahi varlığını sürdürebilmektedir. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Yazar, bu inanışlarla alakalı bazı örneklere yazılarında yer vermiştir. Verdiği bazı örnekler basit halk inanışları olup belli ifadelerin ve sözlerin oluşmasına neden olmakta, bazıları ise insanların davranışlarını yönlendirmektedir.

Leyleği uçarken gören insanların çok seyahat edeceğine inanılırdı. Bir türlü yerinde duramayan, çok hareketli kişilere “sen bu sene leyleği ayakta görmüşsün” diye bir söz söylenmesinin nedeni de budur. (C, 28 Nisan 1960: 3)

İnsanlar, avuç kaşınmasına da anlam yüklemişlerdir. Sağ el kaşınırsa para gideceğine, sol el kaşınırsa para geleceğine inanılmaktadır. (C, 17 Mayıs 1957: 3)

Muskalar

Burhan Felek, muskanın batıl inançların en başında gelenlerinden olduğunu ifade etmektedir. Felek, doğumundan az bir süre sonra boynuna muska takılmış olduğunu ve 15 yaşına kadar bunu boynunda taşıdığını söylemektedir. Muska, üçgen şeklinde, üzeri yumuşak bir kumaşla kaplı ve iki uzak ucuna dikili bir kordonla boyna asılı olurdu. Muskalar çoğunlukla gerdanın çukuruna gelecek şekilde boyna asılırdı. Muska, Arapça nusha kelimesinden alıntıdır. Nusha da yazılı şeye verilen isimdir. Muska, İslam aleminde ve Türkler arasında büyük öneme sahiptir ve rağbet görmektedir. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Burhan Felek, muskaların çeşitlerinin olduğunu belirtmektedir. Muskalar, çoğunlukla ya bir ayet ya bir Arapça dua veya Arap harfleriyle basılmış “vefk” denilen, karesi içinde harflerden ibaret yazılırdı. Bunu önce büklerler, sonra tuvalete girildiği veya ıslandığı zaman maddi ve manevi bakımdan muskayı bozmasın diye

balmumlu bir bezle sararlar ve üstünü tekrar kumaşla kaparlardı. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Pehlivanlar da muska takarlardı. Bunlar, onların güç muskalarıydı. Pehlivanların muskaları yağlandıkları ve yıkandıkları zaman bozulmasın diye meşin kaplı olmaktadır. Çünkü pehlivanlar muskayı bütün ömürlerince boyunlarından çıkarmazlardı. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Kurşun geçirmez muskası diye bir muska türü de vardı. Bunlar madeni kılıfa konulurdu. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Nazar

Türk toplumuna hangi zamandan geldiği belli olmayan, Şaman inancının etkisiyle meydana gelmiş olabilecek birtakım gizli kuvveti olan sihirli eşyaların varlığına inanılırdı. Ayrıca, Türklerde büyü denilen ve çoğu zaman kötü etkileri olmakla birlikte bazen iyi tesirleri olan tertipler bulunurdu. Bunun dışında da nazara ve hastalığa karşı tıpla ilgisi olmayan deva yolları vardı. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Burhan Felek, tanıdığı birçok nazargâh insan olduğunu belirtmektedir. Yani bu kişilerin nazarı dokunmaktadır. Bu kişiler herhangi bir eşya ya da canlı hakkında olumlu bir ifade kullandıklarında, o şeyin başına olumsuz bir olay gelmektedir. Felek, bu sebeple bu şekilde nazar değdiren nazargâh kişiler herhangi bir eve misafir gelip ayrıldıkları vakitte o evin tütsülendiğini söylemektedir. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Tütsü, çörekotu ve üzerlik otu ile Mısırçarşısı'ndaki esnaflar tarafından yapılmış bir tertiptir. Tütsü yanmaya başladığı zaman, dumanı tütsülenecek eşya ya da kişinin başında dolaştırılır ve eğer mümkünse o kişi tütsünün üstünden atlatılır ve bunu yaparken de şu şekilde dua edilir ve böylece nazardan korunulmuş olur.

“Üzerliksin havasın, 72 derde devasın, gelsin iyilikler sağlıklar, gitsin fenalıklar. 41 kara göz, 41 mavi göz, 41 ela göz, 41 ela gözün şerrinden sen muhafaza eyle Yarabbi!”
(MM, 14 Kasım 1976: 14)

Burhan Felek, birçok insanın nazar değdikten sonra hastalandığını ve sonrasında tütsülendiklerinde iyileştiklerini belirtmektedir. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Nazara karşı “nefes” denilen bazı Kur’an ayetleri okunurdu. Bu ayetler Felak ve Nas surelerinin ayetleriydi. Bu ayetler, insanın şerrinden, büyülerden, şeytanın vesveselerinden, kıskançların hasedinden korunmak için Allah’a sığınmayı emreden ayetlerdi. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Nazara karşı bir diğer korunma unsuru ise nazarlıklardı. Nazarlıklar ailenin kudretine göre altın bir “Maşallah”, mavi bir boncuk ve küçük bir papuç tekinden ibaret olduğu gibi, sadece mavi boncuk ve papuçtan da ibaret olabilirdi. Yeni doğan çocuğa nazarlık takılması âdetti. İnsan büyüdükçe nazarlık mavi bir taşlı küpe, iğne veya bileziğe dönüşürdü. Bazen erkekler, mavi veya üzeri yazılı akik yüzük takarlardı. Bu nazarlıklar yalnız insanlara değil bazen at gibi hayvanlara, arabalara ve binalara da takılırdı. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Eski evlerin birçoğunda saçak altına Allah’ın adı olan “Ya Hafız” ibaresinin yazılı olduğu bir kâğıt, kara çalı, bir iki baş sarımsak ve eski bir pabuçtan oluşan nazarlık asılırdı. Nazarlığı oluşturan eski pabuç, kara çalı ve sarımsak gibi şeylerin nazara karşı tesiri çirkin olmalarından dolayıydı. Çirkin olduğu düşünülen bu şeyler asılarak evin güzelliklerine göz değmemesi sağlanmak istenirdi. Ayrıca küçük çocuklar çirkinleştirilerek nazardan korunmak istenirdi. (MM, 14 Kasım 1976: 14; T, 29 Kasım 1938: 3)

Burhan Felek, nazara belli olayların üzerinde bıraktığı etkiler sebebiyle ara sıra inandığını ifade etmektedir. Ancak, bu olayları daha çok tesadüf olarak açıkladığını söyler. Bu tesadüflerin sıralanmasına ise eski zamandaki insanların nazar dediğini ifade eder. Nazar, toplumda o kadar yerleşmiştir ki birinin başına sorun geldiğinde “nazar değdi adama” gibi ifadeler kullanır. Bu sebeple, halk arasında nazarın mahiyeti gizli bir güçlü olduğuna inanç vardır. (T, 29 Kasım 1938: 3)

Kurşun Dökmek

Burhan Felek, daha çok Anadolu’da olmakla birlikte İstanbul’da da var olan ve hasta veya problemleri olanlar için uygulanan kurşun dökmekten de bahseder. Kurşun dökmek, kurşunu bir kapta eritip kişinin tepesi üstünde bir su dolu kaba dökmekten ibaretti. Felek, Üsküdar’ın bazı semtlerinde kurşuncu kadınların olduğunu ve bunların bu özelliklerinden dolayı “Kurşuncu” lakabı aldıklarını söyler. Bu kadınlar kurşun dökülecek eve çağrıldığında, kurşun erittiği madeni kepçesini ve kurşunları alarak giderdi. Kurşun dökme işlemine başladığında birtakım dualar okur

ve kurşunu hastanın örtülü başı üzerinde suya döktükten sonra, aldığı şekle göre hastalık veya iyi saatte olsunların yani periler, cinler ve şeytanların neler yaptığını o şekilli kurşundan çıkarmaya çalışırdı. (MM, 14 Kasım 1976: 14)

Zekeriya Sofrası

Burhan Felek, Üsküdarlı bir okuyucusunun kendisine Noel ağacı ile Zekeriya sofrası arasında bir ilişki bulunup bulunmadığına dair göndermiş olduğu mektup üzerine Zekeriya sofrası hakkında bilgi verir. (MM, 14 Nisan 1974: 14)

İstanbul'da bazı evlerde Zekeriya sofrası adıyla bir sofra kurulur. Buna peygamber sofrası da denilmektedir. Felek, bu sofralarda bulunmadığını ama bunları tertip eden veya bunlara katılan kadınlardan tanıdıklarının bulunduğunu söyler. Bu kişilerin içinde bu işi her sene yapanların da var olduğunu vurgular. (MM, 14 Nisan 1974: 14)

Burhan Felek, kendi arkadaşlarının düzenlediği Zekeriya sofrasına erkeklerin katılmadığını, yalnızca kadınların katıldığını ifade eder. Yazar, arkadaşlarından öğrendikleri ve okuyucusundan gelen mektuptan edindiği bilgi itibarıyla Zekeriya sofrasından söz eder. Sofra, Şaban ayının on beşinden sonraki Çarşamba günü tertip edilir. Bugün bazen değişebilir, farklı günlere kayabilir ama Pazar günü olmaz. Sofraya kırk türlü yemiş konulması gerekmektedir. Bu sofrada herkes bir dileğinin gerçekleşmesi için mum yakar, yani adak adar. Birden fazla adağı olan, o miktarda mum diker ve adağı sayısınca Meryem suresini okur veya okutur. Adağı tutan her kişinin gelecek sene bir sofra kurması gerekir. Böylece her yıl mahallelerde kurulan sofra sayısı artar ve bazen mahalle bakkallarında mum bulmanın zorlaştığı olurdu. (MM, 14 Nisan 1974: 14)

Burhan Felek, bu âdetin Hristiyanların bir âdeti olamayacağını çünkü bu sofrada okunan Meryem suresinin İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu reddettiğini belirtir. Bu da Hristiyanların inançlarına aykırıdır. Bu sebeple Burhan Felek, bu âdeti Hristiyanlarla ilişkilendirmenin yanlış olacağı kanısındadır. (MM, 14 Nisan 1974: 14)

Zekeriya sofrası hakkında Sadık Şendil (1913-1986) çeşitli bilgiler vermektedir. Onun aktardığına göre asıl ismi Zekeriya sofrası olan peygamber sofrasını bir kadın, evine kadın misafirleri çağırarak düzenlerdi. Bu sofrada âdet, çiğ

meyve yemekti. Meyvenin kırk türlüünün olması gerekir. Bazen Şaban ayı meyvenin kıt olduğu zamana denk geldiğinde, sofraya turp, marul ve yeşil salatanın koyulduğu olurdu. Sofrada bulunanlar içlerinden bir dilek tutarlar, bunu Zekeriya peygamberden dileyerek duasını yaparlar ve sofraya bir mum dikerlerdi. Eğer dileği gerçekleşirse, o kişi de bir sonraki Şaban ayında aynı sofrayı düzenlerdi.¹⁶

5.3.2. Halk Hekimliği

Eski zamanlarda tıp çok gelişmediği ve insanların hekimlere ulaşımı kolay olmadığı için, insanlar kendi yöntemleriyle hastalıklar için tedavi yöntemleri bulurlardı. Bunlar insanlar arasında yayılarak gelişmiş yöntemlerdi. Karnı ağrıyana kömürlü su içirirlerdi. Odun kömürünün kökünden bir su yapılırdı ve içirilirdi. Bu suda sodyum bikarbonat olduğu ve o da mide asidini söndürdüğü için ağrıyı keserdi. (MM, 15 Temmuz 1979: 16)

Karın ağrısı küllü suyla, baş ağrısı kurşun sikkesiyle, öksürük hatmi çiçeğiyle, romatizma ise havacivayla tedavi edilirdi. (MM, 24 Eylül 1978: 18)

Burhan Felek, belinin ağrısı için bir kocakarının geldiğini ve bir tedavi yöntemi söylediğini belirtir. Bu yöntemine göre hamam böceği ezilip ağrıyan yere sürülmektedir. Felek, bu işlemi yaptıktan sonra altı aylık ağrıların sona erdiğini ifade etmektedir. (C, 7 Mayıs 1944: 2)

Hastalığa yakalanan insanlar, bundan kurtulmak için çok farklı yöntemlere başvururlardı. Hastalıktan kurtulmada din adamlarına da çokça gidilir ve onlardan medet umulurdu. Felek, bununla ilgili rivayet edilen bir olaya yazısında yer vermiştir:

“Rivayet ederler ki akıllı bir şeyh müridlerine para kazandırmak için fırsat ararmış. Günün birinde memleketin eşrafından pek zengin bir adam hasta olmuş. O zamanlar hastalıklar, şimdi yeni tatbikına başlanan telkin usulile yani bizim anlayacağımız hastayı iyi olacağına kandırma usulile tedavi edildiği için daha ziyade, nefes, dua vesaire gibi çarelere başvurulmuş. O sebeple adı geçen şeyhi bizim hastaya nefes etmiye çağırmışlar. Zengin

¹⁶ Sadık Şendil, “Peygamber Sofrasının Sonrası”, **Milliyet Panorama**, 3 Ağustos 1982, s. 4.

hastasını muayene sırasında şeyhin aklına müridlerinin fakirliği gelmiş. Duasını, nefesini bitirdikten sonra şu tavsiyede bulunmuş:

-Efendim, sizin kursağınıza bilmiyerek bir miktar haram girmiş ve kanınıza karışmış.

-Eyvah! Ben şimdi ne yapayım? Hacamat mı olayım?

-Telaş etmeyiniz efendim. Biz onun çaresini biliriz. Siz üç gün perhiz edeceksiniz ve bu üç gün zarfında yalnız, her birinin üzerinde Surei Fatiha yazılmış pirinçlerden yapılmış lâpa yiyeceksiniz. Üçüncü gün büzni Hüda hastalığınız geçecek...

Şimdi gelelim izahata. Belki içinizde bilmiyen vardır. (Fatiha Suresi) Kur'an-ı Kerim'in ilk suresidir. Yirmi beş kelime kadardır. Bu sureyi iğne ile bir pirinç tanesi üzerine yazanlar vardı. Ben böyle bir pirinç pertavsızla gördüm. İşte bizim şeyhin fikri zengin hastasına üç gün böyle yazılı pirinçlerden lâpa yedirmek imiş. Hasta bu teklifi işitince:

-İyi ama şeyh efendi, ben bu kadar yazılı pirinç nereden bulayım?

-Arzu ederseniz biz tedarik ederiz.

Ve hastanın muvafakati üzerine gûya hepsi yazılı pirinçlerden birkaç okka getirmiş, tabii her birinde Fatiha yazılı diye tanesine de kimbilir kaç akçe almış ve müridlerine dağıtmış. Hasta da yazılı pirinç lapasını şifa niyetine yemiştir. ” (C, 10 Temmuz 1942: 3)

6. BÖLÜM: MESLEKLER VE EKONOMİK HAYAT

6.1. Meslekler

Burhan Felek, yazılarında çok çeşitli meslek gruplarından bahsetmiştir. Sözüünü ettiği bu mesleklerin bazıları artık yok olmuş mesleklerdir. Bunlar, Burhan Felek'in eserlerinde bahsettiği dönemin çoğunlukla XX. yüzyıl başları olması sebebiyle, o dönemin şartlarında ihtiyaç duyulan ve sonradan ihtiyaç kalmamış mesleklerdir.

Yazar, yazılarında çeşitli işlerle uğraşan esnaftan ve yaptıkları işlerden bahsetmiştir. Bu mesleklerden bahsederken bu iş kollarına hangi milletten ya da hangi yöreden insanların hâkim oldukları üzerinde de durmuştur. Bu sebeple bu bölümde öncelikle bazı mesleklerde hangi milletten ya da Anadolu'nun hangi coğrafyasından insanların çoğunlukta oldukları üzerinde duracağız.

İstanbul'da ticaret ve sarraflık işlerini genellikle gayrimüslim halk yapmaktadır. Meşrutiyet döneminde Türkler arasında ticaretle uğraşma isteğinin uyanmasında Selanikliler öncü olmuştur. Zamanla Türkiye'nin manifatura, tuhafiyeye, çamaşır, ipekli ve fantezi kumaşlar ticareti birkaç aileden oluşan Selanikli tüccarların eline geçmiştir. Ancak Türkiye'de ticaret ve esnaflık belli din, mezhep ve ırka mensup insanlar arasında bölümlenmiştir. (GZOK, 73-74) İstanbul'un çok çeşitli din ve ırktan insanları barındırdığı da göz önüne alındığında çok çeşitli ve renkli bir ticaret hayatının var olduğu söylenebilmektedir.

Mahalle bakkallarının büyük çoğunluğu Rumlar olurdu. Bunların çoğu da Yanya veya Ergiri Rumlarındandı. Kasaplar ise genelde Eğinliydi. Örneğin II. Abdülhamit devrinin büyük zenginlerinden Debreli Mustafa Bey ve babası, padişahın güvendiği hayvan tüccarlarındandı. Manavlık çok kazandırmayan bir meslekti. Bunun sebebi ise her ailenin bir bahçesinin olmasıydı. Çoğu aile, ihtiyaç duyduğu meyve ve sebzeleri bahçelerinden tedarik ederdi. Edemeyenler ise sokaktan geçen seyyar esnaflardan ihtiyaçlarını karşılardı. Kavun, karpuz, portakal gibi meyveleri, çoğu vakit terazi kullanmayan sakallı, bıyıklı Kızılbaş denilen Aleviler satardı. Meyhanecilerin büyük çoğunluğu Rum'du. Fes ticaretinin büyük bir kısmı ise Tunuslu, Faslı Araplarda iken bir kısmı da kalıpçı ve perakendeci olarak

Ermenilerde idi. Yağlıkçı adı verilen cihaz takımları ticareti zengin Türklerde idi. Koltukçu veya yorgancı adı verilen döşemecilik daha çok Türklerin ve Rumların elindeydi. Fırıncılık ise kısmen Ergirili Rumlarda kısmen de Safranbolularda idi. Ancak bira francalası denilen küçük ekmekleri Sakızlı Rumlar yapar ve satardı. Aktarların hemen hemen hepsi Türk'tü. Aşçılar Bolu'dan çıkardı ama meşhur Rum ve Ermeni aşçılar da vardı. Konfeksiyon elbise satışları genellikle yabancıların elindeydi. Özellikle Avusturyalı Musevilerin sahibi olduğu Tring, İştayn ve Mayer isimli firmalar bu sektörde öncüydüler. Baklavacılık ve tatlıcılık Şamlıların elindeydi. Tahin helvacılığı ise Anadolu Türklerindeydi. Terzilik ise Türklere II. Abdülhamit devrinin sonunda geçmişti. Hasan Bey adında meşhur bir Türk terzisi de vardı. Ancak meşhur terzilerin büyük çoğunluğu Boter, Milkurto gibi yabancıları. Hasan Bey'den çok sonraları yaşayan İzzet Bey de meşhur terzilerdendi. (GZOK, 75-77)

İstanbul'da birçok iş belli gruplar arasında taksim olmuştur. Bu taksim etkisi çok uzun süre devam etmiş ve birçok iş kolu, ticaret dalı belli ırktan ya da dinden insanların kontrolünde var olmuştur.

Burhan Felek'in yazılarında bahsettiği bazı meslekler bu çalışmaya alınmıştır. Yazar bu mesleklerin bazıları hakkında detaylı bilgi vermişken, bazıları hakkındaysa çok az bilgi vermiştir. Yazarın bahsettiği meslekler aşağıda alfabetik sıra ile yer almıştır.

Alkışçılar

Alkış sesleri, yönetenler için değerlidir. Yönetenler, halktan ilgi ve övgü beklerler. Alkışa alıştıkları zaman, bunun devam etmesini isterler. Ancak, halk her zaman alkışlamaz. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde aylıklı alkışçılar bulunurdu. Bu kişiler, padişah bir yere giderken onunla beraber giderlerdi. İsimleri ise alkış çavuşlarıydı. (C, 4 Eylül 1956: 3)

Arabacılar

Eski zamanlarda ulaşım insanlar için kolay olmazdı. Burhan Felek, anlattığı dönemlerde İstanbul'daki nakil vasıtalarından atlı arabalar, vapurlar ve

tramvaylardan söz etmektedir. Şehir içi ulaşımda insanlar bu araçları kullanırlardı. Eski devirlerde insan nakil vasıtası olarak tek ve çift atlı arabalar vardı. Bunların tek atlısına talika, çift atlısına ise fayton denilirdi. Bunlar ya herkese hizmet eden kiralık arabalar olurdu, yahut şahsi özel arabalar olurdu. Zenginlerin araçları faytondu. Talikalar ise kiralıktı. Bunlarla Üsküdar iskelesinden müşteri alınır ve götürülürdü. Örnek olarak Burhan Felek, kendi mahallesi olan İhsaniye’de Memiş Ağa isimindeki komşularının bir talikası olduğunu ve onunla geçindiğini ifade etmektedir. (MM, 30 Aralık 1979: 16; MM, 1 Nisan 1979: 16)

Bastonculuk

Baston, tarihteki âsadan gelen geleneksel bir değnektir. Saltanat devrinde ve Cumhuriyet devrinin başlarında baston modası devam etmiştir. Eski zamanlarda baston, çoğunlukla süs için taşınan ve erkeklerin ellerinde bulundurmaya moda saydığı bir değnekti. Baston, o zamanlarda zenginlik manasına gelirdi. (MM, 7 Kasım 1976: 14)

Bastonculuk, işlek bir sanat koluydu. Baston satan dükkânların sayısı çok değildi ama çoğu kişinin elinde bir baston bulunurdu. Süs için yapıldıkları dönemde bastonlar çok çeşitli olurdu. Bastonların iki türü bulunmaktaydı. Bunlar başı kıvrık olup kola asılabilen bastonlar ve kola asılamayan bastonlardı. Bastonlar şekil itibariyle yuvarlak başlı, armudi başlı, kuş kafası biçimi başlı ve saplı olmak üzere ayrılırlardı. Bunun yanında gümüş ve altın başlıklı, kıymetli ağaçtan hatta abanozdan yapılmış çeşitleri de olurdu. Bastonun bedeni sert ağaçtan, bazen de sağlam fakat hafif olan hezarandan yapılırdı. (MM, 7 Kasım 1976: 14)

Bastonların gümüş saplısı, fildişi saplısı, şimşir saplısı, abanoz saplısı ve bu sapların çeşitli kıymetli maden ve ziynetlerle süslenmiş olanları olduğu gibi, taşınması izne bağlı şişli bastonlar da vardı. Bunların sapını çekince, ince ve uzun bir çelik şiş ortaya çıkar ve bir saldırı halinde sahibine kendini koruma imkânı verirdi. (MM, 7 Kasım 1976: 14)

Eski moda bastonlar artık antika eşya arasına girmiştir. Burhan Felek, son zamanlarda kendisinin yalnızca Beykoz taraflarında bir köyde, kalın ve başı kıvrık ağaç baston yapıldığını gördüğünü belirtir. Bu baston yapımının amacının ise

eskisinden farklı olduğunu, süs eşyası olarak değil de yürümekte zorluk çeken kimselere dayanak için yapıldığını söyler. Bazen de köpek gibi hayvanların saldırısına karşı koyabilmek amacıyla kullanılırdı. (MM, 7 Kasım 1976:14)

Bastonun moda olduğu devirlerde kullanılması bir tempoya bağlıydı. Daima sağ elle kullanılan baston ileri atılır ve ona dayanılarak sol ayak ileri basılırdı. (MM, 7 Kasım 1976: 14)

Bozacılar ve Boza

Burhan Felek, bozanın çok eskilerde oldukça sevilen bir içecek olduğunu söyler. Çok sevilmesinin sebebi ise şarabın yasak edildiği ve meyhanelerin kapalı olduğu devirlerde bozahanelerin açılmasıydı. Çünkü boza sıcak yerde bir-iki gün kalırsa şaraplanırdı. Şarap tadı verdiği için de yasaktan dolayı şarap içemeyenler bozaya yönelirlerdi. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Boza, İstanbul'a mahsus bir içecekti. Yazar, İstanbul'da var olan bazı köklü bozacılardan söz eder. Vefa Bozacısı Mustafa Bey hem aile, hem isim, hem de dükkânın yeri bakımından kendini muhafaza etmektedir. Üsküdar'da Misak adında Ermeni bir bozacı da bulunmaktadır. Misak'ın bozaları Vefa bozası kadar iyiydi. Dükkânı Ahmediye'de köşe başındaydı. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Boza içmenin usulü vardı. Boza, uzun ve emzikli küçük ibriklerle içilirdi. İbriğin ince borusundan bozayı emerek içerlerdi. Bozaya tarçın konulur ve kaba leblebiyle içilirdi. Kaba leblebi, midede çoğalacak mide asidinin alınmasında iyiydi. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Boza eski itibarını kaybetmiştir. Yazar, buna sebep olarak öncelikle bozanın yapıldığı ince sarı darının Türkiye'de ekilmez olmasını gösterir. İkinci sebep ise boza yapan ustaların azalmasıdır. Son sebep ise eski devirlerde şarap yasak edildiği için rağbet gören bozanın, artık böyle bir yasak olmadığı için ilgi görmemesidir. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Fenerciler

Burhan Felek, çocukluğunda yaşadığı sokakta bir havagazı feneri olduğundan bahseder. Bu fenerler kelebek şeklinde yanan gazın çıkardığı ışıkla sokağı

aydınlatmaya çalışırdı. Bu fenerleri yakıp söndürmekle görevli feneciler bulunurdu. Akşamları hava kararırken, ucunda bir delikli çubukta yanan yağ alevi ile havagazı fenerlerini yakan feneciler, sabahleyin gün ağarırken bu fenerleri söndürürlerdi. (MA, 21 Haziran 1981:15)

Fotoğrafçılar ve Fotoğrafhaneler

Eski zamanlarda Türkiye’de fotoğrafhaneler daha fazla sayıda ve daha esaslıydılar. Bu fotoğrafhaneler yalnızca portre resmi çekerdi. Flaş olmadığından dolayı fotoğrafı ışıkla ve aydınlık camlı ve perdeli atölyelerde çekerlerdi. Yazar, bir okuyucusundan aldığı malumatla Beyoğlu’nda yer alan fotoğrafçılar ve fotoğrafhaneler hakkında bilgi vermiştir. (MM, 17 Temmuz 1977: 14) Bilgileri aldığı okuyucusunun adının Mavrakis olduğunu belirten yazar Beyoğlu’ndaki fotoğrafçıların listesini verir.

“Abdullah Freres, Sebah Joillier, Foto Parnasse, Foto Apollon, Foto Phebus (Febüs), Foto Andriomenos, Foto İris, Foto Ferid İbrahim, Françis (Veinberg), Americain (Amerikon), Foto Karakuş” (MM, 17 Temmuz 1977: 14)

Felek, bu listede yer alan bazı fotoğrafhaneler hakkında bilgi de vermektedir. Andriomenos fotoğrafhanesinin, İstanbul’un mevcut fotoğrafhaneleri arasında en eskisi olduğunu ifade eder. Felek babası ve büyükbabasının bu fotoğrafhanenin Beyazıt’taki stüdyosunda çekilmiş bir resmi olduğunu söyler. Bu fotoğrafta Felek’in babası 5 yaşındadır. Bu fotoğrafın yaklaşık 100 senelik olduğunu söyleyen Felek, buradan hareketle adını değiştirmiş fakat sahibi değişmemiş olan bu fotoğrafhanenin 100 seneden daha eski bir müessese olarak Türkiye ve İstanbul için bir rekor sahibi olduğunu vurgular. Foto Ferid İbrahim ise Burhan Felek’in Üsküdarlı arkadaşlarından. Fotoğrafçı Ferid, ilk Türk atölye sahibidir. (MM, 17 Temmuz 1977: 14)

Resne Fotoğrafhanesinin sahibi ise fotoğraf meraklısı Rahmizade Burhanettin Bey adında bir kişidir. Bu kişi Beyoğlu’na geçmemiş, oranın dışında kalmıştır. (MM, 17 Temmuz 1977: 14)

Gece Bekçileri

İstanbul'da mahallelerde gece halkın sokağa çıkma sebebi bulunmazdı. Beyoğlu'nun belli sokakları ve ramazanda İstanbul'un belli semtlerinden başka yerlerde, gece halk sokağa çıkmıyordu. Doktor ya da ebe arayanlar, eczaneye gidenler ve yolcular gibi birtakım zorunlu nedenlerle dışarıda olanlar haricinde, sokakta yalnızca mahalle bekçileri dolaşırdı. Halk, ancak mahalle içinde misafirlğe giderdi. O kişiler de fenerle birkaç kişi beraber dolaşırlar ve bekçiler tarafından tanınırlardı. (GZOK, 26) Bekçilerin bu kişileri tanıması asayiş için gerekiyordu. Tanımadığı takdirde o kişilere karşı şüphe ile yaklaşabilirdi.

Gece bekçileri, ellerinde kalın fakat hafif bir ağaçtan yapılmış, ucunda demir bir çember bulunan kalın tepeli, demir çakılı sopaları ile dolaşır ve saat başlarında kaldırım taşlarına bu sopaları vurarak halka saati haber verirlerdi. Ayrıca saatin kaç olduğunu bağıarak da söylerdi. Bunlardan ve mahalle köpeklerinden başka hiç kimse sokaktan geçmezdi. Bekçiler sokaktan geçen yabancıyı durdurarak kim olduğunu sorabilirlerdi. Bu yüzden bekçileri iyi çalışan mahallelerde hırsızlık olmazdı. (MA, 21 Haziran 1981: 15)

Bekçiler, hükümet memuru değillerdi. Bunları mahalle halkı seçer, besler ve barındırırdı. Silahları bulunmazdı. Farklı işler yaptıkları da olurdu. Mahalleli tarafından seçilen bu bekçilere ayda beş ya da on kuruş verilirdi. Bu bekçilere çoğu zaman saka da denirdi. Çünkü, bunların vazifelerinden biri de evlere, yakın çeşmelerden su taşımaktı. Bekçiler, aynı zamanda yangınları haber verirlerdi. Gece yangın olduğunda bağıarak mahalleliye haber ulaştırırlardı. (MA, 21 Haziran 1981: 15; MM, 30 Aralık 1979: 16)

Hekimler ve Eczacılar

Burhan Felek, kendi devrinde hekimlik ve eczacılığın zor işler olduğunu söyler. Muayeneler ve teşhisler yerli usullerle yapılırdı. Batı'da uygulanan birçok uygulamalar İstanbul'da mevcut değildi. Hekimler ya çok iyi ya da çok kötüydüler. Hekimler arasında Akil Muhtar Bey, Tefik Salim Paşa, Mehmet Kamil Bey, Mazhar Paşa, Nafiz Paşa, Cemil Paşa gibi büyük Türk doktorları bulunurdu. Bu doktorların reçetelerini yapan kendi eczaneleri vardı. Bu eczanelerin bazıları meşhur doktorların formüllerini ezberlemiş ve uzun yıllar yapıp etkisini görmüş olduğundan

bazen doktorlara gitmeden bu kişilerden faydalanılırdı. Eczacılıkta Türkler ön planda değillerdi. Türk eczacılığı Ethem Pertev ve Reşit Kemal gibi iki Türk ile sınırlıydı. Diğerleri ya yabancı, ya Ermeni ya da Rum olurdu. (GZOK, 48, 77)

O devirde hastalık da az, ilaç da az, doktor da azdı. Türkiye’de ortalama ömrün ne kadar olduğunu bilen yoktu. O devirde vizitalı doktorlar daha ziyade Beyoğlu’nda birkaç meşhur eczanede otururdu. O devirde ne röntgen ne laboratuvar vardı. İyi hekimlerin iyiliği, iyi teşhis koymaktan ibaretti. Ondan ötesini doktorlara mahsus tedavi kitaplarının reçetelerinden alırlardı. Hekim hastayı alır, dinler, yoklar, teşhisini koyar, mümkünse tedavisini yapardı. Ondan sonra da lüzumlu ilaçları eczanede hazırlanmak üzere reçete yazardı. (MM, 24 Eylül 1978: 18)

Burhan Felek, çocukluğundan itibaren Türkiye’de var olan bazı büyük hekimler hakkında bilgi verir. Bu hekimlerin adını yalnızca ümitsiz hastalara getirildiklerinde duyduklarını söyler. Yani bu hekimler ağır hastalara bakmaktadırlar. Bu hekimler klinik hekimleriydi. (MM, 15 Temmuz 1979: 16)

Meşhur hekimler arasında Horasancıyan Efendi bulunurdu. En meşhur hekimler arasında gösterilen bu hekimin şöhreti, hastanın yüzüne bakar bakmaz muayene etmeden teşhisi koymasından gelirdi. Horasancıyan Efendi, tıbbiyede hocaydı. Felek, Horasancıyan Efendi’nin hastaları kendisine ölmek üzereyken getirdiklerinden şikayet ettiğini söyler. Çünkü o devirlerde Horasancıyan Efendi gibi hekimlere başvurmak o kadar kolay değildi. Felek, buna sebep olarak ise ücreti veya hasta çokluğunu göstermektedir. (GZOK, 48; MM, 15 Temmuz 1979: 16)

Doktor Fevzi Paşa, Nafiz Paşa ve Operatör Cemil Paşa da ün yapmış hekimlerdendi. Bunlardan sonra Süleyman Numan Paşa, muavini Refik Saydam Bey, Kadri Raşit Paşa, Besim Ömer Paşa, Mazhar Osman Bey ve o arada Almanya’dan kaçan ve Türkiye’de kürsülere davet edilen Yahudi asıllı büyük hekimler vardı. Bu hekimler arasında Doktor Frank, Doktor Samoel, Doktor Kantaroviç, Doktor Nissen gibi isimler vardı. Bunlar Türk hekimliğine büyük fayda sağlayıp, çokça talebe yetiştirmişlerdir. Hâlâ Türkiye’de bu hekimlerin talebeleri ve takipçileri vardır. Almanya’dan Türkiye’ye gelen hekimlerin geliş sebebi, Almanya’da Hitler’in, Yahudilere karşı kırıma girişmesidir. Bu yüzden oranın en meşhur profesörleri

Türkiye'den iltica hakkı istemişler ve Türkiye de bu talebe olumlu cevap vermiştir. (MM, 24 Eylül 1978:18; MM, 29 Eylül 1979: 16)

Burhan Felek, büyük ve meşhur hekimler haricinde küçük çaplı çalışan ve çok ünlü olmayan hekimlerden de bahsetmektedir. Bahsettikleri, daha çok Üsküdar çevresinde ikâmet eden hekimlerdir. Üsküdar'da hekimler belli başlı kişilerdi. Miralay Mehmet Bey, muavini Kolağası Feyzullah Bey gibi isimler haricinde Üsküdar'da belediye hekimi Doktor Çopur Hasan Bey vardı. Hasan Bey, her hastaya bakar ve her yere giderdi. Hasan Bey'in hekimliği çok basitti. Belirli formülde öksürük şurubu, varsa antipirin, ağrılara tentürdiyot, soğuk algınlığına boynuz yani vantuz çekmek. Doktor Hüsnü Şahin Bey de daha sonraları Üsküdar'da adını duyurmuştu. Hüsnü Şakir Bey kadın hastalıkları hekimiydi. Avrupa'da okumuş, oldukça zeki, girgin ve biraz da hayta bir hekimdi. İttihatçılarla haşır neşir oldu ve kendini politikaya adadı. (MM, 24 Eylül 1978: 18)

Burhan Felek, eski devirlerin tıp mirasının, sadece bilgi ve tecrübe olarak değil, eser olarak da mevcut olduğunu söyler. Buna örnek olarak da Haydarpaşa Lisesi binasından bahseder. Bu bina Operatör Cemil Paşa (1866-1958) devrinde en ileri tıp ihtiyaçlarına göre tıbbiye mektebi olarak yaptırılmıştı. Bu binanın yapılmasına Doktor Viting Paşa adında bir Alman askerî hekim de nezaret etmişti. Yedi senede yapılmış olan bu şaheser sonradan hasta ve tatbikat sahası yetersizliği nedeniyle lise haline getirilmiş ve tıbbiye mektebi Beyazıt'a nakledilmiştir. (MM, 24 Eylül 1978: 18)

İmam

İmamlar, eski zamanlarda toplumsal hayatta önemli bir role sahiptiler. İmamların camide namaz kıldırmak dışında da birçok görevleri bulunurdu. Çocukların dinî bilgileri öğrenmek için gittikleri taş mekteplerin hocaları çoğunlukla mahallenin imamı olurdu. İmamın mahallesine sahip çıkma gibi bir yükümlülüğü vardı. Mahalle imamları nikâh kıyar, mahallenin ahlâki durumuyla ilgilenir ve kimsesizlere sahip çıkardı. Medeni nikâh çıkıncaya kadar herkes mahalle imamının huzurunda ve vekiller aracılığıyla evlenirdi. (YG, 40; MM, 1 Nisan 1979: 16)

Burhan Felek yüklendiği sorumlulukları başarıyla taşıyabilen yetkin imamların var olduğundan bahseder ve örnekler de verir. Felek'in babasını okutan Sabri Efendi'de okuyan kişilerin iyi bir eğitim aldığına inanılmış. Selimiye Camii imamı ve Sabri Efendi'nin damadı Hoca Fehmi Efendi de İstanbul'da şöhret ve itibar sahibi bir kişiydi. Felek, çocukluğu zamanında mahallelerinin imamı olan Fettah Efendi'nin namuslu ve güvenilir bir kimse olduğunu söyler. Mahkemeler bazı bakire genç kızlar için yediemin¹⁷ yani güvenilir bir kimse tayin edecekleri zaman Fettah Efendi'yi seçerlerdi. İmam Fettah Efendi Fıstıklımektep adındaki mahalle mektebinin de hocasıydı. Felek, Fettah Efendi'nin siyah sakalı ve uzunca boyu ile saygı uyandıran bir kimse olduğunu belirtir. (YG, 41; MA, 21 Haziran 1981: 15)

Kâtip

Yazı işiyle uğraşan bu meslek dalı zamanında oldukça yaygındı. Hatta eski devirlerde çocuklara “asker mi olacaksın yoksa kâtip mi” diye sorulurdu. Çünkü Osmanlı Devleti zamanında Türk çocuğunun bu iki meslek haricinde girebileceği bir iş yoktu. Tüccarlık, esnafılık, terzilik gibi meslekler küçük görülürdü ve bunlar istenmezdi. (C, 2 Mart 1941: 2)

Kâtip olmanın en önemli gerekliliği güzel yazmaktı. Kâtiplerle ilgili ketebe sınıfı diye büyük bir sınıf vardı. Sonraları bu isim hulefa şekline döndürülmüştür. Daha önceleri ise devletin idare mekanizmasına kâtip yetişsin diye Menşei-Küttab diye bir mektep de açılmıştı. Okur yazar adamın az bulunduğu devirde kâtiplik önemli bir yetenek olarak görülürdü. Kâtibin en iyisi Babıali'de yetiştiği için burada kâtip olmak önemliydi. (C, 2 Mart 1941: 2)

Kâtipliğin kendine has kılığı kıyafeti, rütbesi ve derecesi vardı. Arkası sustalı rugan potin ve siyah redingot, köşeleri kırık yakalık ve koyu kravat kâtiplerin üzerinde bulunan ve onları simgeleyen kıyafetlerdi (C, 2 Mart 1941: 2)

Ayrıca kâtiplerle ilgili şarkılar da söylenirdi. Felek, bununla ilgili bir şarkının şu kısmını verir:

¹⁷ Yediemin: Kişiler arasında hukuksal durumu belirsiz olan bir malın, çekişme nihayetleninceye kadar emanet edildiği kişi. Bkz., Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, 5. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2004, 1844.

“Üsküdar’a gider iken aldı da bir yağmur

Katibimin paltosu uzun eteği çamur” (C, 2 Mart 1941: 2)

Kolcular

Felek, çocukluğu zamanında, geceleri bekçiler haricinde “kol” denilen polis ve askerden oluşan devriyelerin sokaklarda gezdiğini ifade eder. Yazar, kolcuların kendi oturduğu mahalleye yakın yerlerde ve belki de tüm Üsküdar’da bir polis memuruyla bir de elinde yalın kasatura bulunduran topçu erinden ibaret olduğunu belirtir. Topçular tüfek taşımazdı. Polislerin revolver denilen toplu tabancaları vardı. Bunlara o devirde halk “altıpatlar” adını vermişti. (MM, 30 Aralık 1979: 16)

Köşklüler

Eski devirlerde yangını haber veren yangın habercileri bulunurdu. Bu kişilere köşklü denilmekteydi. Köşklüler, yangın kulesine bağlı bir teşkilattı. Köşklüler, bir yangın meydana geldiğinde Beyazıt yangın kulesinden diğer köşklülere haber ulaştırırlardı. Bu haberi, telgrafla veya ışıldak tertibatı ile verirlerdi. (MA, 24 Ekim 1982: 16)

Mahallelere koşarak yangını haber vermekle yükümlü köşklülerin elinde ucu sivri küçük bir baston bulunurdu ve kırmızı ceket giyerlerdi. Tüm mahalleleri dolaşırlardı ve mahalle bekçisinin bulunduğu yerde bir nara atarak yangının nerede olduğunu söylerlerdi. Eğer yangın Kasımpaşa’da ise köşklüler, “Kasımpaşa’da” diye nara atarlardı. Köşklülere, “yangın nerede?” diye sorulmazdı. Çünkü köşklüler bu soruya terbiyesizce ve soranın annesini de içeren bir küfürle karşılık verirlerdi. Bu yüzden halk onlara bu soruyu sormaktan çekinir ve çocuklara da sormamaları tembih edilirdi. Köşklülere ancak “uğur ola” denildiğinde yangının yerini söylerdi. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Leblebiciler

Leblebi sokaklarda çocuklara eğlencelik olarak satılmasının yanında boza ile de yenilirdi. Ayrıca içki sofralarında da yer alabilmekteydi. Leblebi, iki çeşittir. İlki sakız leblebisidir. Bunu Rumlar yaparlardı ve nohudun kabuğunu üzerinde bırakarak

fırınlardı. Sakız leblebisini yapan Rumların göç etmesinden dolayı artık bu leblebiden kalmamıştır. Diğer leblebi ise, eskiden para ile kurşun boru, pirinç musluk, kapı halkası gibi şeylerin ağırlığına satılırdı. O yüzden cami musluklarını ve kapı tokmaklarını çocuklar aşırırlardı. Leblebileri seyyar satıcılar satarlardı. Kaba leblebiden leblebi unu, leblebi şekeri yapılır ve satılırdı. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Lokantalar

İstanbul'un meşhur lokantaları vardı. Bunların başında Tokatlıyan gelirdi. Ardından sırasıyla Abdullah Efendi, Sirkeci'de Ali Efendi, Beyazıt'ta Emin Efendi ve Pandeli gelirdi. Felek, bunlar arasında artık yalnızca Abdullah Efendi'nin uzak mirasçılarının idaresinde Boğaziçi'nde faaliyette olduğunu ifade eder. Ancak burası eski yeri ve eski sahipleri olmadığı için eski havasında değildir. Bu lokanta Hikmet Bey zamanında en iyi dönemindeydi diyen Felek, bu işte Hikmet Bey gibi kimsenin iyi olamayacağını ifade eder. Sirkeci'de açılan Konya lezzet lokantası ve Küçükçekmece'de bulunan Beyti, Türk mutfağının ve et yemeklerinin şanını ve lezzetini muhafaza eden lokantalardandır. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Muhallebiciler

İstanbul'un farklı yerlerinde meşhur muhallebiciler bulunurdu. Muhallebici Recep, bunlardan biriydi. Muhallebici Recep, Karaköy'deki köprünün Haliç tarafında; sahilde bulunan ve Karaköy Meydanı açılırken yıkılmış olan Mehmet Ali Paşa Hanı'nın içindeydi. İstanbul'un en güzel muhallebisinin yanında, sütlü mamuller, tavukgöğsü, kazandibi ve yazın da dondurma yapılan bu dükkân oldukça meşhurdu. İstanbul'a gelen birisi için Recep'in muhallebisini yemek, olmazsa olmazdı. Diğer bir muhallebici ise Üsküdar'da bulunurdu. Bu muhallebici, ramazanda civardaki evlere tavukgöğsü getirirdi. Muhallebicilerin şöhretleri, muhallebi ve sütlaçtan dolayı değil, yapılması zor bir sütlü tatlı olan tavukgöğsünden kaynaklanırdı. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Mutaflar

Mutaflar, hayvanlara hamut ve kolan gibi kıldan ve ipten takımları yapardı. Mutafl kelimesinin aslı "muytab"dır, Farsça'dır ve kıl bükme anlamına gelir. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Sakalar

Saka, su taşıyan adama denilirdi. Eski devirlerde, İstanbul'da şehir suyu sistemi olmadığı için sakalar çeşmelerden su taşırlardı. Ayrıca, mahalle bekçileri de sakalık yapabilirlerdi. Yazar, buna örnek olarak kendi mahalle bekçileri olan Mahmut adındaki bekçiyi gösterir ve onun hem bekçilik hem de sakalık yaptığını söyler. (MA, 21 Haziran 1981: 15)

Salep ve Salepçiler

Salep, sütle yapılan ve sıcak olarak içilen bir içecektir. Salepçiler, salebi sabahları ellerinde takılı mangalı olan güğümlerle kaynatarak erken mektebe giden çocuklara ya da işe giden işçilere satarlardı. Özellikle kış günlerinde çok rağbet görürdü. Burhan Felek, salebin çok faydalı bir sıcak içecek olduğunu söyler. Vücudu soğuktan korur ve tedavi ederdi. Salebi yapanlar Arnavutlar olurdu. Onların ayrılmasıyla salepçiler de azalmışlardı. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Sarraflar

İstanbul'da sarrafların büyüğü ve küçüğü olurdu. Bunların büyükleri Galata'da Karaköy meydanında bulunan ve sonradan yerini Karaköy Meydanı'na bırakan Havyar Hanı'nda faaliyette bulunurlardı. Burası Türkiye'nin borsasıydı ve kâğıt para ortaya çıkmadan önce buradaki sarraflar para bozar ve altın üzerine hava oynarlardı. Yani altının değeri üzerinden ticaret yaparlardı. Diğer sarraflar ise Eminönü'nün hale doğru olan cadde kısmında sokağa girmiş olan İstanbul Balıkpazarı'nın ağzına yakın yerlerinde bulunurdu. Altın satmak ve para bozmak en büyük işleriydi. (GZOK, 19-20)

Sütçüler ve Yoğurtçular

Seyyar sütçüler varlığını sürdürmekle beraber eski zamanlarda sütçülerin dükkânları bulunurdu. Felek, artık bu dükkânların bulunmadığını söylemektedir. Sütçü dükkânlarına kerhâne denirdi. Felek, çocukluğu zamanında Selimiye'de bir sütçü kerhânesi olduğunu söyler. Burası süt, yoğurt ve kaymak satardı. Mahallelerdeki bu sütçü dükkânlarını çoğunlukla Bulgarlar işletirdi. Bu süthanelerden alınan yoğurt ve sütler çok temiz olmazdı. Çoğu evin seyyar bir sütçüsü ve yoğurtçusu olduğundan ihtiyaçlarını daha çok bu şekilde tedarik ederlerdi. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Şekerciler

Türkiye’de halk tatlı şeylere çok meyilli olduğu için şekercilik de gelişmişti. Burhan Felek, şekerciliğin gelişimi hakkında bilgi verirken bazı meşhur şekercileri de tanıtmaktadır.

Şekercilik, XIX. yüzyıl ortalarında Hacı Bekir adındaki Safranbolulu bir ustanın sayesinde parlak bir noktaya gelmiştir. Burhan Felek, kendisinin de şekerciliğin parlak olduğu devirlere yetiştiğini söyler ve Hacı Bekir’in sağlığını bildiğini aktarır. Hacı Bekir’in dükkânı Bahçekapı’daydı. Hacı Bekir’den hariç, başka şöhretli şekerciler de vardı. Şekerci Cemil Bey ve Hacı Bekir’in karşısında bulunan Hafız İsmail bunlar arasındadır. (MM, 19 Şubat 1978: 16)

Şekerciler, farklı türde şeker yapmaktaydılar. Bergamatlı beyaz katı şeker, limonlu, çilekli, tarçınlı, güllü ve portakallı akideler, badem ezmesi, Türklere özgü olan acıbadem kurabiyesi, badem şekeri, leblebi şekeri, portakal kabuğu şekeri, kişniş şekeri, lokumlar, ufak kesilmiş nane şekeri, mevlüt şekeri, peynir şekeri, nöbet şekeri ve lohusa şekeri bu türler arasında bulunmaktaydı. Şekerciler, bu şeker türlerinden ayrı olarak özellikle ramazanlarda reçel kaynatır, kalaylı bakır kaplarda dükkânların önüne dizerlerdi. Reçeller vişne, çilek, gül, hünnap, ayva, portakal, incir gibi yemişlerden yapılırdı. Ayrıca vişne, çilek ve ahududu şurupları da yaparlardı. Ayrıca eskiden Türkiye’de misafirlere ikram edilmesi âdet olan lohuk denilen ve çevirme adı da verilen beyaz tatlıyı da şekerciler yaparlardı. (MM, 19 Şubat 1978: 16)

Eski devirlerde seyyar şekerciler de vardı. Bunlar sokaklarda dolaşarak şeker satarlardı. Bu satıcıların bir camekanlı şeker mostrası vardı. İçinde daha ziyade lokum, badem şekeri, leblebi şekeri, bergamat, akide, badem ezmesi ve horoz şekerleri vardı. Horoz şekeri, akide şekerinden horoz biçiminde yapılmış bir karış boyunda bir ince çubuğa takılmış şekerdi. (MM, 19 Şubat 1978: 16)

Felek, şekerciler bahsinde ayrıca, şekerciliğin en parlak olduğu devirlerde şekerin dışarıdan alındığını ifade eder. (MM, 19 Şubat 1978: 16)

Tabutçular

Üsküdar'da bu işle meşgul dükkânların bulunduğu bir yer vardı ve buraya tabutçular içi denirdi. Tabutçuların manzaraları hoş olmazdı. Bu dükkânlar artık bulunmamaktadır. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Takunyacılar

Takunya, Türkiye'de çok kullanılan ucuz ayakkabılardan biriydi. Herkes, yazın sokak veya bahçe gibi yakın yerlere giderken ayaklarına takunya giyerdi. Takunya, tahtadan yapılırdı. Altı biraz yontularak ökçe ortaya çıkarılır, ayağın geleceği yer çukurlaştırılmış tahtanın üst ve uç kısmına bir tasma çivilenerek yapılırdı. Bu ayakkabılar, romatizmayı önlerdi. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Tatlıcılar

İstanbul'da ilk kez Meşrutiyet Devri'nin sonlarında baklavacı dükkânı açılmış ve oldukça rağbet görmüştür. Bahçekapı'da Şamlı adında bir girişimci; baklava, dilberdudağı, bülbülyuvası, tırtıl baklavası gibi ince ve çarpma hamurla tatlılar yapmaktaydı. Ayrıca revani, şekerpare gibi irmik tatlıları da yapıp satardı. Cumhuriyet devrinde bu baklava ve tatlı endüstrisini güneydeki ustalar, özellikle Gaziantep'li ustalar ele adılar. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Tramvay ve Tramvaycılar

Tramvay, şehir içi ulaşımında vapurlarla birlikte önemli bir yere sahipti. Özellikle büyük caddelerde taşımacılıkta önemli bir rolü vardı ve ucuz bir vasıtaydı. İstanbul içinde Şişli'ye tramvayla gidilirdi. Buranın iki başlangıcı vardı: Birisi Tünel hattı, diğeri ise Karaköy'den Bankalar Caddesi yolu ile Tepebaşı'ndan Galatasaray'a çıkan hattı. Tünel, özellikle yaz günlerinde oldukça rahat bir nakil vasıtasıydı. İki dakikada Karaköy'den Beyoğlu'na çıkılırdı. Tramvayın güzergâhı Tünel, Galatasaray, Parmakkapı, Harbiye, Osmanbey ve Şişli'ydi. Tramvayın olumsuz yanı ise ağır gitmesi ve yazları çok sıcak olmasıydı. Kalabalık olduğu zamanlarda ise iyice çekilmez olurdu. (GZOK, 93-94)

Tramvay virajlarda, durak yerlerinde ve kalkış anlarında içindekileri sarsardı. Ayaktakiler birbirinin üstüne düşer ya da birbirinin ayağına basardı. Oturanlar bu sallantıdan pek etkilenmezlerdi. Bu yüzden tramvaya binenler eğer bir yere oturamazlarsa, bir koltuğun kenarına yapışırldı. Böylece yoldaki sarsıntıların etkisi en aza düşürülmeye çalışılırdı. (C, 27 Aralık 1940: 3)

Burhan Felek, tramvayı hayat sinemasına benzetmektedir. Tramvay da insanlar gibi çizilmiş bir yoldan gider. İdare edeni ve edileni vardır. Bazen hızlanır, bazense yavaşlar. İnerken fren yapar, çıkarken ise vites atar. Tramvayların bazıları tenha, bazıları ise kalabalık olur. Bir tramvayda hem oturanlar hem ayakta duranlar bulunmaktadır. Ayakta duranlar, her ne kadar medeni olurlarsa olsunlar oturanların yerine göz dikerler. Burhan Felek, bu durumun aynı zamanda insanlığın bir özelliği olduğunu ifade eder. (C, 27 Aralık 1940: 3)

Tulumbacılar

İstanbul'da eski devirlerde çok fazla yangın olurdu. Bu yangınların zararları geniş çapta olmaktadır. Bu sebeple itfaiye teşkilatı önem arz etmekteydi. İstanbul'da itfaiye hizmeti atlı arabalarla askerî kıtalara verilmişti. Ancak Cumhuriyet devrinde bunlar belediyelere devredildiler. Mahalle tulumbacıları ise, uzun süre yangın söndürmeyi spor sayanların hobisi olarak şehirde yaşamaya devam etti. (MM, 29 Ekim 1978: 18)

Tulumba, iki kuvvetli emme-basma tulumbayı taşıyan büyük bir sandıktan ve bu sandığı taşıyan 4 koldan ibaretti. Tulumbanın üstünde güneş veya yıldız gibi pirinçten yapılmış bir başlık bulunurdu. Tulumbacıların bir reisleri vardı. Bu kişi yangına atla giderdi. Tulumbacıların arasında hortumcu, ağırlıkçı gibi görevliler de vardı. Her tulumbayı 4 kişilik ekipler taşırdı. Bunların isimleri vardı. Reis, vaziyete göre takım değiştirmek için bunların adlarını söyler, onlar da hemen sandığı alırlardı. Tulumbacılıkta sandıkla koşarken, başlık hiç sallanmamalıydı. Bunun için geniş çapta eğitimler yapılırdı. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Tulumbacılar farklı yerlerde konumlanmışlardı. Burhan Felek, kendi mahallelerinin tulumbasının Paşakapısı'nda durduğunu söyler. O devrin yangınlarında şehrin hemen her tarafındaki tulumbacılar koşup gelirlerdi. Yangına önce kimin gideceği yüzünden, yolda birbirleriyle kavga ettikleri olurdu. Tulumbacılar yangına giderken nara atar ve kendilerini öven laflar ederlerdi. Bunların çoğu “aaaaaayt” diye uzun bir naradan sonra, “karada kaçan, deryada uçan, düşmanlara kan kusturan Çeşme Meydanlıları...” gibi sözler söylerdi. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Tulumbacıların içinde çok haşarıları da vardı ama sanıldığı gibi serseri değildiler. Pek çok okumuş şehirli genç tulumbacılığa heveslenirdi. Bu durum o

zamanlarda anlaşılırdı ve eleştiri almazdı. Çünkü bu kişiler Çeşmemeydanı'ndan kalkıp, sandık sırtında Arnavutköyü'ne veya Karagümrük'e kadar koşarlardı. Bu da saygı gören bir emektir. Tulumbacıların çoğu Kürt asıllıydılar ve pek hızlı koşamazlardı. Ancak dövüş konusunda iyidiler. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Bir yerde eğer sigortalı bir ev varsa, sigortanın adamı bir tulumbadan bir veya ikisi ile hemen anlaşmaya varır ve yangın çıkan evi hemen suya boğmaya çalışırlardı. (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Turşucular

İstanbul'un belli yerlerinde eski ve meşhur turşucular bulunurdu. Turşucuların bir tanesi Divanyolu'nda Gedikpaşa'ya sapan dükkândaydı. Bir diğeri, Firüzağa'da bir dükkândı. İki turşucu dükkânının bulunduğu yeri belirten yazar, hâlâ iyi turşucular olduğunu ama bunların şöhret yapacak kadar eskimediklerini belirtir. Yazar, ayrıca Türk turşuculuğunun her zaman çok sağlıklı ve eşsiz bir sanat olduğunu ifade eder. Avrupa'daki turşuculuk, Türkiye'deki gibi iyi olmamıştır. (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Tütün Kaçakçıları

Türkiye'de eskiden kaçağın yalnızca tütünde olduğunu ifade eden Burhan Felek, saltanat devrinde tütün kaçakçıları diye bilinen ve bu işle uğraşan kişilerin varlığından söz eder. Bu kişiler genellikle Kocaeli yarımadası ve civarından kaçak tütün getirir, halka satarlardı. O devirlerde tütün yabancı tekelindeydi. Kaçak tütün, bu tekelin eline geçmeden piyasaya çıkarılan tütünlerdi. Tütün kaçakçılığı yüzünden kaçakçılarla kolcular arasında silahlı çatışmalar olur; insanlar ölürdü. Felek, evlerinin Üsküdar'ın mezarlığa yakın bir kenar mahallesi olan İhsaniye'de olması sebebiyle, mahallesinin kaçakçılar ve kolcular arasındaki kovalamacaya şahit olabildiğini söylemektedir. Felek, yaşadığı mahalle olan İhsaniye'de Kaçakçı Hüseyin adında bir tütün kaçakçısı olduğunu ve gündüz vakti at yüküyle tütün kaçırdığını da ilave eder. (C, 13 Kasım 1966: 3)

Vaizler

Yazar, çocukluğu zamanında meşhur vaizlerin var olduğundan söz eder. Bu vaizlere kürsü şeyhi de denirdi. Bu vaizler aylıklı değillerdi. Vaaz ettikten sonra

önlerine mendil sererler, bu mendile vaazı dinleyenler gönüllerinden ne koparsa bırakırlardı. Bu durum kimse tarafından eleştirilmez ve yadırganmazdı. Çünkü vaizin geçinebilmesi için bunu yapması gerekiyordu. Yani bu iş onun ekmek kapısıydı. Vaizleri himaye eden ve hatta onları aylığa bağlayan zenginler de bulunurdu. Bu durumdaki vaizlerin mendil sererek para toplamalarına gerek kalmazdı. (MM, 6 Ekim 1974: 14)

Burhan Felek, bu durumla alakalı şu fikrayı anlatır:

“İşte bu hocalardan şimdi adını pek iyi hatırlayamadığım galiba Erzurumlu Kara Mustafa Efendi adında meşhur ve alim bir vaizin şöhretini Sultan Hamit iştmiş. Hatta yakınları vasıtasıyla neler söylediğini de kontrolden sonra şeyh efendiye “Bunlara kürsü şeyhi denirdi” yaverlerinden birini gönderip şu sözleri söyletmiş:

-Efendi hazretleri. Padişahımız efendimizin selamı şahaneleri var. Zatiinize ayda on altın aylık bağladılar. Bundan böyle artık vaazlardan sonra mendil yayıp para toplamasın. Buyurdular. Demiş. Mustafa Efendi de memnun olmuş. Dualar etmiş. Ve böylece aylığını alıp para toplamaz olmuş...

Gene bir ramazan günü Fatih camiindeki vaazı sırasında oruç başına vurmuş. Vaaz bittikten sonra demiş ki:

-Ey cemaat! Elbette dikkat etmişsinizdir. Ben bir müddettir vaazlarımdan sonra mendil sermiyorum. Çünkü velinimetimiz Padişahımız efendimiz bana maaş bağladı ve artık mendil serip para toplamasın diye irade etti. Acaba size de mi hocaya artık sadaka vermeyin diye irade etti de onun için hiçbiriniz elinizi cebinize sokmuyorsunuz be Allah'ın kulları? Diye çıkmış. (MM, 6 Ekim 1974: 14)

Vapur İşletmecileri

Burhan Felek, İstanbul içindeki vapur seferlerinin bir zamanlar üç elde paylaşıldığını söylemektedir. Bu şirketlerden ilkinin ismi Şirket-i Hayriye'dir. Ali Paşa Kâhyası Hüseyin Hâki Bey tarafından kurulmuştur. Burhan Felek, çocukluğu zamanında bu şirketin kırktan fazla yandan çarklı vapurunun bulunduğu o zamanki vapur numaralarından anlaşıldığını söyler. Bu şirketin vapurları Köprü ile Boğaziçi ve Kavaklara kadar olan iki sahile, Marmara'da da Salacak ve Harem

iskelelerine vapur seferleri yapardı. Harem'den ileriye gidemezdi. İdare-i Mahsusa adı verilen ve sonraları adı Seyri Sefain ve Deniz Yolları olarak değişen vapur şirketi ise Adalara ve sonradan da Haydarpaşa, Kadıköy, Moda, Kalamış, Suadiye ve Bostancı iskelelerine sefer yapardı. Son vapur şirketinin adı ise Haliç vapur şirketi idi. Karaköy köprüsünün içinden kalkıp Yemiş, Fener, Balat, Kasımpaşa, Hasköy ve Eyüp'e kadar sefer yapardı. Bu şirketler arasında şirket-i Hayriye'nin vapurları bakımlı ve süratliydi. Oldukça da faydalı milli bir şirketti. Ancak hükümet bu şirkete göz koyup bilet ücretlerine hiç zam yapmayarak şirketi zora soktu ve sahipleri de şirketi sattılar. (GZOK, 180-181) O devirlerde otomobiller çok yayılmadığı için vapurlar oldukça önemliydi. Ayrıca iki yakayı birleştiren köprü'nün de olmaması vapurların önemini bir kat daha artırmaktaydı.

Yazı Sanatı ve Mürekkepler

Yazı yazmayla alakalı bilgi veren yazar, eski zamanlarda yazı yazmak için gerekli olan bazı araç ve gereçlerden söz etmekte ve bunlar hakkında bilgi vermektedir.

Eski yazı, klasik olarak kamyş kalemle yazılırdı. Başka kalemle yazılan yazının sanat kıymeti olamazdı. O sebeple, iyi yazı yazmanın şartlarından biri iyi kalem açmaktı. Türkiye'de kamyş kalemi almak için fildişi, kemik, abanoz ve sedef gibi maddelerden yapılmış ve 10-12 santimetre arasında uzunluğa sahip kalemtraşlar bulunurdu. Bunun haricinde kalemin ağzını kesmek için 10-12 santimetre boyunda ve 2 santimetre eninde, kemik veya fildişinden yapılmış makta adında alet vardı. Makta Arapça'da kesilecek yer veya alet manasına gelir. Bu eşyaları artık yapan yoktur ve ancak antika eşya meraklılarında rastlanabilir. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Kamyş kalemler, maden kalem uçları gibi açılırdı ve ucu istenilen kalınlıkta sivriltilip, ortası yarılr ve ucu da biraz sağa meyilli olarak makta üzerinde kesilirdi. Bu kalemle, sulu Avrupa mürekkepleriyle yazı yazılamazdı. O sebeple mürekkeçilik sanatı vardı. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Mürekkep "is"ten yapılırdı. Parlak ve kabarık olması için de siyah mürekkebe belli miktarda şeker ve zank konulurdu. Bu sayede mürekkep kolay kurumaz ve sünger kağıdı ile kurutulamayan siyah mürekkebin üzerine rıh denilen madde

dökülürdü. Rıh Farsça ince kum manasına gelmektedir. Eski hokka takımlarında, hokkadan başka, aynı şekilde fakat delikli tuzluk gibi rıhdanlıklar bulunurdu. Onlarla yazının üstüne dökülen rıh, mürekkeple birleşip tutar ve böylece yazı silinmezdi. Ferman ve berat gibi bazı yüksek kıymetli el yazılarına dökülen rıhlar altın yıldızlı olurdu. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

Harem iskelesi yolunda bir mürekkeççi dükkânı bulunurdu. Bu dükkânı, kısa boylu ve ak sakallı bir ihtiyar işletirdi. Mürekkeççi Baba diye anılırdı. Mürekkeççiler, çoğunlukla Beyazıt caddesindeydi. Artık, mürekkebe çok ihtiyaç duyulmadığı için bu dükkânlar bulunmamaktadır. (MM, 28 Kasım 1976: 14)

6.2. Ekonomik Hayat

6.2.1. Para

Osmanlı Devleti zamanında paralar sikke denilen madeni paralar; altın beşibirlik, iki buçukluk, liralık, yarım liralık, çeyrek liralık altın; gümüş mecediye yirmi kuruşluk, on kuruşluk, çeyreklik, iki kuruşluk, kuruşluk gümüş; ve bakır alt kuruşluk, yüz paralık, yirmi paralık, on paralık ve beş paralıktan ibaretti (C, 5 Şubat 1952: 3)

Mecidiye, maden para devrinin gümüş 20 kuruşlukuydu. Sultan Abdülmecit (1839-1861) devrinde çıkarıldığı için mecediye denilmiştir. En büyük gümüş sikkesiydi. Beş tanesi bir altın ederdi. (M, 6 Ocak 1975: 2)

Küçük paralar 20 kuruşluk gümüş mecediye, 10, 5, 2, ve 1 kuruşluk gümüş paralar ve 20, 10 ve 5 paralık bakır mangırlardı. II. Mahmut zamanından kalma gümüşle bakır karışımı II. Mahmut aylıkları veya 100 paralıklara da rastlanırdı ama bunlar antika sayılırdı. Meşrutiyet'ten sonra bunlar ortadan kalktı ve yerine İttihatçılar, Meşrutiyet devrinin Fransa taklitli ve etrafında Hürriyet, Müsavat ve Uhuvvet yazılı paralar bastırdılar. (MM, 16 Mart 1975: 14)

Osmanlı devrinden kalma “cezayi nakti” hükümlerinde beş beşlik para cezası verilirdi. Bu gibi hükümlerdeki beşlik o zaman “çeyrek” denilen beş kuruşluk gümüş paralardı. Beş para ise çok az bir paraydı ve tek başına karşılığı olmuyordu ama

Felek okul kantinlerinde beş ekmek ve beş peynir diye on para verip 125 gram ekmek ve 15 gram da kaşar peyniri alabildiklerini söyler. (MM, 16 Mart 1975: 14)

6.2.2. Maaş

Eskiden devlet memurunun aldığı aylığa maaş denirdi. Bu geçim parası demektir. Özel sektörde çalışanların aldığı paraya ise aylık denirdi. Bu paralar haftalık veya günlük olarak da alınabilirdi. (MM, 16 Mart 1975: 14)

Felek, maaşlarla ilgili bilgi verirken kendi aldığı maaş üzerinden açıklama yapmaktadır. Felek, en yüksek maaşını 1913 yılında Vakıflar Bakanlığı İnşaat ve Tamirat Genel Müdürlüğü Başkatibi iken 13 altın lira olarak aldığını söyler. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesindeki bu zamanlarda devlet memurlarının maaşında hiçbir kesinti yapılmazdı. Felek'in çalıştığı kurumdaki müdürü olan Mimar Kemalettin Bey'in ise aylığı 50 altın liradır. Bakanların aylıkları ise 200 altın lira civarında olurdu. (MM, 16 Mart 1975: 14)

Veznelerde altınları saymak için hassas teraziler bulunurdu. Bir tarafa 100'lük dirhem, öbür tarafa ona denk altın koyduğunuz zaman 100 altın çıkardı. (MM, 16 Mart 1975: 14)

Felek, orta halli bir memur olan babasının ise ayda 25 altın aldığını ve babasının bu maaşı ile geçindiklerini belirtmektedir. Felek, üç çocuklu bu ailede ayrıca 2 bahçıvan, bir aşçı, bir uşak ve bir de orta hizmetçilerinin bulunduğunu söyler. (MM, 16 Mart 1975: 14)

Eski devirlerde maaşlar aynı standartta değildi. Maaşlar bazen iyi miktarda ve zamanında alınabilmişken bazı zamanlarda sıkıntılar da yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin çalkantılı son dönemleri buna sebep olmuştur. Gümrük gibi kendi geliri olan dairelerde maaşlar çoğunlukla düzenli olarak verilirken, eğitim-öğretim ve bayındırlık gibi yerlerde iki üç ay gecikirdi. Yazar, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde maaşlarda herhangi bir sıkıntı yaşanmadan yattığını söylemesinin yanında saltanat devrinde memurların halinin iyi olmadığını da söyler. Saltanat devrinde aylıklar düzenli çıkmazdı. Memurlar işlemiş ve ödenmemiş aylıklarını daireye gelip

giden sarraflara kırdırırlardı. Memurlar ya aylığını sarrafa kırdırır, ya odacısına ve mahalle bakkalına borçlanarak geçinmeye çalışırdı. (MM, 1 Aralık 1974: 14)

Memurun terfi ve maaş zammı almaları kurala ve düzene bağlı değildi. Dalkavukluk etmeyen memurlar ve ailesinin geliri olmayan kimseler çok sıkıntı içinde yaşarlardı. Bu sıkıntı bazılarını rüşvete götürür bazılarını ise sefalete düşürürdü. Himaye görmeden ve istemeden maaşa zam ve terfi en azından 5-6 senede bir mümkün olabilen lütuflardandı. (MM, 1 Aralık 1974: 14)

6.2.3. Geçim

Eski zamanlarda insanların ihtiyaçları daha sınırlıydı. Eğlence, bar, sinema, tiyatro, otomobil ve kulüp gibi artık neredeyse ihtiyaç haline girmiş birçok masraf yoktu. Ekonomik istikrar vardı. Ürünler çok pahalı değildi. Pirinç Mısır'dan gelirdi ve okkası 2 kuruştı. 1 okka 400 dirhem yani 1280 gramdı. Şeker, Avusturya'dan gelirdi. Külah biçiminde kelle şekerin okkası 60 paraydı. Zeytinyağının litresi 100 paraya satılırdı. Kuzu eti 3 veya 3 buçuktu. Bir takım ciğer 3 kuruştı. İlkbahar'da sokaktan kuzular geçerdi. Bu kuzular özellikle Hıdırellez'de kesmek için alınırdı ve 20 veya 25 kuruş civarındaydı. Çarşı ekmeğinin 910 gramlık bir somunu 40 paraya yani bir kuruşa satılırdı. Simitçi ekmeği denilen ikinci kalite ekmeğe ise 35 paraya satılırdı. Gaz yağının litresi ise 60 para idi. (MM, 16 Mart 1975: 14)

Felek, bu fiyatları verdikten sonra eski zamanlarda paranın bereketli olduğunu söyler. Az para ile insanlar geçinebilmekte ve sıkıntı yaşamamaktadırlar. Felek, ayrıca bu fiyatların Birinci Dünya Savaşı zamanına kadar bu uygunlukta sürdüğünü belirtmektedir. (MM, 16 Mart 1975: 14)

7. BÖLÜM: HALK TİYATROSU VE EĞLENCE HAYATI

7.1. Halk Tiyatrosu

Halk tiyatrosu, Osmanlı zamanında öneme sahipti. Toplumun farklı kesimlerinden kişilerin bu oyunlarla ilişkisi olurdu. Özellikle şenliklerde bu oyunlar büyük bir role sahipti. Oyunlar kahvelerde, meyhanelerde, bozahanelerde, meydanlarda ve gezinti yerlerinde oynanırdı. Bu oyunlar birbirinin içine geçişmişti. Karagöz oynatan meddahlık ve hokkabazlık da eder veya orta oyununa çıkardı. Pek çok seyirlik oyun içinde başka seyirlik oyunlarına yer verilirdi. (And, 1985: 177-197)

Ramazan ayı bu oyunlar için en gözde aydı. Karagözler, meddahlar, ince saz takımları, kıraathaneler, hep bu oruç ayında meydana çıkardı. Ramazanda teravihten sonra yapılan bu gösterilerin merkezi yeri Şehzadebaşı, Direklerarası ve civarı olduğu için Üsküdar'ın ve Kadıköy'ün vatandaşları sahur vapurunu kaçırmamak için bu tiyatroları yarıda bırakmak zorunda kalırlardı, çoğu defa üçüncü perdeyi yarıda bırakıp çıkarlardı. Burhan Felek, bu oyunların esprisi olan ve düşünmeye pay bırakan oyunlar olduğunu söyler ve bu oyunların kaybolmaya yüz tutmasıyla meydanın kendine kaldığı yeni tiyatroların; kelimeleri ve esprileri üst üste yığarak insanlara düşünme fırsatı vermediğini ve insanların da olayları sindiremediğini söyler. (YG, 194-201; M, 24 Kasım 1969: 2)

7.1.1. Meddah

Burhan Felek, Köprülüzade'nin eski süreli yayınlardaki yazılarından meddahın tarihçesinin öğrenilebileceğini söyler. Meddahlığın çok eski kıssahan ve ozanlardan gelme olduğunu belirtir. Kendi dönemindeki meddahı ise birçok taklit yapan ve bunları yapmak için bir hikâye uydurup dekorsuz bir şekilde halka anlatan kimse olarak tanımlar. Meşrutiyetten sonra bu kişiler monologcu diye adlandırılmışlardır. (M, 25 Eylül 1974: 2)

Burhan Felek, meddahın nasıl ve ne şekilde hikâye anlattığını örnek ile göstermiştir. Bu anlatımın kendine has özellikleri olduğunu belirtip bunları da aktarmıştır.

Meddahlıkta tek bir adam elinde bir baston, omzunda bir büyük mendille bir masanın üstüne konmuş olan sandalyeye oturup bir orta oyunu kişisini canlandırır ve

seyirciyi güldürürdü. Bu çok zor bir şeydi. Bunu meddahlığa heves eden birçok kişi görmüştü. Meddah iskemleye oturup, meşhur tekerlemesiyle kendini takdimden sonra:

“Râviyân-ı ahbar ve nâkılan-ı âsâr ve muhaddisan-ı rûzgar şöyle rivayet ederler ki, İstanbul’un Aksaray semtinde Helvacı Hasan adında bir helvacı varmış...”

der demez, hemen helvacının mimik ve taklidini yaparak, önce hikâyenin kişilerini takdim eder, sonra yavaş yavaş hikâyeyi oluşturmaya başlar. Her şahıs geldikçe onun taklidini ve mimiklerini yaparak seyirciyi avucu içinde tutardı. (M, 30 Eylül 1976: 2)

Burhan Felek, birçok meşhur meddah tanıdığından bahseder ve bunların bazıları hakkında bilgi verir.

Felek, dinlediği meddahlar arasında en kuvvetlisi olarak İsmet Efendi’yi gösterir. İsmet Efendi’nin oğlu Kantarcı Kadri Efendi de meddahlık etmiştir. İsmet Efendi ile aynı zamanda meddahlık eden Meddah Aşki ise Acem taklidi denilen Azeri şivesini iyi konuşur, hayvan ve yemiş taklidi yapardı. Aşki Efendi’nin iki eliyle ağzını kapayıp armut yemesi duyanın ağzının suyunu akıttırması. Aşki Efendi’nin orta oyununda Acem taklidine çıktığı da olurdu. (M, 30 Eylül 1976: 2) Bu durum halk tiyatrolarının birbirleri ile ilişki ve etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

Felek, saydığı bu meddahlardan sonra Meddah Sururi Efendi’nin geldiğini belirtir. Onun da İsmet Efendi kadar olmamakla beraber güzel hikâyeler anlattığını aktarır. Özellikle Rumelili taklidinde emsalsizdi. Felek, yetiştiği meddahlar arasında son olarak Tahsin Efendi isimli meddahtan bahseder. Bütün taklitleri yapmasıyla birlikte, Bolulu taklidi aralarında en başarılı olduğuydu. Orta oyunu amatörlüğü sırasında Tahsin Efendi ile arkadaş olduklarını belirten Felek, orta oyunu ve tuluatta iş kalmayınca Tahsin Efendi’nin meddahlığa yöneldiğini belirtir. (M, 30 Eylül 1976: 2)

7.1.2. Karagöz

Burhan Felek'in yazılarında Karagöz bahsi sıklıkla geçmektedir. Karagöz, belli bir dönemde hayatın önemli bir parçası konumunda bulunup eğlence hayatında büyük yere sahipti. Özellikle ramazan ayında Karagöz oyunlarının insanların eğlenmek amacıyla başvurdukları önemli kaynaklardan biriydi. (HBÜ, 125) Felek, Karagöz oyununun Türklere nasıl geldiğinden, özelliklerinden, işlevinden, nasıl oynatıldığından bahsederken ayrıca oyunda okunan gazel, kaside ve tekerleme örneklerini de belirtmektedir.

Karagöz oyununun tarihte adı Zill-i Hayal'di. Sonraları yalnız Hayal denildi ve Karagöz oynatanlara da Hayali denildi. Karagöz'ün ilk olarak nerede ortaya çıktığını belirtmemekle birlikte yazar, Türkiye'den önce bu oyunun Uzak Doğu'da, Endonezya'da ve hatta Çin'de var olduğunu söyler. Karagöz'ün Türkiye'ye nasıl ve nereden geldiği ile alakalı pek kesin malumat olmadığını belirten Felek, konuyla alakalı bazı olasılıkları ifade eder. Orhan Gazi zamanında Bursa'da ameleler arasında Karagöz adında nekre bir adam vardır. Hacivat'ın adı ise Arapça Hacı İvad'dan bozmadır. Yazar, bunları belirttikten sonra Karagöz'ün Türkiye'ye Memluktardan gelmiş olduğunun söylendiğini ve daha sonra çok iyi bir şekilde geliştirilip ilerletilmiş olduğunu ifade eder. Karagöz oyununun en parlak olduğu dönem ise II. Meşrutiyet'in biraz öncesi ve sonrasındır. Felek, daha önceki devirler hakkında çok bilgi olmadığını belirtir. (M, 28 Temmuz 1976: 2; M, 10 Mayıs 1978: 2)

Burhan Felek, Karagöz oyununun işlevinden de bahseder. Karagöz, iyi oynatıldığında sadece eğlendirmeye sınırlı kalmaz. Osmanlı cemiyetinin yanlış ve aksak taraflarıyla alay eder ve yerine göre alayla bunu düzeltmeye çalışır. (C, 13 Ekim 1966: 3)

Karagöz'ün özellikle ramazan ayında oynatıldığını belirten Felek, ramazan ayının dışında sünnet törenlerinde de Karagöz oynandığını söyler. Ancak yalnızca ev düğünlerinde Karagöz oynanabilirdi. Meydan düğünlerinde Karagöz'ün yerine orta oyunu oynanırdı. Çünkü Karagöz'ün sesi ve boyu büyük düğünlerde meydana ufak gelirdi. (HBÜ, 125)

Burhan Felek, Karagöz oynatılan çevreyi ve bu oyunun nasıl geliştiğini detaylı bir şekilde anlatır.

“Bir kere perdede göstermelik denilen bir resim seyredilir, bir ağaç veya bir acayip mahluk vardır. Bir müddet sonra çatlak zurnaya benzeyen zırıltılı bir düdük nağmeleriyle perde kalkar. Arkasından perde gazeli dediğimiz musiki parçası, usulü dairesinde okunur. Bizim zamanımızda şunu okurlardı:

*Bir elif çekti yine sineme canan bu gice
Pek sarıldı bana ol servi hıraman bu gice
Ayın ondördü gibi dün gece mecliste idi,
Kande akşamlayacak ol mehi taban bu gice*

Bu okunurken Hacivat perdeye iner. Seyircilere göre Hacivat, perdenin sol köşesinden meydana atlar. Bu meydanın adı Şeyh Küşteri meydanıdır. Neden böyle? Pek bilemiyoruz ve bu meydan nerededir? O da meçhul. Bu gazelden sonra Hacivat bir perde kasidesi okur. Bu kaside bir klasik parçadır. İnsanların basiret gözünün görmesinin daha yeğ olduğunu anlatır. Bu bir tasavvuf eseridir. Kemteri mahlaslı şair tarafından yazılmıştır. İlk üç beytini yazıyorum:

*Nakşı sun'un remzeder hüsnünde ruyet perdesi,
Hace-i hükm'ü ezeldendir hakikat perdesi,

Siyreti surette mümkündür temaşa eylemek,
Hail olmaz aynı irfane hakikat perdesi,

Her neye im'an ile baksan olur iş aşikar
Etmiş istiyla cihani hab-ı gaflet perdesi*

Hacivat bunu okuduktan sonra dostlarıyla hasbihal etmek, yani diyalog kurmak ister. O da kimdir? Karagöz'dür. Bu arzusunu şöyle açığa vurur. Kaside bittikten sonra Hacivat şu tekerlemeyi yapar:

-Haay Hak! Huzur-u hazeran, cemiyet-i irfan, vakt-i sefayi merdan, haindir, münafıktır, müzevirdir şeytan. Şeytanın dinsizliğine, Rahman'ın birliğine, şevketli devletimizin, mihnetli milletimizin şefket ve selametine...

(Duadan sonra)

Demem o demek değil. Yani ben, bendeniz, ben hakipayiniz, ben hake, ben hakisare, eli-yüzü yunmuş, elfazı düzgün, musahabeti tatlı bir yarı vefakar olsa, o söylese, ben dinlesem, ben söylesem, o dinlese, bu vesileyle oturan, duran yaran, sefayap olsalar... Yar bana bir eğlence... der, terennüme başlar. Ve az sonra Karagöz, perdenin sağından atlayıp, Hacivat'ı dövmeye başlar. Sonra yarışmalar ve oyunlar böyle açılır." (M, 28 Temmuz 1976: 2)

Karagöz oyunun bütün zahmetini, edebi ve musiki kısmını Hacivat yüklenmiştir. Çoğu zaman Karagöz'den dayak yer. Buna rağmen oyunun adını Karagöz vermiştir. Çünkü seyirciye şok yapan odur. (M, 28 Temmuz 1976: 2)

Hacivat terbiyeli bir adamdır. Yerine göre konuşmasını bilir. Dünya vaziyetleri hakkında tekerlemeler ve şiirler söyler, gazeller okur. Karagöz'ün ağzından en sade seyirciye ve çocuklara hitap edilirken Hacivat'ın dilinden en yüksek tasavvuf alemine girilir. (M, 25 Şubat 1971: 2; M, 10 Mayıs 1978: 2)

Karagöz oyunlarındaki perde kasideleri ve gazelleri, felsefi şiirlerdir. Bu şiirler, eleştirel nitelikte olabilmektedir. Ancak bu perde kasidelerinin ya da gazellerinin birçoğu cahil kimselerce yanlış ya da eksik okunarak bozulmuş ve saf bir halde sonraki nesillere aktarılamamıştır. (C, 13 Ekim 1966: 3)

Felek, II. Meşrutiyet başlarında zamane adamlarından bahis eden bir perde gazeli yazdığını belirterek onu da verir:

"Kimisi çatmış a'yane

Ekserisi meb'usane

Yetmiyor yediği nane

Fegan çıktı asumane." (C, 13 Ekim 1966: 3)

7.1.2.1 Hayalciler

Karagöz oynatan kimselere Hayali denilmektedir. (YG, 200) Karagöz oynatmak oldukça zor bir sanattır. Hayali olan yani ciddi bir Karagözcü; edip, musikişinas ve Karagöz oynatmaya hâkim nüktedan bir adam olmalıdır. Böyle olunca da kendi piyesini kendisi hazırlamak durumundadır. Kâtip Salih, bunlardan biridir. Şair Ömer ise Karagöz taklidinde ve edebiyatında Kâtip Salih'e göre daha

üstündür. Ayrıca Serçe Mehmet isminde bir hayalci de vardır. (M, 28 Temmuz 1976: 2; M, 10 Mayıs 1978: 2)

Ramazan günlerinde İstanbul'da her semtte kesinlikle bir Karagözcü bulunmaktaydı. Yazar, çocukluğunda Üsküdar'da Hayali Müştak isminde orta halli bir Karagözcünün her ramazanda, bir yerde Karagöz oynattığını ilave etmektedir. Felek, sinemanın rekabetinden ve cahil kimselerin eline kalmasından dolayı zamanla Hayali yetişmediğini ve dolayısıyla da Karagöz'ün kaybolduğunu ifade etmiştir. (YG, 200-201; M, 28 Temmuz 1976: 2)

7.1.3. Orta Oyunu

Orta oyunu, Burhan Felek'in hayatında önemli bir yere sahiptir. Burhan Felek, kendisi de orta oyunu oynamıştır. Bu sebeple yazılarında orta oyunu hakkında ayrıntılı malumatta bulunmaktadır. Orta oyununun nasıl oynandığı, karakterlerinin özellikleri ve orta oyuncular hakkında çeşitli bilgiyi Felek'in yazılarında görmek mümkündür.

Burhan Felek, iletişimde bulunduğu ve bu oyunun ustası olarak gördüğü sanatkârlardan edinmiş olduğu orta oyunu hakkındaki genel bilgileri yazılarında paylaşır. Bu verdiği bilgilerin bu alanda çok değerli ve önemli olduğunu ve değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. (MM, 25 Mart 1979: 16)

Felek, orta oyununun esasının Osmanlı cemiyetini zarif bir şekilde eleştirmek olduğunu söyler. Oyun iki unsurdan kuruludur. İlki kavuklu, kavuklu arkası, pişekar ve zenneden kurulu olan asıl daimi oyun organıdır. Bu tipler üzerinden Osmanlı cemiyetinin iyi ve kötü yönleri ortaya konur. Sadakatleri veya sadakatsizlikleri, kusurları, meziyetleri ve sözünde durup durmamaları gibi davranış kalıpları gösterilerek zarifane bir cemiyet eleştirisi ortaya konur. İkinci grup ise Osmanlı Devleti'ni oluşturan belli etnik grupların ve belli yörelerin ve yerlerin temsilcileridir. Bunlar Acem, Laz, Kayserili, Arnavut, Yahudi, Bolulu, Rumelili, Sarhoş Ayvaz, Arap, Frenk Züppe taklitleridir. Çerkes ve Tatar taklidi ise pek alışıldık bir durum değildir. Oyunun başlaması ise Pişekar'ın çıkıp bir tekerleme ile oyunun ismini söylemesi üzerine gerçekleşirdi. (GZOK, 90-91)

Orta oyununda dekor olarak yeni dünya adı verilen üç kanatlı, insan boyunda ve her bir kanadı boş bir tahta paravan gibi bir şey kullanılır. Bu, ev vazifesini görür, bazen de sandalye bulunur. Felek, orta oyununun aslında dekorsuz tiyatro olduğunu ve kendine mahsus bazı terimlerinin bulunduğunu ifade eder. Eski kimselerden öğrendiğine göre, bu ifadelerin bir kısmı Çingeneceymiş. Örnek olarak zenneye raco, sarhoşa matis, yeni dünya denilen tahta çerçeveye peçhiz, Yahudi'ye cud, kostümlere pushat denilmesini gösterir. (GZOK, 91)

Orta oyunu Burhan Felek'in hayatında önemli bir yer etmiştir. Anılarında bu oyunla alakalı çok fazla detay mevcuttur. Bu oyuna olan düşkünlüğü dolayısıyla birçok usta oyuncu ile tanışmış ve onlar sayesinde kendisini bu oyun noktasında hem teorik hem de uygulama açısından geliştirmiştir.

Burhan Felek, orta oyununun basit bir maskaralık değil amatör bir sanat olduğunu ve bu yüzden imamların ve hatta şeyhlerin dahi orta oyunu oynamasının normal görüldüğünü ve ayıp sayılmadığını belirtir. (MM, 24 Ekim 1976: 14)

Burhan Felek, orta oyunu için Üsküdar'da amatörlerden oluşan bir topluluk oluşturduklarını söylemektedir. 1920'li yıllarda bütün orta oyunu, hokkabaz, Karagözcü ve kukla esnafının bir kahvesi vardır. Burhan Felek kendisinin de içinde bulunduğu zuhuri kolunun İmrahor Kahvesi adında bir kahvesinin olduğunu belirtir. (HBÜ, 166)

Yazar, Meşrutiyet ilan edilmeden önce Üsküdar'da amatör gençlerden kurulu ve oldukça kıymetli bir orta oyunu kolu olduğunu söyler. Meşrutiyet ilan edildiği zaman ise Mızıka-i Hümayun'daki orta oyunu kolu, devrin özgürlük havası içinde şehre dökülmüştür. İçlerinde Naşit gibi büyük sanatkarlar bulunan bir trup, saray duvarları içinde kalmış ve sıkışmış hüner ve kabiliyetlerini halka ulaştırmışlardır. Felek, bu kişilerle bir müsamerede tanışma şansı yakaladığını ve bu durumun uzun bir süre Üsküdar'daki trup ile Mızıka-i Hümayun sanatkarlarının amatörce işbirliği yapmasına aracı olduğunu ifade eder. (MM, 25 Mart 1979: 16; GZOK, 89)

Felek, Üsküdar'da Ayazma'da tanıdığı Tırnakçızade Baha Bey adında bir avukatın aracılığıyla o devrin büyük orta oyunu kolları hakkında malumat aldığı Baha Bey'in, o zamanın tabiriyle Acem taklidi yani Azeri taklidi yaptığını belirtir. Bu kişilerin büyük zuhuri kolu diye bir orta oyunu kolları vardır. Bunların hepsi kültürlü adamlardı. Meşrutiyet devrinde Adliye Nazırlığı yapmış olan Manyasizade

Refik Bey, Manyasizade Rauf ve Feridun Beylerin babası zuhuri kolunun kavuklusuydu. Şehir tiyatrosunda birçok çeviri eserleri oynanmış olan İbni Refik Ahmet Nurettin Bey pişekardı. Musahibzade Celal Bey ise trupun zennesiydi. Doktor Filozof Rıza Tevfik Bey, Rumeli; Baha Bey, Acem; Kadıköylü meşhur Refik Bey ise Bolulu taklidine çıkardı. Felek, daha sonraları Üsküdar'dan ekibe başka büyük yeteneklerin de katıldığını belirtir. Felek, bu kişilerin başında Ayan Zabıt Müdürü Tanburi Hafız Ethem Bey¹⁸ isminde gelmiş geçmiş en büyük aptal taklidi yapan kişinin olduğunu belirtir. (MM, 25 Mart 1979: 16)

Burhan Felek, yukarıdaki isimler haricinde birlikte oynadığı bazı isimler hakkında yine şu şekilde bahiste bulunmaktadır:

“Ben en büyük pişekar-kavuklu çifti Küçük İsmail ve Hamdi Efendilerle, en büyük zenne hariciye memurlarından Beylerbeyli Fuat Beyle, zamanın sayılı kavuklularından Şeyh Saffet Efendi ile, Kayseri taklidinin emsalsiz ustası Terzi Salim Efendi ile, kocakarı Musahipzade ile, Arnavut taklidinin üstadı Ressam Muazzez ile, merhum Naşit ile, Laz taklidinin uzmanı Sefer Mehmet ile, Mızıkai Hümayun'dan zenne perendebaz (dört sandalyeyi arka arkaya koyup bir seferde perendeye atlardı) Rıfat ve Serçe Mehmet gibi sanatçılarla oynadım.” (GZOK, 91-92)

Orta oyunu hakkında ve orta oyuncularını hakkında anılarını ve bilgi birikimlerini yazılarında paylaşan Burhan Felek, orta oyununda Kavuklu Hamdi Efendi ile Pişekar Küçük İsmail Efendi'nin bir muhaveresine şahit olduğunu belirterek bunu yazısında şöyle verir:

“Bir gün rahmetli Kavuklu Hamdi Efendiyle pişekar Küçük İsmail Efendi'nin bir muhaveresine şahit oldum. Galiba kim kime daha baskın söyleyecek diye çekişiyorlardı. Lakırdı kışa, soğuğa dairdi. .. Hangisinin hangi lafı ettiğini hatırlamıyorum: Bu iki emsalsiz artistten birisi:

¹⁸ Tanburi Hafız Ethem Bey ile ilgili bu çalışmanın “Orijinaler” başlığının altında bilgi verilmiştir.

-Hava o kadar soğuktu ki camide imamın sesi kubbeye aksedip geri gelirken donuyordu, dedi.

Karşıdaki de –galiba Hamdi Efendi idi:-

-O bir şey mi kardeşim. Gece öyle ayaz oldu ki; damdan dama atlayan bir kedi, soğuktan dondu. İki damın arasında, orta yerde kalakaldı... demişti.” (C, 17 Aralık 1940: 3)

7.1.4. Tuluat

Tuluatçılığın aslının orta oyunu olduğunu belirten Felek, orta oyununun felsefesini eskiden bu oyunu oynamış olması ve ilgili kişilerden de dinlemiş olması nedeniyle bildiğini ve dolayısıyla da tuluatçılıktan da anladığını yazılarında belirtir. Yazar, tuluatı halka dönük tiyatro olarak niteler. (M, 24 Kasım 1969: 2)

Burhan Felek’e göre tuluat, boş bir çerçeveye her seferinde başka bir eser koymaktır. Artist sahnede piyesi yazar ve oynar. Bu artist için oldukça zordur ve başarılı olmak da güçtür. (M, 24 Kasım 1969: 2)

Felek, tuluatın bir sahasının olduğunu ifade eder. Dramın hiçbir zaman tuluatla oynanmadığını, oynanırsa komedi olacağını belirten Felek, tuluat kumpanyalarının repertuarının birkaç piyesten oluştuğunu ve çok dar olduğunu söyler. Bu piyesler yıllarca oynanırdı. Tema hep aynı olurdu. Zengin bir adamın kızı, istemediği bir adama kaçır, zenginin uşağı olan daima komik ve tuluat kumpanyasının önde geleni İbiş, kızı kurtarır; sonrasında kızı ya kendi alır, ya sevgilisine verir. Bu şekilde hep aynı tema işlenmesine rağmen halk bu piyesi sık sık seyrederdi. Çünkü seyirciyi çeken şey piyesteki konu değildi. Konuyu herkes bilirdi. Asıl ilgi çeken, her oynayıpta değişen tuluat yeteneklerini seyretmek ve dinlemektir. (M, 24 Kasım 1969: 2)

Tuluat, ramazan ayında her gün, yazın ise 4 ay boyunca haftada bir defa oynanırdı. (M, 24 Kasım 1969: 2)

7.2. Eğlence Hayatı

Burhan Felek, İstanbul’da doğmuş ve çocukluğunu Üsküdar’da geçirmiş olması sebebiyle İstanbul’un eğlence hayatı ile ilgili pek çok bilgiye sahiptir. Çocukluğu zamanında şahit olduğu, daha sonraları yok olmaya yüz tutmuş birçok

eğlence vasıtasından bahsetmektedir. Yazar, İstanbul'un eğlence hayatının çok çeşitli olduğunu belirtir. Koç dövüşleri, horoz dövüşü, kukla, Karagöz, Kabakçı Arap, ayı oynatma, maymun oynatma gibi birçok eğlence vasıtalarının yanında; güreş, tulumba yarışı, birdir bir, esir almaca, uzun eşek gibi yerli sporlar da özellikle yaz günlerinde açık havada yapılan faaliyetlerdendi. (C, 28 Nisan 1949: 2) Felek'in yazılarında yer verdiği İstanbul insanlarının eğlence kaynakları aşağıda alfabetik olarak verilmiştir.

7.2.1. Güreş ve Pehlivanlar

Burhan Felek, milli sporumuz dediği yağlı güreşin oldukça eskiye dayandığını belirtir. Hatta bu güreşin eski Romalılarda da var olduğunu ifade eder. Onlar da, çayırdaki değil ama kumluk bir yerde yağlanıp güreşirlerdi. Felek, bundan hareketle güreşin en eski halinin Türkiye'de hâlâ muhafaza edildiğini ama dünyanın yağ kullanmayı terkettiğini söyler. (MA, 12 Temmuz 1981: 11)

Türkiye'de amatör pehlivanların yaptığı güreşlerin gösterişi olmazdı ve müsabaka tarafı dışı vurmazdı. Bu sebeple bu güreşler kapalı kalmıştı; ancak ödüllü güreşlere girebilecek kadar kuvvetli ve iyi olan amatör pehlivanlar kendilerini gösterebilmişlerdi. Felek, bunlardan birisinin şahsen tanıdığı İstanbullu Cemal pehlivan olduğunu söylemektedir. Bu pehlivan, Osmanlı Bankası'nda veznedardı. (C, 3 Kasım 1966: 3)

Burhan Felek, yağlı güreşin Türkiye'de alaturka güreş olduğunu söylemektedir. Alaturka güreşte sayı hesabıyla kazanmak diye bir şey yoktu. Rakibinin sırtını yere getiren güreşi kazanırdı. Alaturka güreşte dört şekilde galip gelinebilirdi. Öncelikle rakibin sırtı yere gelirse galibiyet alınmış olurdu. Eğer bir omuz yere değmiş olsa bile sırt yere gelmiş kabul edilirdi. Açık düşen de mağlup olmuş sayılırdı. Eğer pehlivan güreş esnasında arkaya doğru biraz yatarsa açık düştü denilip mağlup olduğu hükmüne varılırdı. Pes edip güreşi bırakanlar ve kispeti belden aşağı sıyrılanlar yenik sayılırdı. Güreşte yenilme şekilleri böyleydi ve zaman sınırlaması yoktu. (C, 3 Kasım 1966: 3)

Felek, Sultan Abdülaziz (1861-1876) zamanında Türkiye'de güreşin yaygın olduğunu belirtir. Bu padişah, güreşe meraklıydı. Onun devrinde Hergeleci gibi büyük pehlivanlar padişahla güreş tutmuşlar ve hatta padişahı yenmek istemişlerdir. Felek, bu kişilerin padişahı yenebilecek vasıfta da olduğunu ama bunu can

güvenliklerinden endişe duydukları için yapmadıklarını belirtir. (MA, 5 Temmuz 1981: 11)

Yazar, yağlı güreş için yaşadığı semte en uzak yerlerde gerçekleşen müsabakaları izlemeye gittiğini belirtir. Ayrıca yazar, o devirde çok fazla pehlivan olduğundan ve birçok pehlivani tanıdığından söz etmektedir. Bunlar başpehlivan adını kolay kolay almamış, zorlu mücadelelerle bu unvana sahip olmuşlardır. (MA, 5 Temmuz 1981: 11)

Felek, yaz mevsiminde her cuma günü alaturka güreş yapılan yerlere gittiğini söyler. Gittiği yerin Kurbağalıdere’de eski bir pehlivan olan Murtaza’nın kahvesi olduğunu belirtir. Burada bir güreş meydanı bulunurdu ve orada güreş yapılırdı. Beylerbeyi’nde Havuzbaşı adında güreş yapılan bir yerden de bahseden Felek, buraya çok gitmediğini söylemektedir. Yazar, güreş için gittiği diğer bir yerin ise Sarıyer’de Köyiçinde, o zamanlarda adı “Hidayet’in Bağı” olan meydan olduğunu belirtmektedir. Felek, bu meydanlarda o zamanların büyük pehlivanlarının güreşlerini izlemiştir. Örnek olarak amatör bir pehlivan olan Asitaneli Cemal pehlivanın, Sebepli’li Hüseyin pehlivanla güreşini ifade eden Felek, bu güreşçilerin bir buçuk saatte yenişemediklerini vurgulamıştır. (MA, 5 Temmuz 1981:11)

Alaturka güreşi gerçekten iyi bilen ve güreşen kimseler yapardı ve şike yapmaya da tenezzül etmezlerdi. Felek, meşhur musikişinas Tanburacı Osman pehlivanın güreşini izlediğini belirtir. Bunun yanında 13-14 yaşlarındayken II. Abdülhamid’in yirmi beşinci cülus şenlikleri münasebetiyle Yıldız’da düzenlenen güreş müsabakalarında, Kızılıklı Mahmut pehlivanın başpehlivan olduğunu ifade eder. (MA, 5 Temmuz 1981:11)

Kurtdereli Mehmet pehlivanın Taksim Talimhane Meydanı’nda 1911 yılında bir Ramazan süresi boyunca devam eden güreşlerini takip ettiğini belirten Felek, bu güreş müsabakalarının yağsız olduğunu söylemektedir. Bu güreş organizasyonunu Macar pehlivanı Çaya adında büyük bir pehlivan, kurduğu kumpanyayla tertip ederdi. Bu kişinin elinde en az 100 kiloluk 15 pehlivan vardı. Felek, bu pehlivanlar arasında güreş tutuşu, şekil ve şemali ile güzel bir adam olan İzzet pehlivandan bahsederken onun büyük bir pehlivan değil güzel bir pehlivan olduğunu söylemektedir. (MA, 5 Temmuz 1981:11)

Türk gürleş aleminde Filiz Nurullah adında dev bir pehlivan vardı. Yazar, Filiz Nurullah'ın gürleşlerini gördüğünü ve kendisiyle görüşüğünü belirtir. Filiz, 2 metre 25 santimetre boyunda, 170 kilo ağırlığında bir pehlivandı. Filiz Nurullah da bütün eski büyük pehlivanlar gibi Deliormanlı'dan çıkmaydı. 1911'de Kurtdereli'nin başı çektiği Taksim gürleşlerini 1912 yılında Filiz Nurullah yükledi. Filiz Nurullah'a karşı kazanmak mümkün değildi. Yüzükoyun yatsa kimse onu çeviremezdi. En büyük pehlivanların, Nurullah'ı çaprazda alması mümkün değildi. 1912'de Taksim gürleşlerini Nurullah kazandı ama buna rağmen seyirciler tarafından yuhalandı. Bunun sebebi ise onun için çok kolay olabilecek pehlivanları uzun süre yenememesiydi. Aslında Filiz Nurullah bu rakiplerini çok kolaylıkla yenebilirdi. Ancak, eline bir program vermişlerdi. Buna göre, bazı pehlivanlarla yarım saatte yenilemeyecekti. Yazar, Filiz Nurullah ile bu konuyu görüşüğünü ve bu işe girerken depozito verdiği için parasını kaybetmemek için elindeki programa uymak zorunda kaldığını söylediğini ifade eder. (MA, 5 Temmuz 1981:11)

Taksim gürleşleri gibi gürleşler, profesyonel temaşa gürleşleriydi. Bu gürleşlerde ciddiyet yoktu ve gürleşçiler hayatlarını kazanmak için spor değil bir meslek olarak bu işi yaparlardı. (MA, 11 Ocak 1981: 11)

Felek, gürleş meraklı olduğu devirlerde iki büyük pehlivan olduğundan bahseder. Bunlar Edirneli Kara Emin ile Sarı Hafız isimindeki pehlivanlardı. Bu iki adam ezeli rakip olarak birbirleriyle çok gürleşmişler; bazen biri kazanmış, bazen diğeri kazanmış, bazen de berabere kalmışlardı. Kara Emin oyunları ile, Sarı Hafız sağlamlığı ve kuvveti ile meşhurdu. "Sarı Hafız'a tırpan atılamaz" sözü gürleş meraklıları arasında yaygındı. İki ayak üstünde durduğunda, yerinden oynatmak mümkün olmazdı. Paçacı İsmail pehlivan ise orta parmağını rakibinin paça kasnağına taktığında, rakibinin kurtulması mümkün olmazdı ve Paçacı İsmail mutlaka rakibini yere devirirdi. Nakkaş Hüsnü ise her gürleşte yenilen bir pehlivandı. Niyazi adındaki pehlivan ise sakallı ve eğri burunlu bir kişiydi ve kendisiyle kolay kolay gürleş tutulamazdı. Çerkez Kamil, 70-75 kiloluk bir pehlivandı ve çok iyi gürleşirdi. Kilosu diğerklerine göre daha az olmasına rağmen çok çevik bir pehlivandı. Felek, Çerkez Kamil'in en kuvvetli çaprazdan çok kolay bir şekilde kurtulduğunu gördüğünü söylemektedir. Bunlardan başka ve daha sonraları Asitaneli Ali Ahmet, Küçük Yusuf gibi pehlivanlar alaturka gürleş meydanlarında ün salmışlardı. Suyolcu Mehmet

pehlivan alaturkanın en ustalarındandı. Bir pehlivanı görür görmez daha ilk dakikalarda alacağı sonucu söylerdi. (MA, 11 Ocak 1981: 11)

O devirlerde Mestan pehlivan adında paşalara ve paşazadelere muhafızlık eden bir pehlivan vardı. Yazar, bu pehlivanı gördüğünde 40 yaşında bir adam olduğunu ve güreşini hiç görmediğini söyler. Tekirdağlı Hüseyin, kuvvetli bir pehlivandı. Öteki büyük pehlivan, Arnavut Abdullah'tı. Arnavut Abdullah, Hüseyin'den kuvvetliydi, fakat Hüseyin oyunda ondan üstündü. (MA, 4 Ocak 1981: 9)

7.2.2. Hıdırellez Eğlenceleri

Burhan Felek, Hıdırellez gününden ve bu günde İstanbul'da meydana gelen canlılıktan söz etmektedir. Felek, öncelikle Hıdırellez tarihinin ne zaman olduğunu ve bugünün ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Bu açıklamalarının dışında Hıdırellez zamanındaki eğlence vasıtalarını ve insanların coşkularını da yazılarında aktarmıştır.

Alaturka eski takvimler seneyi kış ve yaz olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Kışa Ruz-i Kasım, yaza ise Ruz-i Hızır diye başlanır. Ruz-i Hızır 186 gündür ve başlangıcı 6 Mayıs'tır. Rumi takvimde 23 Nisan olan bu gün Hıdırellez günüdür. Burhan Felek'e göre Hıdırellez Türk mitolojisinde Hızır ve İlyas diye iki peygamberin adıdır. 6 Mayıs yani Hıdırellez günü için ölmezliğe kavuşmuş olan bu iki peygamberin buluştuğu gündür denir. (M, 6 Mayıs 1970: 2)

Felek, Hıdırellez gününden Çingenelerin bayramı diye söz edildiğini de belirtmektedir. Bugünde Çingeneler de bayram ederdi. Bu sebeple eğer Hıdırellez günü, resmi tatil günü olan Cuma'ya denk gelmezse mektepte okuyan çocuklara bugündeki eğlencelere katılmaları için izin verilmez; hatta o gün okula gelmeyenler cezalandırılırdı. (GZOK, 186; M, 6 Mayıs 1970: 2)

Felek, Üsküdar'da Hıdırellez gününün kutlandığı yerlerden de bahseder. Bu kutlamalara çocukluğunda katıldığını da belirtir. O zamanlarda Hıdırellez Üsküdar'da Haydarpaşa Nümune Hastahanesinin arkasında yer alan ve İbrahim Ağa çayırına kadar olan geniş sahada kutlanırdı. Bir başka yazısında Felek, bu eğlence mekanlarının kurulduğu yeri daha detaylı şekilde isimlendirir ve Nuhkuyusu'nda

şehitliğin kapısı civarında Bitli Kehtane denilen yer diyerek belirtir. (M, 6 Mayıs 1970: 2; M, 9 Mayıs 1973: 2)

Hıdırellez gününün eğlenceleri ise boldu. Salıncaklar, atlı karıncalar, tel üstünde yürüyen cambazlar, uçurtmalar, macuncular ve oyuncakçılar bugünün eğlence kaynaklarından bazılarıydı. Ayrıca iki başlı dana, beş ayaklı buzağı, dört boynuzlu keçi gibi tuhaf şeyler sergilenirdi. Bunların yanında çocuklar için binek eşekleri de bulundurulurdu. (M, 6 Mayıs 1970: 2)

Hıdırellez günü siyahiler de kendilerine göre eğlenirlerdi. Bu günde İstanbul'da ne kadar zenci varsa Küçük Çamlıca'da Çilehane denilen yerde toplanır ve tuhaf oyunlar oynarlardı. Felek, bu oynadıkları oyunların Afrika'daki atalarının ayinlerinden izler taşıyabileceğinden bahsetmektedir. (M, 9 Mayıs 1973: 2)

Burhan Felek'in anlattıkları göz önünde bulundurulduğunda İstanbul'da Hıdırellez gününün çok farklı tabakadan insanlar tarafından kutlandığı görülmektedir. Bu insanlar kendi kültürlerini ve değerlerini bu günün temelinde sergileme ve ortaya koyma fırsatı bulmaktadırlar.

Felek'e göre Hıdırellez, Türklerde bahar bayramı yani bir tabiat bayramıdır. Bu bayramlar halkı tabiata, toprağa ve hayata bağlamaktadır. Ancak kutlanan bu gün korunamamış, yaşatılamamış ve artık eğlencelerin düzenlendiği bir gün olmaktan çıkmıştır. (M, 9 Mayıs 1973: 2)

Hıdırellez günü ve bu günün eğlenceleri hakkında bilgi veren Felek, bunlara ek olarak Musahibzade Celal Bey'in (1870-1959) **Eski İstanbul Yaşayışı** adlı kitabından da konuyla ilgili alıntı yapmıştır. Hıdırellez hakkında en doğru bilginin Musahibzade tarafından bu kitapta verildiğini ve Musahibzade'nin bu bilgileri görüp dinleyerek derlediğini belirtir. Felek'in Musahibzade'den yaptığı alıntı şu şekildedir:

“Ecnebinin Noel babasına teşbih edebileceğimiz bizim de bir babamız vardır. Adına Hıdır Baba (Hıdır İlyas) deriz. Aralarında bir mukayese yaparsak benzer taraflarını, ayrılıklarını görürüz. Noel baba kışın kar yağarken gelir. Kırmızı mantosu, püsküllü külâhı, beyaz sakalı ile bacalardan odalara girer. Çocuklara hediyeler getirir. Mumlar dikilmiş telli pullu çam dallarına zarif oyuncaklar asar, geçer.

Bizim Hıdırellez babamız ise baharın müjdecisidir. Penbeli, sarılı, allı, morlu bahar çiçeklerinden örülmüş cübbesi vardır. Al renkli külahına sardığı baharın çimenleri gibi zümrüt yeşili pırıl pırıl pırıldayan sarığının ucu nurlu yüzünü, ak sakalını okşar.

Daha gecedен gül dallarına gümüş kuruşlar, çeyrekler bulunan kırmızı keseler bağlanır. Hıdırellezin bereket getirmesi için besmelelerle açılır. Gül dibine konan toprak çömlere her genç kız kendine ait yüzük, yüksük, düğme gibi bir şey atar. Ağzı bir yemeni ile bağlanır. Hıdırellezin kırmızı pabuçlarını bastığı yerlerde renk renk çiçekler açar. Elindeki değneğin dokunduğu gül fidanlarında güller biter. Bülbüller aşka gelir, dem çeker.. Baharın feyzi cihanı doldurur.

Sabahleyin bir kızın yüzüne bürümcükten bir duvak örterler. Sesi güzel kızlar birer mani söyler. Duvaklı kız çömlerden bir niyet çeker, kısmeti çıkmayan kızların başında kilit açarlar.

O gün kuzular doldurulur. Sütler, yoğurtlar, helvalar, peynirler, pideler, dolmalar yenir. Bazıları kendi bahçelerinde, bazıları da kırlara, çayırlara yayılırlar.

Niyet çektikten sonra şu maniler söylenir.

*“Kalenin ardı ekin
Aldırdım elimdekin
Görenler keyfim sorar
Bilmezler kalbimdekin*

*Attım almaz
Ahım kimsede kalmaz
Ne saklarsın a güzel
Mızrak çuvala sığmaz*

*Yemenimin yeşili
Sil gözünün yaşını
Bana müjdelere olsun
Şimdi buldum eşimi” (M, 6 Mayıs 1970: 2)*

Felek, Musahibzade'nin verdiği bu bilgilerin Hıdırellez günü Türk ailelerinde yapılan bir bahar merasimini tasvir ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Felek, bu âdetlerin İstanbul'da XX. yüzyıl başlarına kadar yapıyor olduğunu ama batılılaşma sebebiyle

bu âdetlerin yok olduğunu veya dönüştüğünü belirtmektedir. Buna örnek olarak ise daha canlı, renkli ve daha Türk olan Hıdırellez'i terkedip, Noel âdetinin benimsenmesini gösterir. (M, 6 Mayıs 1970: 2)

7.2.3. Hokkabazlar

Burhan Felek, hokkabazların işlevlerinden ve marifetlerinden bahsetmektedir. Öncelikle hokkabaz takımının kimlerden oluştuğundan bahseder. Bu ekip iki kişiden oluşurdu. Biri usta, diğeri ise çırağıydı. Çırağın adı daima “oğlu” ile biterdi ve asıl komik olan bu kişiydi. Burhan Felek çocukluğunda meşhur olan Portakaloğlu ile Usta Kanarya örneklerini verir. (HBÜ, 126)

Hokkabazların iki hünere sahipti. Başlıca hünere bu ismi almalarına da sebep olan hokka oynamaktı. Diğeri dar bardak şeklinde üst üste geçebilen üç basit hokka ve dört tane de ufak ceviz şeklinde balmumu gibi hafif bir maddeden yapılmış yuvarlak vardı. Yapılması gereken üç hokkanın altına konulan yuvarlakların el değmeden birbirine geçirilmesi idi. Yani el çabukluğu gerekiyordu. Hokkabazların asıl marifetleri ise tekerlemelerindeydi. Bu tekerlemeler genelde çocukları güldürmek için söylendiğinden kelime oyunları tarzında basit şeyler olurdu. Usta, elinde uzun ve genişçe iki tahtadan yapılmış sap tarafı birbirine ekli şak-şak bulundururdu. Yardımcısının üstünde ise komik bir gömlek, başının ortasında da kaveze isimli pamuklu bir külah bulunurdu. Bir müddet tef çalındıktan sonra tekerleme söylenir ve tekerlemenin sonunda usta “çaaal Portakaloğlu” diye emir verir ve çırak da tef çalmaya başlardı. Usta da bu sırada hokka oyununu yapmaya koyulurdu. (HBÜ, 126-127) Tekerlemenin sonunda usta çırağa ismi ile seslenmekte ve tekerlemeyi de buna göre oluşturmaktadır.¹⁹

Hokkabazların en çok rastlandığı yerler sünnet törenleriydi. Bu törenlerde iki vazifeleri olurdu. Öncelikle çocukların sünnet edileceği sırada işlemin gerçekleştiği odanın kapısında, ellerinde tuttıkları zilli teflerle gürültü çıkarırlar ve içerideki çocuğun feryat edişlerini dışarıdaki çocuklara işittirmezlerdi. İkinci vazifeleri de çocukları gürültülü şekilde oyalayarak uyumalarına engel olmaktı. Çünkü o zamanki

¹⁹ Bahsedilen tekerleme bu çalışmanın “Tekerlemeler” başlığı altında yer almaktadır.

sünnetçiler çocukların uyumalarını istemez, uykunun bir baygınlık olmasından korkarlardı. (HBÜ, 126-127)

7.2.4. Horoz Dövüşürme

İstanbul'da bir zamanlar dövüş horozlarının çok modaydı. O kadar ki, horoz dövüşleri Sultan Abdülaziz'in huzurunda yapılacak kadar rağbet görmüştür. Dövüş horozları, klasik renkli kuyruklu horozlardan farklıydılar. Bu horozlara Hint horozu denirdi. Klasik horozlara göre boyu uzun, ibiği neredeyse yok gibi, bacakları uzun, kanatları ve kuyruğu kısa, kalın ve kısa sesli bir hayvandı. Bu horozların iyi dövüşenleri yüksek fiyatlara satılabilirdi. Horoz dövüşlerinin sonunda sıklıkla kavgalar meydana gelirdi. Anlaşmazlıklar çıkar ve insanlar birbirlerine saldırabilirdi. (HBÜ, 67-68)

7.2.5. Kabakçı Arap

Burhan Felek, çocukluğunda Kabakçı Arap diye bilinen, mahallelerde gezen, kıyafetleri tamamen Afrika'daki büyücülerinkine uygun, kuru balkabağından yapılmış ilkel bir çalgı çalan, başının arkasında tilki kuyrukları olan, çingiraklı zencilerin mahalle mahalle gezip halkı eğlendirdiklerini söyler. (C, 7 Nisan 1960: 3)

“Mısır'a gittim, kurtulamadım” diye bir şikayet nağmesi olduğunu söyleyen Felek, bu sözün Kabakçı Arapların sürekli dilinde olduğunu belirtir. (C, 14 Nisan 1949: 2)

7.2.6. Kahvehaneler

Kahvehanelerin Türk toplumunda önemi büyük olmuştur. Burhan Felek kahvehanelerin işlevlerinden, özelliklerinden ve sosyal hayattaki yerinden eserlerinde bahsetmiştir. İstanbul'da erkekler o zamanlar tatil günü olan Cuma günleri ve akşamları kahveye gitmekteydiler. Erkekler vakitlerini burada geçirirler, kadınlar ise evde kalırlardı. (HBÜ, 48)

Bu kahvelerde çeşitli eğlenceler düzenlenirdi. Özellikle ramazan günleri buralar çok eğlenceli olurdu. Çeşitli oyunlar ve kumar oyunları oynanırdı. (HBÜ, 117) Bu sebeple bu yerler insanların toplandıkları ve boş zamanlarını geçirdikleri bir yer olmuştur.

Burhan Felek, o zamanlarda kahve sahiplerinin aynı zamanda berberlik de yaptıklarını söyler. Bu kişiler genelde mahallede itibarlı ve güvenilir kişiler olurdu. Kendi yaşadığı mahallede bulunan Çiçekçi Kahvesi ile kahve hakkındaki bahislerini somutlaştırır Felek. Çiçekçi Kahvesi, Üsküdar'ın en meşhur kahvelerindendi ve burası âdeta bir sosyal kulüp görevindeydi. Kahvenin sahibi Hacı Ahmet isminde bir kişiydi ve hem kahveci hem de berberdi. Bu sebeple kahve aynı zamanda berber işlevi de görmekteydi. Kapıdan içeri girince solda bir ayna ve berber koltuğu bulunmaktaydı. Tavana yakın bir yerde de pirinç gerdan leğenleri olurdu. Berber koltuğunun yanında ise kahve ocağı vardı. (HBÜ, 48)

Çiçekçi kahvesinin iç düzenini ve insanların hangi düzenle ve neye göre oturduklarını da aktarır Burhan Felek. İki kısımdan oluşur kahve. İlki 80-90 santimetre yüksekliğinde olan iç kısımdır. İç kısım peykelerle çevrilidir ve ortada bir iki sandalye ve masa bulunur. Bu kısımda mahallenin itibarlı kişileri otururdu. Alt kısma ise mahallenin esnafı gelirdi. Bu kısımdakiler üst kısımda konuşulanları dinlerlerdi. Bu kahvede herkes yerini bilirdi. Başköşenin ya da üst kısmın sahipleri hep aynı kişilerdi. (HBÜ, 49) Bu kahveler muhabbetin koyulaştığı, insanların sosyalleştiği yerler olmuştur.

Burhan Felek, eski zamanlarda daha çok işsiz güçsüz ve kumar, haraç gibi uğraşları olan birçok kişinin bazı kuytu kahveleri kendilerine toplantı yeri yaptıklarını söyler. Felek, bu tarz kişilerin toplandığı kahvehanelerin kapanması ve bu yolunu şaşırılmış kimselerin ıslahının şehirliler için iyi olacağını ifade etmektedir. Ancak, böyle kişilerce toplantı yeri edilmemiş temiz kahvehanelerin ise şehir halkı için bir ihtiyaç olduğunu söyler. Çünkü şehirde birçok işçi ve memur boş saatlerde ve iş arasında buralara gitmeyi tercih etmektedir. (M, 12 Mart 1981: 2)

7.2.7. Kış Eğlenceleri

Burhan Felek, kış gecelerinde daha ziyade kadınların oynadığı 'balık kaçtı' gibi oyunların yanında; mısır patlatmanın, kestane kebab etmenin uzun geceler boyunca insanlar için eğlenceli uğraşlar olduğunu ifade eder. Ayrıca bu gecelerde sıcak salebin nasıl insanları kendisine çektiğini ve geceleri sokaktan geçen

bozacılardan alınan bozaların da bu gecelerin eğlence kaynaklarından olduğunu vurgular. (GZOK, 101-102)

7.2.8. Kumar Oyunları ve Lades

Kumar Oyunları

Kumar oyunlarından bahsederken Burhan Felek, ramazan ayında kıraathanelerde bu oyunların oynandığını söylemektedir. Felek, çocukluğu zamanının başlıca kumar oyunlarının otuz bir denilen bir iskambil oyunu ve tavladan ibaret olduğunu aktarır. Bu oyunları babasının oynaması hasebiyle bilmektedir. Bunun dışında ramazan günlerinde sahura kadar vakit geçirmek için babasıyla eğlencesine bezik ve deste oyunlarını oynadıklarını söyleyerek bu oyunların da varlığından haber verir. (HBÜ, 118)

Burhan Felek, iskambil oyunundan detaylı bir şekilde bahsetmiştir. İskambil oyununun sosyete oyunu değil, kahvehane oyunu olduğunu ifade eder. Bunun adına aşçı iskambili de dendiğini belirten Felek, oyunu tarif de eder. İskambili; iki, dört veya altı kişi oynar. Ancak iki kişinin oynadığı iskambil çok eğlenceli olmaz. İskambil, ekiplerle oynanır ve her ekibin başı bulunur. Bunlar karşı karşıya otururlar. Yanlarında da tayfaları olur. Oyunda altmış bir sayı kazanınca bir oyun, seksen bir sayı kazanınca iki oyun sayılır. Oyun otuz altı kâğıt ile oynanır. Üçlü, dörtlü, beşli ve altılılar çıkar. Bunlara konçine denir. (C, 29 Mart 1959: 2)

Oyunda herkes eline üçer kâğıt alır. Ekipteki tayfaların ilk işi elindeki kâğıtları gizlice ekip başkanına haber vermektir. Burada kâğıttan maksat kozdur. Yani alıcı kâğıttan elinde ne var onu haber verir. Bunu haber vermek için herkes hem birbirinin yüzüne hem ekip başkanının gözüne bakar. En büyük kâğıt beydir, yani birlidir. Felek, buna artık as dediklerini söyler. Bunu elinde tutan tek gözünü kırparak ekip başkanına haber verir. Bazen karşı tarafı şaşırtmak için yalandan göz kırpıldığı da olur. Birliden sonra ikili koz gelir. Bu da iki göz kırpılarak haber verilir. Onun arkasından dağlı gelir. Dağlı diye papaza denilir. Felek, buna artık ruva denildiğini söyler. Bu da alt çene oynatılarak haber edilir. Sonra dam denilen kız gelir. Bu da dil çıkararak haber edilir. Daha sonra bacak, yani oğlan gelir. Felek, buna artık vale denildiğini söyler. Bacak, alt dudağın ısırılmasıyla haber verilir. Ardından onlu gelir.

Bu da baş parmağı dikerek haber verilir. Onlardan sonra dokuzlu, sekizli ve yedili gelir ve bunlara çıtır denir. Bunların hepsi burnu büzerek haber verilir. (C, 29 Mart 1959: 2)

Burhan Felek, iskambilde trefl denilen ispâtinin Türkçe'sinin sinek olduğunu söyler. Pikin karşılığı ise kara maçadır. Buna yalnızca maça da denir. Karo denilen dört köşeye cıya denir. Buna lokum da derler. Kör denilen kırmızı kalbe de kupa derler. Eskiden buna yürek de denirdi. (C, 29 Mart 1959: 2)

Burhan Felek, iskambil oyununun altılısının geceleri kahvehanelerde oynandığını söyler. Bazen mahalleler arası müsabaka şeklini alan bu oyunda herkes takımına iyi oyuncu almak için uğraşır. Uzun bir masanın etrafına dizilen altı kişi ellerindeki üçer kâğıdı sıkı sıkı korurlar ve ekip başkanlarına dikkatli bir şekilde haber ederlerken, diğerlerine elini göstermemeye çalışırlardı. Aynı anda da karşı tarafın elinde ne olduğunu gizlice işaretlerinden yakalayıp ekip başkanlarına haber vermek için uğraşırlardı. Altı kol iskambilde ikili kozu koltuk altına almak en büyük cümbüştü. Koltuk altına almak, ikili kozun üstüne bey kozu kırarak onu zaptetmek demektir. Böyle durumlarda bey kozu, ikilinin üstüne kapatıp “gelin güvey oldular” diye alay ederlerdi. (C, 29 Mart 1959: 2)

Lades

Burhan Felek, ladesten bahsederken biz buna lades deriz ama eski lügat kitapları hep yades yazıyor demektir. Kelimenin aslının Farsça yad est kelimesi olarak belirtildiğini söyleyen Felek, kelimenin aslı ya da kökeni her ne olursa olsun buna biz lades demişiz diyerek İstanbul'da kabul edilen ve kullanılan şeklini kullanır. (M, 29 Eylül 1969: 2)

Lades genellikle tavuk yerken tutulur. Tavuğun göğsünde “V” şeklinde bir küçük kemik vardır. Bunu bulan karşısında biriyle lades tutuşmak ister. Felek, ladesin şu şekilde tutuşturulduğunu söyler:

- “ Kemiği tutan uzatır ve:
- Ladesim lades olsun mu?
- Olsun!

-Yarın ahrette hakkım olsun mu?
-Olsun!
-Gökte bulut!..
-Sen bunu unut!
- Kır kemiği!...
Kırarlar... Biri ötekine:
-Al bakalım hangisi uzun diye elindeki uzatır...
Öteki de:
-Aklımda! Diye alır...Gülüşürler...” (M, 29 Eylül 1969: 2)

Bütün bu olayda amaçlanan bu iki kişiden birinin ötekine herhangi bir şeyi vermesi ve alırsa “lades” diyerek onu aldatmasıdır. Lades olmamak için bir şeyi alırken devamlı “aklımda” demek gerekmektedir. (M, 29 Eylül 1969: 2)

7.2.9. Ramazan Eğlenceleri

Burhan Felek, eserlerinde ramazan ayından sıklıkla bahsetmiştir. Özellikle bu ayın İstanbul’da meydana getirdiği hareketliliği ve canlılığı ele almıştır. İnsanların sahurda iştahlı olabilmek için sabah namazına kadar uyumamalarını ve bu münasebetle, gece vakit geçirmek için yaptıkları eğlenceleri anlatır. Tiyatrolardan, karagözlerden, meddahlardan, ince sazlardan bahsederek ramazan ayının otuz gün boyunca bütün ihtişamıyla devam ettiğini ifade eder. (HBÜ, 116)

Ramazan ayı tiyatro oyunlarının yanında edebiyat, fıkıracılık, hikâyecilik, mani, destan, gibi alanlara da katkı sağlamıştır. Bu alanlarla ilgili bilgiler bu çalışmanın farklı bölümlerinde ilgili başlıklarda yer almaktadır.

Ramazan ayında belli yerler eğlence merkezleridir. Felek, bu yerleri Şehzadebaşı, Direklerarası, Aksaray, Divanyolu gibi şehrin merkez semtleri olarak ifade eder. Üsküdar’ın ise çok renkli olmadığını ama Ramazan’ın ilk gecesinden itibaren bayrama kadar Üsküdar-Köprü arasında sahura yakın saatlerde, bir vapur kalktığını söyler. (HBÜ, 117) Böylece buralarda yaşayan insanlar eğlencenin fazla olduğu merkezlere gittiklerinde sahura yakın saatlere kadar eğlenebilmekte ve sahurda evlerine dönebilmektedirler.

Burhan Felek, ramazan eğlencelerinden bahsederken özellikle Karagöz oyunları üzerinde durur. Çünkü bu ayda Karagöz modadır ve çok yaygındır. Karagöz oyunları dışında ramazan ayında kıraathaneler hareketlenir ve buralarda çeşitli oyunlar oynanırdı. Bu kıraathaneler, ramazan gecelerinde çok kalabalık olurdu. Buraya gelen kişiler kumar veya başka oyunlar oynarlardı. Vakit geçirmek ve sohbet etmek için buralar insanlar tarafından ilgi görürdü. (HBÜ, 117; YG, 200)

Ramazanda halk arasında ve ayrıca millet ve devlet erkânı arasında karşılıklı iftarlar yapılırdı. Toplu bir şekilde yapılan bu iftar törenleri de bir eğlence havasında olurdu. Bu iftarları mahalledeki belli kişiler eş ve dostlarına, padişah ise hükümet görevlilerine ve yüksek memurlara verirdi. Bu iftar törenlerine “iftar-ı seniye” denilmektedir. Bu iftarın ardından padişah, “diş kirası” isminde kişisine göre keseler dağıtılıp insanları mutlu ederdi.²⁰ (YG, 201)

Ramazan ayında Beyazıt Camii avlusunda bir sergi açılırdı. Bu sergide çok çeşitli tesbihler, baharatlar, hacı yağları, reçeller, mühürler ve daha birçok benzer ürünler bulunurdu. Burhan Felek bu manzarayı çok renkli bir şark pazarı olarak tasvir eder. Bu sergi Ramazan ayında insanların alışveriş yaptıkları, vakit harcadıkları ve eğlendikleri bir yer durumundaydı. (YG, 202)

7.2.10. Sayfiyeler, Mesire Yerleri ve Bostan Safaları

Sayfiyeler

Sayfiyeler, yazın gidilen ve şehir dışında kalan yerlerdi. Eski zamanlarda sayfiye denilen bu yerlere artık yazlık denilmektedir. Anadolu’da ise bu yerlere yayla denilir. (F, 72; MM, 29 Şubat 1976: 14)

İstanbul’da halkın çok fakir olmayan kesimi haricinde, hemen hemen hepsi yazın sayfiyelere giderdi. Rutubetten uzak, havası ve suyu güzel yerler arayan insanlar hava alıp serinlemek için sayfiyelere rağbet ederdi. Bu sebeple daha çok Çamlıca ve etekleri, Boğaziçi’nin sırtları ve su kaynaklarına yakın Boğaz köyleri sayfiye yeri olarak tercih edilirdi. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

²⁰ Bu çalışmanın “Ramazan” başlığı altında diş kirası ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

Burhan Felek, sayfiyeleri Adalar, Anadolu yakası köyleri ve Boğaziçi olarak üçe ayırır. (MM, 29 Şubat 1976: 14) Ardından bu üç bölgedeki sayfiyeler hakkında bilgiler verir ve bu yerlerin olumlu ya da olumsuz yönlerinden söz eder.

Sayfiye yerlerinden eski adı Prens Adaları olan adalar; Kınalıada, Burgazada, Heybeliada ve Büyükada'dan oluşur. Yazar, eski nüfus sayımlarını baz aldığını belirterek Kınalıada'da Ermeniler, Burgazada'da Rumlar, Heybeliada'da da Türklerin çoğunlukta olduğunu ifade eder. Büyükada ise ileri gelen zengin kimselerin sayfiye yeri konumundadır. Adaların suyu yoktu. Bu yüzden kuyu suyu içilir, sarnıçlarla su çekilirdi. Ayrıca adalara yalnızca vapurla ve uzun bir yolculuğun sonucunda varılabildi. Felek, bu durumu motorlu araçların çoğalmasından sonra adada yaşayan ve konaklamaya gelen insanlar için bir avantaj olarak görmektedir. Çünkü hem sağlık hem de sükunet yönünden araçların olmayışı oldukça faydalı olmaktadır. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

İkinci sayfiye bölgesi ise Pendik'e kadar sıralanan Anadolu yakası köyleridir. Bu yerlerin sahil kısmına pek rağbet edilmezdi. Kalamış, Fenerbahçe, Çiftehavuzlar, Caddebostan, Göztepe, Suadiye, Erenköy, Bostancı, Maltepe, Kartal, Pendik, İçerenköy ve Kozyatağı bu bölgedeki sayfiye yerlerinden bazılarıydı. Ayrıca Yakacık da ayrı bir hava değişimi yeri olarak kullanılırdı. Bu yerlerin dışında Büyük Çamlıca, Küçük Çamlıca, Kısıklı, Tophanelioğlu, Tunuslunun Bağı, Bağlarbaşı, Altunizade, Koşuyolu, Validebağı, İcadiye, Frenktepesi, Ziverbey ve Kızıltoprak semtleri de sayfiye yeriydi. Büyük Çamlıca'da Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'nin büyük köşkü, Küçük Çamlıca'da da Suha Fazlı Bey'in satın aldığı köşkler vardı. Küçük Çamlıca'da Suphi Paşa korusu ve köşkü tepeyi kaplardı. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

İstanbul'un üçüncü sayfiye yeri ise iki yakalı Boğaziçi'di. Rumeli kıyısında bulunan sayfiyeler Ortaköy'den başlardı. Bu köylerde sürekli oturanlar da bulunurdu ama köyün yerlisi olan bu kişiler, küçük esnaf veya küçük memur gibi yazlık için farklı yere taşınabilecek zenginlikte olmayan kimselerdi. Bu bölgede büyük yalılar ve köşkler hep sayfiye olarak kullanılırdı. Boğaz'ın her iki sahili de rutubetli olurdu. Anadolu kıyısı öğleden sonra güneş aldığı için pek rutubetli olmazdı ama Rumeli sahili oldukça rutubetliydi. Boğaz sahilindeki büyük yalıların arkalarında koruları ve tepede de küçük bir köşkeri olurdu. Felek, Arif Paşa Korusu gibi ismi olan bu

yerlerin, saltanat zamanında bu bölgede köşkü bulunan ve buraları sayfiye olarak kullanmış kimselerin artıklarından kalmış isimler olduğunu belirtmektedir. Rumeli kıyısında Kuruçeşme, Ortaköy, Rumelihisarı, Emirgan, Boyacıköy ve Sarıyer Türklerin yazlık yerleriydi. Arnavutköy, Bebek, Tarabya ve Büyükdere ise gayri müslimlerin ve yabancıların sayfiye yerleriydi. Yenimahalle ve Bebek ise karmaydı. Havası en iyi olan köy Kuruçeşme olduğu için sultan sarayları ve hatta Şeyhülislam Cemalettin Efendi gibi büyük devlet adamlarının yalıları bu bölgede bulunurdu. Kuruçeşme o devirlerin en beğenilen sayfiye yeriydi. Bu sayfiye yerlerine vapurla gidilirdi. Sahil yolu ve sırtta bulunan yol, araba sürülecek yerler değildi. O devirde otomobil olmadığından atlı arabası olanlar haricinde herkes vapurla gidip gelirdi. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

Sayfiyelerin yerlerinin seçiminde kaynak sularının önemi bulunurdu. İyi kaynak sularının olduğu yerler sayfiye seçimlerinde etkiliydi. Bütün Rumeli sahilinin sayfiye olmasına rağmen yazın Boğaz'ın sularından faydalanmak isteyenler, Büyükdere ve Sarıyer'e giderlerdi. Buralardaki kaynak suları meşhurdu. Burhan Felek, buralardaki sulardan bazılarının isimlerini de vermektedir. Ancak bu suların zamanla ortadan kalkmış olabileceğinden de bahsetmektedir. Sultan Suyu, Hünkar Suyu, Kestane Suyu, Çırçır Suyu, Fırıldak Suyu ve Rumeli Kavağı yolunda bulunan Otuz Bir Suyu bunlardan bazılarıydı. Sarıyer'e bu suları içmek için gidenler, Köyiçi ve Dereiçi gibi havasız yerlerde bile sayfiye kiralayıp buraların sıcağına katlanırlardı. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

Boğaz'ın Anadolu yakasını melankolik bir yer olarak tanımlayan Felek, bu bölgelerin sürekli sakinlerinin buraya yazlığa gelenlerden daha çok olduğunu söylemektedir. Avrupa kıyısına göre daha kuru ve sağlıklı bir ikliminin olmasından dolayı İstanbul'un meşhur yalıları bu tarafta bulunurdu. Bu bölgedeki sayfiye yerleri Salacak'tan başlayıp Paşalimanı, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy, Kandilli, Anadoluhisarı, Kanlıca, Çubuklu, Paşabahçe ve Beykoz'a kadar dayanırdı. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

Sayfiye yerlerini açıklayan Burhan Felek, buralara ne şekilde gidildiğini ve gidilmeden önce yapılan hazırlıkları da açıklar. Sayfiye evleri kışın kapatılır ve bazen içine bir bekçi konulur. Bu sebeple de genellikle bu evler günlük ihtiyaçlardan mahrumdur. Bu sebeple mayısın on beşinden itibaren aileler yaz göçüne başlarlar. Bu

göçlerde yorgan, yatak, yastık, dolap, sandık, tencere, tabak, kaşık, kasa, iskemle gibi günlük yaşamda gerekecek bütün eşyalar, at arabalarına bu iş için özel tutulmuş hamallar tarafından yerleştirilir ve yola sevk edilirdi. Bu göç işine alışmış şehir uşağı hamallar vardı. Bunların büyük çoğunluğu Çeşme Meydanlı güçlü çocuklardı. Bu kişilere ve bu kişilerin bilip tanıdıkları arabacılara teslim edilen eşyalar kırılıp dökülmeden yerine ulaşırdı. Bu şekilde gerçekleşen nakliyenin sonucunda aileler de yerleşip yazlık hayatlarına başlardı. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

Burhan Felek sayfiyelerden bahsederken İstanbul'daki sayfiyelerin olması gerektiği gibi olmadığını söyler. Olması gereken ideal sayfiyeyi haftanın bir iki günü rahatça vakit geçirebileceğin, altında arabanın olup istediğin zaman şehre inebileceğin bir yer olarak tanımlayan Felek, İstanbul'daki sayfiyelerde ev bulmanın ve buralara eşya taşımamanın ne kadar zor olduğundan bahsetmektedir. Sayfiyelerden şehre inmenin de çok uzun olduğunu söyler. Çünkü bu alanlar uzak yerlerde olurdu; özellikle adalara gitmek sabah akşam git gel dört saat vakit alırdı. (F, 72)

Felek, o devirler diye bahsettiği ve kendi çocukluk dönemine denk gelen zamanlarda denizin sayfiyeler için çok da önemli olmadığını belirtmektedir. İstanbul'un havası ve suyundan en iyi şekilde faydalanmak isteyen kişiler bu amaçla sayfiye yerlerini seçerlerdi. Özellikle kaynak sularına yakınlık önemliydi. Ancak zaman ilerledikçe sayfiye kültürü de değişti. Eski sayfiye yerlerinin ve konaklarının birçoğunun yerine apartmanlar yapılmıştır. Bu durum bu sayfiye ve konak yerlerinin sahiplerinin ekonomik sebeplerle buraları satmak zorunda kalmalarından kaynaklanmıştır. Bu sebeple İstanbul'daki birçok sayfiye yeri artık iskâna açılmış yerler durumundadır ve İstanbul'da sayfiyeye giden ailelerin sayısı da çok azalmıştır. (MM, 29 Şubat 1976: 14)

Mesire Yerleri

Burhan Felek, çocukluk yıllarına ait anılarında Taşdelen safasından bahseder. Taşdelen, Alemdağ korusu denen ormanlığın yaklaşık bir kilometre içinde olan bir kaynak suyu ve suyun bulunduğu yerdir. Felek'in çocukluğu zamanında bu yerin ayrı bir önemi vardır. Buraya gitmek için bir hafta öncesinden hazırlıklar yapılır; patlıcan dolma ve helva gibi türlü yiyecekler hazırlanırdı. Genellikle dört ya da beş aile birleşip tutulan öküz arabalarıyla Taşdelen'e gidilirdi. Bu öküz arabaları geceden hazırlanıp içine döşekler serilir ve güneşi tutması için üstüne battaniyeler örtülürdü.

Taşdelen'de geniş kemerli taş bir çeşmenin oluklarından iki su akardı. Felek, asıl tercih edilen ve beğenilen suyun soldan akan su olduğunu belirtmektedir. Uzun bir zaman boyunca sürekli akan suyun mermerleri aşındırıp çukur açmış olmasından dolayı da bu yere Taşdelen ismi verilmiştir. Taşdelen'in içeri kısımlarında dünyanın en iyi suyu olarak söylenen Elmalı diye bir kaynak suyu vardır. Bu su, yüksek kayalardan sızarak gelmektedir. Kayanın dibinde oluşturulmuş küçük bir yalağa damlayan su, yalağın kenarından açılmış ince bir boşluktan akmaktadır. Ancak bu su çok az akar. Bir bardak su, ancak otuz saniyede dolabilmektedir. (HBÜ, 63)

Bostan Safası

Burhan Felek, İstanbul'daki bostan safalarından da bahsetmektedir. Bostanlar çoğunlukla kadınların eğlence yerleriydi. Eskiden İstanbul'da insanların oturup sohbet edebileceği ve vakit geçirebilecekleri parklar bulunmazdı. Bunların yerine şehirde, büyük bostanlar olurdu ve insanlar bu yerlerde oturup vakit geçirirlerdi. Bostan, sebze ve meyve bahçeleri demektir. Üsküdar ve civarındaki hanımlar, akşamları bostanlara gidip bostan dolaplarından akan suları dinler ve sohbet ederler; bostanın kapısında bulunan burma bıyıklı erkekler ise içerideki kadınların giriş ve çıkışlarında sarkıntılık etmeye çalışırlardı. (HBÜ, 91)

Bostan safalarında çok çeşitli meyveler tüketilirdi. Körpe hıyarla bu keyif ve eğlence saatleri başlar, sonrasında turşular çıkarılır, ardından şeftali, incir gelir ve bu şekilde devam ederdi. (HBÜ, 93) Üsküdar civarında yaşayan kadınların bostan safalarına düşkünlüğü, bu yerlerin açık alanda bir araya gelinip sohbet edilebilecek ve aynı zamanda sağlıklı yiyeceklerin de tüketilebilecek yerler olmasından kaynaklanmaktadır.

Burhan Felek, bazı bostanların isimlerini de verir. Kendisi Üsküdar tarafında yaşadığı için bahsettiği bostanlar da bu bölgededir. En meşhur olan bostanın Şemsipaşa bostanı olduğunu söyler. Bostan, Rumi Mehmet Paşa Camii ile Şemsipaşa Meydanı arasında kalan geniş bir yerdir ve yaz mevsimlerinde akşamüzeri kadınlar buraya turşu yemeye giderler. Felek, ayrıca Üsküdar'da Çavuşdere bostanları ve bazı mahalle aralarında da küçük küçük bostanların olduğunu söyler. (HBÜ, 91-92)

8.BÖLÜM: HALK EDEBİYATI

Burhan Felek, halk edebiyatından bahsederken onu bir milletin kendisi olabilmesini sağlayan en önemli etkenler arasında görür. Bu edebiyat, halk türküsü, halk oyunu, halk masalı, halk şiiri gibi dallarıyla bir milletin karakterini ve resmini göstermektedir. Bir milletin kuvveti ise silahlardan ziyade kendi ürettiği bu tarz eserler aracılığıyla bir şahsiyet ve karaktere sahip oluşuyla ölçülmelidir. (C, 27 Haziran 1959: 3)

1959 yılında yazdığı bir yazısında Felek, halk edebiyatı alanındaki gelişmelerin daha yeni olduğunu ve Cumhuriyet'ten beri zikzaklı bir çizgi çizerek bu gelişimin devam ettiğini söylemektedir. Halk evlerinin kapatılması bu süreçte ciddi bir darbe olmuş ve mühim bir duraklamaya neden olmuştur. Bazı bireysel girişimler ve birtakım cemiyetlerin bu alanda yaptığı çalışmalar da yetersiz kalmıştır. Yazar, canlanmanın az kişilerle ve birbirinden kopuk çabalarla değil, daha kapsamlıca desteklenen faaliyetlerle gerçekleşebileceğini savunmaktadır. (C, 27 Haziran 1959: 3)

Burhan Felek'in gazete yazılarını ve kitaplarını halk edebiyatıyla ilgili malzemeler bakımından incelediğimizde âşık edebiyatı ve dinî-tasavvufi edebiyatla ilgili çok fazla malzemeye rastlamadık. Halk edebiyatı bölümünde en fazla malzeme anonim halk edebiyatından çıktı ve bu bölümün büyük çoğunluğunu bu kısım oluşturdu. Bu çalışmanın devamında anonim halk edebiyatı, âşık edebiyatı ve dinî tasavvufi edebiyat başlıklarının altında yazarın bu konularla ilgili verdiği bilgiler ve malzemeler ele alınmıştır.

8.1. Anonim Halk Edebiyatı

Burhan Felek'in yazılarında anonim halk edebiyatıyla ilgili birçok malzeme bulunmaktadır. Ancak anonim halk edebiyatının her verimi ile ilgili örnek yer almamıştır. Yazar, yazılarında en çok fıkralara yer vermiş olmakla birlikte, atasözleri ve deyimlere de sıklıkla yer vermiştir. Bunların dışında mani, ninni, türkü, tekerleme, bilmece, masal ve efsaneler de yazarın yazılarında karşılaşılan diğer anonim halk

edebiyatı verimlerindenidir. Bu çalışmada karşılaştığımız bu ürünleri manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayırıp bu başlıkların altında aşağıda verdik.

8.1.1. Manzum Verimler

8.1.1.1. Türkü

İlhan Başgöz, halk türküsünü ezgi ile söylenen halk şiiri olarak tanımlamaktadır. Halk şiirinden kastının da hem anonim hem aşıkların şiiri olduğunu belirtmektedir. Âşıkların söyledikleri şiirlerin söyleyeni belli olmasına rağmen bir ezgi ile söylendikleri için onlara da türkü dendiğini ifade eder. (Başgöz, 2008: 15)

Burhan Felek, yazılarında türkülere yer vermiştir. Türkülerin genellikle tamamını değil küçük bölümlerini yazılarına almıştır. Bunları da yazısında vereceği ana fikre giden merdiven olarak kullanmıştır. Ancak yazarın yazılarında türkü olduğunu belirttiği sözlerin hepsi türkü değildir. Biz yazımıza Felek'in türkü olarak bahsettiklerinden bir kısmını aldık:

“Çayırdaaaa buldum seni

Ellereee vermem seni

Çayırdaaa buldum seni

Ellereeee vermem seni...” (C, 9 Eylül 1967: 2)

“Üsküardan gidilir Yenimahalleyeee

Çoktanberi hevesim var şarkı maniye,

İşte biz de geldik bu tersanayeee

Demirciler demir döver, demir tunç olur

Çıkalaklak

Kaalkanım var.” (C, 3 Ağustos 1968: 6)

“Kundurama kum doldu...

Atmaya kürek ister...

Tatlı yarin yanında

Yatmaya yürek ister.” (C, 8 Haziran 1968: 6)

Burhan Felek, binilen arabaya göre türkü çağırarak modadır diyerek tramvaya binenlerin de bir türküleri olabileceğini söyler. Bu şekilde tramvaylardaki durumu anlatmayı ve bir eleştiri yapmayı amaçlamıştır. Bu amaçla şunu verir:

“Felek bana neler etti ah

Bu izdiham cana yetti.

Bende takat, takat bitti ah

Bu izdiham cana yetti.” (C, 16 Kasım 1941: 3)

Burhan Felek, bazı türküleri yazılarına başlık olarak kullanmıştır. Bundaki amacı türkünün zamanın sosyal, ekonomik ya da siyasi durumuyla alakalı bir mesaj verebiliyor olmasıdır. Bunun yanında Felek, çoğu zaman türkülerin bir kısmını vermiştir ve bu sözler ile o günün hayatı, zorlukları gibi durumlar hakkında yorumda ya da eleştiride bulunmuştur.

Bu bir eski türküdür fakat şimdiki durumumuza uyduğu için meyanını başlık olarak kullandım diyerek türkünün geçiş kısımlarını verir.

“Efendim nerde?

Ben nerde?” (C, 4 Ağustos 1949:3)

Burhan Felek, bir türkü verir ve daha sonra bu türküyü kendince değiştirerek söyler:

*“Telgrafın telleri,
Pamuk gibi elleri,
Beni baştan çıkaran,
Beyoğlu’nun beyleri. (C, 3 Ocak 1942: 3)*

Yazar, bu parçadan esinlenerek yazısının başlığını oluşturmuş ve bu dörtlüğü tanzir edip şunu yazmıştır:

*Zemherinin elleri
Eser karayelleri,
Beni baştan çıkaran,
İstanbulun yerleri.” (C, 3 Ocak 1942: 3)*

*“Bu hayat böyle geçer
Ah bu hayat böyle geçer. (C, 12 Mart 1957: 3)*

Felek, âşıkın özlemlerini ve erişemediği emellerini ifade eden bir türkü vardır diyerek şunu verir:

*“Nolaydı ah, nolaydı!
Yar bade dolduraydı!” (C, 12 Ekim 1942: 3)*

Debreli Hasan, Arnavut asıllıdır. Eşkıyadır ve martin tüfeği kullanmaktadır. Onun bu özellikleri onun hakkındaki şu türküden anlaşılır:

“at martini, Debreli Hasan...” (M, 5 Mart 1971: 2)

8.1.1.2. Bilmece

Bilmeceler, doğa unsurları ve bu unsurlara bağlı olayları; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; çeşitli soyut kavramlarla dinî konu ve motifleri kapalı bir şekilde, uzak-yakın ilişkisi ve çağrışımlarla düşüncemize ve dikkatimize yansıtarak bulmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerdir. (Elçin, 1989: 1)

Felek, yazılarında bilmecenin işlevinden bahsetmiştir. Geçmiş zamanda hangi sebeplerle bu anonim halk edebiyatı veriminin söylendiğinden bahseden yazar, çeşitli bilmece örnekleri de vermiştir. Ayrıca bu bilmece sorma ve cevabı bulma durumunun bağlamı hakkında da kendi anıları üzerinden söz etmektedir.

Eski zamanlarda, insanların boş vakitlerini değerlendirebilecekleri uğraşlar çok fazla bulunmazdı. Bu zamanlarda çeşitli aktiviteler yapılırdı. Bilmece de bunlardan biriydi. İnsanlar birbirlerine bilmeceler sorarak eğlenirler ve böylece zamanı da geçirmiş olurlardı. (C, 16 Eylül 1964: 3)

Eskiden özellikle dadılar ve çocuklar birbirlerine bilmece sorarlardı. Bilemeyince de “nereyi verirsem söylersin!” diyerek İstanbul, Mekke, Üsküdar gibi şehirler sayılmaya başlanırdı. Bilmece kolaysa “Üsküdar’ı ver söyleyeyim” denilir, eğer bilmece zorsa daha büyük şehirler istenirdi. En zor bilmecelerin cevabı ancak Mekke karşılığı söylenirdi. Burhan Felek, bu durumu büyük devletlerin sürekli birbirlerinden yer istemelerine benzetmektedir. (C, 17 Temmuz 1968: 3; T, 22 Aralık 1938: 3) Yazar, yazısını kaleme aldığı yıllarda ülkelerin birbirleriyle olan mücadelelerini anlatırken bilmecelerden faydalanmış ve hem yazısını renklendirmiş hem de okuyucuya farklı bilgiler ve fikirler sunmuştur.

Burhan Felek, arkadaşları ile buluştukları bir sırada aralarında geçen sohbetten bahsederken birbirlerine bilmece söylediklerinden bahseder. Felek, arkadaşlarına şu bilmeceyi sorduğunu belirtmektedir:

“Uzun uzun yollardan bir acıib kuş gelir.

Türlü türlü dilleri var, söyledikçe hoş gelir.

Kimisine hoşça gelir, kimisine boş gelir.” (C, 19 Ekim 1941: 2)

Burhan Felek, bilmeceyi sorduktan sonra arkadaşlarının cevabı bulmaya çalışırken kendisine sorduğu soruları ve verdiği cevapları da söyler. Bu soru cevap kısmı bilmeceyi soran ve bilmecenin sorulduğu kişiler arasında bir rutin halini almıştır. Bu kısmı Felek şöyle anlatmıştır:

“-Yenir mi, yenmez mi?

-Yenmez ama yutulur!

-Canlı mı, cansız mı?

-Yarı canlı, yarı cansız!

-Ayol bu nasıl şey böyle! Yenmez yutulur; yarı canlı, yarı cansız!

-Eee kuzum! Bilmece bu! Düşünün, bulun!

-Bildim bildim: Mektub!

-Evet ama o bilmecenin ilk tabiri idi. Yenisi başka!

-Kırlangıç!

-Gramofon plağı!

-Telgraf!

-Etrafında dolaşıyorsunuz.

-Telefon!

-Olmadı.

Hanımlar dayanamadılar.

-Aman meraktan çatlayacağız! Kuzum söyleyin! Nedir?

-Radyo efendim!

-Aaa! Sahi!

Bir kısmı itiraz etti:

-Radyo yutulur mu?

-Kah güç, kah kolay!

-Yarısı canlı diyorsunuz?

-Spiker! (C, 19 Ekim 1941: 2)

Burhan Felek, eskiden muamma adında manzum bir bilmece sanatının edebiyatımıza girdiğinden de bahseder. (C, 16 Eylül 1964: 3)

Felek, eskiden yapılan bu bilmece ve cinaslardan kendisinin de denemeye çalışacağını söyleyerek şunları yazar:

-Çoğu telefon kulübeleri aynı zamanda abdesthane haline gelen memleket neresidir?

-Umumi telefon makineleri yumruklanarak fişleri çalınan memleket neresidir? (C, 16 Eylül 1964: 3)

Felek'in kendisinin uydurmuş olduğu bu bilmeceler eleştiri yapmak amacıyla söylenmiş olan ve cevabı belli olan sözlerdir. Bunları bilmece diyerek aktarmasının sebebi o devirde İstanbul'da var olan sorunlara dikkat çekmek istemesidir.

8.1.1.3. Mani

Mani kelimesinin tanımı, sözlük anlamı ve kökeni hakkında farklı ve birbirine benzeyen birçok görüş ortaya atılmıştır.

Mani, anonim halk şiirinin en yaygın türüdür. Yedi heceli ve dört dizeli tek kıtadan meydana gelir. Maninin en belirgin özelliği, tek dörtlükten oluşması ve uyak düzeninin öteki türlere uymamasıdır. (Boratav, 1997: 285)

Maniler bilindiği gibi aşk konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş dört mısralı, müstakil şiirlerdir. (Kaya, 1999: 4)

Burhan Felek manilerden bahsederken daha çok ramazan ayı içerisinde söylenen maniler üzerinde durmuştur.

Mahallelerde ramazan ayının on beşinden sonra bekçi bir davulcu ve bir manici ile kapı kapı mani söyleyerek para toplardı. Burhan Felek, ağızlarda dolaşan manilerin birçoğunun bu geleneğin eseri olduğunu belirtir. (YG, 201)

Bayramlarda da maniciler mani söylemektedir. Bayramın birinci günü mahalle bekçisi bir davulcu ile evlerin kapısına dikilip mani söyler veya söyletirdi. Bunlara bayram bahşişi verilmesi gerekirdi. Ayrıca bu bekçilerin elinde 5-6 metre boyunda bir sırık bulunurdu. Bunu evin birinci veya ikinci katındaki pencereye dayayıp oralardan bir çevre veya dört arşın basma alırlardı. (YG, 220)

Ramazanın özelliklerinden biri de, bu ayın on beşinden sonra kapı kapı dolaşan helesacılarıdır. Yazar, helesa kelimesinin, “yel ese” den bozma olduğunun tahmin edilebileceğini; ama yel esmesinin bu manili ziyaretlerle alakasını bulamadığını söyler. Helesacılar içinde nükteli laflar söyleyenler de bulunurdu. Bu kişilerin bazı beyitleri okumaları bile haylice manalıdır. Saltanat devrinde mizah ve tenkit yapamayan halk, ancak bu çeşit vasıtalarla duygularını açığa vurabilmektedir. Bazı maniler söz söylemenin o zamanda bir cesaret meselesi olduğunu ortaya koyar. (C, 28 Haziran 1949: 3)

Burhan Felek’in eserlerinde rastgeldiğimiz maniler çoğunlukla İstanbul’da söylenmiş manilerdir. Hayatını İstanbul’da sürdürmüş olan Felek, İstanbul’da ramazan ayının nasıl geçtiğini anlatırken sıklıkla manilere de değinmiştir.

Manileri tasnif konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Biz bu çalışmada Abdulkadir Emeksiz'in yapmış olduğu İstanbul manileri sınıflandırmasını temel aldık. Bu sınıflandırmaya göre, Felek'in çalışmasında yer alan manileri aşağıda verdik.

Düz Mani

Nazım birimi dörtlüktür ve genelde 7'li hece ölçüsüyle söylenir. Düz manileri daha çok eğitim görmemiş ya da ilkokul seviyesinde eğitim görmüş olan halk icra eder. (Emeksiz, 2007: 21)

Burhan Felek, arkadaşlarının kendisine yaptıkları bir şakadan bahseder. Arkadaşları Felek'e şaka yaptıktan sonra ona bir kağıtta not bırakırlar. Notta bir mani yazılıdır ve mani yapılan şakayı belirtir. Mani şu şekildedir:

*“Evimin önü dalyan
İçinde balıklar var
Gününi saatini
Bilmiyen alıklar var! (KYİH, 159)*

Felek, bayramda söylenen manilerden en yaygın ve neşeli olduğunu düşündüğü bir tanesinin ilk iki mısraını verir:

*Buna bay..ram derler bayram derler
Bal ile kaymağı yeeerler*

Mani prozodisine uygun bir şekilde okunur ve davulla tempo tutulurdu. (YG, 220)

Mani Fasılları

Mani fasılları nazım birimi bakımından düz maniler gibi dörtlüklerle kurulur. Vezin bakımından ise 8 heceli vezinle söylenirler. Fasıllar konu birliği gösterirler. Mani fasıllarının icracıları mahalle bekçileri veya manici denilebilecek erkeklerdir. (Emeksiz, 2007: 21-22)

Burhan Felek, aslında gerçek hayattaki bazı kişilerden esinlenerek oluşturduğu ve bir kahvehanede toplayıp günlük hayat ve meseleler hakkında bu kişileri konuşturduğu yazılarının birinde bu karakterleri ramazan hakkında konuşturur.²¹ İçlerinden bir tanesi kahvehaneye elinde bir davul ve arkasında iki çocukla gelir ve o esnada şu maniyi söyler:

*“Besmeleyle çıktım yola,
Selam verdim sağa sola,
A benim devletli efendim
Ramazan-ı şerif mübarek ola!*

Dan dan da dan dan

*Ramazan geldi dayandı,
Camiler nura boyandı,
Top atıldı, kandil yandı,
Cümlemiz ona inandı!*

Dan dan da dan dan

*Yeni cami direk ister,
Söylemeye yürek ister,
Benim karnım toktur ama,
Nuri ağabeyim börek ister*

Dan dan da dan dan. (M, 4 Temmuz 1982: 2-11)

Mani söyleme faslı bittikten sonra çocuklardan bir tanesi eline tepsi alıp kahvede bulunanlardan ramazan bahşisi toplar. (M, 4 Temmuz 1982: 11)

Burhan Felek yazılarında gündelik hayat ile ilgili bilgiler verirken ya da o günün sorunlarını yansıtmak isterken bunları hikâyeleştirerek ve daha sade bir hale getirerek ifade etmiştir. Bu yazısında da ramazan gününde davulcuların mani

²¹ Yazarın bu konuyla ilgili detaylı bilgi verdiği yazısı için bkz. Burhan Felek, “Kahvedekiler”, *Milliyet*, 11 Mart 1974, s. 2.

söyleyip ramazan bahşışı toplamalarını kendi oluşturduğu karakterler üzerinden göstermiştir.

Felek, yine aynı karakterler aracılığıyla bir başka yazısında mani örnekleri verir.

“Rahmi davula bir tokmak.. biraz da ince değnekle tıngırdattıktan sonra başladı mani söylemeye:

*Davulumun ipi kaytan
Sırtımda kalmadı mintan
Ver efendim bahşışımı
Alayım sırtıma mintan..*

Dangır da dangır, dangır da dan..

*Ramazanda iftar yenir,
Geceleri sahur yenir,
Tarçın, karanfil satana
Buralarda aktar denir.*

*Bugünlerde hava lodos
Ne Artin kaldı ne Bodos
Topu topu elimizde
Kaldı bir nazlı konsolos*

*Oruç günü aşar onu
Günahımız taşar onu
Allah eksik etmesin
Eli sıkı taşaronu*

*Ramazan geldi gidiyor..
Cümleyi mahzun ediyor,
Ver efendim bahşışimi
Son otobüs de gidiyor...” (C, 24 Ocak 1965: 4)*

Burhan Felek, bir mahalle bekçisinden aldığı mektuptan bahseder. Mektubu gönderen kişi mektubunda bekçi olduğunu, bu yüzden maniler düzdüğünü ve küçüklüğünden beri babasından bu yönde dersler aldığını mektubunda dile getirmektedir. Burhan Felek, okuyucusunun kendisine göndermiş olduğu ve mâni olduğunu söylediği şu şiiri yazısında paylaşır:

*İngiliz geldi dayandı
Yarım uykudan uyandı
Top atıldı canlar yandı
Afrika kana boyandı*

*Bardia, Derne, Bingazi
Kimi şehid, kimi gazi,
Çölde sıkıyı görünce;
Ne faşist kaldı ne nazi,*

*Eritra, Eritra;
Yanı deniz, önü kara.
Agordat düştü; korkarım
İşin sonu sarpa sara!*

*Dizi dizi tayyareler;
Düşman bağıni yareler,
Habeş yiğitler önünde;
Kaçıyormuş avareler.*

*Romanın hayali boldu
Güveni beşinci koldu.
Lakin Dimyata giderken;
Evdeki bulgurdan oldu.*

Nerde Nis, nerde Korsika

*Tarablustan haber çıka*²²
Sulh istiyormuş diyorlar
Umarım sahiye çıka! (C, 9 Şubat 1941: 2)

Bu metin mani kalıbı ile oluşturulmuştur. Geleneksel olarak mani söyleyen bir kişi öğrendiği bu mani kalıbına günlük meselelerle ilgili düşüncelerini ve hislerini oturtmuştur.

8.1.1.4. Ninni

Ninni, annelerin çocuklarını uyutmak için söyledikleri birer kıtalık halk şiiiridir. Ninni yalnız küçük çocuklar için düzülmüştür. Şairleri belli değildir. Kendine özgü bir bestesi vardır. (Şapolyo, 1937: 14)

Burhan Felek'in yazılarında fazla sayıda ninni örneğine rastlamadık. Ancak annesinin kendisini uyutmak için çocukluğunda söylediği şu ninniye yer vermektedir:

“Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yedi bitirdi lahanayı.” (C, 25 Temmuz 1946: 2)

8.1.2. Mensur Verimler

Efsane, masal, fıkra, atasözleri ile deyimler ve tekerlemeleri mensur verimler altına aldık. Bu verimler içinde manzum olanlar da bulunmasına rağmen, mensur yönleri daha ağır bastığı için bu başlığın altında verdik.

²² Çıka: Ermenice “yok” anlamına gelmektedir. Bkz.: Burhan Felek, “Haftanın Şakaları: Bir Spikerle Mülakat- Mahalle Bekçisinden: Kafadan gayrimüsellahlar”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1941, s. 2.

8.1.2.1. Efsaneler

Efsaneler hakkında birçok araştırmacı tanımında bulunmuş ve farklı şekilde söz etmiştir. Biz, bu çalışmada Pertev Naili Boratav'ın açıklamalarını aldıktan sonra, Burhan Felek'in yazılarında yer alan efsane örneklerini çalışmaya ekledik.

Boratav, efsaneyi kendine özgü bir üslubu ve kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türü olarak tanımlar. Efsanenin anlattığı şeyler doğru ve gerçekten olmuş olarak kabul edilir. (Boratav, 1982: 98-99)

Burhan Felek'in yazılarında çok fazla efsaneye rastlamadık. Efsane olarak bahsettiği yazıların hepsi efsane niteliği taşımamaktadır. Bu sebeple bu çalışmaya Felek'in efsane dediği yazılardan bazılarını aldık.

“Üsküdar İstanbul'dan eskidir. Ama bu şehrin eski adı Hrisupolis yani altın şehirdir. Bu isme birtakım efsaneler sebep gösterilir. En doğrusunu Yahya Kemal gazelinde söylemiştir.

Her akşam güneş batarken bu şehri altınla kaplar.

Daha sonra bu şehrin adı Skutari olmuş, Türkler de bunu kendi dillerine uydurup Üsküdar demişler” (MM, 14 Ekim 1973: 2-3).

Burhan Felek, Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958) tarafından anlatılan bir rivayetten bahseder:

“İkinci Abdülhamid'in Ahmet Celalettin Paşa isminde bir adamı vardı. Adamın memuriyeti “Ser hafiye”, İngilizce'ye çevirirsek Detectif in cpief, Fransızcaya Chef-dedectif.

Hafiye sözü Arapça'da “Hafi” kelimesinin dişi müennes şeklidir. Gizli demektir. Ama ser hafiye Celalettin Paşayı beyaz, güzel pala bıyıkları ve güler yüzüyle herkes tanırđı. Ve ekseriya eski Tokatlıyan kahvesinin vitrininde oturur, gelen geçeni seyrederdi.

İşte bu zatın Yahya Kemal Bey'e bizzat anlattığına göre Padişahın kurenasından (yakınlarından) bir zat vasıtasıyla gene şayanı itimat birisi hünkara takdim ettiği arizede.

Rüyasında Fatih Sultan Mehmet'i gördüğünü ve kendisine "Aman benim kabrimi su bastı, kurtarınız" dediğini arzylemiş.

Sultan Hamid bu gibi şeylere inanır bir zattı. İşin takibi ve gerçekten Fatih'in mezarını su basıp basmadığını tahkik için mektubu ser hafıye Ahmet Celalettin Paşaya kimseye bir şey sezdirmemek emriyle havale etmiş.

Ahmet Celalettin Paşa "ba irade-i seniye" türbenin tarafı padişahiden tamir ettirileceğini bildirip türbeyi teslim almış ve etrafına yüksek bir tahta perde çektirmiş. Yapılacak iş korkulu ve pek nazik olduğundan en emin ve ağzı sıkı kimseler getirilerek türbenin içinde ameliyata başlanmış.

İlk önce Fatih'in sandukası kaldırılmış. Onun üstündeki pehle taşı kaldırıldığı zaman... toprak bulunmuş... toprak biraz kazılınca bir madeni kapak meydana çıkmış.

Ahmet Celalettin Paşa bu çalışmaları merakla takip eden Padişah'a her akşam o günkü işlerin bir hülasasını bildirmiş.

Demir kapak çıktığını Padişaha arzettiği zaman

-Açalım mı? Diye istindan etmiş.

Açınız ve bana neticeyi bildiriniz...

Ahmet Celalettin Paşa, Fatih'in kabri ve lahdi ortaya çıkmayınca büsbütün meraklanıp gizlilik tedbirlerini de büsbütün sıkıştırmış. Ne var ki Fatih türbesi daima ziyaret edilen bir yer olduğundan halkın tahta perde aralığından içeri bakmasına da mani olunamamış. Ve bundan dolayı türlü rivayetler çıkmış imiş.

Ahmet Celalettin Paşa aldığı irade üzerine madeni kapağı açınca aşağı doğru inen bir taş merdivene rastlamış.

Ser Hafıye Ahmet Celalettin Paşa o akşam hemen Yıldız'a gitmiş. Merdiveni haber vermiş ve irade-i seniye'nin ne şekilde sadır olacağını sormuş.

Padişah:

-İnin merdiveni... Aşağıda ne var, bana bildirin demiş.

15-20 ayak kadar dik bir merdivenmiş. İnmişler.... Bir küçük avlu ve avlunun bir duvarında bir demir kapı... ve bütün bunlar oldukça iyi muhafaza edilmiş bir halde. Paşa gitgide meraklı bir durum arzeden ameliyenin burasında kapının açılması hususunda

Padişahın iyi düşünmesini söylemiş. Bunu neden yaptığını bilmiyoruz; ama Fatih'in lahtinin hala bulunmayışı ve nihayet bir Caveau yani kabir mahzeninin meydana çıkması adamı endişelendirmiş. Padişah tereddütsüz :

Kapıyı açınız! Emrini vermiş...

400 senelik kapı oldukça zor açılmış ve gerçekten içerisinin bir Caveau (ölü mahzeni) olduğu görülmüş. Ortasında bir taş lahit. Kapağını açmışlar. Fatih'in yüzlerce senedir –tahnid edildiği için- hiç bozulmamış cesedini bulmuşlar... aşağıda ne su var ne çamur. Sadece rutubet ve küf.

Paşa lahdi kapatmış. Kapıyı kapatmış... Oraları mümkün mertebe temizledikten ve havalandırdıktan sonra merdivenden çıkmış. Demir kapağı örtmüş. O haliyle durumu Padişaha arzetmiş:

-Hemen kapayın ve bundan kimseye bahsetmeyin!...

Yine kat'i emir vermiş. Demir kapağın üstüne toprak sermişler... Pehle taşını yerleştirmişler.Sandukayı temizleyip yerine koymuşlar, türbenin içini de iyice süpürüp tazeledikten sonra tahta perdeyi kaldırmış ve halka açmışlar.

Hala Fatih'in kabri bu efsane altındadır” (MM, 28 Temmuz 1974: 14)

Ahmet Celalettin Paşa, bunu Yahya Kemal'e anlattıktan sonra, Yahya Kemal bu sırrı bir süre saklamış. Sonradan birkaç kişiye söylemiş. Ancak ya ciddiye alınmamış ya da söylediği kişiler ciddiye alıp işi kurcalamaya cesaret edememişler. (MM, 28 Temmuz 1974: 14)

Felek, sokaklarda dolaşan çocukları korkutmak için şu efsanenin anlatıldığını belirtir:

“Çocukluğumuzda bize ara sıra bir iğneli fiçidan bahsederlerdi. Şüphesiz bir Yahudi aleyhtarının uydurduğu efsaneye göre “eskiler alayım” diye sokaktan geçen Yahudiler buldukları çocukları torbalarına koyup götürürler ve bir iğneli fiçiya atarak yuvarladıktan sonra kanını içerlermiş.” (C, 13 Ağustos 1942: 3)

İmambayıldı isimli yemeğin adının nasıl oluştuğuyla alakalı da şu efsaneyi Felek aktarmıştır:

“İmamın karısı zeytinyağlı bir patlıcan yemeği uydurmuş. Malum ya vaktile imamların kandil yağlarından hisseleri vardı. Yemek ortaya gelip de patlıcanların zeytinyağ içinde yüzdüğünü gören imam:

-Eyvah! Diye bayılmış ve yemeğin adı “imambayıldı” kalmış.” (C, 8 Ağustos 1943: 2)

Aşurenin nasıl icat edildiği ile alakalı kesin bir bilgi olmadığını ifade eden Burhan Felek, ancak bununla alakalı yaygın bir efsanenin olduğundan söz etmektedir. Efsane şu şekildedir:

Nuh Peygamber, tufandan kurtulup gemisi Cudi dağının tepesine konduğu zaman anbarda ne kalmışsa hepsini birbirine karıştırıp bir aş yapmışlar.. Adına da aşure demişler. (M, 20 Mart 1970: 2)

8.1.2.2. Masallar

Masallar dünya tarihinde büyük öneme sahip işlevsel bir türdür. Masal hakkında birçok araştırmacı çalışmalarda bulunmuş ve tanım yapmıştır. Saim Sakaoglu masalı, “kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türü” şeklinde tanımlamıştır. (Sakaoglu, 1973: 5)

Masal, kökleri tarihin karanlık devirlerine kadar uzanan, nerede ve ne şekilde oluştuğu bilinmeyen, halkın ortak malı olarak meydana gelip sözlü gelenekte yaşarken nesilden nesile aktarılıp günümüze kadar ulaşan anlatılardır. Masallar belli bir yapıya sahiptirler. Belli bir kalıp ile masala girilir, masala başladıktan sonra yine bir bölümden başka bir bölüme geçilirken “şimdi gelemim filan kişiye” gibi geçiş

cümleleri kurulur ve masal sonlanırken de belli kalıp cümleler kurulur. Masalarda gerçek hayatta karşılaşılabileceğimiz olaylar olabileceği gibi daha çok olağanüstü olaylar ve kahramanlar bulunur. (Seyidoğlu, 1999: 11)

Burhan Felek, masalların işlevine değinmiştir. Çocukluktan itibaren insanları eğlendirmek, uyutmak ve oyalamak için masalların anlatılageldiğini belirtir. Eğer doğru dürüst masal anlatılırsa bunun çocuğun karakteri ve akıl gelişimi üzerinde çok olumlu etkileri olacağını vurgular. Felek, çocukların büyüyünce de masal dinlemeye devam ettiklerini; onlara bu masalları bazen flörtlerinin, bazen aşıklarının anlattıklarını ifade eder. (C, 5 Ağustos 1963: 3)

Felek, masal adı altında bazı yazılar yazmıştır. Ancak bunlar masal özelliği taşımamaktadır. Bu durum Burhan Felek'in terminolojiyi önemsememesinden kaynaklanmaktadır. Ancak masal olarak verdiği olayların bir kısmını masal kalıbına uydurmuştur. Bu yazılarının giriş ve sonuç kısımlarına masal tekerlemelerini yerleştirmiştir. Bunların içerik kısmı masalların karakteristiğiyle bağdaşmamaktadır. Günlük meseleler hakkında ya da toplumsal olaylar hakkında yapacağı eleştirilerini veya fikirlerini masal kalıbını kullanarak bunun içine yerleştirmiş ve böylece üstü kapalı bir şekilde mesajlarını vermiştir.

Burhan Felek'in masal olarak belirttiği ama masal kalıbına uymayan yazılarından bazılarını bu çalışmamızda ele aldık.

Felek, annesinin küçükken kendisine masallar söylediğini belirtir. Bunlardan bir tanesini de verir:

“Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal iken, katırcı bakkal iken, ben babamın beşiğini salları iken Hind diyarında bir padişahın üç oğlu varmış. Bunlardan birisi gazeteci, öteki müderris, üçüncüsü de siyasi imiş.

Uzunca süren bir saltanat devrinden sonra ihtiyar babası tahtından çekilince hükümdar o üç oğlunun yardımıyla tahta çıkmış ve işleri ele almış. Oğulları da kendisile işbirliği yaparak memleket ahvalini düzeltmeye azmetmişler. Bütün tebaası yeni hükümdarı sevmiş, ona müzahir olmuş. Başında taşımış. Lakin demokrat tabiatlı hükümdarın zaman geçtikçe etrafını birtakım gözdeleler sarmış. Hükümdar, hazinenin takatinden üstün birtakım

masraflara girmiş. Sarraflara borçlanmış. Kendisine muarız olanları tepelemiş. En emin adamlarını, en sadık arkadaşlarını gözdelelerin fitnesi yüzünden yanından uzaklaştırmış. Kimini işinden çıkarmış, kimini hapse attırmış. Evvelce ticareti pek iyi olan memlekete tüccar kervanları gelip gitmez olmuşlar. Hazinedeki altınlar bitmiş, borç başı aşmış. Es'ar yükselmiş, hayat güçleşmiş.

Memleketi sevenler endişeye düşmüşler. Nasihatlerde, tavsiye bulunmak istemişler. Onları da dinlememiş, reddetmiş. Nihayet günün birinde memleket ayanı toplanıp divan kurmuşlar, hükümdara olan bitenleri anlatarak açıkça vaziyet almışlar.

Bunu görünce bütün vezirlerini feda etmiş ve badema işlerin iyi gideceğini vadederek kendini kurtarmış. Lakin gene tutumunu değiştirmemiş. Gözdelerin sözüne kanmış, sadık dostlarını dinlememiş. Kendisine düşman saymış. Şiddeti mülayemete, ibrali tasarrufa, müdaheneyi hakikate tercih etmiş. O hale gelmiş ki; birinci oğlu ilk evvel kendinden yüz çevirmiş. İkinci oğlu kısmen küsmüş, yanından kovduğu için üçüncü oğlu da rakiblerine iltihak etmiş.

Bunu görünce büsbütün öfkelenmiş. Etrafını alan müdahinlerin çoğu:

-Evet efendim, sepet efendim, münasibdir efendim. Aynı keramet buyurdunuz ey efendim! Diyerek kendi işlerini yürütmek için hizmetinde buldukları makamın hayrını ve yakınlık vazifelerini ihmal etmişler. Bir kısım sakitler zümresi de doğruyu söyleyenlerin nekbete uğradıklarını görerek dillerini yutmuşlar.

Nihayet işler öyle bir revişe girmiş ki milletin muhabbeti kendinden zail ve itimadı inkisara nail olmuş. Her gittiği yerde oranın zaimleri tarafından toplanan kalabalıktan eser kalmamış.

İşler bu kıvamda iken gene yakınlarından bir kaç gayretli kimse hakikatleri söylemek için huzur istemişler... Bunları unı ile kabul etmiş. Kendisine:

-Efendim, büyük oğlunuz (matbu) sizden yüz çevirdi.

-O bir gözü doymaz mahluktur. Ne hükmü olur.

-İkinci mahdum (Fünuni) de size muğberdir.

-O dün söylediğinin bugün aksine konuşur ittiradsız bir kimsedir. Mühimsemeyin.

-Lakin üçüncü oğlunuz "hürriyet" de size karşıdır. Lütfen...

-Onu ben kovdum.. Seni de kovacağım. Hepiniz haris kimselersiniz. Maksudunuz benim tahtıma geçmektir.

-Efendim... Haşa! Bizim..." (C, 11 Şubat 1956: 3)

O sırada uyumuş olduğunu belirtip fıkranın devamını hatırlamadığını söyler.
(C, 11 Şubat 1956: 3)

Felek, bir kurt masalı anlatayım diyerek şunu verir:

"Bir kuzu derede su içerken üst tarafına da bir kurd gelip su içmeğe başlamış. Kuzu daha kurdu yeni gördüğü için ürküüp kaçmamış. Bir iki dakika sonra kurd laf atmış:

-Baksana kuzum! Sen benim içtiğim suyu bulandırıyorusun!

-Aman efendiciğim. Ben sizin alt tarafınızdayım. Su sizin taraftan geliyor, ben nasıl bulandırabilirim.

-Bulandırıyorusun dedik ya! İşte o kadar. Hem sen geçen sene de böyle bir küstahlıkta bulunmuştun.

-Estağfirullah efendim. Benim geçen sene böyle bir şey yapmama imkan yok. Çünkü ben daha altı aylık bir kuzuyum. Geçen sene de daha dünyaya gelmemiştim ki sizin suyunuzu bulandırayım.

-Bunların hepsinde belki sen haklısın kuzum ama ben seni yiyeceğim." (C,

15 Kasım 1943: 3)

8.1.2.3. Fıkralar

Dursun Yıldırım, fıkra ile ilgili bilgi verirken fıkranın çok farklı anlamları karşılayan bir kelime olduğunu belirtmektedir. Fıkranın halk edebiyatındaki tanımını ise halkın yarattığı realist, küçük ve güldürücü hikâyeler olarak yapmaktadır (Yıldırım, 1999: 4).

Yıldırım, XVI. yüzyılda fıkra sözünü karşılayan ve yaygınlaşan latife sözünün edebi bir terim haline geldiğini belirtir. Bu devirde yazılan fıkralar letaif adı verilen mecmualarda toplanmıştır. Yıldırım, XIX. yüzyılın sonlarına doğru fıkra adının da yaygınlık kazanmaya başladığını ve artık letaif kitapları hazırlayanların da yayınladıkları bu hikâyelere fıkra demeye başladığını belirtir (Yıldırım, 1999: 4).

Burhan Felek, eserlerinde bolca fıkralara yer vermiş ve bu fıkraları çoğunlukla bir eleştiri yapmak ya da yazılarına daha etkili bir şekilde başlayabilmek amacıyla kullanmıştır. Bunun yanında Felek, yazdığı fıkraların içinde bazen açıklamalarda da bulunmuştur. Bu açıklamaları, eski dönemlerde söylenen fıkraların içinde yer alan ve artık sık kullanılmadığı için özellikle gençler tarafından bilinmeyen kavramlar için yapmakla birlikte, fıkradaki bir durumu güncel bir duruma bağlamak ve bu şekilde bir eleştiride bulunmak ya da bir yorumda bulunmuş olmak için de yapmaktadır.

Burhan Felek, fıkranın özgürlüklerin kısıtlanıp hakkında yazılabilecek konuların daralmasından dolayı halka bir şeyleri üstü kapalı bir şekilde anlatabilmek amacıyla doğduğunu anlatır. Bu niyetle fıkraların mizahından faydalanılmaktadır (M, 2 Ocak 1971: 2).

Yazar, en rahat yazdığı yazıların küçük fıkralar olduğunu belirtir ve onları hiç ziyan etmeyen, daima fikir hareketi getiren ve üstelik de üzerine bela gelmesine sebep olmayan yazılar olarak görür. Bunun yanında fıkraların okuyucunun zihnini yoran ve onları düşünmeye sevkeden yazılar olduğunu söyleyerek onun okurun üzerindeki olumlu etkisine vurgu yapar. (C, 27 Ekim 1966: 3)

Yazarın, fıkra için yaptığı açıklamalarından biri şu şekildedir:

“Fıkra lügat kitabına göre omurga kemiğinden bir “boğum”dur.²³ Buna Anadolu'da zincir kemiği denir. Eski dilde amüdi fıkari derlerdi. Bildiğimiz belkemiği ama doğrusu omurga ve eski telaffuzla omurga yalnız bazı Türk seslerini şimdi –fonetik olmasına rağmen– yeni Türk harfleriyle yazamıyoruz. O seslerden birisi de buradaki “n” dır ki, genizden

²³ Bkz., Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle)**, Haz. Raşit Gündoğan ve diğ., 2. bs, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2012, s. 778.

gelmelidir. Böyle olunca fıkra omurga kemiği demek oluyor; ama bir manası da küçük hikâyedir.” (C, 27 Ekim 1966: 3)

Felek, bir başka yazısında da fıkra hakkında geniş bir açıklamada bulunmuştur. 1969 yılında yazdığı yazısında fıkra sözünün özellikle basın alanında anlamını, şeklini ve şemaiğini değiştirdiğini söyler. Fıkra, üç farklı anlama gelmektedir. Bunlardan birincisi küçük hikâyeye, küçük masal gibi Bektaşî fıkraları ve Nasreddin Hoca fıkraları denilince anlaşılacak anlamdır. İkinci anlam ise kanun, nizam ve tüzük metinlerindeki maddelerin parçalarına verilen isimdir. Yazar, fıkranın üçüncü anlamının ise belkemiği denilen ve eski tabirle amudi fıkranın parçaları olduğunu belirtir. (M, 22 Kasım 1969: 2)

Yazar, fıkranın gazetelerde yukarıda verilen üç anlamdan ilkinden alındığını söyler ve buna Cumhuriyet alanında kendisinin sebep olduğunu belirtir. Kendisinin yazdığı yazıların mizahi oluşu ve fıkra barındırmasından da hareketle fikrayı her gün değişen ve daha ziyade mizaha kaçan anekdot nitelikte hafif yazılar olarak betimler. (M, 22 Kasım 1969: 2)

Burhan Felek, fıkra sözcüğünün etimolojik bir açıklamasını yapmakta ve farklı terimlerle de aynı mananın ortaya çıkabileceğini vurgulamaktadır. Onun yazılarına baktığımızda birçok fıkradan hikâyeye olarak da bahsettiğini ve devamında da aynı yazıya fıkra demeye başladığını görürüz. Bu noktada Felek’in fıkralar konusunda bazen terminolojiye çok da önem vermediği görülmektedir. Hep aynı terimi değil, aynı anlama geldiğini düşündüğü farklı terimleri kullanmıştır.

Felek, Nasreddin Hoca anlatılarına eski zamanlarda fıkra denmediğini ve onun yerine latife adı verildiğini belirtir. Fıkra sözünün daha çok Bektaşî fıkraları gibi çeşitler için kullanıldığını da ekler. (M, 2 Ocak 1971: 2)

Bu çalışmada yer verdiğimiz fıkralar Burhan Felek’in eserlerinde yer verdiği fıkralardan yalnızca bazılarıdır. Felek, nicelik olarak çokça fikraya yer vermiştir. Biz bunlar arasından bazılarını seçerek bu çalışmamıza ekledik. Fıkra tiplerinden bilgi bulabildiklerimiz hakkında açıklamalarda bulunduk. Diğerleri hakkında ise açıklamada bulunmadan yalnızca fıkralarını vermekle yetindik.

Dursun Yıldırım, fıkraların tasnifinde nasıl ve hangi ölçülere göre bir sınıflandırma yapılacağı sorununun olduğunu belirtir. Ona göre fıkraları tasnif etmenin en uygunu tiplere göre tasnif etmektir. (Yıldırım, 1999: 17).

Burhan Felek'in yazılarında yer verdiği fıkralar, Dursun Yıldırım'ın oluşturduğu sınıflandırma baz alınarak aşağıda verilmiştir.

8.1.2.3.1. Ortak Şahsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdi Tipler

8.1.2.3.1.1. Dünyada Ünü Kabul Edilen Tipler

Nasreddin Hoca Fıkraları

Burhan Felek, Nasreddin Hoca'yla ilişkilendirilebilecek fıkraların sayısının yüzü bulmadığını ifade eder. Günümüzde kitaplarda yazılı halde bulunan veya dilden dile dolaşan yığınla Nasreddin Hoca fıkralarından birçoğunun yakıştırmaca olduğunu belirtir. (M, 3 Kasım 1969: 2)

Felek'e göre Nasreddin Hoca'ya ait olan asıl fıkraları, ancak onun felsefe ve ruhunu iyice duyup ondan gıdalananlar ayırt edebilirler. Ancak Hoca'nın olmayıp ona yorulan fıkralarda Nasreddin Hoca'nın felsefesi varsa, bu fıkralar da ona ait demektir. (M, 29 Ağustos 1980: 2)

Burhan Felek, Nasreddin Hoca'nın fıkralarının özelliklerinden de bahseder. Ona göre Hoca'nın fıkralarının her biri bir hikmet söyler, bir felsefe barındırır. Bunu anlamak da büyük bir mutluluk kaynağıdır. Nasreddin Hoca'nın en büyük talihsizliği ise kendisini içinden çıktığı milletin değil de başkalarının anlayabilmesidir. (C, 11 Eylül 1968: 3)

Yazılarında çokça Nasreddin Hoca fıkrasına yer veren Felek'in verdiği fıkralardan bazılarını şunlardır:

“Bir sıcak gün.. Hoca yoldan gelmiş.. Bir gölge yere oturmuş..

-Oooh! Aman bittim..nedir bu sıcak Ya Rabbi! Terini silmiş ve:

-Bu ne kadar sıcak. Buna insan dayanmaz. Hikmet-i hüda.. Bu yıl da yaz pek sıcak geçiyor. İnsan tarlaya gidemiyor.. diye şikayete devam edince yanındakilerden birisi:

-Hocam.. seni de memnun etmek kaabil değil ki.. Yazın sıcaktan şikayet edersen, kışın soğuktan.. Cenab-ı Rabbim ne yapsın?.. deyince Hoca başını kaldırıp:

-Hemşerim! Benim hiç bahar havasından şekvacı olduğumu gördün mü? Demiş.”
(C, 11 Eylül 1968: 3)

“Hoca trenle seyahat ediyormuş. Büyük haceti gelmiş. Gitmiş ayakyoluna, halk trenlerinde nedense çok abdesthane yok. Beklese kaza olacak. Kimseye sezdirmeden birinci mevki vagonlarına geçmiş ve doğru abdesthaneye. Kapıyı açarken kondüktör gelmiş ve Hoca'ya sormuş:

-Mevkiniz? (Yani birinci mevki mi, ikinci mevki mi?...)

Hoca zarif adam... Anlamış suali ama kendince işine gelen şu cevabı vermiş. Mevkim çok müşkül evladım... Müsaade et!... diyerek kapıyı açıp...” (MM, 17 Ekim 1976: 14)

“Adam ölmüş... Büyük bir cenaze alayı yapmışlar... Ama muhteşem bir şey... Lakin... Böyle şeyler oluyor ya!... Adamı ölmüş sanmışlar, meğer diri imiş... Tabutun içinde uyanmış... Uğraşmış, uğraşmış... Tabutun kapağını aralamış, bakmış ki, gidiyor. Aman... Biraz daha aralamış... Gözüne Nasrettin Hoca ilişmiş. Seslenmiş:

-Aman Hoca!... Ben ölmedim yahu! Söyle şunlara... Diri diri gömecekler...

Hoca bakmış:

-Aa! Sen ölmedin mi?

-Yok yahu! Aman haber ver şunlara...

Hoca muazzam kalabalığa bakmış... Sonra:

-Vallahi kardeşim... Bu kadar kişiye ben senin ölmediğini nasıl anlatırım... Sonra... Cenaze alayı da o kadar muhteşem ki; değmez doğrusu, şimdi sana karşı gösterilen bu hürmeti boşa çıkarmaya... Sen yat, yat... Hadi Allah rahmet eyleye, demiş...” (BDY, 87)

“Bir yaz günü, köyde bir hayır sahibi, buzlu pekmez şerbeti ile sebil yapıyormuş. Sebil ne demektir bilir misiniz? Sebil, kandil günlerinde veya herhangi bir hayır sahibinin sayılı gününde sokakta halka bedava soğuk su veya şerbet dağıtmak demektir. Hala bazı şehir veya mahallelerde kandil günü gelen geçene:

-Sebilullah, sebil! Diye su dağıtırlar. Güzel, insani bir âdettir.

İşte böyle bir günde Nasreddin Hoca da susamış, gelmiş sebil edenin başına. Ama, bir susamış adam, elinde maşrapa hem içer, hem:

-Ooooh, öldüm! dermiş.

Hoca beklemiş. Bir, iki, üç. Herif kanmak bilmiyor.

Hemşerim, müsaade et, biraz da biz ölelim! Diye maşrapayı elinden almış” (BDY, 75)

“Sokakta Hocanın bir dostu:

-Efendi, bir tepsi içinde hindi dolması gidiyordu, gördün mü? Sualine karşı:

-Bana ne! Deyince dostu:

-Ama tepsi sizin eve gidiyordu! Sözüne karşı da:

-Öyle ise sana ne?” (MM, 10 Temmuz 1977: 14)

“Hoca merhumun eşeğini çalmışlar, köyde önüne gelene soruyor:

-Yahu benim eşeği gördün mü?

Nihayet köy meydanında etrafını alıyorlar.

-Eşek neredeydi?

-Ahırda..

-Kapı kapalı mıydı?

-Hayır.

-Olur mu ya? Ahırda bağlı mı idi?

-Ahırda eşek bağlanır mı?

-Olur mu ya? Kabahat sende... İnsan eşeğini...

-Anladım...kabahat bende...ama şu eşeği çalanın hiç de kabahati yok mu Allahaşkına?” (C, 19 Şubat 1960: 3)

“Cebindeki cevizleri şakırdatarak sormuş:

-Cebimde ne olduğunu bilene ceviz vereceğim...

Çocuklar hep bir ağızdan:

-Ceviz, ceviz...diye bağırılmışlar.

Hoca hiddetlenmiş:

Hangi hanım evladı haber verdi onu? Diye sormuş” (C, 19 Şubat 1960: 3)

“Hoca eşeğine çalı yüklemiş.. gidiyorlar.. aklına gelmiş. Çalı acaba kuru mu diye; tutuşturmuş. Rüzgarlı bir hava imiş, çırpılar alev almış.. eşek de ürkmesin mi? Ha koşar.. Koştukça çalılar yanar.. Hoca bir yol söndüreyim diye koşmak istemiş ama fitili almış eşeğe yetişmek ne mümkün? Ne yapсын? Bir öğüt vermek lazım..

-Aklın varsa göle koş! Diye seslenmiş. (C, 17 Temmuz 1968: 3)

“Nasreddin Hoca bir gün köyden köye giderken yolu bir çeşmenin önüne düşmüş. Bakmış ki çeşmenin ağzına bir ağaç tıkaç çakmışlar.

-Allah, Allah! Bunu da kim böyle tıkaşmış.. diye uğraşmış, uğraşmış.. zorla tıkaç yerinden sökmüş.. Sökmesiyle çeşmeden bir kuvvetli su fişkırmış ki Hoca'yı sırsıklam hale getirmiş...

Hoca güç bela tıkaç yerine koyarken:

-Tevekkeli seni böyle tıkamamışlar.. demiş. (C, 17 Ekim 1966: 3)

“Rahmetli bir gün tarlada bir tavşan yavrusu bulmuş.. Almış eve getirmiş.. Evirmiş, çevirmiş.. Bir şeye benzetememiş.. Herhalde acaip bir şey bulduğunu düşünerek hayvanı bir çuvala koymuş. Ağzını kapamış, oğluna:

-Ben gelinceye kadar sen bu çuvalın ağzını tut! Sakın açma!. Gideyim köyliüyü çağırayım..diyerek çıkmış, köyün gün görmüş adamlarını toplamaya gitmiş.. Gelip hayvanı görsün, ne olduğunu bilsinler diye.. Ve böylece:

-Gelin yahu! Size bir şey göstereceğim!.

Diye köyliüyü davet etmiş.

Bu esnada Hoca'nın oğlunu bir meraktır almış. Çuvalın içinde bu kıvıl kıvıl oynayan nedir? Hele bir bakayım diye çuvalın ağzını biraz aralayınca tavşan fırt demiş kaçmış.. Çocuk korkmuş.. Tam o sırada da babasının köylülerle eve geldiğini seslerinden anlayınca oracıkta duran arpa kutusunu alıp çuvalın içine koymuş.. Ağzını sımsıkı tutmuş:

Hoca köylülerle içeri girmiş..Çocuğun elindenn çuvalı almış.. Ağzını açıp yere doğru silkerek hayvanı ortaya atmak istemiş.. Ama tavşan yerine tangır tungur arpa kutusu yuvarlanınca kısacık bir şaşalamadan sonra kendini toplamış:

-Bunu gördünüz mü ağalar?. Bunun sekizi bir kile eder.. deyip çuvalı toplamış..”
(M, 3 Kasım 1969: 2)

“Hoca bir gün bir davaya bakıyormuş. Adam davasını anlatmış.. Hoca dinlemiş. Sonunda adama:

-Haklısın oğlum! Demiş.

Bu sefer de davalıya:

-Sen anlat bakayım! Demiş..

O da müdafaasını anlatmış. Dinlemiş. Ona da:

-Haklısın hemşerim! Demiş.

*Hocanın karısı da haremden mahkemeye açılan kapı aralığından davayı dinlermiş.
Hocaya seslenmiş:*

-Efendi, efendi! Bir davanın iki tarafı da haklı olur mu deyince:

-Sen de haklısın hatun!” (M, 3 Aralık 1969:2)

“Hocanın karısı mahalleye haber vermiş:

-Bizim efendi, sizlere ömür.. vefat etti.. tarlada çalışırken...

-Aaa! Allah rahmet eyleye...Kim haber verdi?

Karısı içini çekerek..

-Zavallının kimi var ki... kendisi geldi, haber verdi... demiş. (C, 3 Haziran 1957: 3)

*Bir gün çocuklar dere kenarına ayaklarını sallandırmışlar. Suyu bulandırmışlar.
Hoca da abdest alacak.*

-Yapmayın çocuklar.. çekin ayaklarınızı şu sudan! Diye ihtarda bulunmuş...

Çocuklar Hoca ile şakalaşmak istemişler.

*-Hocafendi! Ayaklarımız birbirine karıştı. Ayırd edemiyoruz ki sudan çekelim..
deyince, Hoca bir değnek alıp vurmaya başlamış. Değneği yiyip canı yanan:*

-Vay! Diye ayağını çekmiş ve herkes ayağını bulmuş. (C, 3 Haziran 1957:3)

8.1.2.3.1.2. Türk Boyları Arasında Tanınan Tip

Bekri Mustafa

Bekri Mustafa içki yasağı devrinin olduğu ve yakalananların idam edildiği IV. Murat devrinde yaşamış ayyaş bir kimsedir. Devlet kapısında çavuş olan Mustafa öyle bir devirde içmesini bildiği için ölmez şöhretine kavuşmuştur. (Koçu, 2002 :25)

Hakkında anlatılan fıkralara göre Bekri Mustafa, İstanbul'da meyhanelerin yoğun olduğu Balat, Balıkpazarı, Kumkapı semtlerinde bulunmuştur... Bekri Mustafa, yaşadığı devri ve anlatmalarda adı anılan mekanları aşmış bir kahramandır. Şöhreti farklı coğrafyalara yayılmıştır (Emeksiz, 2010: 150-151)

“Şubat ayı bize ‘istemazük’ sesleriyle yeniçeri ocağının kazan kaldırma günlerini yaşattı... deyince Bekri Mustafa’ya ait bir fikrayı demeden geçemedik” (BDY, 63) diyerek Felek bir fikrayı kaleme alır :

“Gene zorbalar ayaklanmışlar.

-İstemezük! diye Babıaliye yürüyorlar. Sadrazamı istemiyorlar... Bekri Mustafa da oralarda... O da:
-İstemezük! diye bağıyor. Ahbablarından biri sormuş:
-Mustafa! Sen kimi istemezsin?
-Ben mi?... Ağam; ben Apostolu istemiyorum...
-Hangi Apostolu?...
-Meyhaneci Apostolu... Namussuz... Geç açıp erken kapıyor meyhaneyi...
İstemezüüük!...” (BDY, 63-64)

Burhan Felek, Türkiye'nin tarihinde Deli Bekir adında ne zaman yaşadığı ve kim olduğu pek bilinmeyen nüktedan bir kimsenin olduğundan bahseder. Karagöz figürlerine kadar girmiş bir kişi olması sebebiyle efsane yaratabilecek nitelikte bir kimse olabileceğini, belki de yalnızca bir felsefenin sarhoş bir temsilcisi olabileceğini söyler (C, 27 Ekim 1966: 3). Felek, Deli Bekir'in Bekri Mustafa'nın kopyası olma ihtimalinden de bahseder. (M, 21 Temmuz 1975: 2) Felek, birçok fıkrası olduğunu söylediği Deli Bekir'in şu fıkrasını verir:

“Camiler imamsız kalınca Deli Bekir'i bir yere imam yapmışlar. Bir cenaze namazına gitmiş.. namazdan sonra cenazeyi kaldıracakları sırada ilerlemiş, tabutun başına eğilmiş, bir şeyler söylemiş. Merak etmiş, sormuşlar:
-Ağa ne söylersin ölüye?
-Hiç, dedim ki; ahirettekiler dünya ne halde diye sorarlarsa.. Deli Bekir imam oldu.. deyiver, diye tembih ettim.. demiş.” (C, 27 Ekim 1966: 3).

Burhan Felek'in verdiği bu fıkraya Bekri Mustafa fıkrasının bir çeşitlemesidir. (Emeksiz, 2010: 163) Deli Bekir hakkında çok fazla bilgi yoktur. Hakkında yazılanlardan biri şu şekildedir:

“Orta oyunu ile Karagözün tiplerinden; mahallenin sarhoş ve dehşet saçan kabadayısıdır. Lakabı Tuzsuz Deli'dir. Bekriliğini hatırlatmak için de adı Bekri olmuştur. Bu tip, İstanbul mahallelerinde her zaman için benzerleri bulunan kendi başına bir şahsiyettir. Sahneye daima nara atarak çıkar. Sağ elinde pala, sol elinde şarap testisi bulunur. Mahalle namusunu koruyup gözetir.” (Koçu, 1965: 2423)

Hakkında bilinenler Bekri Mustafa ile örtüşmektedir. Felek'in onun hakkında anlattığı fıkranın Bekri Mustafa fıkrasının bir çeşitlemesi olmasından dolayı Deli Bekir'i, Bekri Mustafa başlığının altına aldık.

8.1.2.3.1.3. Türk Boyları Arasında Doğan Tipler

Bektaşî Fıkraları

Burhan Felek, ramazan ayının Türk toplumunda ibret almayı gerektirecek türlü fıkrakarı barındıran bir ay olduğunu ve bunun hep bu şekilde olmaya devam edeceğini belirtmektedir. Bu ibret verici fıkraların büyük çoğunluğunun ise hilafet devrine ait olduğunu ve Bektaşilerden menkul olduğunu söyler. (M, 28 Ağustos 1976: 2)

Ancak Felek kitaplarda ve dillerde dolaşan ve Bektaşî ruhunun hissedildiği tüm bu fıkraların aslında Bektaşilere ait olup olmadığının bilinmediğini söyler. Çünkü Felek'e göre, İslam dininde Allah'a kulluk etmek dışında, sonradan birtakım kişiler tarafından İslam dinine sokulmuş olan bazı yenilik ve hareketleri eleştirmeye insanların dili varmazken; bunu yapabilen Bektaşiler haksız bir şekilde günahkâr ve dinin kurallarına isyankar sanıldıkları ve kabul edildikleri için herhangi bir fıkranın Bektaşilere mal edilmesi insanlar nezdinde oldukça kolaydır. (M, 28 Ağustos 1976: 2)

Felek, Bektaşî fıkralarındaki temel davadan bahsederken ibadet demenin kulluk demek olduğundan bahseder. Kulların Allah'a ibadet ettiklerini, ondan yardım ve mağfiret istediklerini ve bunları da kullarına yalnızca Allah'ın verebileceğini söyler. Çünkü kulu Allah yaratmıştır. Allah'tan başkası kullara kulluk emreder. (M, 28 Ağustos 1976: 2) Felek bu açıklaması ile toplumda var olan dinî hususlardaki yozlaşmalara değinmekte ve Bektaşî fıkralarının bu husustaki eleştireliliğini vurgulamaktadır.

Burhan Felek, kültürel açıdan önemli gördüğü Bektaşî fıkralarına yazılarında sıklıkla yer vermiştir. Ancak bu fıkraların çoğunlukla ramazan fıkraları ile karıştığını

belirtir ve buna sebep olarak da Bektaşı babalarının oruç tutmaması ve ramazan fıkralarının büyük çoğunluğunun orucu yemeyle alakalı olmasını gösterir. (YG, 206)

“Saltanat devrinde oruç yemek yasaktı. Yani açık bir yerde, sokakta, dükkânda, oruç yiyeni görürlerse yakalarlardı. Babayı da yakalamış, atmışlar karakolun arkalarındaki parmaklı odaya. Kötü kötü düşünürken bir de ne görsün, herifin biri oturmuş sokakta haşır haşır karpuz yiyor, seslenmiş baba:

-Hişt, hişt!..

Adam bakınca:

-Ne yapıyorsun yahu, deli misin? Bu gün ramazan, oruç yiyeni tutuyorlar. Bak bana!..

Adam karpuzu yerken Balat şivesiyle:

-Ben musluman değilim! Cevabını verince Bektaşı hafifçe:

-Bir ye de bin şükret.

Diye mırıldanmış.” (YG, 207)

“Bir Bektaşı dervişi bir mescidin önünden geçerken içeride bir vaveyla işitmiş ve pencereden bakmış ki kayyum elinde bir sopa ile bir domuz kovalıyor. Anlaşılan hayvan şaşırmış da girmiş. Bektaşı bu manzaradan şöyle hisse kapmış:

-Sofunun domuzunu görmüştüm ama domuzun sofusunu görmemiştim.” (C, 29 Aralık 1940: 2)

“Bir yelken gemisi seyahat ederken fırtınaya tutulmuş ve batmak tehlikesi baş göstermiş. Herkes duaya başlamış. Yolcular arasında bir Bektaşı derviş direğin dibine oturmuş, demlenirmiş. Yolculardan biri dayanamamış:

-Bre adam! Şimdi bu zıkkımın sırası mı? Baksana gemi batıyor. Allaha dua edecek yerde günaha giriyorsun!

-Erenler haklısın! Lakin ben bir defa onun işine karıştım, altı ay anamı ağlattı. Tövbe ettim. Bir daha karışmam.” (C, 19 Aralık 1940: 3)

“Bektaşî oruç tutmamak için Ramazan ayını görmemeye karar vermiş. Geceleri perdeleri sıkı sıkı örter, odasına kapanırmış... Böylece Ramazan’ın onunu bulmuşken yağmurlu bir gece birden hava açmış, ay Bektaşinin penceresinin önündeki su birikintisine aksederek tesadüfen perde aralığından sokağa bakan Bektaşinin gözüne ilişince:

-Anladık, anladık mübarek! Gözüme mi gireceksin? Diye o gece sahur edip oruca başlamış.” (M, 12 Kasım 1969: 2)

“Bektaşî babasının komşusu papaz hastalanmış, ağır hasta. Baba onu yoklamaya gitmiş.. Bakmış ki papaz koma halinde.. Derken Bektaşî, birdenbire papazın ağzını eliyle kapayınca, yanındakiler:

-Aman Baba efendi! Ne yapıyorsun? Zaten adam nefes alamıyor.. Öldürecek misin?

-Değil, öyle değil! Şimdi durup dururken bir kelime-i şehadet getirir, yetmiş senelik papaz doğru cennete gider. Ben altmış yıldır bir türlü cehennemden yakamı kurtaramadım yahu! Bırakır mıyım kırk yıllık papazı kolayca cennete? Demiş.” (M, 26 Kasım 1969: 2)

“Bir sıcak yaz günü dergahın tarlasında çalışan Bektaşî babası çok yorulmuş ve gitmiş, ağaç gölgesindeki testiye başına dikmiş: Lak, lak, lak! Kana kana içmiş.

Oradan tesadüfen geçen köy imamı bunu görünce, seslenmiş:

-Baba efendi! Ramazandayız bilmiyor musun? Oruç yiyorsun! Sakalından utan!

Baba fütursuz ağzını sildikten sonra:

-İmam efendi Ramazan olduğunu biliyorum. Ramazan-ı Şerif gider, seneye bir daha gelir. Fakir bir gidersem bir daha gelmem...” (M, 14 Kasım 1969: 2)

“Bektaşî, Mevleviye sormuş:

-Erenlerim.. Bu sizin cüppenin yeni (kol ağzı) neden bu kadar geniştir?

-Canım efendim.. Biz gördüğümüz günahları, ayıpları bu geniş yenimizle örteriz...
Ya siz bu daracık kollarınızda bunları ne yaparsınız?

Bektaşî hemen cevap vermiş:

-Sultanım... Biz kimsenin kusurunu görmeyiz ki örtelim..." (M, 16 Ağustos 1972: 2)

"Bazı hocalar ve ulema oturup, Kur'an-ı Kerim'in en güzel söz olduğunu, Allah kelamı kadar güzel söz söylenmemiş bulunduğunu görüşürler ve tasdik ederlerken, mecliste hazır bulunan Bektaşî Babası'nın da bu hususta fikrini sorarlar:

-Siz ne dersiniz Baba Efendi?

Baba cevap verir:

-Vallahi efendim, bu fakiriniz, Arapça bilmem ki, Kur'an'ın, yani Allah kelamının güzel olup olmadığını takdir edeyim. Ama yazısını sorarsanız berbattır! Deyince, hocalar hemen isyan etmişler:

-Sus baba! Kafır oluyorsun. Tövbe istiğfar et. Nerede gördün ki, Allah yazısı berbattır diyorsun?

-Öfkelenmeyin sultanım. Alnımın yazısından biliyorum da, ondan! Cevabını vermiş." (M, 3 Ekim 1975: 2)

"Açık saçık konuşulan bir mecliste Allah var mı yok mu diye münakaşa ediliyormuş. Maddiyundan olmakla geçinen birisi demiş ki:

-Ben gözle görülmiyen şeye vardır diyemem.

Mecliste bulunan bir Bektaşî tasdik etmiş:

-Hakkınız var. Sizin de aklınız gözle görülmediğine göre var diye kabul edemeyiz." (C, 8 Ağustos 1943: 2)

"Bektaşî dervişine sormuşlar.

-Babaefendi, içki içer misin?

Bektaşî dervîşi yavaş yavaş:

-Bir akşamdaaan bir akşama, cevabını vermiş.

-Peki, namaz kılar mısın?

Derviş çabuk çabuk,

-Bayramdan bayrama, bayramdan bayrama demiş.” (M, 22 Temmuz 1982: 2)

“Bir Bektaşî dervişi kendi kendine demiş ki:

-Şuradan biraz siyah havyar alayım da akşam demlenirken meze yapayım. Ve hiç yolu düşmiyen Balıkpazarını bilhassa gidip havyarcıları sormuş, öğrenmiş ve fiat istemiş. (Bu, geçen harbden evvel oluyor.)

-Oğlum! Havyarı kaçça verdin?

-Üstü başı perişan olmasına rağmen, o zamanki satıcılar şimdikilerden daha terbiyeli olduğundan adamı terslememişler, sadece:

-Üç çeşid var hoca efendi. Seksen, yüz, yüzyirmi. (Altın para malum ya!) diye cevap vermiş.

Rızkı dergahtan çıktığı için hayat hakkında, çarşı Pazar hakkında hiç bir fikri olmıyan Bektaşî canı, o zamana göre pek yüksek olan bu rakamları işitince, havyarcının kendisile alay ettiğine zahib olup dükkândan çıkmış ve yanındakine girmiş. Bektaşinin sualine o da:

-Üç çeşid var. Seksen, yüz, yüzyirmi deyince hep aynı alay havasının devam ettiğini ve yanındaki dükkândan çıkıp buna girerken arkasından satıcının işaret ederek kendisini tekrar maytaba aldıklarını zanneden Bektaşî, bu sefer , köşeyi dönüp birincileri görmiyen bir dükkân bulmuş, ona sormuş:

-Havyar kaçça oğlum?

-Hoca efendi, üç çeşid var: seksen, yüz, yüzyirmi.

Bu cevabı alınca, işin hakikatine varmış ve fiatların alay değil, ciddi olduğunu kavramış. Kesesini açmış, parasını saymış: Üç kuruş on para. İçi (cız!) etmiş.

Kırgın bir halde dükkândan çıkmış. Tabii bu para ile havyar almağa imkan olmadığı için bu davadan vazgeçip Köprüye doğru Balıkpazarını dönerken önünde oturan bir sarraf gözüne ilişmiş. Hemen yanaşmış:

Sabahlar hayır olsun bezirgan!

-Hayır olsun hoca efendi!

-Kasadaki şu beşibiryerdelere senin mi?

-Evet!

-Berideki tek liralıklar?

-Onlar da bizim.

-E arkadaki mecidiye dizileri?

-Evet, bizim.

-Dur öyle ise... diyerek kesesini çözüp içindeki üç kuruş on parayı sarrafa vermiş ve al bunları da ... Bundan sonra namazı da sen kıl! Orucu da sen tut! Sorarsa ben ona vereceğim cevabı bilirim, demiş ve çekilmiş.” (C, 5 Eylül 1943: 2)

“Vesika çıkmadan evvel olduğu gibi önu kalabalık bir fırından ekmek almak isteyen bir beктаşi, güç bela sokulup fırıncıya bir kuruş vererek ekmek istemiş. Fırıncı kuruşu almış; fakat ekmeği kalabalıktan başkasına vermiş. Bektaşi bağırıp çağırırsa da aldırış eden olmamış. O sıra başka parası olmadığı için ne yapacağını düşünen dervişin yanındaki adam fırıncıya bir kuruş uzatmış, fırıncı parayı aldıktan sonra gene kalabalık sebeble müşteriyi şaşırıp ekmeği bu sefer beктаşiye vermiş; o da somunu alıp giderken:

-Çok şükür yarabbi! Sen vaziyeti biliyorsun. Haklarımızı mahsub ediver! Diye söylenmiş.” (C, 18 Kasım 1943: 3)

“Bir gün bir ince pul şişeye elli dirhem kadar nevale doldurtmuş olan beктаşi dervişi meyhaneden dergaha dönerken yolda doluya tutulmuş. -Hep de bu biçareler böyle şeylere tutulur- bir yere sığınayım derken bir iri tane gelip şişeye çarpmış ve kırmış. Tabii rakı da dökülmüş. Yeniden almağa parası kalmamış olan beктаşi içerlemiş ve hemen önünde duran bir kunduracı örsünü yakalayıp havaya göstererek:

-Şişeyi babam da kırar, kabadayı isen bunu kır! Diye serzeniş etmiş...” (C, 7 Mayıs 1944: 2)

“Bir gün dere kenarındaki çamurdan sıkıp sıkıp küçük adamcıklar yapan bir beктаşi dervişine geçen yolculardan birisi sormuş:

-Kolay gele dede sultan. Ne yapıyorsun?

-İnsan yapıyorum erenler.

-Ayol böyle insan olur mu?

-Neden olmasın. Rızkını vermedikten sonra benimki ile onunki arasında ne fark var?” (C, 22 Ekim 1949: 3)

“Bektaşî, Eyübsultanda dolaşırken, hacet penceresinin önünde efendiden bir adamın:

-Aman Yarabbi! Bana reisliğı ihsan eyle! Diye dua ettiğini işitmiş ve duacıya soracak olmuş.

-Efendi hazretleri! Ne reisliğı istiyorsunuz?

Adam kızmış:

-Ne vazifen senin be adam! O Allahımla benim aramda bir şeydir, cevabını alınca ısrar etmiş:

-Hiddet buyurmayın! Sorduğuma cevap veriniz; sonra da beni dinleyiniz! Eğer sizi tatmin etmezsem o zaman öfkeleniniz sultanım! Demiş. Adam da izahat vermiş:

-Ben falan mahkemede azayım. Reislik açıldı. Onu niyaz ediyorum.

-Öyle ise falan mahkeme reisliğı diye isteyiniz. Bunu söylemezseniz ucuzaya dayanamaz, sizi tulumbacı reisi yapar. Ömrünüz oldukça sandık arkasında koşmaktan ananız ağlar, demiş.” (C, 16 Ocak 1949: 2)

“Bektaşinin birisi dere kenarında ayaklarını yıkıyormuş. Bir kadın gelmiş. Biri kucağında bebek... Öteki 3-4 yaşında iki çocukla...

Dereyi geçmek lazım. 3-4 yaşındaki çocuğı beктаşinin yanına bırakmış:

-Baba! Şu çocuk burada dursun. Ben karşıya geçeyim. Şu kucağımdakini bırakayım. Döneyim, bunu alayım. Mukayyed oluver!

Bektaşî:

-Eyvallah bacı! Demiş.

Kadın paçaları sıvamış. Kucağındaki bebekle dereye girmiş... Tam orta yerde ayağı kaymış:

-Aman! Deyinceye kadar kadın da, çocuk da derenin sularına gömülmüşler...

Bunu gören çocuk:

-Anne! Anne! Diye başlamış ağlamağa...

Bektaşî bir ağlayan çocuğa, bir dereye bakmış... Başını yukarı kaldırmış:

-Yarabbi! Şunu ben yapsaydım, anamı bellerdin ya!

Demekten kendini alamamış...” (C, 21 Temmuz 1955: 3)

“Bektaşî dervişine sormuşlar:

-Baba efendi! Neden yıkanmazsınız caaanım?

-Aslımız topraktır, su ile oynamağa gelmez: çamur olurum diye korkarım.” (C, 22 Aralık 1956: 3)

Burhan Felek, yazdığı bu Bektaşî fıkrasının öncesinde fıkranın amacı ve bağlamıyla ilgili küçük bir anlatıya yer verir. Bu anlatı, fıkranın hangi sebeple ve neyi amaçlayarak anlatıldığını gösterir mahiyettedir.

“Bir akşamcı dosta:

-Rakı şişeleri kalkıyormuş, dediler.

-Aman sahi mi? Diye küçük dilini yutacaktı.. Arkasından:

-Yalnız küçük şişeler kalkıyormuş. Büyük şişede satılacaktı, diye söz tamamlanınca geniş nefes aldı:

-Eh! Neyse onun kolayı var. Dolmuş yaparız, dedi.

-Nasıl şey o?

-Taksiler beş kişiyi ayrı ayrı toplayıp dolmuş yapmıyor mu? Biz de üç dört kişi birleşir bir şişe rakı alırsız. İş piyasada rakı olsun. Şişesi ufakmış, büyükmüş ne önemi var? Desene gene yahey dedikten sonra şu beктаşi fıkrasını kim bilir kaçınıcı defa anlattı:

“Bir beктаşiye bir sofu sormuş:

-Yahu! Gece demez, gündüz demez içersin! Haydi sıhhatini düşündüğün yok! Lakin Allah'tan da mı korkmuyorsun? Yarın ahirette ne cevap vereceksin?

Bektaşi cevap vermiş:

-İnkâr ederim İçmedim yarabbi! Derim,

-Ayol, hiç ruzu mahşerde inkar olur mu? İspatını getirecekler. İçtiğin şişe ortaya gelecek.

-Su içtim, derim.

-Bre gafil! İçerisi rakı ile dolu olarak ortaya gelecek...

Bektaşi yutkunarak şu cevabı vermiş:

-Desene ahirette de ya hey!” (C, 15 Mart 1942: 2)

“Bektaşi babasına imam efendi sormuş:

-Baba efendi! Sizi hiç camide görmüyorum. Namazın farz olduğunu bilirsiniz. Yarın ahirette...

-Canım efendim. Kur'an-ı Keim'de La Takrahüssala'te yazılı değil mi? (Namaza yaklaşmayınız demek) Biz de ona uyup namaz kılmıyoruz.

-Ama baba efendi. O Ayet-i Kerimenin alt tarafı var: Ve entüm sükara. Yani: “Sarhoş olduğunuz zaman” diyor.

-Efendi birader. Ben Mekke hafızı değilim ki alt tarafını bileyim! Demiş.” (M, 17 Eylül 1973: 2)

“Bektaşi, tahtakurusunu tutarken –mübarek pek de çelimsizdir- ezilivermiş. Hiç tahtakurusunu kokladınız mı? Pek pis kokar; ama iki hareket vardır ki; insan iradesi dışında mutlaka yapar; Kibrit kutusunu alınca sallamak, tahtakurusu tutunca koklamak.

Bektaşi de koklamış ve gözlerini göğşe dikip:

-Yarabbi şunu koklayıp da yaratsaydın ya! Diye günaha girmiş.” (C, 8 Nisan 1960:

3)

“Bayram günü Bektaşî Babası mahallenin eşrafından ve ulemadan birini tebrike gitmiş. Tabii o zamanın, hatta bugünün lakırdısı:

-Ramazan nasıl geçti üzerine...

Herkes oruç tutup tutmadığını dilinin döndüğü kadar nükte ve mana ile anlatırken sıra Bektaşî Babasına gelmiş. Hane sahibi sormuş:

-Baba Efendi. Siz Ramazan'ı nasıl tuttunuz?

-Efendi hazretleri. Biz kolayını bulduk. Otuz can (Bektaşî dervişine can denir) birleştik. Bir gün oruç tuttuk. Otuz gün rızasını eda ettik. Allah kabul etsin! Cevabını vermiş.” (M, 27 Ağustos 1976: 2)

“Ulemadan bir zatın bayramını tebrike giden Bektaşî babası diğer ziyaretçilerle birlikte tebrikten sonra kahvelerini içerlerken biraz da muzipçe olan ev sahibi herkese:

-Ramazan-ı Şerif'i kolayca geçirdiniz mi, falan diye sual sorarak sohbeti yürütürken, hazır olanlardan biri bu suale:

-Bendeniz 29 gün tam tuttum, lakin bir gün kazara kaçırdım efendi hazretleri. Kazaya uğradım, dedikten sonra aynı suale muhatap olan Bektaşî babası:

-Efendim, dainiz de bu efendi hazretlerinin kaçırdığı bir günü tuttum. Böylece Ramazan-ı Şerif'i müştereken hamdolsun ikmal ettik, demiş.” (MM, 6 Ağustos 1978: 18)

“Eskiden alenen oruç yemek yasaktı ve bunun için ceza kanununda madde vardı. Cezası ne kadardı bilmem ama apaçık oruç yiyenleri karakola götürürlerdi; daha çok eskiden bu iş çok daha sıkı imiş. Galiba suçluyu falakaya çektikleri de olurmuş.

İşte orucun böyle zor yendiği bir devirde zabıta memurları birini çalyaka götürüyorlarmış. Kalabalığı gören bir Bektaşî dervişî sormuş:

-Yahu! Bu adam ne yapmış?

-Ne yapacak? Oruç yemiş.

-Hay Allah razı olsun. Bir hayır sahibi çıkıp şu namazı da yese! (C, 1 Eylül 1943: 3)

Bazı Bektaşilerin fıkralarından bahsedilirken Bektaşilerin isimleri ile fıkra anlatılır. Anlatılan yine Bektaşi fıkrasıdır. Fıkradaki tip Bektaşilik özellikleri gösterir. Ancak bu kişiler aynı zamanda tipleşmişlerdir. Bu kişilerden herhangi bir Bektaşi olarak değil de kendilerine has karakterleriyle bahsolunur. Bu Bektaşiler kim oldukları belli olan yaşamış kimselerdir. Bu sebeple Burhan Felek'in eserlerinde yer alan bazı Bektaşileri isimleri ile başlıklandırarak Bektaşi fıkralarının altında verdik.

1. Mahmut Baba

Rumelihisarı'nda Bektaşi Tekkesi şeyhidir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Birgi'ye sürülmüştür. Hazırcevap ve güzel konuşan bir kimse olan Mahmut Baba, Nafi Baba'nın babasıdır. (Süreyya, 1996: 909)

Yazarın, Mahmut Baba hakkında verdiği fıkra şu şekildedir:

“Sultan Mahmud Yeniçerileri kırıp onların tarikatıdır diye Bektaşiliği de ezdikten sonra bir gün Bebek sırtlarında atla dolaşırken Rumelihisarı Bektaşi tekkesinin önüne gelmiş. Padişahın geldiğini gören tekkenin postnişini Mahmud Baba hemen padişahı karşılamaya çıkmış. Sultan Mahmud hal hatır sorduktan, baba da duasını ettikten sonra tekkede Bektaşi dervişi görmeyen Padişah sormuş:

-Baba efendi! Canlardan ne haber? (Bektaşi dervişlerine can denir).

Mahmud baba ekseri Bektaşiler gibi sözünü saklamayan bir adammış. Hemen cevap vermiş..

-Aman şevketlim.. Saye-i Şahanenizde kimde can kaldı!” (C, 23 Haziran 1958: 3)

2. Nafi Baba

İstanbul'un son asrında çok tanınmış bir Bektaşi şeyhidir. Tam ismi Mehmet Abdünnafi'dir. Babası Rumelihisarında Şehitlik Tekkesi'nin şeyhi olan Mahmut Baba Efendi'dir. Babasından sonra o şeyh olmuştur. Bilgili, faziletli, zeki ve nevi şahsına münhasır bir kişidir. 1911 yılında ölmüştür. (Gövsa, 1946: 271-272)

Burhan Felek, Nafi Baba'yla ilgili şu fıkrayı vermiştir:

“Bir Kurban Bayramı’nda meşhur Rumelihisarı Bektâşi Dergâhı Şeyhi Nâfi Baba elinde bir torik balığı ile çarşıdan geçerken, dostları görmüş ve bayram tebriğini yaptıktan sonra:

-Baba Efendi! Bu sene torik balığı mı kurban edeceksiniz? Diye soracak olmuşlar.

Baba hemen cevap vermiş:

-Evet erenlerim! Bu sene Sırat Köprüsü’nü bahren (denizden) geçmek niyetindeyim.” (M, 19 Ekim 1980: 10)

3. İsmet Molla

İsmet Molla’ya deli derlerdi. Fakat bu lakap sözünü esirgemez, atak bir insan oluşundan kaynaklıydı. Kıyafeti de tuhaftı; sarığını arkaya eğer, cübbesini arkasında toplar, elinde daima iri ve kalın bir sopa taşırdı. Sokakta yürürken daima etrafına bakarak giderdi. Her şeyi başka türlü, kendine özgüydü.²⁴

Burhan Felek İsmet Molla ile ilgili şu fıkrayı vermiştir:

“Merdivenköyü bektâşi dergâhı şeyhi rahmetli İsmet Molla ramazanda sarhoş olmuş. Direklerarası civarında güpegündüz çakırkeyf kahvede otururken yakalamışlar. Şeyhülislam efendinin huzuruna getirmişler.

Şeyhülislam Cemaleddin Efendi merhum mollayı pek iyi tanırmiş. Sitem ve azar makamında:

-Kuzum molla, ayıb değil mi mübarek günde bu hale gelmek. Hem oruc tutmazsın hem de sarhoş olursun. Şu başındaki sarıktan utan! Deyince.. Molla hemen sarığını çıkarmış, koltuğunun altına saklamış:

-Bir daha sarmam efendi hazretleri, cevabını vermiş.” (C, 14 Nisan 1956: 3)

8.1.2.3.1.4. Aydınlar Arasından Çıkan Tipler

Aydınlar arasından çıkan fıkrâ tipleri alfabetik sıralama ile aşağıda verilmiştir.

Fuat Paşa

Sultan Abdülaziz zamanında iki defa sadrazamlık görevinde bulunmuştur. Şair Keçecizade İzzet Molla’nın (1786-1829) oğludur. Fuat Paşa nükteci, zarif, zeki

²⁴Refi Cevad Ulunay, “Sayılı Fırtınalar: O Devirde Mahkemelerin Civarında Yalan Şahitliği ile Geçinenler Vardı”, **Milliyet**, 13 Haziran 1965, s. 2.

ve gayet hazır cevap olmakla tanınmıştır. Nükteleri bir dergi meydana getirebilecek nitelikte ve niceliktedir. (Gövsa, 1946: 144-145).

İstanbul ansiklopedisinde ise zerafeti, nezaketi, nüktedanlığı, medeni cesareti ve bilgi ile donanmış zekasıyla seçkin bir sima oluşundan bahsolunur. (Koçu, 1973: 5845)

Burhan Felek, Fuat Paşa ile ilgili şu fıkrayı verir:

“İmparatoriçe Öjeni İstanbul’a geldiği zaman bir ziyafette Fuad Paşa ile kadınlık hakkında bir münakaşa yapmış.

Paşa söz arasında her kadını para ile elde etmenin kabul olduğunu söyleyince İmparatoriçe sinirlenmiş...

-Öyle şey olmaz... Beni nasıl elde edebilirsiniz...

-Bir milyon frank...

-Ne münasebet?

-İki milyon frank..

-Olmaz...

-Üç milyon...

-Hayır efendin, hayır...

-10 milyon frank...

-Bu kadar para nerede ki?

Deyince Paşa:

-Haşmetmeab, kadını bulduk. İş şimdi parayı bulmağa kaldı, demiş... derler. (C, 23

Nisan 1956: 3)

Molla Cami

İslam tarihinde İran sahasında yetişen en büyük nazım ve nesir üstadlarından biri olan Cami'nin tam adı Nureddin Abdurrahman Cami'dir. Ünü yalnız kendi vatanı Horasan'da değil, Asya ve İstanbul sınırlarına kadar dayanmıştır. (Hikmet, 1949: 3)

Burhan Felek, bunu Molla Cami'den naklederler diyerek şu fıkrayı verir:

“Molla Cami bir bahçenin civarından geçiyormuş..

-Ah, vah! Diye bazı inlemeler, sızlanmalar duymuş. Hemen bahçeye gitmiş. Bakmış ki kimse yok. Sesin geldiği yere gitmiş, araştırmış ve bir hendekten geldiğini keşfedip oraya varmış. Sesin bir dışkıdan geldiğini hayretle görmüş. İstemeye istemeye sormuş:

-Nedir şikayetin ayol?

-Ah efendim.. Nasıl şikayet etmeyeyim ki, bir buçuk, iki saat evvel, ben şu ağaçlara asılı gördüğünüz renkli, güzel kokulu, latif lezzetli bir şeftali idim. Beni bir insan aldı, yedi. İnsanın içine girip çıktım. Bu hale geldim.. cevabını vermiş.” (M, 16 Ağustos 1972: 2)

Öküz Mehmet Paşa

Burhan Felek tarihte Öküz Mehmet Paşa adında bir kimsenin olduğundan bahseder ve lakabının aslında Öküz değil Öksüz olduğunu ama eski yazıda öksüzün biraz kısaca yazılırsa öküz okunduğu için öküz dendiğini belirtir. Felek, Öküz Mehmet Paşa'nın şu fikrasına yazılarında yer vermiştir:

“Bir sefer esnasında Öküz Mehmet Paşa çadırında otururken bir öküz gelmiş, çadır aralığından kafasını sokmuş ve böğürmüştü. Paşa'nın yanındakiler ister istemez gülümsemişler. Paşa rahatlıkla konuşmuş:

-Şimdi siz bu hayvanın ne dediğini merak etmişsinizdir.

Adamlar, sükunetleriyle bu sözü tasdik etmişler. Paşa devam etmiş:

-Ne dedi biliyor musunuz? Bu eşeklerle burada ne yapıyorsun, dedi! Diyerek etrafı susturmuş.” (M, 6 Temmuz 1980: 2)

Paşa Kazım

Halk arasında Şair Kazım Paşa diye anılan bu kişi kuvvetli hicivleri ile tanınmıştır. Kazım Paşa nüktedan bir adamdır. Yeri geldiğinde nükteleri ile hicvederdi. Hicivleri çok ağır, hatta müstehcendir. Koniçe'de doğmuş, babası Hüseyin Bey ile İstanbul'a gelmiş ve ilk tahsilinden sonra Divan-ı Hümayun kalemine girmiştir. Oradan da askerliğe geçerek ferikliğe kadar yükselmiştir.²⁵

Burhan Felek, Paşa Kazım'dan esprili bir çocuk olarak bahseder. İyi kalpliliği herkes tarafından bilindiği için Atatürk devrinin zor senelerinde bile yaptığı taşlamalar sevilirdi. (MM, 3 Aralık 1972: 3)

Yazar, Paşa Kazım ile ilgili şu fıkraları verir:

²⁵ Refi Cevad Ulunay, “Musa Kazım Paşa”, **Milliyet**, 2 Mart 1958, s.3.

“On, on beş sene evvel bir kış mevsimi Ankara’dan İstanbul’a gelmiş olan Kazım’a ahbapları sormuşlar:

-Kazım Bey, Ankara’da da havalar burası gibi bozuk mu, kar yağıyor mu?

-Hayır, yağmıyor, havalar açık, demesine karşı suali soranın:

-Neden acaba! Garib şey! Diye budalaca bir ısrar göstermesile alay etmek fırsatını kaçırmak istemiyen Kazım:

-Hükümet kar yağmasını menetti! Cevabını verip karşısındakini susturmuş.” (C, 22 Mart 1942: 2)

Burhan Felek, Atatürk’e atfedilen bir anekdot fıkra var diyerek şunu verir:

“Atatürk, trenle bir seyahati sırasında, restoran vagonuna gitmiş, yemek yiyecek. O sıralarda yataklı vagonun memurları arasında meşhur nüktedanlardan ve gerçekten tuhaf sözler söyleyenlerden Paşa Kazım diye bir zat vardı. Bu zat bütün Türkiye’de meşhur bir adamdı. Atatürk, yemek yerken kendisini eğlendirmek için yanına gitmiş. Paşa sormuş:

-Kazım! Sana neden paşa demişler? Ne rütben var, ne birşey.

-Paşam! Hani paşa maşa diye bir laf vardır ya!

-Evet!

-İşte paşa zat-ı devletiniz, maşa da bendeniz!” (M, 19 Mayıs 1982: 2)

Sait Efendi

III. Selim ile II. Mahmut zamanlarında musikideki yeteneğiyle tanınmış olan saray musahiplerindedir. Kendisine Hayali lakabı da verilirdi. III. Selim’in musahibi olmuş, bir ara Adana’ya sürülmüş ve daha sonra II. Mahmut’un musahibi olmuştur. Ardından Kapıcıbaşı olmuştur. Zeki ve iyiliksever bir kişi olarak tanınmıştır. 1856 yılında ölmüştür. (Gövs, 1946: 339)

Burhan Felek, Sait Efendi’nin II. Mahmut’un musahibi olduğundan ve hiç kimsenin Sultan’a diyemediğini onun söyleyebildiğinden bahseder. (M, 14 Mayıs 1970: 2) Yazarın Sait Efendi ile ilgili verdiği bazı fıkralar şunlardır:

“Sultan Mahmud’un pek sevdiği bir kısrağı varmış. Kısrak günün birinde hastalanmış. Padişaha haber vermişler.

-Tedavi edin! Hayvan ölürse, haberini getirenin boynunu vururum! Demiş.

İkinci Mahmud, Yeniçerileri kırıp ocağını söndüren adam. Hem celalli, hem sinirli. Olacak bu ya! Hayvan ölmüş. Mabeyincilerden ve saray erkanından kimse hayvanın ölüm

haberini padişaha söyleyemiyor. O sıralarda Sultan Mahmud'un müsahtiplerinden meşhur Sait Efendi saraya gelmiş. Saray erkanı hemen kendisini yakalamışlar.

-Aman Sait Efendi! Ne olursa senden olur. Padişahın sevgili kısırağı öldü, söyleyemiyoruz, boynumuzu vurdurur diye korkuyoruz. Siz bir yolunu bulup kendisine haber verir misiniz? derler.

Sait Efendi başını sallar ve padişahın huzuruna girer. Sultan Mahmud sorar:

-Ne haber Sait? Nereden geliyorsun?

-Efendim, has ahırı bir dolaştım.

-Haa! Benim kısıraktan ne haber, ne yapıyor?

-Yattıyor efendim.

-Nasıl yatıyor?

-Yan yatmış.

-Gözleri kapalı mı?

-Hayır, gözleri açık.

-Ayaklarını altına almış mı?

-Hayır efendim! Dört ayağını uzatmış.

-Nefes alıyor mu?

-Almıyor efendim.

-Ayol, şuna öldü desene.

-Haşa! Padişahım, ben öyle bir şey söylemedim. Siz devletlim söylediniz! Der.” (M, 8 Aralık 1977: 2)

“Sultan Mahmut gözlüğünü kaybetmiş.. Kaybetmiş değil de hani şimdi hanımların siyah camlı gözlüklerini yaptıkları gibi alnuna kaldırmış ve unutmuş.. Birşey okuyacak gözlüğünü arıyor, bulamıyor. Bağırış çağırıyor:

-Allah belanızı versin.. Nereye koydunuz gözlüğümü? Bulun gözlüğümü.. Gözünüz kör olsun.. diye ortalığı velveleye veriyorken, Sait Efendi gelmiş. Dışarıdakilere sormuş:

-Ne oluyor, gene neye öfkeleni efendimiz?

-Aman Sait Efendi! Gözlüğünü alnına kaldırmış, gözlüğümü bulun diye dünyayı kasıp kavuruyor, bir şey diyemiyoruz..

Sait Efendi içeri girip saçak öpmüş..

-Aman Sait! Allah kahretsin bu herifleri! Gözlüğümü bulamıyorlar. Sen bir bakıver..
deyince Sait Efendi şöyle masanın üstüne falan baktıktan sonra:

-Şevketlim, şimdilik alnınızdakini kullanın! Sonra bir müsait zamanda ararız öteki
gözlüğü! Demiş... Sultan Mahmut elini alnına götürüp gözlüğü bulunca:

-Ha! Evet! Öyle yapalım. Hay Allah razı olsun.. cevabını vermiş.. Fırtına geçmiş.”
(M, 14 Mayıs 1970: 2)

“Sultan Mahmut gene bir sinirli gününde Selimiyeden Sarayburnuna geçerken Sait
Efendi'ye :

-Sait! Bugün çok hiddetliyim! Sarayburnuna çıkıncaya kadar beni güldürmezsen
boynunu vururum senin!

Sait Efendi başlamış anlatmaya! Anlatmış, anlatmış, anlatmış, padişah bir kazık..
Asmış suratını değil gülmek, hafif sırıtmıyor bile.. 10 çifte kayık çabucak Sarayburnuna
yaklaşmış.. Sultan Mahmut:

-Sait! Demiş.. Şurada beş altı hamlalık yol kaldı.. O zamana kadar beni
güldüremezsen.. Al abdestini! Deyince Sait Efendi:

-Vallaha şevketmeabım.. Ne var ne yok her şeyi söyledim, her hokkabazlığı yaptım..
Güldüremedim.. Karaya yaklaştık. Bundan sonra artık bilmem neme gül, bilmem neme
gülme! Der demez Sultan Mahmut gülmeye başlamış.” (M, 14 Mayıs 1970: 2)

Tıflı Hasan Efendi

Tıflı Hasan Efendi, Enderun'dan çıkma hoşsohbet ve nekre bir adamdı.
Konuşarak vakit geçirten tatlı dilli kimse manasına gelen tıflı sözü bu vasıflarından
dolayı onun için söylenirdi. (M, 12 Nisan 1976: 2)

Tıflı Hasan Efendi, Sultan Abdülaziz'in başyaverliğini yapmış olan Halil
Paşa'nın arkadaşıydı. Seryaver Halil Paşa, kabadayı ve çok kuvvetli bir adamdı. (M,
23 Eylül 1971: 2)

Felek, Tıflı Hasan Efendi ile ilgili şu fıkraları verir:

“Bir gün Halil Paşa’yla Beyoğlu’nden geçiyorlarken, bir eczahanenin içinde, başında şapkasıyla birini görür. Hasan Efendi çok muzip, Paşa da böyle şeylere düşkün bir hovarda olduğu için, böyle işlerde iyi anlaşmış. Paşa’ya, içerdeki adamı göstererek:

-Ben bu adamın yüzüne tükürürüm.

-Hadi zevzek.

-Tükürürsem ne verirsin Paşa?

-Bir altın veririm.

-Oldu. Gel beraber.

Eczahaneden içeri girerler. O zamanlar doktorların çoğu gayrimüslim hatta yabancıydı ve eczahanelerde hasta beklerdi. Muayenehane sistemi daha sonradır. Tıflı Hasan Efendi sorar:

-Bir doktor...

Eczacı şapkalı adamı gösterir. Hasan Efendi sokulur:

-Siz doktor... Ben hasta...

-Ne hasta?

-Efendim, ben istediğim bir şeyi yapamıyorum. Yapıyorum, ama yanlış yapıyorum.

-Nasıl?

-Mesela, şuraya tükürmek isterken, buraya tükürüyorum.

Doktor başına geleceği düşünmeden:

-Yap göreyim...deyince, Tıflı Hasan Efendi, doktorun yüzüne tükürdüktan sonra:

“İşte, yere tükürmek istedim, size geldi:

Halil Paşa güler, eczacı gülerken, doktor da Hasan Efendi’yi kapı dışarı eder. (M, 12 Nisan 1976: 2)

“Tıflı Hasan Efendi merhum bir gün Halil Paşa ile birlikte bir yere gidiyorken Hasan Efendi:

-Paşa bana beş dakika müsaade et! Şurada bir işim var. Onu yapıp geleyim! Siz şu kahvede biraz istirahat edin! Diyerek ayrılmış. Halil Paşa bir kahve ısmarlamış; içmiş. Biraz dinlenmiş, derken Tıflı soluk soluğa:

-Affedersin Paşa! Beklettim. Diye gelmiş. Üstübaşı da toz toprak... Paşa:

-Nedir bu halin? Diye sorunca:

-Hiç, çabucak gittim. Bir dayak yedim geldim. Cevabını vermiş.” (C, 19 Şubat 1960: 3)

“Tıflı Hasan Efendiyi Enderun’dan çıkarıp asker ocağına verecekleri zaman:

-Hangi alayı istersin? Diye sormuşlar.

-Sürre alayını isterim! Demiş.

-Canım ne münasebet? Dedikleri zaman da:

-Efendim! Ben hayatımda mevlud alayından başka alay görmedim. Sürre alayında develer falan vardır. Ötedenberi hoşuma gider. Onun için sürre alayını isterim, cevabını vermiş.” (C, 25 Aralık 1940: 3)

Felek, babasından Tıflı Hasan Efendi ile ilgili şunu dinlediğini belirtir:

Tıflı dermiş ki:

-Bu rüya garip bir şeydir. İnsana rüyasında bir torba altın verirler; uyandığı zaman elinde avucunda bir şey bulamaz. Lakin eğer rüyasında abdest bozarsa uyandığı zaman mutlaka yatağını ıslanmış bulur. (T, 13 Mayıs 1937: 3)

Ubeydullah Efendi

1857 yılında İzmir’de doğmuş yazar ve düşünür vekillerdendir. Birçok gazete ve dergide dinî ve toplumsal konularda yazılar yazmıştır. Zeki, alçakgönüllü, yenilikçi, nüktedan ve neşeli bir kimseydi. 1937 yılında İstanbul’da öldü. (Gövsa, 1946: 388)

Burhan Felek kendisinden bizzat işittiğini belirterek Ubeydullah Efendi ile ilgili bir fıkra verir:

“İttihadcılar yeni iktidara geldikleri zaman icraat olarak “Ticaret ve Nafia Nezareti” adındaki Vekaleti, “Ticaret Nezareti”, “Nafia Nezareti” olarak ikiye ayırmışlar.

Eskilerden birisi bunun hikmetini anlayamamış ve ahbabı olan merhum Ubeydullah Efendi'ye:

-Efendi yapa yapa bir bunu mu buldunuz? Nedir bunun lüzumu Allah aşkına? Diye sormuş.

Mizah kabiliyeti fevkalade olan Ubeydullah Efendi merhum hemen cevap vermiş:

-Vallahi ben de merak ettim, soruşturdum. Efendim bunun hikmeti şu imiş: Bir nezaret idare edecek kuvvette adam bulamamışlar. Bir makama da iki nazır tayin edilemeyeceğine göre yarımşara nazırlık birer makam olsun diye Ticaret ve Nafia Nezaretini ikiye bölmüşler demiş.” (C, 10 Nisan 1956: 3)

8.1.2.3.1.5. Mahalli Tipler

Mahalli tipler arasına giren fıkra tipleri alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Hacı Bıcık

“Eskilerden Hacı Bıcık adında bir tuhaf zat Hicaz'dan avdetinde ahbablarıyla konuşuyormuş. Bir müddet haccın fezailinden, Arafatın dehşetinden bahsetmiş. Hatta:

-Binlerce adam yalınayakbaşı kabak Arafata toplanıp ta lebbeyk diye bağırdukları zaman kimde din iman kalır? Diye de bilerek bilmiyerek de bir espri yapmış. Arkadan iş Arapçaya dökülmüş:

-Öğrendin mi bari hacı? Diye sormuşlar.

-Tabii öğrendim.

-Peki öyleyse bir şey soralım: Deveye ne derler Arapçada?

Hacı Bıcık düşünmüş:

-Vallah, pek büyük bir şey sordunuz! Hatırlıyamadım!

-Peki, pireye ne derler?

- O da pek ufak a kuzum!

-Hah! Kuzum diyince hatırıma geldi. Kuzuya ne derler? Demişler:

-Bir sene bir şey demezler, bir sene sonra koyun olurganem derler! Cevabını vermiş.

(C, 23 Şubat 1941: 2)

Kör Ali Bey

“Sultan Hamit zamanında donanmanın Haliç'ten çıkması yasaktı. Gelir de sarayı topa tutar diye adama jurnal vermişlerdi. O da irade etmiş... Gemileri Haliç'e demirletmişti.

Tabii gemiler çalışmayınca çarkçılar da çalışmaz, fakat yüzlercesi rütbe ve maaş sahibi olarak geçinirlerdi. Öyle ki o zaman makineden anlamayan, hatta yıllarca makine dairesine girmemiş çarkçılar vardı. Nasılsa bu işi padişaha haber vermişler. Hiyni hacette bu adamlar gemileri işletemezler... diye endişelenen padişah bütün çarkçıların imtihan edilmesini emretmiş... Bir amiral başkanlığında imtihan heyeti kurulmuş... Çarkçıları imtihan ediyorlar. İmtihani veremeyenler tekaüde sevkediliyor. Yani emekli oluyor. O zamanda emekli aylığı sadaka gibi bir şey. Çarkçılar arasında Kör Ali Bey diye herkesin sevdiği, hoşsohbet şaşı bir zat var. Ama ne çarktan, ne makineden! Adam çakmıyor... Haddehaneden çıkmış.. Dostluk ahabplık sayesinde terfi etmiş. Aylığını alıp geçiniyor, padişaha dua ediyor. İmtihan lafı çıkınca telaşlanmış... Tanıdıklarına gitmiş:

-Aman paşam.. Ben imtihana girersem hapı yutarım. Çoluk çocuğumla sefil, aç kalırız.. Siz bilirsiniz!

Ne ise bir nüfuzlu zat, imtihan komisyonu reisine:

-Paşa, şu bizim Kör Ali var ya!... Hani Muin-i Zafer kadrosunda çarkçı.. İmtihana girecek.. Koruyuverin.. diye söylemiş. İmtihan günü gelmiş, Ali Bey imtihan odasına girmiş... Paşalar, beyler.. Oturuyorlar.. Komisyon reisi amiral arkadaşlarına Ali Bey hakkında evvelden malumat verdiği için hafif bir sualle işi atlatmak istemiş. Sormuş:

-Ali bey! Nasılsınız bakalım?

-Allah ömürler versin paşam... Allah padişahımız velinimet efendimizin.. Falan filan.

-Peki! Gelelim imtihana.. Ali Bey bir gemidesiniz. Makinenize nasıl bakarsınız?

Ali bey hiç fütursuz:

-Gözüm gibi bakarım paşam! Cevabını vermiş. Paşa bu sefer daha açık ve kolay olsun diye:

-Gemide kazan patlarsa ne yaparsın Ali bey? Demiş.. Hani:

-Ne yapacağım.. Staper ederim.. Gemiyi demirlerim.. falan demek için Ali bey derin bir nefes aldıktan sonra eliyle gözlerini kapamış ve:

-Allah o günleri göstermesin paşam.. cevabını vermiş. Ve tabii imtihanı geçmiş. (M, 2 Aralık 1971: 2)

Muhlis Bey

Burhan Felek bugünlerde çok sık tekrarlanan fıkranın kaynağı bu kişidir diyerek Muhlis Bey'in bir fıkrasını vermektedir:

"İttihadcılar alıp verdiği ve Sultan Hamid devrinde şikayet edilen şeyleri bir türlü düzeltilmedikleri sıralarda Tekaiüd Sandığı muhasebecisi olan ve ittihadçılara nazı geçen -

galiba Muhlis Bey isminde- bir zat bir gün Talat (Paşa) Beyle görüşürken ahvalden şikayet etmiş.. Her şeyin eskisi gibi kaldığını söylemiş. Talat Bey de:

-Desene Muhlis Bey! Eski hamam, eski tas!

Deyince hazır cevap bir zat olan Muhlis Bey:

-Evet Beyefendi! Yalnız tellaklar değişti, deyivermiş.” (C, 10 Nisan 1956: 3)

Münasebetsiz Mehmet Efendi

“II. Mahmut bir gün mabeyincilerinden birine sormuş:

-Kuzum! Münasebetsiz Mehmet Efendi diye bir adamdan bahsedildiğini işittim. Kimdir bu adam, nedir yaptığı münasebetsizlik? Şu adamı bulup getirin bakalım diye irade etmiş.

Hemen adamı aramaya başlamışlar ve bulmuşlar. Padişahın kendisini görmek istediğini duyunca Mehmet Efendi çok korkmuş. Saraydan gelenler, korkulacak birşey olmadığını, sadece Sultan Mahmut'un kendisini merak ettiği için görmek istediğini söylemişler. Mehmet Efendi'yi huzura çıkacak şekilde giydirip kuşatmışlar ve saraya götürüp Sultan Mahmut'un huzuruna çıkarmışlar.

Sultan Mahmut aslında sinirli ve daha ziyade öfkeli bir adamdı. Mehmet Efendi huzura girmiş, saçak öpmüş, karşısında ayakta durmuş. Sultan Mahmut zavallı bir adam olan Mehmet Efendi'ye acımış.

-Otur! Demiş.

Mehmet Efendi, altına sürülen sandalyenin kenarına ilişmiş. Padişah sormuş:

-Sana Münasebetsiz Mehmet Efendi derlermiş, öyle mi?

-Evet Padişahım!

-Neden öyle derler?

-Vallahi kulunuz da bilmiyorum! Demiş ve susmuş. Padişah da susmuş. Beş dakika kadar ikisi de sustuktan sonra Padişah konuşmuş:

-Sen laf etmez misin?

-Ederim efendim.

-Konuşsana!

-Peki Padişahım dedikten sonra Mehmet Efendi yutkunmuş, yutkunmuş ve padişaha sormuş:

-Padişahım! Efendimiz, zurna çalar mısınız? Deyince padişah şaşırılmış:

-Hayır... Ben zurna falan çalmam, niye sordun?

-Bendeniz de çalmam, pederim merhum da çalmazdı. Onu arz etmek için... deyince, Sultan Mahmut:

-Anladım, anladım sana neden Münasebetsiz Mehmet Efendi dediklerini deyip adamı savmış.” (M, 5 Mayıs 1982: 2-12)

Üsküdarlı Şair Deli Hakkı Bey

“Üsküdarlı şair Deli Hakkı Bey diye bir zat varmış. Çehre züğürdü, fakat nükte zengini bir adammış.. Bir gün meyhanede mi, kahvehanede mi bir yerde otururken tanımadığı iki müşteriden birinin arkadaşına:

-Yahu! Şu adamın suratına bak!.. Allah karısının yardımcısı olsun.. demiş. Hakkı Bey de bunu duymuş, yerinden kalkıp onların masasına gelmiş:

-Efendi kardeşim.. Sen, benim karımı görse bana ağlarsın! Dedikten sonra çıkıp gitmiş.” (C, 16 Haziran 1959: 3)

8.1.2.3.2. Azınlık Tipleri

İstanbul, çok farklı milletten ya da dinden insanların bir arada yaşadığı bir şehirdir. Bu durum, İstanbul’a renklilik katan bir unsurdur. Farklı milletten ve dinden insanların birlikte yaşaması şehrin bir zenginliği haline gelmiştir ve bu durum fıkralarda da kendini göstermektedir. Burhan Felek, İstanbul’daki azınlıklarla ilgili çeşitli fıkralara yazılarında yer vermiştir. Ayrıca bu fıkralarda, sözleri bazen kişilerin ağzından çıktığı gibi ve dil bilgisi yönünden düzeltmeden vererek İstanbul’un farklı milletten ya da dinden olan insanların Türkçe’yi nasıl konuştukları hakkında bilgi vermiştir.

Felek’in keleme aldığı bir Arnavut fıkrası şu şekildedir:

“Yeniçeri ağası Arnavudu falakaya yıkmış ve:

-Vurun şuna bin sopa diyince adam ağanın yüzüne bakmış ve:

-Eyyvallah ağam! Diyelim ama galiba ya sayı bilmiyorsun, ya dayak yememişsin!

Demiş.” (C, 6 Eylül 1957: 3)

Burhan Felek, doktor bir dostundan dinlediğini söylediği, istibdat döneminde geçen bir fıkrayı yazar:

“Sultan Hamide “Kurena”sından bazıları bir gün istatistik ve sayım meselesi hakkında arzda bulunmuşlar.

-Efendimiz irade buyururlarsa bizde de bazı malumat cemedilsin. Avrupalılar bu işe çok ehemmiyet veriyorlar.. falan demişler.

Sultan Hamid de İzzet Paşa'nın riyasetinde Mabeynde bir komisyon kurulmasını irade etmiş. Bu komisyon oturup müzakerelerde bulunduktan sonra ilkönce suya sabuna dokunmayan bir istatistik yapmak üzere mevaşi yani sığırların tahririne karar verip vilayetlere:

Vilayet dahilinde ne miktar mevaşi olduğunun Mabeyni Hümayuna bildirilmesi hakkında bir tamim telgrafi çekmişler...

O zamanlar hududu Karadağa varan Kosova Vilayetinin Tuz kazasında kaymakam falan hak getire.. Malisörlerin hakim olduğu dağlık bir yer. Kaymakam vekili Bayram isminde okuması yazması yok bir Arnavud beyi. Yanında Esayan idadisinden çıkma bir Ermeni tahrirat katibi var. Mızımızyan efendi. Bir de tahsildar ve jandarma çavuşu. Kaza erkani bunlar.. Ebulhayır adında bir de kadı var amma Arnavud beyi ile arası gayet fena! Çünkü adamcağız "Bayram" ın yaptıkları ile mücadele ediyor.

İşte Kosova Vilayetine giden telgraf aynen bu Tuz kazasına da çekiliyor. Tahrirat katibi Mızımızyan efendi telgrafi alıyor, okuyor, fakat Mevaşi kelimesinden bir şey anlamıyor. "Bey" in arası açık olduğu için kadıya da soramıyor. Çavuş tabii her şeyden bihaber. Nihayet telgrafi alıp Bayram Beye gidiyor.

-Bir telgrafname geldi ve lakin içinde bir laf var. Ağnayamadım..

Bey telgrafi bir kere daha okutuyor.. Çavuşla beraber düşünüyorlar, taşıyorlar.. İçinden çıkamıyorlar.

Bey:

-Bırakın bana.. Ben düşüneyim.. deyip telgrafi alıyor. Ertesi gün her ikisini de çağırıyor ve muvaffak olmuş bir adam tavrile gülümsiyerek:

-Bre aptaaal adamlaaar.. Şimdi hangi ay?..

-Ağustos içindeyiz.

-Bre bilmiyor musunuz? Şevketmeab cülusu var bu ay. Soruyorlar kaç kişi rütbe nişan almak istiyor. Mevaşi demek bu demek..

Her ikisi de Bayram Beyin bu buluşuna hayran olarak iştirak ediyorlar ve Bayram Bey emrediyor:

-Yaz bre Mızımız!

"Kazamızda kadı Ebulhayır'dan başka yalnız üç tane mevaşi olduğu arzı ubudiyet olunur. Ferman Padişahım çok yaşa. Kulları Bayram." (C, 18 Ekim 1945: 2)

“Haremağaları yaşlanınca bunarlardı. Dimağı işlemeyen ihtiyarlar bunamaya mecburdurlar... Haydarpaşa'nın kara tarafına düşen vadi sonlarında, Acıbadem eteklerinde, Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin bir köşkü vardı. Bildiğiniz gibi Şehzade Ziyaeddin Efendi, Sultan Reşat dediğimiz Beşinci Mehmet'in büyük oğluydu. Yanında bir sürü haremağaları ve Çerkes ağalar bulunurdu. Bir gün Ziyaeddin Efendi'nin ağalarından Çerkes Hurşit Efendi, Haydarpaşa vapuruna giderken, gene köşkün personelinden siyahi Elmas Ağa'ya rastlar. Elmas Ağa çok yaşlı.

-Oo! Hurşit Efendi, nereye böyle? Diye sorar. Hurşit Efendi, beş dakika içinde vapura yetişmeye mecbur.

-Karşıya gidiyorum! Diye yürürken, haremağası göğüsler:

-Yoo! Olmaz. Sana bir şey söyleyeceğim. Bana deli diyorlar, duydun mu?

-Haltetmişler. Sen deli misin? Diye kurtulmak isteyen Hurşit'i arap yakalar:

-Vallahi de bırakmam, billahi de bırakmam.

-Aman ağa, vapuru kaçıracam.

-Öyleyse sen bana kırk defa akıllısın, akıllısın dersin inanırım.

Hurşit bakmış ki, kurtuluş yok:

-Say öyleyse... Akıllısın, akıllısın, akıllısın, akıllısın... diye tekrarlarlarken, haremağası da:

-Bir, iki, üç, dört... diye sayıyormuş. Ama o sırada, yirmisekizincide mi otuzbirincide mi, vapurun kalktığını, çaldığı düdükten anlayan Hurşit Efendi birdenbire durmuş:

-Vallahi de sen delisin Elmas Ağa, tallahi de delisin. Ben de senin kafana uyup, vapuru kaçırdığım için ben de deliyim! Demiş.” (M, 21 Temmuz 1975: 2)

“Rivayet ederler ki Sultan Mahmud bir gün sadık tebaasının cesaret gradolarını ölçmek için Şeyhülislam Efendiyi, Rum, Ermeni, Gildani patriklerini ve hahambaşı Efendiyi bir ziyafete davet etmiş. Yemeğin tam orta yerinde bunlardan hiçbirinin haberi yokken masanın altında bir kuru sıkı gülle patlatmış. Tabii sofradakiler korkudan perişan olmuşlar. Şeyhülislam efendinin kavuğu düşmüş. Rum patriki korkudan altın klaptanlı peşkiri ağzına tıkmış, Ermeni patriği sakalını asidenin içine sokmuş. Yalnız hahambaşı hiç istifini bozmadan otururmuş. Bu hali gören Sultan Mahmud hahambaşıya hitaben:

-Cesaretinden dolayı memnun oldum hahambaşı. Dile benden ne dilersin?

-Sağlığınız sultanım!

Sultan Mahmud gazabla:

-Dile benden ne dilersin, diyorum! Diye çıkışınca rütbetli hahambaşı efendi:

-Bana bir temiz don! Cevabını vermiş.” (C, 14 Eylül 1941: 2)

“Ramazan gelince yeniçeri ağası biraz ödünç para almak için sarraf Yasefi çağırılmış:

-Bize biraz akçe, demiş.

Yasef:

-Başüstüne sultanım, deyip bir kese altını yeniçeri ağasına vermiş. Ağa da iydisaidi fitrin birinci günü borcunu vereceğine dair kâtibine bir senet yazdırmış, mühürlemiş ve sarraf Yasefaçiye vermiş.

Ramazan geçmiş, bayram olmuş.

Yasefaçi:

-İlk günü gitmiyeyim, ayıptır.. demiş ve ikinci günü ağayı tebrike gitmiş.

Ağa, sarrafı görünce vaziyeti derhal kavramış ve suratını asmış.

Yasefaçi:

-Bayramımız mübarek olsun sultanım, demiş.

Ağa hiddetle:

-Olsun, cevabını vermiş. Bir müddet daha oturduktan sonra, Yasefaçi gitmiye kalkmış ve göğsünden ucu görünen kalın Alikurna kâğıdı üzerine yazılmış senedi çıkarıp:

-Bizim yüz akçenin senedi, diyecek olmuş.

Ağa dehşetli bir şekilde bağırp:

-Yut kerata! Demiş, yatağana sarılmış...

Yahudi hemen Alikurna kâğıt üzerine yazılmış senedi güçlkle çiğneyip yutmuş ve ağayı etekledikten sonra çıkıp gitmiş. Gitmiş amma, evde on beş gün mide ağrısından anası ağlamış.

Sene geçmiş. Yine Ramazan gelmiş. Ağaya yine para lazım. Yaseften başka da başvuracak yer yok. Tekrar onu çağırtmış:

-Canım Yasef! Geçen sene bir hiddetli zamanıma rastgeldi de seni biraz hırpalamıştım.

-Siz sağ olun sultanım.

-Hele bize yüz akçe daha ver de geçen senekiyle birlikte bayramda öderiz. (Kâtibe bağırarak) Gel kalfa! Yaz iki yüz akçelik bir senet.

Yasef hemen cebinden bir kâğıt helvası çıkarmış:

-Aman sultanım! Senedi bunun üstüne yazınız, köleniz olayım!

-Neden?

-İhtiyarım, midem Alikurna kâğıdını hazmetmiyor.” (T, 15 Aralık 1936: 3)

8.1.2.3.3. Gündelik Fıkra Tipleri

Bu kategoride yer alan fıkra tipleri alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Baba – Oğul Fıkraları

“Herifin biri küçük oğlunu önüne almış nasihat edermiş:

-Oğlum! Çalışkan ol. Mektabinde uslu otur. Derslerine dikkat et... sonra adam olamazsın..falan filan.. bir çeyrek kadar nasihat ettikten sonra biraz nefes alan babasına çocuk demiş ki:

-Babacığım! Sen konuşurken saydım. Şu deliğe tamam 73 karınca girdi!” (C, 8 Aralık 1952: 3)

“Adam çok uğraşmış. Oğlunu okutmuş, yazdırmış. Fakat bir türlü istediği terbiyeyi verememiş. Bezmiş adamcağız:

-Oğlum sen adam olmazsın. Var git buradan! Diye başından savmış.

Oğlan gurbetlere düşmüş. Çalışmış, çabalamış. Devlet hizmetine girmiş. İlerlemiş ve günün birinde sadrazam olmuş. Sadrazam, Osmanlı devletinin başbakanına denirdi. Büyük vezir manasınadır. Yerine oturunca, içinde ukde olmuş olan babasının sözü aklına gelmiş. Haber göndermiş ve babasını çağırtmış. Adam köyünden kalkmış, oğlunun evine gitmiş. Sadaret makamına girmiş. Oğlu ayağa kalkıp elini öptükten sonra:

-Baba, sen bana adam olamazsın demiştin. Bak Allah sayesinde ben sadrazam oldum.

-Mübarek olsun evladım. Mübarek olsun. Ama ben sana sadrazam olamazsın demedim, adam olamazsın dedim.

-Aman baba! Daha ne olayım? Adam olmak için neyim eksik!

-Evladım, adam olsaydın, sadrazam olur olmaz babanı ayağına çağırılmazdın! Demiş.” (M, 29 Mayıs 1976: 2).

Dalkavuk Fıkraları

“Eski İstanbul’un en büyük mirasyedilerinden Veli Efendizade bir gün dalkavuşu ile yemek yiyormuş. Sofraya imambayıldı gelmiş. Veli Efendizade:

-Bu patlıcan da ne güzel sebzedir. Lezzetli yemeği olur... deyince, dalkavuk:

-Evet efendim, fevkalade sebzedir.

-Ama bir gıdası da yoktur.

-Evet efendim, sudan ibarettir.

-Lakin, her türlü yemeği de yapılır.

-Yapılır efendim. Reçelinden turşusuna, dolmasından kızartmasına kadar...deyince, Veli Efendizade kızmış:

-Bana baksana! Senin dünyada hiçbir fikrin yok mudur? Ben ne dersem, sen de onu söylüyorsun. Deminden beri üç defa patlıcanı yedim, övdüm, sen de aynı.

-Tabii efendim. Bendeniz patlıcanın değil, zat alinizin dalkavuğuyum... demiş. (M, 29 Nisan 1977: 2)

“Bir mirasyedi dalkavuğile birlikte çarşıdan giderken önünde kalın enseli bir adam görmüş. Dalkavuğuna göstererek:

-Şu herifin ensesine bir tokat atarsan sana bir lira var.. demiş.

Dalkavuk hemen seyirtmiş, herifin ensesine bir tokat atmış.. Silleyi yer yemez, herif dönünce dalkavuk:

-Aman efendim! Affedersiniz. Yanlışlık oldu. Sizi bir ahababa benzettim. Diye itizar edip yakayı kurtarmış ve lirayı almış. Biraz daha gitmişler. Mirasyedi bu sefer:

-Bir tokat daha atarsan iki lira var. Diye dalkavuğu kışkırtmış. Beriki de dayanamamış, gidip herifin ensesine bir tokat daha aşketmiş. Herif tekrar hiddetle dönünce:

-Hay Allah cezamı versin! Gene aldandım. Gözüm pek seçmiyor. Aman efendim, affedin! Diye gene kendini kurtarmış. Galiba çarşı uzunca bir yolmuş. Bir müddet sonra mirasyedi:

-Bir tokat daha atarsan sana bir beşibirarada teklifinde bulununca artık her türlü belayı göze alan dalkavuk herifin ensesine üçüncü tokadı da atmış ve bu defa kalın enseli: - Be herif! Şimdi ne diyeceksin? Diye sorunca:

-Vallahi ağam! Sende bu ense, bende bu züğürtlük, bizim mirasyedide de bu paralar oldukça sen daha çok dayak yersin! Cevabını vermiş.” (C, 4 Ekim 1943: 3)

“Bir paşa birkaç dalkavukla birlikte yemek yiyorken sofrada içilen Karakulak suyunun meziyetlerinden bahsederek:

-Karakulak suyu çok müdrir (işetir) dir. Daima bunu içerim! Diyince oradaki kase yalayıcı heriflerden biri hemen önündeki bardaktan birkaç yudum tada tada içtikten sonra:

-Hakikat öyle paşa hazretleri.. pek müdrir diye tasdik etmiş.” (C, 27 Nisan 1945: 3)

Esrarkeş Fıkrası

“Bir afyon tiryakisi akşam üzeri, muayyen saatle afyonunu yutup keyfinin gelmesini bekliyormuş. Derken afyon –eski tabirle- patlamış ve keyfi gelmeğe, kendisini hafif bir

rehavet, bir gevşeklik sarmağa başlamış. Dünya latif bir rüya ve hayat bir tatlı uyku.. olmak üzereyken sokakta tecavüze uğrayan bir adamın feryadını işitmiş:

-Adam öldürüyorlar yahu! Ümmeti Muhammed, can kurtaran yok mu?

Tiryaki hüsnüniyet sahibi bir adammış. Feryadı işitince pek müteessir olmuş. Hele Ümmeti Muhammed yok mu? Sözüünü cevapsız bırakmak vicdansızlığına gönlü bir türlü razı olmamış, olduğu yerden hafifçe seslenmiş:

-Var, var ama... gelemiz kuzum, gelemiz! Cevabını vermiş.” (C, 14 Haziran 1945:

2)

Gözlükçü Fıkrası

“Bir seyyar gözlükçü vapurda gözlük satıyor..

-Haniya! Gözlükler.. İyi gözlükler.. Gazete okuyamıyanlara, uzakları göremiyenlere.. gözlükler..

Şakacı bir yolcu adama takılmak istemiş.

-Getir bakayım şu gözlükleri! Diye bağırmış.. ver bakayım.. yakın görmek için bir gözlük var mı?

Buyurun efendim.. diye gözlükçü bir gözlük vermiş. Yolcu gözlüğü takmış.. gözlükçüye baktıktan sonra:

-Al al.. bu ne fena gözlük?

Gözlükçü sormuş:

-Neden beyefendi?

-Neden olacak, karşısındakini eşek gösteriyor.

Bu söze önce şaşalıyan gözlükçü hemen kendini toplamış, gözlüğü takmış, bu sözü söyleyen yolcuya iyice baktıktan sonra:

-Hakkınız var! Affedersiniz! Diyip çekilmiş.” (C, 30 Ekim 1957: 3)

İbrikçi Fıkrası

“Eskiden Yeni Cami dediğimiz İstanbul’da köprübaşındaki caminin umumi helaları ve buranın da bir ibrikçisi vardı. Helalarda akar musluk olmadığından herkes bir ibrik alır öyle girerdi. Yine birisi gelmiş, sıradaki ibriği almış, giderken, ibrikçi:

-Bırak onu, yandaki ibriği al! Demiş.

Adam da münakaşa etmeden ibriği almış, gitmiş. İşini görmüş, dönüp ibriği yerine bırakırken:

-Affedersin hemşehrim! Merak ettim. İlk aldığım ibriği bıraktırdın, ötekini aldım. Ne fark vardı iki ibrik arasında?

-Hiç!

-Öyleyse neden değiştirttin?

-Onu da yapmazsam benim ibrikçiliğimin ne manası olur? Demiş.” (M, 4 Mart 1981: 2)

Kadı Fıkrası

“Bir vilayetin defterdarı vilayet erkanını bir akşam iftara çağırmış. Sofra başında oturmuş, topu bekliyorlarmış. Herkes ara sıra yokladığı saatine bakıp:

-Beş dakika var, diye sabırsızlanırken ev sahibi birdenbire burnunu çekerek, uşağını çağırmış:

-Mehmed! Nedir bu koku? Leş gibi birşey kokuyor.

Mehmed ne cevap vereceğini şaşırıldığı sırada kadı efendi kendine mahsus şer'i eda ile:

-Müsterih olunuz efendim! Telaş buyurmayın! O kokan dainizin ayağımdır, demiş.”

(C, 1 Eylül 1943: 3)

Kâhya Fıkrası

“Boğazda oturan bir eski zengin kâhyası vapur işlemediği o zamanlar kullanılan üç çifte bir piyade kayığının tamir masrafını sunduğu zaman yekûnun yüksekliği efendisinin hemen gözüne çarpmış; adamcağız:

-Bu ne? Demiş, bir kayık elli altına ziftlenir mi? Bu paraya yenisini yaptırırım.

-Evet efendimiz, hakkı âliniz var. Lâkin yalnız kayık değil, Ayvaz bendeniz, Hamlacıbaşı bendeniz ve kulunuz da biraz ziftlendik, cevabını vermiş.” (T, 27 Mart 1937: 3)

Kâtib Fıkrası

“Bilmiyorum bir dairenin mümeyyizi mi, başkatibi mi, katibi mi, hulasa kırtasiye mütehasıslarından birisi müdür beyin kerimesi vefat ettiğini işitir işitmez, kara kışa bakmamış, bir sabah evinden çıkıp cenaze namazının kılınacağını öğrendiği Edirnekapısındaki Mihrimah Camii'ne giderken bir aşinasına rastlamış, o, sormuş:

-Nereye böyle erkenden?

-Bizim müdür beyin kerimesi sizlere ömür vefat etti de onun cenazesine gidiyorum. İnsanlık vazifesi.

-Yok a canım, kerimesi değil, kendi vefat etti. Gazete yazıyor.

Katib efendi bu sözü işitince:

-Yaaa! Demiş. Öyle ise ben daireye döneyim.” (C, 7 Ocak 1944: 3)

Kayyum Fıkrası

Burhan Felek zeytinyağından bahsedilince eski zamanlarda kandil yağlarından faydalanan hocaların hikâyelerinden bahsetmemek mümkün değil diyerek bununla alakalı bir fikra verir:

“İşte bu imamlardan birisi, cami kayyumunun kandillerdeki yağları aşırıldığını farkana varmış. Bir iki defa dolaysile tenbih etmiş ama kayyum anlamamazlıktan gelmiş. Bunun üzerine bir gün kayyuma şöyle nasihat etmiş:

-Kuzum, camii şerifin kandil yağlarına ilişmek haramdır. Vakfın ruhu muazzeb olur. Böyle bir şey yapıyorsan vazgeç! İnsan sonra çarpılır.

Kös dinlemiş olan kayyumun bu sözlerden sonra da yağı sızdırmağa devam ettiğini gören imam bir gece yatsı namazından sonra minberin altına gizlenmiş ve evden tedarik ettiği bir yatak çarşafına bürünerek, kayyumu beklemiş. Yatsı namazından çıkan cemaat çekildikten on, on beş dakika sonra kayyum elinde bir ibrikle gelip kandillerin yağını aşırıldığı sırada imam bu bembeyaz halile ortaya çıkıp kayyuma doğru yürümüştü ve:

-Behey insafsız haramzade! Benim Allah için vakfettiğim bu yağları sen ne cesaretle çalarsın! Allahın bütün lanetleri üzerine olsun. Gözüne, dizine dursun. Dünya malı dünyada kalır. Gözünü toprak doyursun.

Diye çıkışırken, kayyum bu hayaletin sesinden imamı tanımış:

-Ahirete göçenler dünya işlerine karışmaz. Merhumlar görüşmez. Şartı vakfa da mütevellî karışır. Var defol geldiğin yere deyip elindeki ibriği imamın kafasına indirmiş ve herifi yere sermiş.” (C, 16 Kasım 1941: 3)

Molla Fıkraları

“Eski devirlerde, kerake, kavuk ve çubuk devrinde bir adam bir Kazasker dostuna mollası vasıtasıyla bir mektup göndermiş:

-Kazasker efendinin eline ver bu mektubu! Diye tenbih de etmiş. Molla almış mektubu, adrese varmış, konağı bulmuş.. Kapıyı çalmış..

-Kazasker Mehmet efendinin konağı burası mı?

-Burası!

-Bir mektup getirdim..

-Bize ver!

-Yok...Bizzat efendinin eline vereceğim.

-Gir içeri! Demişler. Mollayı almışlar.. Efendinin misafirleriyle oturduğu salona sokmuşlar.

Salon büyük bir yer. Çepeçevre etrafında sedirler var. Kerli ferli ulema oturmuşlar. Her birinin elinde iki metre boyunda birer çubuk. Lülelerini ortadaki geniş pirinç küllüğe (tablaya) dayamış, hem görüşüyor, hem tütün içiyorlar.

Mollayı kapıdan içeri koyverirken:

-Şu baş köşede oturan yeşil binişli, kır sakallı, bizim efendidir, diye de ev sahibini göstermişler...

Molla mahcup bir adam..Böyle ulema huzuruna, Kazasker yanına çıkmış değil... Şaşalamış... Çünkü ev sahibine gidecek yol, ortadaki tütün tablasında başbaşa vermiş olan çubuklar tarafından kesilmiş bulunuyor. Oraya varmak için bunların üzerinden atlamak lazım..

İşte onu yaparken çubuklardan birine takılmış.. Ve beyaz yasemin dalından yapılmış çubuğu kırmış..

-Aman! Demiş..Geriye doğru çekilmek isterken arkadaki çubuğa takılmış onu da kırmış..Fena halde mahcup olmuş:

-Hay Allah! Şimdi ne yapacağım? Diye mırıldanıp ortada sendelerken bir çubuğa daha basmış.. Onu da haklamış.

Ev sahibi adamın haline acımış:

-Aman molla! Telaş etme!..Şöyle yandan dolaş!..

Diye biraz durumu kurtarmak isteyince artık utanmayı bırakan molla cevap vermiş:

-Efendi hazretleri..Geliyorum.. Şurada iki çubuk daha kaldı kırmadığım.. Onların da icabına bakar gelirim.. cevabını vermiş.” (M, 10 Eylül 1970: 2)

“Bir ara Türkiye’de silah taşımayı yasak etmişlermiş. Bu dediğimiz eski Osmanlılar devrinde..

Asesbaşı kol gezerken karşıdan kalın enseli bir softa gelir görmüş..

-Dur molla! Üstünü aryalım! Diye softayı durdurmuş. Üstünü aramışlar.. Koskoca bir yatağan bıçağı çıkmış. (Yatağan bıçağı paladan ufak, saldırmadan büyük bir bıçaktır.)

Asesbaşı sormuş:

-Molla bu ne bu?

-Ağam kalemtraş!.

-Kalemtraş mı? Naaaparsın bununlan?

-Yanlışları kazırım..

-Ulan bununla yanlış kazınır mı?

-Bazı büyük yanlışlar oluyor da!” (M, 16 Şubat 1970: 2)

Burhan Felek, Ziya Molla'nın oğlundan dinlediğini söyleyerek onun şu fıkrasını verir.

“Meşhur Ziya Molla bey İstanbul kadısı iken bir kadın ilmiyede bir hizmeti olan kocasına aid ricalarile her gün Mollayı ir'ac edermiş. Bir gün gene gelmiş. Ziya Mollayı biraz hiddetlice görünce ricasını kabul etmiyeceği vehmine kapılmış ve şöyle söze başlamış:

-Molla beyefendi, bu gece rüyamda Hazreti Peygamberi gördüm. Bana dedi ki: “Sen kocanın işi için İstanbul kadısı Ziya Mollaya git. O senin ricanı kabul eder.”

Kadın sözünü bitirmeden Ziya Molla:

-Hanımcığım; tesadüfe bakın! Ben de dün gece rüyamda Hazreti Peygamberi gördüm. Bana kocanız hakkında hiçbir emirde bulunmadılar diyince kadın tası tarağı toplayıp odadan çıkmış.” (C, 30 Ekim 1957: 3)

“Bir molla cıfir denilen ve kayıptaki şeyi keşfetmenin yolunu öğreten ilmi senelerce okumuş ve bitirmiş, hocası şakirdine icazet vermek için diğer müderrisleri davet edip imtihan meclisini kurmuş ve parmağındaki yüzüğü çıkarıp avucunun içine sakladıktan sonra talebesini içeri çağırması:

-Molla! Demiş. Şu avucumun içindekini bil bakayım!

Molla birtakım hesaplar, şifreler yaptıktan sonra:

-Üstadım! Bu bir madeni şeydir. Cevabını vermiş

Hocası:

-Güzel! Hele biraz daha gayret et bakalım.. Deyince; Molla biraz daha hesap kitaptan sonra:

-Efendim! Bu nesne yuvarlaktır. Demiş.

-Tamam! Devam et hesaba!

Molla yine birtakım şifreler ve hesaplardan sonra:

-Hocam! Bu nesne yuvarlaktır, madenidir ve ortası deliktir.

-Hah! Tamam, aferin sana molla! Haydi canım şu yuvarlak, madeni, ortası delik nesne nedir? Söyleyiver!

Molla biraz düşündükten sonra:

Değirmentaşı. Cevabını vermiş.

Hoca da etrafındakilere:

-Efendiler! Ben ancak bu kadar öğretebildim. Üst taraftı değirmentaşının avuca girip girmemesini takdire bağlı kalır. Ne diyeyim! Deyip çıkmış.” (T, 15 Ekim 1937: 3)

Palavracı Fıkrası

“Genç adam atıyor. Nasıl atıyor? Yüksek atıyor. O kadar ki dinleyenler güliyorlar. Babası yanına bir lala vermiş. Çocuk konuşurken bir falso laf ederse arkadan eteğini çekiyor, çocuk da mümkün merteye düzeltmeye çalışıyormuş. Bir gün gene bir ziyarete gitmişler. Çocuk, babasının çiftliğinden, tarlalarından, hayvanlarından bahsederken karşısındaki sormuş:

-Çiftliğin boyu ne kadar?

-Vallahi hilaf olmasın ama, otuz kilometre kadar var! Deyince lala hemen eteğini çekmiş.

-Eni?

-Eni de bir kilometre ya var ya yok! Diye mübalağayı tashihe çalışması üzerine muhatabı:

-Aman beyzadem! Bu nasıl çiftlik böyle? Şerit gibi bir şey.

-Hakkınız var. Ben onun enini boyuna uyduracaktım ama (lalasını göstererek) şu herif bırakmadı... diye yakınmış.” (M, 25 Temmuz 1977: 2)

Ressam Fıkrası

“Vakt-i zamanıyla bir zengin kimse varmış. O zamandaki kendisinin hususi terzisi, hususi kunduracısı evine gelir giydirirmiş. Adam da resim meraklısı. Meraklısı dersem, adam akıllı ressam. Konağının duvarları kendi yaptığı tablolarla süslü. Bu zengin ressama bir gün kunduracısı gelmiş, ismarladığı kunduraları giydirmek, yahut yeni kundura ölçüsü almak için. Kunduracı ustası işini bitirdikten sonra ev sahibi ile oturup kahve içiyorlarmış. Sahibülhane birdenbire:

-Gel sana son yaptığım tabloyu göstereyim. Büyükbabamın general üniformasıyla bir resmi... demiş, almış, büyük merdivenden çıkarmış ve tam sahanlığın başladığı yerde adam boyu tabloyu göstermiş. Yağlı boya bir general resmi. Kunduracı resme bakmış, bakmış.

-Çok güzel, tıpkı canlı gibi, tıpkı canlı gibi. Aşkolsun beyefendi. Yalnız affedersiniz, bir şey söyleyeceğim.

Zengin ressam duraklamış:

-Ne gibi?

-Affedersiniz, bizim zenaatımızdır da, onun için söylüyorum. Çizmenin ökçesi mahmuz takılmak için biraz çıkık olmalıydı. Bir de çizmenin koncunu çekecek kulağı, dışarda yapmışsınız. O içerde kalır, görünmez... deyince adam hak vermiş.

-Bravo! Ben onlara dikkat etmemişim. Teşekkür ederim. Yarın düzeltirim.

Kunduracı devam etmiş:

-Bir de elbisenin yakası biraz daha... demeye kalmamış, ressam:

-Ustam, sen affedersin, çizmeden yukarı çıkma, olmaz mı? Diye adamı susturmuş.

(M, 7 Ekim 1977: 2)

Sarhoş Fıkraları

“Adam meyhaneden çıkmış... Evine gidiyor... Ama iyice sarhoş... Midesi de bozuk... Galata'dan Eminönü'ne gelmiş... Orada bir boşanmış. Biraz şey ama... Bakmış...

-Hay Allah!... Dimitri'de yediğim kırmızı turplara bak!... Olduğu gibi duruyor.

Yürümüş... Gece yarısı bu... Adam Aksaray'a gidecek... Beyazıt'ta bir deşarj daha!...

-Vayyy!. Vasil'deki biberleri çiğnemedem yutmuşum demek?...

Biraz dinlenmiş... Tam mahalleye geldiği sırada son bir tahliye... Bir küçük köpek de gelmiş... Acaba yardımım dokunabilir mi?. Diye bakarken bizimki köpeği görmüş:

-Hay anasını!... Ben iyice sarhoşum be! (Köpeğe bakarak) Bunu nerede yediğimi hatırlamıyorum... Ben fitil olmuşum arkadaş!... Merhaba bekçi baba!... Ben biraz keyifim bu akşam... Kusura bakma!... Yarın görüşürüz... Hadi güle güle...” (BDY, 64)

“Adam ayyaş. Eve geç vakit zil zurna sarhoş geliyor. Biçare karısı da merak ediyor. Sokakta düşer kazaya uğrar diye pencerede bekliyor. Nihayet bizim ahbap sallana sallana geliyor. Cebinden anahtarını çıkarmış, kapıyı açmak için uğraşılıyor. Ama gece karanlık, kafa dumanlı. Bir türlü uyduramayınca karısı pencereden sesleniyor:

-Anaktarı atayım mı?

Ve sarhoş o güzel kopuk mantığıyla cevap veriyor:

-Anahtar, anahtar var.Sen deliği aç deliği.” (M, 17 Eylül 1973: 2)

“Sarhoş, mahallesindeki fener direğine tutunmuş beklerken, bekçi gelmiş:

-Hayrola Cemal Bey, neye eve girmiyorsun?

(Adamın evi, arkasında dört metre mesafedeymiş).

-Oo, bekçi baba! Merhaba.

-Ne duruyorsun diyorum. Eve gitsene!

-Gireceğim bekçi baba, gireceğim ama, sokak dönüyor, bizim kapı önüme gelince, cup içeri gireceğim. Şimdi yapamam. Dönüyor, çünkü dönüyor.” (M, 27 Ocak 1977: 2)

Sünnetçi Fıkrası

“Adam Eminönü’nde saatini ayar etmek istemiş. Bakmış, meydandaki saat durmuş. O zamanın dükkânlarından birinin vitrininde duran saate bakmış, o da durmuş. İçeri girmiş:
-Kardeşim! Vitrine saat koymuşsunuz. Saatimi ayar etmek istedim. Sizin saat durmuş. Saatçiye, vitrine durmuş saat koymak yakışır mı?
-Biz saatçi değiliz ki.
-Yaa! Necisiniz?
-Sünnetçi.
-Ya! Öyleyse neden saat koydunuz vitrine?
-E, ne koyalım?” (BDY, 66)

Uşak Fıkrası

“Adamın eli sıkı. Bir de uşağı var. Uşağın üstü başı perişan. Bir gün şikayet etmiş..
-Beyefendi, üstümdeki setre çok eskidi.
Setre dediği Beyin eski ceketiymiş. Bakmış..
-Sen onu bizim terziye götür de yüzters etsin.
Adam öyle yapmış... bir ay kadar giymiş.. ama ceket zaten eski...ne de olsa gene eskimiş...uşak tekrar:
-Beyefendi! Bu benim setre pek harap oldu... diye kol yellerini, dirseklerini göstermiş. Bey tekrar bakmış..
-Onun ilk yüzü fena değildi. Götür terziye tersyüz etsin..uşak öyle yapmış..bu sefer ceket ancak bir hafta dayanabilmiş.. uşak bir ara hevesle sormuş:
-Beyefendi! Size bir bilmece söylesem.. (anlaşılan iyice yüz göz olmuşlar)
-Söyle bakayım..
-Bir döner, bir daha döner, bir daha dönmez. Nedir o bil!
-Fırıldak, çark ı felek, pervane, değirmen, topaç, dönbaba, dönelim.
-Değil beyefendi değil..
-Ya nedir?
-Benim ceket! Demiş” (C, 11 Şubat 1960: 3)

Vali Fıkraları

“Son derece nazik, terbiyeli ve halim bir vali varmış. Senelerce süren valiliği sırasında ağızından bir kötü laf işiten olmamış. O kadar ki adamın nezaketi:
-Yahu! Buna vali bile kızardı, diye darbimesel olmuş.
Valinin yanında ağalık eden bir hademesi varmış. O da valinin bu şöhretini bilir ve şaşarmış. Günün birinde “şu adama bir küfür ettirebilir miyim?” diye meraka düşüp huzura girmiş.

-Efendimiz bir müracaatum var.
-Söyle oğlum!
-Ama paşa hazretleri öfkelenirsiniz diye korkuyorum.
-Söyle canım, öfkelenmem.
-Vallahi paşa efendimiz cesaret edemiyorum.
-Söyle dedim ya!
-Söyliyeğim ama bendenize gazab etmeyin!
-Etmem dedim ya! Söyle.
-Efendim, bendenizin zevcem cariyeniz var.
-Pekala! Ne olmuş, hasta falan mı?
-Hayır efendimiz. Çok şükür hasta değil. Fakat nasıl söyliyeğim. Cesaret edemiyorum.
Paşa, bütün sabırlılığına rağmen derin nefes alarak konuşmuş:
-E söyle dedim ya!
-Mademki emir buyuruyorsunuz, öyleyse söyliyeğim. Zevcem cariyem pek iyi yemek pişirir.
-Aşçılık için yer mi arıyorsun?
-Hayır edendim, o değil. Dün bir musakka pişirmiştii. Efendimizin ağzına layık.
-Pekala. Sonra..
-Boğazımızdan geçmedi efendim.
-Neden? Hasta mısınız?
-Hayır, efendimiz yemedi diye, size de bir sahan ayırdık.
-Ha! Teşekkür ederim. Ben musakka yemem.
-Ama paşa hazretleri bilseniz.. ilik gibi olmuştu.
-Afiyet olsun. Ben musakka sevmem.
-Peki efendim! Mademki istemiyorsunuz, fakat bir lokma tatsanız mutlaka.
-İstemem dedim ya!
-Ama paşam.. Bu musakka başka musakkalara..
-E hadi yeter. Yemem dedim ya! Kafi! Git işine bak!
-Baş üstüne efendim. Nasıl irade buyurursanız.
Ve kapıdan çıkarken dönüp:
-Bir lokma yesenizdi muhakkak,
Paşa yerinden fırlamış ve:
-Herif şimdi senin de, musakkanın da, pişirenin de, yiyenin de...

Demiş ve yıllardır ağzına almadığı küfürleri ettikten sonra yerine oturup:

-Ooh! Diye ferahlamış.” (C, 7 Mayıs 1944: 2)

“Adam Van vilayetinde Vali vekili..

(Bu da eski zamanda olmuş..)

İstanbul’dan 32 günde bir ahbabı gelmiş.. Makamında ziyaret etmiş..

-Ne var ne yok İstanbul’da?

-İyilik sağlık.. Sadrazam azledildi.

-Ya? Kim olacak acaba?

Adam duahan gibi gerçeklerden ziyade işitilmesi özlenenleri söyleyebilen kolay ağzılı bir adam..

-Kim olacak acaba?.. sözüne gülümseyerek:

-Vallaha sizin adınız geçiyordu ama tahkik etmeye vakit bulamadım.. demiş.

Van vali vekili de gülümsemiş..

-Kim olacak diyorlar..

-Zatıalilerinin ismi geçiyor..

-Ya! Demek bizim de ismimiz geçiyor.. diye söylenirken elinde tesbihi çabuk çabuk çekip pencereden dalgın dalgın Van kalesine doğru bakarmış..

Az sonra:

-Şunun asılsız olduğunu bilirim ama.. Söyle bakayım kimin adı geçiyor.. Söyle!

Hoşuma gidiyor lafi bile! Diye içini dökmüş.. (M, 27 Mart 1971: 2)

Yeniçeri Fıkrası

“Bir Cumartesi günü Yeniçeri Ağası, katibine Kısas-ı Enbiya okutuyormuş. Kendisi ya okuma bilmiyor –ki bu çok olasıdır- yahut gözlüğü yok da okuyamıyor. Kitabın Hazret-i İsa’yı Yahudilerin çarmıha gerdikleri noktasına gelince:

-Vay hainler... İsa’yı öldürmüşler. Ver şu yatağanı. Ben gidiyorum Havra’ya! Diye yerinden fırlamış. Havra da yakın. Cumartesi olduğu için dolu. Tam kapıya yaklaşırken herhalde Havra’ya haber iletmişler olacak. Hahambaşı kapının önünde “Ağa” yı karşılayıp engellemiş. Ağa ateş püskürüyor:

-Bre hainler! Siz Hazret-i İsa’yı çarmıha germişsiniz. Hepinizi doğrayacağım.

-Aman sultanım. Bu iş ikibin sene evvel olmuş. Bugünün işi değil! Deyince ağa:

-Ama ben bugün öğrendim... diye haykırmuş.” (M, 29 Kasım 1974: 2)

8.1.2.4. Atasözleri, Deyimler ve Belli Duygular Altında Söylenen Kalıp İfadeler

Burhan Felek, yazılarında fazla sayıda atasözü, deyim ve kalıp ifadeler kullanmıştır. Ancak yazarın her atasözü veya deyim diyerek bahsettiği söz, atasözü veya deyim değildir. Bu çalışmada bu sözlerin atasözü ve deyim olduğunu anlamak için Türk Dil Kurumu'nun Atasözü ve Deyimler Sözlüğü'nden sağlanmasını yaptık. Bunun sonucuna göre sözleri atasözleri, deyimler ve kalıp ifadeler başlıklarının altında verdik.

8.1.2.4.1. Atasözleri

Burhan Felek, yazılarında birçok atasözüne sözü etkileyici hale getirmek için yer vermiştir. Bu atasözlerine bazen darbı mesel demiştir, bazen ise atalarımızın söylediği güzel sözler demiştir. Bazense sadece eskiden söylenen bir söz vardı diyerek atasözlerini yazılarında paylaşmıştır.

Burhan Felek, atasözlerini genellikle yazılarının başlangıç kısmında kullanır ve böylece yazıya etkili bir başlangıç yapar. Atasözünün anlamından ve verdiği mesajdan bahseder ve bunu da yazıda bahsedeceği ana konu ile ilişkilendirir. Ya da bir olayla veya bir konuyla alakalı uygun düşen atasözüne yer verip eski zamanlarda bile o olay ya da konuyla alakalı tecrübelerin olup bunun sonucunda da ibret verici sözlerin söylenmiş olduğunu belirtir.

Burhan Felek, eserlerinde yer alan atasözlerinin İstanbul'da veya Anadolu'da söylendiğini çoğunlukla belirtmemiştir. Ancak bu atasözleri çoğunlukla tüm Türkiye'ye mül olmuş olan ve ülkenin her yerinde söylenegelen atasözleridir. İstanbul'da ortaya çıkmış olan bir atasözü Anadolu'da söylenebildiği gibi, Anadolu'da ortaya çıkmış bir atasözü de İstanbul'da söylenebilmektedir. Bu atasözleri bölgesel olsa da verdiği mesaj itibarıyla evrenseldir. Dolayısıyla Burhan Felek'in yer verdiği atasözlerinin büyük çoğunluğu tüm Türkiye'de söylenen ve herkesin pay çıkarabileceği sözlerdir.

Felek'in yazılarında vermek istediği bir mesajı ya da eleştiriyi yansıtmaya gibi bir role sahip olabilen bu sözlerden bazılarını yazımıza aldık. Yazar bunlardan

bazılarının açıklamalarını da vermektedir. Bu sözleri alfabetik bir şekilde aşağıda listeledik.

Aç ayı oynamaz. (M, 18 Haziran 1980: 2)

Ağır ol, molla desinler! (C, 21 Ağustos 1951: 3)

Ağlamayan çocuğa meme vermezler. (T, 6 Mart 1938: 3)

Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir. (M, 18 Temmuz 1980: 2)

Akrep etmez, akrabanın akrabaya ettiğini. (M, 17 Kasım 1975: 2)

Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha.

Ana gibi yar olmaz. Bağdad gibi diyar olmaz.

El yumruğu yemeyen kendi yumruğunu Bozdoğan armudu sanır.

Göründü Sivas'ın bağları. (MM, 15 Aralık 1974: 14)

Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul, zurna az.

Boğaz dokuz boğumdur.

Bülbülün çektiği dili belası.

Geçme namert köprüsünden ki götürsün su seni. (Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni)

Gülü seven dikenine katlanır.

Hamama giren terler.

İt ürür, kervan yürür.

Su testisi su yolunda kırılır.

Yavaş atın tekmesi pek olur.

Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.

Zurnada peşrev olmaz. (T, 23 Ekim 1937: 3)

Araba kırılınca yol gösteren çok olur. (C, 6 Eylül 1957: 3)

Bir deli bir kuyuya taş atar. Kırk akıllı çıkaramaz. (C, 14 Mayıs 1944: 2)

Bir elin nesi var? İki elin sesi var.

Üzümü ye de! Bağını sorma.

İki gönül bir olunca samanlık seyran olur. (C, 1 Eylül 1956: 3)

Bir elin şamatası duyulmaz. (C, 27 Haziran 1959: 3)

Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar. (C, 3 Eylül 1942: 3)

Çivi çiviye söker. (C, 17 Mayıs 1956: 3)

Çok hırsla çok sabır lazımdır. (M, 30 Eylül 1981: 2)

Dağ yürümez, abdal yürür.

Yörük at yemini artırır. (M, 23 Eylül 1971: 2)

Dayak cennetten çıkmadır: Burhan Felek, bu sözün eski terbiye usulünü yansıttığını belirtir ancak eğer dayak iyi bir şey olsaydı cennette kalırdı diyerek bu usulün doğru olmadığını belirtir. (C, 26 Haziran 1945: 3)

Deli deliden hoşlanır, imam ölüden. (C, 20 Ekim 1942: 3)

Deliye her gün bayram: Bayram hakkında söylenen atasözlerindedir. (M, 22 Temmuz 1982: 2)

Dostla ye iç, alışveriş etme. Çünkü bugünkü manasıyla dost önce dostunu kazıklıyor, önce dostunun ayağını kaydırıyor. (M, 4 Aralık 1970: 2)

Düşmez kalkmaz bir Allah. (C, 5 şubat 1960: 3)

Eskiye rağbet olsaydı bitpazarına nur yağardı. (T, 7 Mayıs 1937: 3)

Hazıra dağ dayanmaz. (C, 21 Ekim 1941: 3)

Her horoz kendi çöplüğünde öter.

Vakitsiz öten horozun başını keserler. (T, 16 Kasım 1938: 3)

Herkes gider Mersin'e, biz gideriz tersine. (M, 28 Ocak 1976: 2)

Herkes kaşık yapar ama sapını ortaya getiremez: Her işte maharetin nadir olduğunu gösteren bir sözdür. (MM, 28 Ağustos 1977: 14)

Her koyun kendi bacağından asılır. (M, 26 Kasım 1969: 2)

Her kuşun eti yenmez. (C, 15 Kasım 1943: 3)

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır. (T, 3 Mart 1939: 3)

Hey gidi felek, kimine kavun yedirir kimine kelek! (C, 21 Ağustos 1951: 3)

Hırsıza kilit olmaz. (C, 9 Haziran 1967: 3)

İnsan büyük lokma yemeli, büyük söz söylememeli! (C, 18 Temmuz 1952: 3)

İt ite, it kuyruğuna buyurur. (C, 3 Kasım 1955: 3)

Kabahat, samur kürk olsa kimse sırtına giyemez. (C, 1 Eylül 1949: 3)

Kasab yağ derdinde, koyun can derdinde. (C, 9 Mayıs 1956: 3)

Kendi düşen ağlamaz. (C, 7 Ocak 1942: 3)

Keskin sirke kabına zarar.

Rüzgar eken fırtına biçer.

Söz gümüş ise sükut altındır.

Öfke ile kalkan zararlar oturur.

Çok hırsla, çok sabır lazımdır.

Az tamah çok zarar getirir.

Tavuk kaza bakıp ardını yırtmış. (M, 22 Haziran 1970: 2)

Kırk yıl kıran olmuş, eceli gelen ölmüş: Bu sözdeki kıran; kolera, veba, tifo gibi salgın hastalıklardır. (M, 22 Ağustos 1970: 2)

Kırk yıllık dost düşman olmaz

Zengin malı züğürdün çenesini yorar

Öfke baldan tatlıdır.

Sinek de ufak ama mide bulandırır. (C, 6 Mart 1958: 3)

Kızı bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya. (C, 2 Mart 1941: 2)

Kul sıkılmadan Hızır yetişmez. (Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez) (C, 23 Ağustos 1942: 2)

Kurt dumanlı havayı severmiş. (C, 5 Şubat 1950: 2)

Kuzguna yavrusu şirin görünür (Kuzguna yavrusu şahin görünür): Kuzgun, siyah ve iri kargaya denir. Bu karganın pek çirkin olan yavrusuna karşı duyduğu sevgi, evlat sevgisine misal olarak söylenir. (M, 12 Şubat 1976: 2)

Lafla peynir gemisi yürümüyor. (C, 28 Haziran 1949: 3)

Burhan Felek, şu sözleri annesinden işitip öğrendiğini söylemektedir:

Öfke ile kalkan zararlar oturur.

Gülme komşuna, gelir başına. (M, 31 Mart 1972: 2)

Perşembenin gelişi, çarşambadan bellidir: Yeni hadiselerin doğuşu, onlardan evvelki hadiselerden sezilebilir anlamındadır. (M, 10 Ocak 1979: 2)

Sabırla dut yaprağı atlas, koruk helva olur: Dut yaprağını ipek böceği yer, koza yapar, ondan ipek çıkar. İpekten de atlas yapılır. Koruk da üzüm olur. Üzümden pekmez çıkar; pekmezle de helva olur. Sabretmek, güzel sonuçları da beraberinde getirmektedir. (M, 28 Şubat 1970: 2)

Burhan Felek, bir İstanbul hanımı olan annesinin kendine göre birtakım hadiselerde kullandığı atasözleri olduğunu ifade eder. Felek, şu atasözünü de annesinden işitip öğrendiğini söyler:

Sabreden derviş muradına ermiş. (M, 28 Şubat 1970: 2)

Sel gider, kum kalır: Birisi yerinden oynatıldığında, birisi yenilik bahanesiyle işinden edildiğinde eskiler veya yerinden oynayanlar Allah büyüktür deyip ardından bu atasözünü söylerler. (T, 14 Eylül 1936: 3)

Sirkesini, sarımsağını hesaplayan paçayı yiyemez: Burhan Felek, paçanın üç türlü olduğunu söyler. Donma paça, terbiyeli paça ve nohutlu paça. En meşhuru donma paçadır. Kuzu ayağının büyük bir kısmı jelatin olduğu için paça pişirildikten sonra bırakılırsa donar. Bunun içine de biraz sirke, sarımsak atılır. Sonunda çok lezzetli bir yemek meydana gelir. Burhan Felek, atasözünün de bununla alakalı olduğunu söyler.²⁶ (MM, 4 Şubat 1979: 18)

Susmasını bilmek, söylemesini bilmekten güçtür. (M, 19 Haziran 1975: 2)

Sükut ikrardan gelir: Eski Mecelle'nin Kavaidi Külliye denilen umumi kurallar kısmında: "Ma'rızî hacetde sükun beyandır" diye bir esas vardır. Yani söylenecek yerde susmak, tasdik etmek olur. Burhan Felek, bu açıklamayı yaptıktan sonra bu kaidenin halk dilinde atasözü haline geldiğini belirtmiştir. (M, 30 Kasım 1974: 2)

Taş yerinde ağırdır. (C, 24 Şubat 1958: 3)

Tembele iş buyur, sana akıl öğretsin. (T, 2 Şubat 1938: 3)

Tencere dibin kara.. seninki benden kara..

Minareyi çalan kılıfını hazırlar. (C, 31 Ağustos 1953: 3)

Ürümelerini bilmeyen it sürüye kurt getirir. (T, 31 Aralık 1936: 3)

Üzüm üzüme baka baka kararır: Burhan Felek bu atasözü için ironik bir açıklama yapar. Bu sözü söyleyen herhalde üzümde bahsetmek istememiştir. Çünkü üzüm üzüme baka baka kararır, üzüm kendi tıynetinden gelen bir kuvvetle olduğu yerde, vakti gelince kararır. Etrafında tek kara üzüm de bırakmasanız, o gene kararır. Atalarımızın demek istedikleri burada üzüm değil adamdır. (C, 16 Ağustos 1942: 2)

Vakit Nakittir. (T, 19 Ekim 1937: 3)

²⁶ Paça ile ilgili bu çalışmanın "Et ve Balık" başlığı altında bilgi yer almaktadır.

8.1.2.4.2. Deyimler

Burhan Felek yazılarında birçok deyme yer vermiştir ve bazılarının söylenmesine sebep olan hikâyelerini de anlatmıştır. Bu deyimleri alfabetik bir şekilde aşağıda verdik.

Ah çekmek.

Bıçak çekmek.

Besmele çekmek.

Çekiver kuyruğunu: Boşvermek anlamındadır.

Dikkat çekmek.

Dikkatini çekmek.

Duvar çekmek.

Gam çekmek.

Hu çekmek.

İçini çekmek: Tasalı kimselerin derin nefes alıp vermesi.

Meşale çekmek.

Perde çekmek.

Peşkeş çekmek.

Piyango çekmek.

Protesto çekmek.

Silah çekmek.

Suyunu çekmek.

Vantuz çekmek.

Zartayı çekmek: Ölmek anlamındadır

Tetik çekmek. (M; 13 Kasım 1980: 10)

Bir şeyin ceremesini çekmek.

Burnunu çekmek.

Cezasını çekmek.

Çile çekmek.

Dünyadan elini ayağını çekmek. (Dünyadan elini eteğini çekmek)

Eziyet çekmek.

Fotoğraf çekmek.

(Hava) Ayaza çekmek.

İpini çekmek.

Kafayı çekmek: Sarhoş almak demektir.

Kopya çekmek.

Kulağını çekmek.

Nutuk çekmek.

Rastık çekmek.

Sürme çekmek. (M, 13 Kasım 1980, 2)

Çene çalmak.

Karnı zil çalmak

Her telden çalmak: Eskiden bu işi yapanlara ayaklı kütüphane derlerdi.

Yuf borusu çalmak: Bir çeşit hakarettir.

Dili çalmak.

Topuk çalmak: Bir nevi kusurlu yürüyüştür. (C, 28 Eylül 1941: 2)

Elifi görse mertek sanır: Birisine düşey düz bir çizgiden ibaret olan eski elif harfini dahi bilmeyecek kadar cahil olduğunu söylerken kullanılır.

Mim koymak: Bir adama garaz bağlayıp bütün tavır ve hareketlerini takip etmek ve falsosunu veya fırsatını bulunca meydana vurmaktır. (C, 26 Mart 1942: 3)

El sıkışmak. (T, 9 Ocak 1939: 3)

El vermek: El uzatmak manasına gelmektedir.

Esmayı üstüne sıçratmak: Hareket ve davranışları sebebiyle belayı üzerine çekmek. (M, 29 Eylül 1969: 2)

Gına gelmesin: Bu tabir Türk aydınlarının eskiden beri kullandığı manalı bir laftır. Bunun Türkçesi “**bıkkınlık gelmesin**” demektir. Ama gına gelmesin lafı, zamanında slogan olacak kadar kuvvetlidir. (M, 20 Aralık 1973: 2)

Halep orada ise arşın burada. (MM, 15 Aralık 1974: 14).

Havaya pala çalmak. (M, 12 Ocak 1973: 2)

İğne ipliğe dönmek: İğne iplikle birleşince zayıflık ve sıskalık ifade eder. Çok zayıf kişiler için kullanılır. (C, 13 Ağustos 1942: 3)

Kabak onun başına patladı: Bir suçun, bir sıkıntının yükü bir adamın sırtına yüklendi demektir.

Kabak çiçeği gibi açıldı: Vakitsiz yılmış kişilerden denilir. (C, 23 Nisan 1944: 2)

Karamürsel sepeti sanmak: Bir şeyi veya kimseyi ufak saymak. (MM, 15 Aralık 1974: 14)

Kuyruğu titretti: Bu söz, gebermek lafından da ağırdır.

Yılanın kuyruğuna basmak: Şirret bir adamı tahrik etmek demektir.

Kuyruğunu tava sapına çeviririm: Eşek sudan gelinceye kadar dövmek demektir.

Kuyruk sallamak: Yalakalık yaparak yaklaştırmaya yeltenmek demektir.

Kuyruğu sıkışmak: Madden veya manen müşkül duruma düşüp yakalanmak demektir.

Su gibi ezberlemek. (C, 3 Kasım 1955: 3)

Kör Kadı: Yersiz bir şekilde konuşması ve özellikle doğruları yersiz olarak söyleyip pot kırmasıyla bilinen bir kişidir. Bu sebeple bu kişinin adı üzerinden deyim oluşmuştur. (M, 5 Mart 1971: 2)

Mart içeri pire dışarı. (M, 3 Mart 1975: 2)

Müslüman memleketinde salyangoz satılmaz. (M, 26 Kasım 1969: 2)

Nohut gibi ter döktüm: Bu söz ölçülerimizi yiyeceklerden aldığımızı gösterir. (C, 7 Ekim 1955: 3)

O zaman akan sular durur: Her türlü itiraz ve münakaşanın durması ve herkesin durumu kabul etmesi zorunluluğunun oluşması üzerine söylenir. (M, 2 Aralık 1974: 2)

Pabuç pahalı: İşlerin zorlaştığı zamanda söylenir.

Yerine başkası gelmiş, gözden düşmüş olanların **pabucu dama atılır.** (C, 2 Mart 1956: 3)

Pestil olmak.

Sıçtı Cafer bez getir: Halı Düşmanı Ali, yüz bulunca gittiği yerin halılarını kirletmekle şöhret yapmış birisidir. Gittiği yerlerde şanssızlığı sebebiyle halılara zarar vermektedir. Cafer adında bir de çırağı vardır. Aynı durumu o da yaptığı için halk arasında: “sıçtı Cafer bez getir, bulaşmadan tez getir” diye bir sözün çıkmasına neden olmuştur. (M, 5 Mart 1971: 2)

Teleme peyniri gibi (C, 7 Ekim 1955: 3)

Tereyağından kıl çekmek (M, 13 Kasım 1980: 2)

Pire gibi. Çalışkan ve çabuk adamlara derler. (M, 3 Mart 1975: 2).

Solda sıfır kalmak: Birinin, bir şeyin veya bir hareketin başkalarına nispetle pek değersiz olduğunu ifade için kullanılır. (M, 1 Mart 1978: 2)

Bu memlekette zaman zaman bir suçun kabahatlisi aranır. Türkçenin ince mizahı buna abalı adını vermiştir. Bu suçlu bulununca hep bir ağızdan **zur abalıya** diye bağırılır. (C, 7 Ağustos 1951: 3)

Burhan Felek, bazı deyimlerin hikâyelerini, nasıl ortaya çıktıklarını veya onlara nasıl anlam yüklendiğini de anlatmıştır.

Gecikmiş tedbirlere karşı söylenen **atı alan Üsküdar'ı geçti** deyimine yer veren Burhan Felek bu sözün hikâyesini de şöyle vermektedir:

“Tarihte Maanoğlu adında “Cebel” emirlerinden bir kabile reisi vardı. Osmanlılarla dövüşüp dururdu. Adamı yakalayıp İstanbul’a getirdiler ve Rumelihisarı’na hapsedtiler. Adam yolunu bulup kaçtı. Hisar’dan hazırlattığı kayığa bindi, Üsküdar’a çıkacak ve oradan atlara binip Anadolu’ya geçecekti. Anadolu’ya geçti mi, yakasını kurtarıyordu.” (BDY, 69)

Burhan Felek, **“baklayı ağzından çıkarmak”** deyiminin nasıl oluştuğunu ise şöyle anlatır:

“Bir kamil adam yani dünya ve ahret felsefesini halletmiş Allahlık bir kimse, sizin anlayacağınız bir şeyh’e, Derviş Mehmet’e, çömezi gelip:

-Şeyhim! Benim mizacım hiddetli.. En ufak bir şeye kızınca küfrediyorum. Sonradan pişman oluyorum. Ne yapayım bu halime! Sen bana yol göster.

Diye öğüt dilemiş.

Şeyhin cevabını bilirsiniz ama bir de benim ağzımdan dinleyin.

-Mehmet evladım bir kuru bakla al. Dilinin altına koy. Küfretme hevesi gelince bakla diline takılır. Küfretmenin kötülüğü aklına gelir, dilini tutarsın demiş.

Derviş Mehmet böylece küfürbazlıktan kurtulma çabası içinde şeyhi ile birlikte yaya olarak bir yere gidiyor. Lakin birdenbire bir şiddetli yağmur başlamış ki; âdeta tufan. Önce bir saçak altına sığınmışlar fakat yağmurun duracağı olmadığı gibi saçak da bardaktan boşanırcasına yağın yağmura siper olamayınca şeyh:

-Öyle de ıslandık böyle de! Bağri yolumuzdan kalmıyalım. Yürü Derviş Mehmet! Deyip yola revan olmuşlar. Bir müddet gittikten sonra önünden geçtikleri bir evden bir kadın seslenmiş:

-Derviş baba, derviş baba! Biraz durur musunuz? Sıkıntıda bir kul var diye bizim dervişler durmuşlar.. Yağmur da haram bela (Bela yağmuru)

Beklemişler. Beklemişler. Beklemişler. Neden sonra aynı ses:

-Haydi gidin artık! Deyince şeyh dayanamayıp sormuş:

-Bizi bu yağmur altında ne diye beklettin? Şimdi de ne diye git diyorsun be hatun?
Diye sormuş.

-Aa, derviş baba; ördeği kuluçkaya yatırıyordum, sarıklıya bakarken yatırırsan palazlar tepeli çıkar dediler de onun için sizi beklettim. Deyince şeyh hemen dönmüş:

-Derviş Mehmet çıkar baklayı ağzından! Diye seslenmiş.” (M, 2 Ocak 1971: 2)

Yazar, olumsuz bir durum karşısında artık elden bir şey gelmeyeceğini belirtmek için kullanılan **buyrun cenaze namazına** deyiminin hikâyesini ise şu şekilde anlatmaktadır:

“IV. Murad devrinde her sabah İstanbul şehrinin sokaklarında birkaç ölü bulunurmuş. Tütün içti, gece sokağa çıktı diye bu tedhişçi padişah adam öldürür, dururmuş. Hatta bir gün İstanbul tarafında bir kahveye tebdil olarak girmiş. Kahveci şüphelenmiş:

-Adın ne ağam? diye soracak olmuş.

Hünkar:

-Murad! cevabını vermiş.

Kahveci:

“Han” da var mı? (Yani Murad Han mı demek istemiş).

Padişah:

-Var! deyince, kahvenin arka tarafında perde arkasında tütün içenlere seslenmiş:

-Buyrun cenaze namazına!” (BDY, 125)

8.1.2.4.3. Diğer Kalıp İfadeler

Burhan Felek, İstanbul’daki binalardan ve bu binaların yapımında kullanılan malzemelerden bahsederken bunların tavan ve döşemelerinin tahtadan olduğunu ve bu yüzden yanmalarının kolay olduğunu söyler. Bu tavan ve döşemelerin daha yakın zamanda betona çevrilmeye başlandığını belirttiikten sonra bu durumla ilgili gecikmiş tedbirlere misal olarak söylenegeldiğini belirttiği şu sözü verir:

Ateş saçağı sardıktan sonra... (MM, 8 Nisan 1979: 16)

Biz güzelliği ancak ağzımızın tadıyla ölçüp biçmişiz ve ondan dolaydır ki; şarkılarımız **ayva göbekli, elma yanaklı, kiraz dudaklı** güzelleri çağırırlar, hatta:

Ben esmeri fındık ile beslerim diye mideye ve yemeğe dair vaatler bile yapılır. Yani iç sevgisini açığa vururken, beğendiklerimizi hep yemeğe benzetiriz. Aşağıdaki sözler de bununla alakalı örneklerdir:

Sakız gibi beyaz, balık eti, buğday rengi, mısır püskülü, fındık kurdu, karabiberim, badem şekerim, kaymak tabağı, latilokum, fıstık gibi, badem gözlü, sucuk gibi ıslak, pastırmaya döndüm, ceviz içi badem de şam fıstık, işler çorba oldu, vay tereyağı vay. (C, 7 Ekim 1955: 3)

Burhan Felek, bazı renk bildiren ifadeler de dikkat çekmiş ve bunların çoğunlukla yiyeceklerle ya da ağızla olduğunu vurgulamıştır. Bununla ilgili Felek şu örnekleri vermiştir:

Tâhinî, kavuniçi, fesrengi, narçiçeği, sütbeyaz, zeytunî, şeker rengi, yavruağzı, ördekbaşı, tarçinî, yumurta sarısı, limonî, patlicanî. (T, 13 Ocak 1938: 3)

Eskiler ağızlarını göstererek:

Buradan girene bakma, çıkana bak diye insana yemekten zarar gelmeyeceğini, fakat gevezelikten geleceğini anlatmak istemişler. (C, 29 Nisan 1960:3)

Kabak için **cennet taamıdır**, derler. (C, 26 Haziran 1945: 3)

Çatal kazık: Çapraz gelen işlerde kullanılır. (M, 12 Ocak 1973: 2)

Ali Paşa, Ali Paşa pilavına adını veren vezirdir. Çorlu taraflarında memuriyet yapmıştır. Soğukta köpeğini dışarı bırakmasından kinaye olunarak **“Çorlu kurbünde Ali Paşa iti gibi ne titriyorsun”** şeklinde bir söz oluşmuştur. (M, 5 Mart 1971: 2)

Gemi aslanı: Çoğunlukla ağaçtan üretilen gemi aslanı, gemilerin ön kısmında gösteriş olsun diye bulunur ve gemiye herhangi bir faydası bulunmazdı. Bu sebeple

içi boş, yalnızca dış görünüşü ve kalıbı olan kimselere gemi aslanı denilir. (M, 5 Mart 1971: 2)

Havaciva: Yokluk ve boşluk anlamı için kullanılırdı. (C, 15 Mart 1957: 3)

Eskiden, örtünmeye çok meraklı ve namusu peçeden ibaret sanan kadınlara **horozdan kaçır** diye ad takarlardı. Bu söz, yapılan eylemin samimiyetinde tereddüt edildiğini anlatırdı. (C, 15 Nisan 1949: 3).

Kılkuyruk: Sıksa ve aciz kimselere denir.

Eşeğin kuyruğu gibi kaldı: Mesleğinde veya teşebbüsünde başarılı olamadı, ilerleyemedi demektir.

Kuyruk acısı: Kin tutmak demektir.

Kuyruklu yalan: Yalanların şahına denir (C, 3 Kasım 1955: 3)

Koltuk, sadece insanların içine gömüldüğü oturak değildir. Bir de kolaltı vardır. Orada da köpek memesi çıkar. Çok zahmetli bir çıbandır. Onun için büyük adamların koltuğuna girip bir türlü yanından ayrılmayanlara **köpek memesi gibi** derler. (M, 12 Ocak 1978: 2)

Lamelif çevirmek: Ufak bir gezinti yapıp tekrar olduğu yere gelmek manasında, okur yazarca bir laftır. (C, 28 Eylül 1941: 2)

Nal mihı yerine kazık kak dünyaya. (C, 17 Mayıs 1956: 3).

Birinden olumsuz şekilde bahsederken:

O da bir hırlı matah değildir ya! Deriz.” (M, 19 Ağustos 1981: 2)

El öpenlere eskiden:

Ömrün çok olsun derlerdi.

Eski tertip sohbet edenler hal hatır sorulduğu zaman:

Allah ömürler versin efendim diye karşılık verirlerdi.

Çok beklemek gereken şeyler için de:

Ömürle sabır lazım sözü alem olmuştur.

İstanbul şivesinde; neşe, zerafet ve güzel yaratılış bakımından birini methederken:

Pek ömür adamdır, ömrün refah ve neşe içinde geçen hayat manasına geldiğini gösterir. (C, 11 Kasım 1941: 3).

Pabuçsuz kalmak, alelacele firar manasına gelir. (C, 2 Mart 1956: 3)

Pabucu Büyük diye bilinen kişi ise nefesinin kuvvetiyle meşhurdur. Delirmiş olan ya da akli bozulmak üzere olan kişilere okurmuş. Bu yüzden akılsızca davranan bazı kişilere “**sen kendini Pabucu Büyüğe okut**” şeklinde söz söylenmektedir. (M, 5 Mart 1971: 2)

Eskiden arsız çocuklara **sen terbiyeyi peynir ekmekle yemişsin** derlerdi. (C, 24 Eylül 1958: 3)

Kabak pişirdikleri zaman analar çocuklarına:

Yersen kabacık, yemezsen kapı açık derlerdi.

Aptala:

Balkabağı denilirdi. (C, 23 Nisan 1944: 2)

Burhan Felek çok fazla yalan söyleyen palavracı insanlar için kullanılan bir sözden bahseder. **Yedi ise yangındır** şeklindeki bu söz karşıdaki kişi ile dalga geçmek için söylenirdi. Burhan Felek bu sözün iki taraflı manasının olduğunu söyler. İlk manasının karşıdaki adamın esassız konuştuğunu, yani kafadan salladığını anlatmak olduğunu söyler. Burada lafı direkt olarak söylemek yerine bu ifade kullanılırdı. Diğer anlamının altında ise İstanbul’da sıklıkla meydana gelen yangınlar yatmaktadır. Eski zamanlarda İstanbul’da yangın olunca 7 top atılırdı. Yani sözdeki 7 ile top ifade edilmektedir. Top da atılan bir şey olduğu için atıp tutan kimselere bu laf denirdi. (YG, 145)

Eskiden **yiğidi yiğide ver, rızkını verecek Mevladır** denir ve gençler evlendirilirdi (C, 26 Temmuz 1957: 3).

Kışın esen büyük fırtınalara zemheri fırtınası dedikleri gibi kışın ince giyinip titreyenlere de alay için **Zemheri zürefası** derler.

Ve minel garaib: Herhangi bir şeye şaşırıldığında denirdi. (M, 8 Ocak 1971: 2)

8.1.2.5 Tekerlemeler

Ses ve sözcük benzerliğinden yararlanılarak oluşturulan yarı anlamlı, yarı anlamsız hoş söyleyişli cümleciklere ya da sözlere tekerleme denir. (Yardımcı, 1999: 69) Tekerleme, halk anlatı türünde farklı biçimlere en iyi uyarlanan biçimsel süstür. Tekerleme sözcüğü, sözlü Türk edebiyatında birbirlerinden oldukça farklı biçim ve türleri belirtir. Âşık şiirleri, halk şiirleri, masallar, Karagöz ve orta oyunu gibi farklı türlerde tekerlemelere rastlamak mümkündür. (Boratav, 2000: 9)

Ancak başka hangi türle ilişkili olursa olsun yine de tekerlemeleri farklı kılan şekil, muhteva ve anlatım özelliklerinin var olduğunu söylemek mümkündür. (Duymaz, ty.: 9)

Yukarıda farklı araştırmacıların, açıklamalarında da görüldüğü üzere net çizgilerle sınırlandırılmayan tekerlemeler yine de kendine özgü karakteristiğiyle ayrı ve kendine has bir konuma sahip olan anonim üründür.

Burhan Felek'in eserlerinden tespit ettiğimiz tekerlemeleri çalışmamızda sınıflandırarak verdik. Bunlar haricinde fazla sayıda olmadığı için sınıflandırmaya almadığımız tekerlemeler de bulunmaktadır. Bu tekerlemelerin bir tanesinden burada bahsettik. Felek, Fransa eski başbakanlarından Caillaux'nın (1863-1944) karısının, kocası hakkında ağır bir yazı yazmış olan bir gazeteciyi öldürmüş olması üzerine o zamanda Türkiye'de bile:

“Öfke baldan tatlıdır. Madam Caillaux (Kayyo okunur) haklıdır.”

Diye bir tekerleme söylendiğini belirtir. (M, 30 Ağustos 1974: 2)

Aşağıda Burhan Felek'in eserlerinde karşılaştığımız tekerleme örnekleri Ali Duymaz'ın oluşturduğu tasnife göre başlıklandırılarak verilmiştir.

8.1.2.5.1. Çocuk Oyunları Tekerlemeleri

Burhan Felek, İstanbul'un gündelik yaşamından bahsederken insanların can sıkıntılarını gidermek ve boş zamanlarını değerlendirmek için zaman zaman çocuksu hareketlerde bile bulunabildiklerini ifade etmektedir. Özellikle akşamları erkeklerin kahveye gidip kadınların evde kalmasıyla bu evlerde çeşitli çocuk oyunlarının oynandığını söyler. Örnek olarak balık kaçtı isimli bir oyundan bahseder ve bu oyun esnasında hep bir ağızdan söylenen:

“Balık kaçtı deliklerden, kovuklara...”

Şeklinde başlayan tekerlemenin yalnızca giriş kısmını verir. (HBÜ, 48)

Felek, rahmet kelimesinden bahsederek onun Türkiye'de insanlar tarafından yağmur yerine de kullanıldığını ve insanların hep bir rahmet beklentisi içinde olduklarını söyler. Bu beklentinin de yağmur duası gibi dinî inançlara dayanan hareketleri doğurmasından başka çocukların diline dua olarak yerleştiğini de ifade eder ve kendi çocukluğunda da söylediklerini belirttiği bununla ilgili bir tekerlemeyi verir:

“Teknede hamur

Galata'da çamur

Ver Allah'ım ver

Bir hızlı yağmur”

Felek, bu tekerlemeyi çocukça bir tempo ile söylediklerini belirtir. (M, 16 Şubat 1972: 2)

“Eveleme develeme, devekuşu kovalama,

Çenki çenber, miski anber, tazi tuzi

Mürekkebin kızı...”

Bu şekilde devam eden tekerlemeler de yine çocuklar tarafından söylenen ve içinde bir mana barındırmayan ifadelerdir. (M, 17 Ağustos 1972: 2)

Burhan Felek, eskiden talebelerin hocaları hakkında arsızca laflar ettiğini söyler ve bu amaçla söyledikleri bir tekerlemeyi verir:

“Elif be te se, cimdallı köse, kaptı somunu, kaçtı kümese.. Kümes çatladı; hocanın kavuğu patladı..” (C, 26 Mart 1942: 3)

8.1.2.5.2. Masal Tekerlemeleri

Burhan Felek’in eserlerinde çokça masal bulunmadığı gibi masal tekerlemeleri de çok bulunmamaktadır. Ancak bir iki yerde rastlayabildiğimiz bu tekerlemeler, masal başı ve masal sonu tekerlemelerinden oluşmaktadır. Masal başı tekerlemesini şu şekilde vermiştir.

“Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal iken, katırcı bakkal iken, ben babamın beşiğini sallar iken...” (C, 11 Şubat 1956: 3)

Felek bu tekerlemenin aynısını ufak bir farkla bir başka yazısında da şu şekilde vermiştir:

“Bir varmış, bir yokmuş. Daha doğrusu bir varmış beş yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellal iken, katırcı bakkal iken...” (C, 30 Kasım 1943: 3)

Bu tekerlemede bilinen tekerleme kalıbının dışına bilinçli olarak çıkmıştır Felek. Bununla amacı aslında bir hiciv yapmaktır. Yazılarında nükte ile hicvi birlikte kullanan Felek, halk edebiyatı ürünlerinden de hiciv yaratma noktasında faydalanmıştır. “Daha doğrusu bir varmış beş yokmuş” sözüyle Felek devrin ekonomik hayatıyla ilgili sorunlarına bir göndermede bulunmaktadır. Masal kalıbının içine eleştirisini yerleştirerek onu daha etkili bir hale getirmiştir.

Masal sonu tekerlemesi olarak ise Felek şunu vermiştir:

“Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.” (C, 5 Ağustos 1963: 3)

8.1.2.5.3. Seyirlik Oyunlara Bağlı Tekerlemeler

Hokkabaz Tekerlemeleri

Burhan Felek hokkabazlardan bahsederken onların asıl marifetlerinin tekerlemede olduğunu belirtir ve bu tekerlemelerin daha çok kelime oyunu türünde basit şeyler olduğu için çocukları güldürüp eğlendirdiğini söyler. Felek, hokkabazların söyledikleri tekerlemelerden hatırında kalmadığı için çok fazla örnek verememiştir. Ancak sadece anımsayabildiği kısa bir tekerleme örneğine ve bağlamına şu şekilde yer verir:

“Bir müddet tef çaldıktan sonra usta;

Bursa'nın Kaplıcası

İstanbul'un Galatası

Sende usuliin alası

Çaaal Portakaloğlu...

Diye emir verince, yardak gürültülü bir tempo ile tef çalmaya, usta da bu sırada hokka oyununu yapmaya koyulurdu.” (HBÜ, 126-127)

Ayrıca Felek eskiden hokkabazların şu tekerlemeyi de söylediğini bir başka yazısında ifade etmektedir:

“Bir acayib derde düştüm, nolacağım mevla bilir.” (C, 2 Temmuz 1946: 3)

Karagöz Tekerlemeleri

Burhan Felek, Karagöz oyunlarından bahsederken Hacivat’ın gazelle sahneye çıkmasının ardından şu lafı da tekerlediğini yani söylediğini belirtir:

“-Huzur-ı hazıran, cemiyet-i irfan, vakt-i safa-yı merdan, haindir, münafıktır, müzevirdir şeytan. Şeytanın dinsizliğine, Rahmanın birliğine, Şevketlü, kudretlü, mahabetlü Padişahımız efendimizin...

Diye dua kısmını bitirdikten sonra maksada şöyle girer:

-Demem o deme değil...Yani ben bendeniz, ben hakıpayınız.. Ben hak, ben hakisara, eli yüzü yunmuş (yıkanmış), elfazı düzgün, musahabeti tatlı bir yar-ı vefakar olsa, o söylese, ben dinlesem; ben söylesem, o dinlese..

Oturup duran, işitip duyan yaran safayap olsalar...

Yar bana bir eğlence, yaar!” (M, 25 Şubat 1971: 2)

8.1.2.5.4. Yanıltmacalar ve Şaşırtmacalar

Burhan Felek bir çetrefil tekerleme vardır diyerek şu tekerlemeyi verir:

“Bu köşe yaz köşesi, bu köşe kış köşesi... E, bizim köşe ne köşesi?” (M, 25 Haziran 1973: 2)

8.2 Âşık Edebiyatı

Türk edebiyatının gelişim süreci içinde âşık edebiyatı kendine geniş bir alan bulmuştur. Doğan Kaya, âşık edebiyatı ile ilgili giriş mahiyetindeki eserinde bu edebiyatın bazı özelliklerinden bahsetmiştir. Buna göre âşık edebiyatı kendilerine âşık, ozan, saz şairi denilen sanatçılar tarafından meydana getirilmiş olan, Anadolu, Rumeli, Azerbaycan ve İran'da gelişen, geniş halk kitlelerinin derdine, inancına ve duygularına cevap veren, birbirinden farklı çevrelere ve farklı beğenilere sahip insanlara seslenen çeşitli zümreler arasındaki ortak bir edebiyattır. (Kaya, 2003: 8) Artun ise âşık edebiyatının sözlü gelenekte yaşatılan bütün ürünlerle beslendiğini ifade eder. Din, gelenek ve güncel yaşam âşık edebiyatının diğer beslenme kaynaklarıdır. (Artun, 2010: 13)

Burhan Felek'in eserlerinde âşık edebiyatı ile ilgili fazla ürüne rastlamadık. Yalnızca semai hakkında bilgi bulabildik. Felek, semaiden bahsederken semai söyleyenlerden ve semai kahvelerinden de bahsetmektedir.

8.2.1 Semai

Semai, âşık edebiyatında 8'li hece ölçüsü ile koşma biçiminde düzenlenip özel bir ezgi ile söylenen şiirlerdir. 8'li hece ölçüsüyle, koşma nazım biçimiyle yazılmış güzelliklerden ancak özel ezgileri ile ayrılabilirler. Konu olarak daha çok sevgi, doğa, güzellik gibi koşmada da kullanılan konular işlenir. (Artun, 2009: 129)

Semai kahveleri âşıklık geleneğinde koruyucu ve devam ettirici bir role sahip olmuştur. Doğan Kaya bir kitabında semai kahvelerinin âşıklık geleneğinin sürdürülmesindeki rolünden şöyle bahseder: "Bütün yönleriyle yaşatılmaya çalışılan âşıklık geleneği semai kahvelerinde kendisine yaşama ortamı buldu. Bilhassa Cuma ve ramazan gecelerinde buralarda sanatını icra etme imkanı bulan meydan şairleri destan, koşma, semai, kalenderi, yedekli maniler söyleyerek, muammalar çözerek halkın ilgisini çektiler, sevgisini ve takdirini kazandılar. Semai kahvelerinde güç gösterisi yapan âşıklar genellikle tulumbacı oldukları için buralara tulumbacı kahveleri de denildi." (Kaya, 2003: 7)

Burhan Felek, semailerden ve semai kahvelerinden çocukluk anıları vesilesiyle bahsetmektedir. Daha çok semai söyleyen kabadayılar üzerinden semailere değinmiştir. Özellikle ramazan aylarında rağbet gören bu semai kahvelerinde kabadayıların semai, muamma, koşma gibi manzum halk şiirleri söyleyip, saz çaldıklarını belirtir. (M, 15 Ocak 1971: 2)

. Semailer her konuda olabilirdi ama daha ziyade şahısları hicvederdi. Kabadayılar birbirleri ile bu şekilde atıştırlardı. Felek, Üsküdar'da Vasıf Hoca olarak tanınan gözüpek, semai ve koşma söylemede usta bir kabadayıdan bahseder. Felek, Üsküdar lisesi yıllarında iken her sene en az bir cinayetin olduğu bir mektepte okuduğunu ve çelimsiz olduğu için himayeye ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bu sebeple Vasıf Hoca'nın semailerine cevap için okuldaki güçlü kimselerin kendisine semai ısmarlardıklarını ve karşılığında da onu himaye altına aldıklarını belirtir. Felek, yazdığı semailerin Şeyh Cami'inde veya iskele civarında meşhur bir semai kahvesinde okunduğunu da söylemektedir. (M, 15 Ocak 1971: 2)

Semai kahvelerinin edebiyata olan katkısının haricinde bu kabadayıların birbiriyle yapacakları tehlikeli çatışmaları önlemek gibi bir hizmeti de bulunurdu. Bu kahveler, geçici de olsa suçu önlemekteydi. Semai kahvesinde semai yüzünden hır gür çıkarmak ayıptı ve racona aykırıydı. (M, 15 Ocak 1971: 2)

Burhan Felek, o zamanlarda söylenen semailerden hatırladığı bir mısrayı da paylaşır:

“Tavus kuşu güzel amma neden bülbül gibi ötmez?” (M, 15 Ocak 1971: 2)

Bu mısra sevgilide yalnız dış güzellik değil, tatlı dil gibi meziyetler de aranması gerektiğini anlatır. (M, 15 Ocak 1971: 2)

8.3. Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı

Bu edebiyat için tasavvufi olması, tekke muhitlerinde doğup gelişmesi ve az çok bu adla anılmış olması dolayısıyla tekke şiiri tabiri yerinde bir kullanımdır.

Eserlerde genellikle halk dili hâkimdir. Bununla birlikte okur yazar kitleye hitap eden bir dil de kullanılmıştır ama aşırıya kaçılmamıştır. Bu şiirlerde hem hece hem aruz ölçüsü kullanılmıştır. Tekke şiiri, divan şiirinin Arap ve Fars etkisinde olduğu zamanlarda, XIII. ve XIV. yüzyıllarda milli dili ve halk zevkini yaşatmıştır. İslami etkiye rağmen bu edebiyatta eski Türk şamanizmine bağlı bir taraf da vardır. Bu da milli kahramanlık ruhuyla karışık bağımsız bir Türk mistisizmini ifade etmektedir. (Kocatürk, 1955: 3-5)

8.3.1. Tekkeler ve Tarikatlar

İnsanların Allah'a ve peygamberlere dair bilgi ve kabulüne ait inançlarına din denir. Dinden sonra ise mezhep gelir. Bu bir dinin içindeki bazı iman esaslarındaki değişikliklerdir. Mezhepten sonra da tarikatlar gelir. Bu tarikatların ayin yerleri olan müesseseler ise tekkelerdir. (M, 23 Ocak 1977: 16)

8.3.1.1. Tekkeler

Tekkeler, tarikatların ayin yerleriydi. Her tekkenin bir tarikata bağlı olması şarttı. Tekkeler, ayrıca bazı dinî musiki fasıllarının yapıldığı bir çeşit konservatuardı. Tekke, tarikatın ayin meydanı olan bir semahaneden ve dervişlerin ihtiyaçlarını temin edecek mutfak gibi diğer kısımlarından oluşurdu. Semahaneler, zemini çoğunlukla tahta veya ince halı döşeli, duvarları tarikata ait yazılar ve rumuzlarla süslü yerlerdi. Sema ise ayakta veya oturarak yapılan hareketli ve musikili ayinlere deniyordu. Türkiye'de meşhur tekkeler ve bağlı olduğu kalabalık tarikatlar vardı. (MM, 15 Nisan 1979: 16)

Halkın tekke dediği bu müesseselerin birçok adı vardır. Büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre buralara verilen adlar değişirdi. "Tekke" kelimesinin Osmanlıca yazılışı "Tekye" şeklindeydi ama son zamanlarda halk arasındaki ismi tekke olarak yayılmıştı. Tekkenin diğer isimleri dergâh, zaviye ve asitanedir. Dervişlerinkine genellikle dergâh denilmektedir. Asitane ise büyük dergâhlara denirdi. (MM, 15 Nisan 1979: 16)

8.3.1.2. Tarikatlar

Bu tekkelerin her biri bir tarikate mensuptular. Tarikat, veli bir zatın Allah'ın adını zikir için kurmuş olduğu manevi yoldur. Tarikatların edep ve erkânı, şiirleri, musikisi, edebiyatı ve felsefesi bulunur. Namazdan ayrı gerçekleştirecekleri ayinleri ve zikir denilen Allah'ın adını tekrarlama şekilleri ve hareketleri vardır. Bunlara bu tarikatların içinde bulunanlar hâkimdirler. Büyük tarikatların binlerce mensubu olmuş, hatta bunlar zaman zaman toplumda çeşitli tesirler yapmışlardır. (MM, 15 Nisan 1979: 16; M, 23 Ocak 1977: 16)

Burhan Felek, Türkiye'de kurucusu Türk olan veya olmayan tarikatların bulunduğunu söyler. Türk asıllı tarikatların başında Mevlevilik, Bektaşilik ve Nakşibendilik gelir. Mevleviliğin kurucusu Mevlana'nın oğludur ama asıl temel aldığı ve öğretilerini uyguladığı kişi Mevlana'dır. Bektaşilik ise Hacı Bektaş-ı Veli'ye dayanır ama kurucusu kendisi değil, onun müridlerinden biridir. Nakşibendi tarikati de Bahaeddin Nakşibendi'ye bağlıdır. Bunlar haricinde Hacı Bayram Veli'ye mensup bir Ahilik vardır. Ayrıca Özbekler Dergâhı'ndan da bahseden Felek, bu dergâhın hangi tarikata mensup olduğunu bilmediğini belirtir. Ama bu dergâh Orta Asya Türklerinin konak yeri idi. En son şeyhi ise Felek'in Hukuk Mektebi'nden arkadaşı olan Şeyh Ata isminde bir kişiydi. (MM, 24 Aralık 1978: 18)

Mevlevi Tarikati

Mevlevi Tarikati, Mevlana Celalettin'in vefatından sonra oğlu Sultan Velet tarafından oluşturulmuştur. Bu tarikatın tekkelerine mevlevihane denir. İstanbul'da Şeyh Galip'in dergâhı olan Galata Mevlevihanesi, en meşhurlarındandı. Bu dergâh, bir edep ve şiir merkezi olmuştu. Şeyh Galip, kâmil, edip ve musikişinas biriydi. Eserleri ise kıymetli ve meşhurdur. Bu mevlevihane, tekkeler kapandıktan sonra karakol binası yapıldı. Bir süre sonra ise restore edildi ve Divan Müzesi yapıldı. Felek, artık kültürel bir unsur haline gelmiş olan Mevlevi ayininin şeyhi anmak için yılda bir defa yapıldığını belirtmektedir. (MM, 12 Haziran 1977: 18)

Üsküdar İmrahor'da da Mevlevi Dergâhı bulunurdu. Felek, bu dergâha gelmiş şeyhlerden bazılarını tanıdığını söyler. Celalettin Efendi, sonradan Mısır Mevlevihanesi'ne tayin edilmişti. Mevlevi şeyhlerinin aylıkları bulunmaktadır. Bu

sebeple farklı yerlere atanabilirler. Celalettin Efendi'den sonra oraya Şeyh Remzi Efendi adında Kayseri'den bir kişi tayin edilmiştir. Şeyh Remzi, kâmil, şair ve ufak tefek bir kişiydi ve zamanında iyi bir şöhreti vardı. (MM, 24 Aralık 1978: 18)

Mevleviler arasından büyük şairler, musikişinaslar, aşıklar ve edep erkan sahipleri yetişmiştir ve bunlar isimlerini gelecek zamanlara duyurabilmişlerdir. Mevlevilik ise artık turistik bir hâle dönmüştür. (M, 21 Aralık 1974: 2)

Bektaşilik

Bektaşî tarikatının piri Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Bektaşiler hakkında söylenen dinsiz ve imansız oldukları gibi söylentilerin aksine aralarından zarif ve latif kişiler yetişmiştir. Türkiye'de bulunan bektaşilerin çoğu Arnavut'tu. Yeniçeri ağalarından meşhur Bektaş Ağa ve diğerleri de Arnavut'tu. Yeniçeriler, Bektaşî terbiyesiyle yetişmişlerdir. Müslüman doğmayan bu devşirme askerler, Bektaşî olup İslam dinini Avrupa içlerine kadar yaymışlardır. (MM, 1 Temmuz 1979: 16; M, 21 Aralık 1974: 2)

II. Mahmut'un Bektaşilerle iyi ilişki içindeki yeniçeri ocağını kaldırmasından Bektaşiler de etkilenmişler ve isimlerini Nakşibendi olarak değiştirmek zorunda kalmışlardır. II. Mahmut devrinden sonra, Bektaşilere karşı baskı yavaş yavaş azalmıştır. II. Abdülhamid devrinde ise herhangi bir baskı emaresi kalmamıştır. (MM, 24 Haziran 1979: 18)

Burhan Felek, İhsaniye Mahallesi'nde İzzet Bey isminde bir Bektaşî'den bahsetmektedir. Mahalleden bazı kimseler ve Felek'in babası bu kişinin evine misafirlğe gitmektedir. Ayrıca İzzet Bey, bazı cahil ve biçare kişilerle sohbet eder ve birlikte dem çekerlerdi. "Dem" Bektaşî'nin dilinde içki manasına gelir. İzzet Bey'in evinde her sınıftan bektaşilerin toplanıp demlenmesi, bektaşiliğin eşitlik esasına dayandığını gösteren bir alamettir. Burhan Felek, bektaşilerin kendisine göre Müslümanların protestanı olduğunu da söylemektedir. (MM, 24 Haziran 1979: 18)

Burhan Felek, Bektaşiler hakkında verdiği bilgileri Hacı Beyzade Muhtar Bey adındaki Bektaşî babasına dayandırarak vermektedir. Felek, Bektaşî sırrı olup olmadığına ilişkin bilgiler vermekte ve bu hususta farklı kişilerin görüşlerine

başvurup onların söylediklerini aktarmaktadır. Felek, Bektaşî babası Hacı Beyzade Muhtar Bey'den dinlediğine göre Bektaşî Sırrı diye bir şey olmadığını söyler. Bektaşîler, yalnızca ayinlerinde çeşitli nefesler söyleyip hoş zaman geçirirler. (MM, 1 Temmuz 1979: 16)

Yazar, bu hususla alakalı Mimar Hikmet Koyunoğlu adındaki okurundan aldığı bir mektuba yazısında yer vermiştir.

“1923 senesinde Hacı Bektaş nahyasında, Bektaş-ı Veli'nin türbe ve tekyesinin yanında Bektaş Misafirhanesinin inşaatını yapıyordum. Uzun müddet orada tekyede misafir edilmişim. Bu sırada türbenin restorasyonunu yapmak için de Evkaf'dan emir almışım. Bana, zati işlerimde yardımcı olarak Başbaba Salih Niyazi Baba, iki dervişi görevlendirmişti. Türbe tamiratına başlarken, dervişlere türbe içindeki kıymetli eşyanın –kirlenmemesi için bir köşeye taşınmasını ve üstlerinin örtülmesini söylemişim. Dervişler bu işle meşgul olurlarken, ben de kubbe altına kadar yükselen inşaat iskelesi üzerine çıkmış, bazı bozulmuş bezemeleri düzeltiyordum. Dervişler işlerini bitirmişler ve türbeden çıkmışlardı. Biraz sonra içeri girdiler. Etrafa bakındılar, kimseler olmadığını anlayınca Bektaş-ı Veli'nin ahşap lahdini biraz kaldırarak, altından iki tablo çıkardılar. O sıra iskeleden indim, beni görünce şaşırdılar. Dervişlere:

“Ben resim meraklıyım, bunları görebilir miyim” deyince... Dervişler çok heyecanlandılar. Ve bunları gördüğünüzü kimseye söylemeyin. Bunlar ancak ayin yapılarak Bektaşî tarikatına girenlere merasimle gösterilir, bunlar Bektaşî sırrıdır, dediler. Bunlar Bektaş-ı Veli'nin, Balım Sultan ve Abdal Musa'nın resimleridir dediler. Ne için sır olduklarını sorunca:

İnsan resminin günah olduğuna inananlar, bunları bir evliyanın türbesi içinde görürlerse bizleri öldürürler, işte sır budur. Bunları yalnız Bektaşîlere göstermek için en emin yer olarak lahdin içinde saklarız dediler...” (MM, 24 Ağustos 1979: 16)

8.3.2. Tekke ve Tasavvuf Edebiyatı Ürünleri

8.3.2.1. İlahi

Tasavvuf ehli şairler tarafından söylenen, Allah'ın birliğini, yüceliğini ve kudretini anlatan eserlerdir. İlahiler, aruz ve hece ile yazılırlar. İlahi, dinî tasavvufi edebiyatın en önemli nazım şeklidir. (Güzel, 1999: 525)

Burhan Felek'in eserlerinde Yunus Emre'nin ilahilerinden örnekler yer almaktadır. Felek, Yunus Emre'nin hayatından bahsetmekte ve ayrıca onun bazı ilahilerini yazılarında paylaşmaktadır.

Yunus Emre'den filozof, şair ve insancıl birisi olarak bahseden Felek, dünya çapında ve ölmez bir kimse olmasına rağmen onun hakkındaki bilgilerin çok kesin olmadığını belirtir. (M, 6 Eylül 1971: 2)

Felek, Yunus Emre'nin hayatı hakkında eserlerinden çıkarılabilen bazı bilgi parçaları olduğunu söylemekte ancak bunların da kesin doğrular olmadığını belirtmektedir. Buna göre Yunus Emre bir yörük çocuğudur. Eskişehir civarında Sarıköy'de doğmuş, sonra Hacı Bektaş Veli'ye gitmiştir. Hacı Bektaş Veli, onu Tapduk Sultan isminde birine göndermiştir. Yunus Emre, Tapduk Sultan'ın yanına gitmiştir. Orada çok fazla sıkıntı ve çile çekmiştir. Sonunda dünyada sevgiden ve sulh-u salahdan başka şeyin kıymetinin olmadığını anlamış, kemale ve hakikate ulaşmıştır. Ancak o zamana kadar çokça çileler çekmiştir. (M, 6 Eylül 1971: 2)

Felek, Yunus Emre'nin Anadolu'da çokça itibar gördüğünü ve büyük bir evliya olduğunu belirtir. Anadolu'da yaklaşık on tane Yunus Emre kabri vardır. Onu benimseyen, itibar gösteren ve türlü türlü sıkıntıları olup bunlardan kurtulmak isteyen insanlar bu isteklerine erişmek için bu kabirlerin üzerinden toprak almaktadırlar. Bu sebeple kabirlerin üzerinde toprak kalmadığı bile olmaktadır. Felek, görevlilerin tekrar tekrar kabirlerin üstüne toprak koymak zorunda kaldıklarını belirtir. (M, 6 Eylül 1971: 2)

Burhan Felek, annesinin çocukluğunda okuduğu mektepte ilahicibaşı olduğu için onun o zamanlar okuduğu ve Yunus Emre'ye ait olan bir ilahinin iki mısrasını yazısına alır ve bu ilahiyi annesinden öğrendiğini belirtir.

“Şol cennetin ırmakları

Akar Allah deyu deyu” (M, 6 Eylül 1971: 2)

Felek, aslında Yunus Emre'nin cennete falan rağbet ettiği yok der. Bunu ise şu şiirinden çıkardığını belirtir:

“Cennet cennet dedikleri

Birkaç köşkle birkaç Huri

İsteyene ver onları;

Bana seni gerek seni” (M, 6 Eylül 1971: 2)

Felek, Yunus Emre'nin çok anlamlı ve hakikatli beyitleri vardır diyerek şunları verir:

“Haramile hamir tuttu cihani

Fesat işler eden hürmetlü oldu

.....

Şagird üstadile arbede oldu

Oğul anasiyle garetli oldu

.....

Peygamber yerine geçen hocalar

Bu halkın başına zahmetlu oldu.” (M, 6 Eylül 1971: 2)

8.3.2.1.1. Nefes

Nefes, Bektaşilerin okumuş oldukları ilahilere verilen isimdir. Bektaşilerin “ayin” ya da “ayin-i cem” adını verdikleri toplantılarda sadece yiyip içilip sohbet

edilir ve katılanlar kendi aralarında nefesler okuyarak hoş vakit geçirirler. (MM, 1 Temmuz 1979: 16)

Burhan Felek'e Bektaşî ayinleri hakkında mektup gönderen Mimar Hikmet Koyunoğlu, mektubun bir kısmında şahit olduğu Bektaşî ayinini anlatmakta ve çeşitli nefes örnekleri vermektedir. Felek, bu bilgileri yazılarında paylaşmıştır. Bektaşî ayinlerinde nefeslerin icra ortamlarını gösteren ve çeşitli nefes örnekleri veren bu mektubu aşağıya aldık:

“Dedebağında idik. Her taraf meyve ağaçlarıyla dolu, türlü çiçeklerin süslediği bahçenin ortasında masalar, iskemleler, yerlere de hasırlar, kilimler, halılar serilmişti. Şeftali ağaçlarının dalları, üzerindeki bol meyvenin ağırlığına dayanamayarak, yanlarından akan billur gibi suyun içine doğru sarkmışlardı. Bağın kapısında bekleyen dervişler, gelen misafirleri karşılıyor ve içeri alıyorlardı. Görünüşe göre tam bir korunma ve intizam vardı.

Mühendis Asaf ile Fehmi ve bize yol gösteren Derviş Bektaş ile bahçeye girmiş ve bir köşedeki yerimize oturmuştuk. Kadın, erkek, çocuklardan oluşan bir kalabalık, yerlerdeki halılar üzerinde toplanmışlardı.

Biraz sonra Başbaba Salih Niyazi, diğer babalar ve saz çalan sanatkarlar da gelmişlerdi.

Genç dervişler ve hanımlar, misafirlerine kahvelerini veriyorlardı. Hava çok sıcak olduğundan isteyenlere buzlu şerbetler, dondurmalar veriliyordu. Biraz sonra Başbabanın işareti ile sazlar çalınmaya başladı. Bir başlangıç sazından sonra ilk defa bir nefes okunmaya başladı. Eski bir Bektaşî olan Asaf Bey, bu nefesin son asrın eserlerinden olduğunu kulağıma fısıldadı ve Semih Rıfat Bey'in eseridir, dedi. Bu güzel ve çekici bir nefesdi.

Güzel sesli dervişler ve hanımlar sazla birlikte söylüyorlardı:

“Han Bağına kurulmuş aşıkların otağı

Gülzar-ı aşk oluptur, mestaneler durağı

Ey saki-i müebbed sun bize aşk meyinden

Faşolmasın bu esrar, vardır yerin kulağı.”

Asaf kulağıma fısıldadı. “Semih Rifat Bey, fâşolmasın bu esrar diyor. Çok doğru söylüyor. Bu kadınlı, içkili toplanmayı yobazlar duyarsa, işimiz dumandır. Diyor ve işte bu bedii, medeni toplantılar da Bektaşî sırrıdır” diye ekliyordu.

Bir müddet istirahat edildi. Karanlık başlamıştı. Lüks lambaları yakıldı. Birkaç dakika sonra genç, ihtiyar, kadın ortada bir daire halinde toplandılar. Her birinin arasında elli santimetre kadar bir açıklık vardı. Saz başladı. Bu daireyi oluşturan kişiler, sazın temposuna uyararak ve ellerini sağdan, soldan göğüslerine vurarak:

“Demedim mi, demedimmi, bu bir aşk lokmasıdır,

Yiyemezsin demedim mi?

Zahit gel gör halimizi. Dinle bir ahvalimizi,

Dostla yeriz malimizi.

Bektaşiyiz, halis özüz.”

Bu güzel ve anlamlı fügürlerle âdetâ bir dans sanatı gösterisi idi.

Yine bir müddet istirahat verildi. İçkiler içildi, görüşüldü, çocuklarla şakalar yapıldı ve tekrar saz başladı. Ortada bir halka teşkil edenler kollarını birbirinin omuzuna atarak bitişik bir halka teşkil ettiler ve sazla beraber söylenen bu nefesi okudular ve dönerek, ayaklarıyla tempo tutarak gittikçe coştular.

“Yüzün gördüm dedim, Elhamdülillah

Boyun gördüm, okudum Kulhüvallah

Dudağın şerbeti aynî şifadır,

Sakahüm Rabbihüm min Rahmetillah.

Otuz iki huruf oldu visalin

Visalin, visalindir eyvallah.

Nesimi kıldıysa bir katre tövbe.

Nasuhi tövberi Tubu illallah.”

Gece yarısı olmuştu. Musiki ve nefes faslına son verildi, yemekler yenildi, kahveler içildi. Asaf'ın ricası üzerine son olarak şu felsefi nefes okundu.

*“Yok iken Ademle Havva alemde Hu
Hak ile Hak idik, sır-rı müphemde Hu,
Lenterani diven biz idik ana Hu,
Ol Tur-u Sina'nın ebed nasıyız Hu,
Bir gececik mihman kaldık Meryem'de Hu,
Hazret-i İsa'nın öz babasıyız Hu.”*

Herkes Babayı ve misafiri olan bizleri selamlayarak dağıldılar. İşte Ayin-i Cem dedikleri ve aleyhinde saçma sapan söyledikleri şey budur ve bugünün medeni düşüncesine göre en lüzumlu bir içtimai ihtiyaçtır.” (MM, 24 Ağustos 1979: 16)

SONUÇ

Bir asra yaklaşan ömrünü İstanbul'da geçirmiş olan, saltanat ve cumhuriyet devrini ve bu devirlerdeki geçişleri ve dönüşümleri yaşayan Burhan Felek, yazılarında bu hayat tecrübeleri neticesinde İstanbul'un geçirdiği değişim ve dönüşümü ele almış, İstanbul'un halk edebiyatı ve halk bilgisi ürünlerine eserlerinde yer vermiştir.

Burhan Felek, ömrünün altmış dört yılından fazlasını gazeteci olarak geçirmiştir. Profesyonel olarak 1918 yılında başladığı gazetecilik hayatında, yazılarının içeriğinin oluşmasında İstanbul'a olan sevgisi, neşeli ve muzip kişiliği ve spora olan ilgisi etkili olmuştur.

Oldukça üretken bir yazar olan Burhan Felek, gazetede yazılarında ve kitaplarında halk edebiyatından ve halk kültürüne ait unsurlardan sıklıkla bahsetmiştir. Yazarın halk edebiyatı ve halk bilgisine dair yazıları, İstanbul'da yaşıyor olması ve yazdıklarını İstanbul'u gözlemleyerek, dinleyerek ve okuyarak oluşturması sebebiyle, çoğunlukla İstanbul'un folklor ürünleridir. Burhan Felek'in İstanbul ile ilgili yazıları daha çok Üsküdar temellidir. Üsküdar'da doğup büyüyen yazar, anılarında Üsküdar'daki yıllarını, Üsküdar'ı ve çevresini anlatmıştır. Burhan Felek'in yazılarında yer alan folklorik ürünlerin bazıları yalnızca İstanbul'a özgü değil, tüm ülkenin ortak malı olmuş folklorik ürünlerdir.

Felek'in yazılarında sıklıkla bahsettiği ve o devirler dediği ya da geçmiş zamanlar dediği ve bizim de çalışmamızda yeri geldiğinde Felek'in ifade ediş şekli ile "o yıllar" diye nitelediğimiz zaman dilimi yazarın çocukluk dönemidir. Bu dönem II. Abdülhamit'in saltanatta olduğu yıllardır.

Burhan Felek'in verdiği folklorik unsurların bazıları, günlük gazete yazılarının içinde serpiştirilmiş bir halde bulunduğu için tespiti zor olmuştur. Yazılardaki folklorik malzemeler direkt olarak verilmemiş, farklı bir ana temanın besleyicileri olup o temayı destekleyici bir rol üstlenmiştir. Ayrıca malzemelerin İstanbul folklorüne ait olup olmadığını belirtmeden verdiği yazıları da, bu ürünlerin İstanbul folklorüne aidiyetini anlamamızda güçlüklerle karşılaşmamıza yol açmıştır.

Ancak çalışmada yer alan folklorik malzemeler İstanbul'da icra edilen ürünlerdir. Yazarın Üsküdar'da doğup büyümesi, hayatını İstanbul'da sürdürmüş olması ve özellikle anıları üzerinden kaleme aldığı yazılarının folklor ürünlerini barındırması bu malzemelerin İstanbul'da icra ortamının bulunduğu göstergesidir.

Yazarın eserlerine baktığımızda, kitaplarının önemli çoğunluğu gazete yazılarından derlenmiştir. Gazeteden derlenmemiş kitaplarında folklorik unsurlar çok bulunmamaktadır. Bizim bu çalışma için yararlandığımız kaynaklar, yazarın gazete yazıları ve bu yazılarından derlenmiş kitapları olmuştur. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerindeki yazılarında folklorik unsurlara sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle *Milliyet* gazetesindeki Yaşadığımız Günler ve Geçmiş Zaman Olur Ki isimli köşelerinde Felek, İstanbul'un geçmişi ve bugünü hakkında bilgiler veren yazılara yer vermiştir. Burhan Felek, yazılarında yer verdiği bu bilgileri hafızasının güçlü olmasına borçludur. Anıları üzerinden İstanbul'un saltanat devrindeki sosyal, kültürel ve ekonomik durumundan bahseden Felek, güçlü hafızası sayesinde artık hatırlanmayan birçok isme yazılarında yer vermiş ve bu bilgilerin yazılı hale geçirilmesini sağlamıştır. Felek'in anlattığı isimler genelde tanıdığı kişilerden oluşmaktadır. Burhan Felek, yazılarında yer verdiği folklorik unsurları kendi anılarının haricinde çevresindeki insanlardan dinledikleri, gözlemleri, okuduğu kitaplardan tespit ettikleri ve okuyucularından gelen mektuplar aracılığıyla toplamaktadır. Annesinin ve babasının yanında bazı arkadaşları da Burhan Felek'in yazıları için kaynak olmuştur. Yazar, Eremya Çelebi Kömürciyan, Evliya Çelebi ve Mehmet Fuat Köprülü gibi birçok ismin kitaplarından faydalanmıştır. Felek, bazen okuduğu çeşitli kitaplardan isim belirtmeden de yazılarında faydalanmıştır. Felek, okuyucularının mektuplarını da kaynak olarak kullanmıştır. Okuyucularından gelen mektuplar, Felek'in önceden yazdığı bir yazıya düzeltme olarak gönderilmiş olmakla birlikte, yeni bir bilgi veren ya da ekleme bilgiler içeren mektuplar da olabilmektedir. Felek, bu yazılardan uygun gördüklerini köşesinde paylaşmaktadır. Bu şekilde toplumun farklı kesiminden insanların zihinlerinde var olan bazı folklorik ürünler kendine ifade alanı bulabilmektedir.

Burhan Felek, halk edebiyatı ve halk bilimi ürünlerinden yazılarını daha etkili, anlaşılır ve eğlenceli hale getirmek için faydalanmıştır. Özellikle yazılarına

türkü, bilmece, atasözü, deyim, fıkra gibi çeşitli örneklerle giriş yapan yazar, bu şekilde sözü daha etkili ve anlaşılır bir hale getirmeyi amaçlamıştır. Yazılarındaki bu taktiği, yazarın uzun yıllar boyunca sıkılmadan okunmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu durum, folklorün gücünü gösteren bir örnek de oluşturmaktadır. Burhan Felek, folklorik unsurları yazısında bu şekilde kullanarak gelenekseli moderne uygulamayı başarmıştır. Halk edebiyatı ve halk bilimi ürünleri onun yazılarında güncel ve modern konuların içinde ustaca harmanlanmış bir durumdadır. Sözlü gelenekte var olan ve yıllar içinde değişime uğramış ve varyantları oluşmuş birçok folklorik ürün, Felek'in fıkra yazılarının ve hikayelerinin içinde bağlamıyla uyumlu bir şekilde yer bulmuştur. Bu sayede artık unutulmuş veya unutulmak üzere olan ya da ilgi görmeyen sözlü kültür ürünleri, Burhan Felek'in yazılarında modern olanla harmanlanarak işlenmesi sebebiyle ilgi çekici hale gelmiş ve güncelin bir parçası konumunda kalmıştır.

Burhan Felek'in yazılarına bakıldığında dikkat çeken bir nokta, onun bazen halk edebiyatı verimlerini kendisine göre yorumlamış olması ve bu verimlerin kendine özgü karakteristiklerinin dışına çıkmış olmasıdır. Felek, yazılarında birçok halk edebiyatı veriminden örnekler vermiştir. Bunu yaparken bu verimlerin kalıplarını koruyarak vermekle birlikte, içerikte farklılığa gitmiştir. Masal, bilmece, türkü, tekerleme gibi verimlerde bunu yapan yazarın amacı, yapacağı eleştiriyi daha etkili, mizahi ve üstü kapalı bir şekilde yapmaktır. Bu sayede, özellikle siyasi eleştirilerinin yol açabileceği olumsuz sonuçları da azaltmıştır. Örneğin siyasi bir hususta eleştiri yapmak için Felek, bir masal kurgulamıştır. Bu masalı annesinden uyumadan önce dinlediğini belirtmiştir. Bu durum masalların büyükler tarafından küçüklere anlatılmasıyla uyumludur. Masalın içinde başlangıç ve sonuç tekerlemelerine de uygun şekilde yer veren yazar, ayrıca “bir padişahın üç oğlu varmış” gibi masal ifadelerini de kullanmıştır. Ancak yazarın kurguladığı bu masalın içeriği özgürlükle alakalı mesajlarını ve eleştirilerini içeren sembolik bir anlatımdan oluşmaktadır. Bu şekilde yazar, üstü kapalı bir şekilde eleştiride bulunmuştur. Bu durum, Burhan Felek'in halk edebiyatı verimlerini nasıl ustaca kullandığını ve işlevsel hale getirdiğini gösterir niteliktedir.

Burhan Felek, halk edebiyatında verimlerden bahsederken terminolojiye çok fazla dikkat etmemiştir. Bazen fıkraya hikâyeye, hikâyeye masal ya da tekerlemeye atasözü dediği olmuştur. Ayrıca bu verimlerin genel kaidelerine de her zaman uygun davranmamıştır. Buna sebep ise, Felek'in bu verimleri yazısını destekleyici unsur olarak görmesidir. Bu türden örneklerle yazıya başlayarak dikkat çekmeye çalıştığı şey, yazının devamında bahsedeceği ana konuyla ilgilidir. Bu sebeple terminolojinin fazla önemi olmamaktadır.

Burhan Felek'in özellikle geçiş dönemleriyle ilgili verdiği bilgilerde doğduğu yer olan Üsküdar'ın etkisi bulunmaktadır. Doğum adetleri üzerinde yazarın yaşadığı muhitin belirgin bir etkisi vardır. Bu bilgileri genellikle çevresini gözlemleyerek ya da kendisi yaşayarak vermiştir. Çocukluk zamanındaki bilgilerde kendi çocukluğunu kaynak olarak kullanır. Yazar, ayrıca yeme-içme ile ev ve mahalle hayatını anlattığı bölümlerde kendi yaşadığı muhit üzerinden yola çıkar. Bazen İstanbul'un farklı yerlerinden de söz ederken ana noktası hep Üsküdar'dır.

Burhan Felek'in yazıları unutulmaya yüz tutmuş birçok kültürel değerlerin hatırlanması için bir kaynak niteliğindedir. Orta oyununun tarihi, nasıl oynandığı ve bu oyunu oynayan ve ismi bilinmeyen birçok isim hakkında oldukça detaylı bilgi, Burhan Felek'in eserlerinde yer almaktadır. Gençlik yıllarında orta oyununa ilgi duymuş ve oynamış olan Felek, birçok usta oyuncu ile bizzat tanışmış ve onlardan orta oyunu hakkında bilgi almıştır. Bizzat ustalarından edindiği ve kendi tecrübeleri ile harmanladığı bu bilgileri farklı yıllarda yazılarında paylaşan Burhan Felek, bu oyunun unutulmaması için çaba harcamış ve genç nesillere bu oyunu unutturmamayı kendine bir görev bilmiştir. Felek'in belli aralıklarla yazdığı orta oyunu hakkındaki yazıları, kültürel bir değer olan ve artık unutulmaya yüz tutmuş bu oyunun tarihi gelişimi ve nasıl oynandığı hususunda başvurulabilecek kaynaklardır.

Burhan Felek, yazılarında artık tükenmiş ya da tükenmek üzere olan çeşitli meslek dallarından da söz etmiştir. Bu mesleklerden bazıları artık kültürel bir değer olarak nadir kişiler tarafından icra edilmektedir. Bu meslekler, eski çağlarda gerek duyulan, o zamanların hayat şartlarının gerektirdiği ve o zamanların teknolojisine uygun mesleklerdir. Ancak, yaşam şartlarının değişmesi, gelişmesi ve teknolojik

gelişim ve değişen zevk anlayışı dolayısıyla çağın gerisinde kalmışlar ve kaybolmaya yüz tutmuşlardır. Kültürel bir değer olan bu mesleklerin unutulmaması, kimler tarafından iş dalı edinildiği ve var oldukları devirde nasıl etkili olduklarının bilinmesi noktasında Burhan Felek'in verdiği bilgiler öneme sahiptir.

Felek, kaybolan mesleklerin yanında esnaf kollarından da bahsetmiş ve hangi işte hangi etnik gruptan insanların egemen olduğunun bilgisini vermiştir. Özellikle saltanat devrinde oldukça farklı etnik gruptan insanların yaşadığı İstanbul'un ticari hayatında, hangi milletlerin etkin olduğunu öğrenmede Felek'in verdiği bilgiler oldukça faydalıdır. Bunun yanında bu işlerle uğraşan önde gelen kişilerin isimlerini de veren yazar, bu kişilerin nasıl işe başladıklarını, gelişim gösterdiklerini ve köklü bir isme sahip olduklarını da anlatmıştır. Bunlar günümüzde ünlü birçok firmanın nasıl ortaya çıktığını gösteren başarı hikayeleridir. Geçmişe ait bu bilgiler, geleceğe fikir verme ve yol gösterme noktasında yararlı olacaktır.

Burhan Felek, dilin kullanımına çok önem vermiş bir yazardır. Özellikle İstanbul şivesinin ve Türkçenin kendine özgü olan ve unutulmaya yüz tutan özelliklerinin yaşatılmasında çaba sarf etmiştir. İstanbul'un farklı kesimlerinden, farklı etnikten ve yörelerinden insanların yazılarında konuştuğu Felek, bu kişilerin kendi ağız özelliklerini değiştirmeden vermiştir. Bu kişilerin şivelerini başarılı şekilde aktaran yazar, ayrıca Türkçe'nin zenginliğini eserlerinde vurgulamış ve göstermiştir. Gelecek nesillerin İstanbul şivesini unutmaması ve dilin zenginliğinin farkında olabilmesi için Felek'in yazıları yarar sağlayıcı olacaktır.

Yazarın gazete yazılarında yazım yanlışları bulunmaktadır. Bu durum yazarın yazılarını kaleme aldığı zamanın dil kurallarıyla şimdikininkin bağdaşmamasından kaynaklıdır. Böylece dilde zaman içinde meydana gelen değişiklikler hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Ayrıca yazarın gayet rahat ve sohbet havası tarzında yazılar yazması, yazım yanlışlarının çok dikkat çekmemesini ve kendisinin de bu yanlışlara çok eğilmemesini sağlamaktadır.

Burhan Felek, gazeteci kimliğinin yanında bir spor insanıdır. Sporla ilgili çeşitli çalışmaları olmuş, çeşitli spor faaliyetlerinde bulunmuş ve yöneticilik yapmıştır. Ömrü boyunca spor hayatının içinde olmuştur. Sporla ilgili bilgi

birikimlerini ve anılarını yazılarında paylaşan yazarın yazıları, spor tarihi bakımından da önem taşımaktadır. İstanbul'un farklı ve renkli spor hayatının bilgisini sunan yazar, özellikle futbol ve güreş hakkında önemli detaylar vermiş ve birçok isimden bahsetmiştir. Bu isimlerin birçoğu, hakkında bilginin çok az olduğu milli bir değer olan kişilerdir. Felek'in bu kişileri yazılarında tanıtmış olması, İstanbul'un renklerinden olan bu kişilerin gün yüzünde olmasını sağlayacak ve ileride yapılacak araştırmalara kaynaklık edecektir.

Burhan Felek'in yazılarında insanların yaşayışı, geçimi, birbirleriyle ilişkileri gibi konular çokça ele alınmıştır. Aileyi ve mahalleyi ele alan yazar bunun üstünden insanların nasıl birey olarak yaşadıklarının yanında, topluluk içinde de nasıl görev aldıklarını ve varlıklarını sürdürdüklerini gösterir. Eski zamanlardaki insan ilişkileri ile daha sonraki zamanlar arasında kıyaslama yapan yazar, gelişen yaşam şartlarının insan ilişkilerini nasıl zayıflattığını vurgular. Yaşam şartlarının gelişmesi, insanları kendi değerlerinden de uzaklaştırmıştır ve birçok kültürel değerlerini yitirmelerine neden olmuştur. Burhan Felek, bu dönüşüme karşı direnmekte ve bu değerleri korumaya çalışmaktadır. İstanbul'un metropolitan yapısı, onun bu dönüşüme en fazla maruz kalan şehir olmasına sebep olmuş ve ortaya bir yığın kültürü çıkmıştır. Bu karmaşa, Burhan Felek'in yazılarında İstanbul'a ve İstanbul'un sorunlarına çokça değinmesine neden olmuştur. Bu sorunlar yalnızca maddi değil, manevi sorunlardır. Yaşam şartlarının gelişmesi insanları birbirinden uzaklaştırmış, insanlar daha içe kapanıklaşmış ve sahip oldukları değerleri unutmuşlardır. Bu sebeple Felek, eskiye dair yazılar yazmış ve unutilan değerleri tekrar gün yüzüne çıkarmaya ve yeni nesle bu değerleri öğretmeye çalışmıştır.

Burhan Felek'in yazılarında İstanbul'a dair folklorik unsurların tespitini ve değerlendirmesini yaptığımız bu çalışma, İstanbul'un tarihi, kültürü, sosyal ve ekonomik yaşamı üzerine yapılacak çalışmalara fayda sağlayacaktır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinin aynı göz tarafından ele alınmış olması, bu iki farklı zamanı ve bu zamanlardaki değişim ve dönüşümleri inceleyen araştırmacılara kaynaklık edecektir.

KAYNAKÇA

- Anday, Melih Cevdet: **Akan Zaman Duran Zaman**, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1984.
- And, Metin: **Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1985.
- Artun, Erman: **Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri**, İstanbul, Kitabevi, 2010.
- Artun, Erman: **Âşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı**, İstanbul, Kitabevi, 2009.
- Atabeyoğlu, Cem: **Hocamız ve Başkanımız Burhan Felek**, İstanbul, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları, 2003.
- Başgöz, İlhan: **Türkü**, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2008.
- Boratav, Pertev Naili: "Mani," **İslâm Ansiklopedisi**, C: VII, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997, 285-288.
- Boratav, Pertev Naili: **Tekerleme Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı**, Haz. M. Sabri. Koz, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih

- Vakfi, 2000.
- Boratav, Pertev Naili: **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, 4. Bsk., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1982.
- Duymaz, Ali: **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, t.y.
- Elçin, Şükrü: **Türk Bilmeceleri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Emeksiz, Abdulkadir: **Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa**, İstanbul, Mühür Kitaplığı, 2010.
- Emeksiz, Abdulkadir: **İstanbul Manileri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007.
- Felek, Burhan: “Adam”, **Milliyet**, 29 Mayıs 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Adı Söylenmeyen Şey”, **Milliyet**, 8 Aralık 1977, s. 2.
- Felek, Burhan: “Aheste Çek Kürekleri”, **Milliyet**, 13 Kasım 1980, s. 2, 10.
- Felek, Burhan: “Akarsuların Durduğu”, **Milliyet**, 2 Aralık 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “Akreb’e Dair”, **Milliyet**, 17 Kasım 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: “Alay Etmek İstiyorum Ama”, **Milliyet**, 29 Nisan 1977, s. 2.
- Felek, Burhan: “Allah O Günleri Göstermesin”, **Milliyet**, 2 Aralık 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Allah ve Kul”, **Milliyet**, 28 Ağustos

- 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Anlayana Sivrisinek”, **Milliyet**, 14 Ağustos 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Aşure”, **Milliyet**, 20 Mart 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Bakla”, **Milliyet**, 2 Ocak 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Bal Mahmut’tan Sait Efendi’ye”, **Milliyet Magazin**, 3 Aralık 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: “Bana Dair”, **Milliyet**, 20 Mayıs 1982, s. 2, 14.
- Felek, Burhan: “Bayram Ertesi”, **Milliyet**, 15 Şubat 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Bayram”, **Milliyet**, 22 Temmuz 1982, s. 2.
- Felek, Burhan: “Berat Gecesi”, **Milliyet**, 25 Ekim 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Berbat Yazılar”, **Milliyet**, 3 Ekim 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: **Biraz da Yarenlik**, İstanbul, Felek Yayıncılık, 1984.
- Felek, Burhan: “Bir Fıkra Anlatalım”, **Milliyet**, 7 Ekim 1977, s. 10.
- Felek, Burhan: “Bir Genç Kalem Efendisi”, **Milliyet Magazin**, 24 Aralık 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: “Birkaç Mücerret Fıkra”, **Milliyet**, 12 Nisan 1976, s. 2.

- Felek, Burhan: “Bir Kandil Gecesi Televizyonu”, **Milliyet**, 5 Temmuz 1978, s. 2.
- Felek, Burhan: “Bir Meçhul Pedagog”, **Milliyet Magazin**, 10 Şubat 1974, s. 3.
- Felek, Burhan: “Bostana Mostana Dair”, **Milliyet**, 26 Temmuz 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Bu Köşe”, **Milliyet**, 25 Haziran 1973, s. 2.
- Felek, Burhan: “Bursa’nın Ufak Tefek”, **Milliyet**, 26 Şubat 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Cemrelerle”, **Milliyet**, 25 Şubat 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Cemreler”, **Milliyet**, 2 Mart 1979, s. 2.
- Felek, Burhan: “Çatıdan Sesler”, **Milliyet**, 25 Temmuz 1977, s. 2.
- Felek, Burhan: “Çok Hırsa, Çok Sabır Lazım”, **Milliyet**, 30 Eylül 1981, s. 3.
- Felek, Burhan: “Deli Dolu”, **Milliyet**, 21 Temmuz 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: “Deniz Biter”, **Milliyet**, 27 Mart 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Dostlar ve Düşmanlar”, **Milliyet**, 18 Temmuz 1980, s. 2.
- Felek, Burhan: “Dost ve Dostluk”, **Milliyet**, 4 Aralık 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Düşerler...ken”, **Milliyet**, 4 Mart 1972,

- s. 2.
- Felek, Burhan **Eski İstanbul Hikâyeleri**, İstanbul, Ak Yayınları, 1971.
- Felek, Burhan: “Ey Cemaat”, **Milliyet**, 31 Mart 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Felek: Ayna Oyunu”, **Tan**, 4 Ocak 1938, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Bir Gullaç Tarifi”, **Tan**, 7 Kasım 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Değirmen Taşı”, **Tan**, 15 Ekim 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Eskiye Rağbet Olsa”, **Tan**, 7 Mayıs 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Gece Yatışı”, **Tan**, 9 Şubat 1939, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Hakikat Neden Kuyudadır”, **Tan**, 31 Aralık 1936, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Her Yiğitin Bir Yoğurt Yiyişi Vardır”, **Tan**, 3 Mart 1939, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Horozlar Ne Olacak”, **Tan**, 16 Kasım 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: **Felek**, İstanbul, Gündüz Yayınları, 1947.
- Felek, Burhan: “Felek: İstiyen İstiyene”, **Tan**, 22 Aralık 1938, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Kurbağa Sesleri”, **Tan**, 6 Mart 1938, s. 3.

- Felek, Burhan: “Felek: Laf Atmak”, **Tan**, 10 Eylül 1936, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Nazar”, **Tan**, 29 Kasım 1938, s. 3.
- Felek, Burhan: Felek: Nerem Doğru Ki”, **Tan**, 19 Ekim 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Ramazan”, **Tan**, 5 Kasım 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Renkler ve Ağız”, **Tan**, 13 Ocak 1938, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Sarrafın Bayramlaşması”, **Tan**, 15 Aralık 1936, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Sel ve Kum”, **Tan**, 14 Eylül 1936, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Şu Sıra Akla Gelen Masallar”, **Tan**, 23 Ekim 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Tembellik Felsefesi”, **Tan**, 2 Şubat 1938, s. 3.
- Felek, Burhan: **Felek’ten Dostlara**, İstanbul, Felek Yayıncılık, 1984.
- Felek, Burhan: “Felek: Ziftlenme Hikâyesi”, **Tan**, 27 Mart 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Felek: Zorla Güzellik”, **Tan**, 13 Mayıs 1937, s. 3.
- Felek, Burhan: “Fıkralarımız”, **Milliyet**, 22 Kasım 1969, s. 2.

- Felek, Burhan: “Folklorun Uyanışı”, **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1959, s. 3.
- Felek, Burhan: “Gazetecinin Akıbeti”, **Milliyet**, 30 Ağustos 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Ağaçlı Ocaklarında Bir Kuvvetli Kişi”, **Milliyet Magazin**, 13 Temmuz 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Arkadaşım Ayı Ömer”, **Milliyet Aktüalite**, 22 Kasım 1981, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Askerlik Hatıraları”, **Milliyet Magazin**, 14 Ekim 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Askerlik Hatıraları”, **Milliyet Magazin**, 30 Eylül 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Askerlik Hatıraları”, **Milliyet Magazin**, 21 Ekim 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bağdad Gibi”, **Milliyet Magazin**, 15 Aralık 1974, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bektaşî Sırrı Hakkında”, **Milliyet Magazin**, 24 Ağustos 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bektaşî Sırrı”, **Milliyet Magazin**, 1 Temmuz 1979, s. 16.

- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bektaşî Sırrı”, **Milliyet Magazin**, 24 Haziran 1979, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Ben ve Midem”, **Milliyet Magazin**, 15 Temmuz 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Beyoğlu’nun Fotoğrafhanesi ve Coğrafyası”, **Milliyet Magazin**, 17 Temmuz 1977, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bir Çocukluk Hatırası”, **Milliyet Magazin**, 23 Mart 1980, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bir Osmanlı’nın Evi”, **Milliyet Magazin**, 26 Aralık 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bir Şeker Bayramı”, **Milliyet Magazin**, 10 Ekim 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Bir Şeyh-ül Muharririnin Esrarı”, **Milliyet Magazin**, 30 Mart 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Daha Rahat Geçinirdik”, **Milliyet Magazin**, 7 Nisan 1974, s. 12.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Eski Beyoğlu Galatasaray-Taksim”, **Milliyet Magazin**, 12 Haziran 1977, s. 18.

- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Eski Ramazanlarda İş Hayatı”, **Milliyet Magazin**, 6 Ekim 1974, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Eski Türk Yemekleri”, **Milliyet Magazin**, 18 Şubat 1979, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Eski Yemek Meraklıları”, **Milliyet Magazin**, 25 Şubat 1979, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Fal”, **Milliyet Magazin**, 1 Aralık 1974, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Fatih Sultan Mehmed’e Ait Bir Efsane mi?”, **Milliyet Magazin**, 28 Temmuz 1974, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Fese Dair”, **Milliyet Magazin**, 4 Ağustos 1974, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Halk Takvimi”, **Milliyet Magazin**, 27 Nisan 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Horoz Şekeri”, **Milliyet Magazin**, 19 Şubat 1978, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Hüdai’nin Ölümü”, **Milliyet Magazin**, 7 Mart 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: **Geçmiş Zaman Olur Ki**, İstanbul, Felek Yayıncılık, 1985.

- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: İstanbul’un Neleri Meşhurdur”, **Milliyet Magazin**, 4 Şubat 1979, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Kapanan Dükkânlar”, **Milliyet Magazin**, 28 Kasım 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Kaybolmuş Eşya, Terkedilmiş Adetler”, **Milliyet Magazin**, 7 Kasım 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Kırkpınar ve Yağlı Güreşler”, **Milliyet Aktüalite**, 5 Temmuz 1981, s. 11.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Kırkpınar ve Yağlı Güreşler”, **Milliyet Aktüalite**, 12 Temmuz 1981, s. 11.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Komşumuz Tefik Bey”, **Milliyet Aktüalite**, 6 Aralık 1981, s. 11.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Komşumuz Tefik Bey”, **Milliyet Aktüalite**, 13 Aralık 1981, s. 11.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki”, **Milliyet Magazin**, 14 Kasım 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Muharrem”, **Milliyet Magazin**, 9 Şubat 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Muharrem ve Aşure”, **Milliyet Magazin**, 17 Aralık

1978, s. 18.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Nasıl Sünnet Oldum”, **Milliyet Magazin**, 24 Ekim 1976, s. 14.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Nasreddin Hoca”, **Milliyet Magazin**, 10 Temmuz 1977, s. 14.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Nemiz Vardı, Nemiz Yoktu”, **Milliyet Magazin**, 3 Aralık 1978, s. 18.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Askerlik”, **Milliyet Magazin**, 4 Mart 1979, s. 18.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Düğün Dernek”, **Milliyet Magazin**, 9 Ekim 1977, s. 18.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde İstanbul”, **Milliyet Magazin**, 29 Ekim 1978, s. 18.

“Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Mahalle Teşkilatı”, **Milliyet Magazin**, 1 Nisan 1979, s. 16.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Yüksek Tahsil: Hukuk”, **Milliyet Magazin**, 15 Ocak 1978, s. 16.

Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Zabıta”, **Milliyet Magazin**, 30 Aralık

- 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devrin Balıkları”, **Milliyet Magazin**, 4 Temmuz 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devrin Hastalıkları ve Hekimleri”, **Milliyet Magazin**, 24 Eylül 1978, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devrin Kadınları”, **Milliyet Magazin**, 20 Temmuz 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devrin Mektepleri”, **Milliyet Magazin**, 8 Ocak 1978, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devrin Sayfıyeleri”, **Milliyet Magazin**, 29 Şubat 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devrin Yangınları”, **Milliyet Magazin**, 8 Nisan 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Orient-Ekspress”, **Milliyet Magazin**, 17 Ekim 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Orta Oyununa Dair Hatıralar”, **Milliyet Magazin**, 25 Mart 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Osmanlı Devrinde Bir Türk Mahallesi Anatomisi”, **Milliyet Aktüalite**, 21

- Haziran 1981, s. 15.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Ömrümde İlk Futbol Maçını Nasıl Seyrettim”, **Milliyet Magazin**, 5 Eylül 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Para- Maaş- Fiyat- Geçim”, **Milliyet Magazin**, 16 Mart 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Ramazan ve Edebiyatı”, **Milliyet Magazin**, 6 Ağustos 1978, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Ramazan ve Sofraları”, **Milliyet Magazin**, 19 Eylül 1976, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Seçim Hatıraları-İlk Konuşmalar”, **Milliyet Magazin**, 8 Mayıs 1977, s. 20.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Selimiye Dergâhı ve Şeyh Sait Efendi”, **Milliyet Magazin**, 2 Eylül 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Sinema Operatörlüğüm”, **Milliyet Magazin**, 3 Şubat 1980, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Sirkeci Hacı”, **Milliyet Magazin**, 17 Nisan 1977, s. 20.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Tanıdığım Pehlivanlar”, **Milliyet Aktüalite**, 4 Ocak 1981, s. 9.

- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Tanıdığım Pehlivanlar”, **Milliyet Aktüalite**, 11 Ocak 1981, s. 11.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Tanınmamış Bir Deha: Tanburi Hafız Ethem Bey”, **Milliyet Aktüalite**, 1 Kasım 1981, s. 15.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Tanınmamış Bir Deha: Tanburi Hafız Ethem Bey”, **Milliyet Aktüalite**, 8 Kasım 1981, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Tekkeler ve Tarikatlar”, **Milliyet Magazin**, 15 Nisan 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Tekkeler, Zaviyeler”, **Milliyet Magazin**, 23 Ocak 1977, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: O Devirde Tekke (Tekye)ler ve Şeh (Şeyh)ler”, **Milliyet Magazin**, 24 Aralık 1978, s. 18.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Türk Mutbağı”, **Milliyet Magazin**, 19 Ocak 1975, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Türk Mutbağı”, **Milliyet Magazin**, 8 Temmuz 1979, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Türk Sofrası ve Sonrası”, **Milliyet Magazin**, 26 Ocak 1975, s. 14.

- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Yedi İse Yangındır”, **Milliyet Aktüalite**, 24 Ekim 1982, s. 16.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: 75-100 Yıl Önce Sofra ve Mutfak 2”, **Milliyet Magazin**, 28 Ağustos 1977, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Zekeriya Sertel ve Ben”, **Milliyet Magazin**, 20 Mart 1977, s. 14.
- Felek, Burhan: “Geçmiş Zaman Olur Ki: Zekeriya Sofrası”, **Milliyet Magazin**, 14 Nisan 1974, s. 14.
- Felek, Burhan: “Gına Gelmesin”, **Milliyet**, 20 Aralık 1973, s. 2.
- Felek, Burhan: “Güldürmek Kolay İş Değildir”, **Milliyet**, 25 Eylül 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “Gülmekten Yana”, **Milliyet**, 14 Mayıs 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Gülünç Fıkralar”, **Milliyet**, 29 Nisan 1981, s. 10.
- Felek, Burhan: “Güzel Lâflarımız Vardır”, **Milliyet**, 12 Ocak 1973, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hacivat ve Ben”, **Milliyet**, 25 Şubat 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Adlarımız”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1941, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Aklıma

- Gelenler”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1958, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Alaturkalar Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Alaturka Mehmed Bey”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Alkış”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Aranan Şey”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1957, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bana Bir Fıkra”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bana Kalırsa”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1959, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bayram”, **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1945, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bayram Neşeli Geçti”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bazı Lâflar”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bektaşinin Duası”, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1943, s.

- 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bektaşinin Hesabı”, **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1940, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Ben Cennete Gitmiyeceğim”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1945, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bilmeceler”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1964, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bir Gün Hoca”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1968, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bir Küçük Hikâye”, **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1966, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bir Padişahın Üç Oğlu”, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bir Sporun Âkıbeti”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1966, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bugün Ramazan”, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Bu Hayat Böyle Geçer”, **Cumhuriyet**, 12 Mart 1957, s. 3.

- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Buna Bayram Derler”, **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1955, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Deli, Deliden mi Hoşlanır?”, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Disiplin Buhranı”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1968, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Düzen, Bunalım ve Sömürüye Dair”, **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1968, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Efendim Nerde? Ben Nerde?”, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Eski Devirlerden Siyasi Fıkralar”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Eşref Saat”, **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1940, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Fıkralara Devam”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1966, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Geçtiii Bunlar”, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Gene Mesken Davası”, **Cumhuriyet**, 8 Aralık

- 1952, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Gene Ufaklıklar”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1952, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Güzellik Mefhumu ve Yemek Zevki”, **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1955, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Haftabaşı Notları”, **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1957, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Haftabaşı Notları”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1958, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Haftabaşı Notları”, **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1958, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Hava Bahsi”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1957, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Havada Lâflar”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Havadan Nem Kapmak”, **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1966, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Havalar”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Hep Aynı

- Makam”, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Horozdan Kaçma”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: İğneler”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: İstanbul İstikrazı”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1952, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: İstanbulun Yerleri”, **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kabağa, Kabaklara Dair”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1944, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kar”, **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1940, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Karpuz”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1951, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kazanmak ve Yemek”, **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1941, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kilidin Zararı”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1967, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kurban

- Bayramı”, **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kurd Masalı”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1943, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Kuyruk Bâbındadır”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1955, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Masal”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1963, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Matrah Meselesi”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Mim Koymak”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Minare İğrilince”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1953, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Muharrir ve Fıkralar”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Musahibzade Celâl Bey”, **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1952, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Mutfak Davaları”, **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1941,

- s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Mücerred Fıkralar”, **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1957, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Mücerred Fıkralar”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1957, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Müşahedelerim”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1966, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Neden Severiz”, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1944, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Ne Zaman Bitecek”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Nolaydı Ah Nolaydı!”, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Olgun ve Pişkin”, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1942, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Onaylamak”, **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1946, s.3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Onun Orasını Benimle Oğlağa Sor”, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1943, s. 3.

- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Oturanlar ve Duranlar”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1940, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Ömür Meselesi”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1941, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Papuç Hakkında”, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Pazar Yerleri”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1952, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Perşembenin Gelişi”, **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1958, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Pirinc Babındadır”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Ramazan”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1943, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Ramazan Münasebetile”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Saçma Sapan”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1955, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Sağlık Kuyruğu”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1960, s. 3.

- s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Sakallı Celâl”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1962, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: 81 Bin Evlenecek Kız”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1957, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Sende Bu Ense”, **Cumhuriyet**, 4 Ekim 1943, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Sokakta Kayak”, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Sünnet Çocuğu Gibi”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1942, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Şeyhin Kerameti”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1953, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Şirret Mart”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1944, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Şu Çamur”, **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Şu Siyah Ekmek!”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1949, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Tarih Yazabilmek”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat

- 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Tenkid Kime Düşer”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1945, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Traş”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1951, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Türk Takvimi”, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1956, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Tütün”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Ver Yansın!”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1960, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Yavru Yeniçeriler”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1958, s. 3.
- Felek, Burhan: “Hadiseler Arasında Felek: Zaruri Bir Cevab”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1940, s. 3.
- Felek, Burhan: “Haftada Bir Yarı Şaka, Yarı Ciddi: Ben Olsan Kime Oy Verirdim”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1945, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftada Bir Yarı Şaka, Yarı Ciddi: Bostan Hakkında”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1946, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftada Bir Yarı Şaka, Yarı Ciddi:

- Sayım Babındadır”, **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1945, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Altıkol”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Arabca Bilir misin?- 27 Şapka- Meskûnları mı, Sâkinleri mi?- Balmumu Fiati”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Bahar Havasına Ağız Açan Var mı?- Kara Davudun Dinlenmesi-Kendi Kendimize Ölüyoruz”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1942, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Bayram”, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1942, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Beceri Kurumu Üyeliğim”, **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1949, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Bir İntihar Vak’ası”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1952, s. 8.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Bir Spikerle Mülakat- Mahalle Bekçisinden: - Kafadan gayrimüsellahlar”, **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Çarşıdan Ne Alınabilir”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1943, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Delilik, Akıllılık Meselesi”, **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1944,

- s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Eski Bir Hikaye”, **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1955, s. 5.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: İmambayıldı”, **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1943, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Kar- Buzkırana mı, Biletçi mi- Merhumlar Konuşmaz”, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Keçiboynuzu-Topal İmam-Gatolara Elveda”, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Kıırma Ücretleri- Oyuncak İhtikârı-Domuz Yavrusu- Baş, Diş, Nezle, Grip”, **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1940, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Kocakarı Soğuşu- Allah Beterinden Saklasın-Rakıların Şişesi”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1942, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Körebe”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1950, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Körebe-Orta Parmak”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Kuzular, Kuzular-Kâtib- Azalanlar ve Çoğalanlar”, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1941, s. 2.

- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Küfür Meselesi”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1944, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Mart Kapıdan Baktırır- Kaçta Dönersin”, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1942, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Namık Kemal Hakkında Bir Fıkra- Ah Bir Sihirli Halı- Şeffaf Külâhlar- Nazar Değmesin”, **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1940, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Ne Çalarsın?- Süt ve Musiki”, **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Oteldeki Deli”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1949, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Sırtımda Kalmadı Mintan”, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1965, s. 4.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Sofra Felâketleri: Sultan Mahmudun Ziyafetleri- Yalıda Öğle Yemeği- Peş Melba- Balık Kaçtı”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1941, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Şükür Geçiniyoruz”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1942, s. 2.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakaları: Vatandaş Ahmed Efendi Sünnet Düğününde”, **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1956, s. 4.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakası: Çıka Çıka”,

- Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1968, s. 3.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakası: Kahvede Seçim Lâfları”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1968, s. 6.
- Felek, Burhan: “Haftanın Şakası: Ne Olduğunu Bilmiyorum”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1967, s. 6.
- Felek, Burhan: “Ha Gayret”, **Milliyet**, 6 Ocak 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hâşâ Huzurdan”, **Milliyet**, 6 Temmuz 1980, s. 2.
- Felek, Burhan: **Hayal Belde Üsküdar**, İstanbul, Felek Yayıncılık, 1987.
- Felek, Burhan: “Hayal”, **Milliyet**, 28 Temmuz 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Herkes Gider Mersin’e”, **Milliyet**, 28 Ocak 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hıdırellez”, **Milliyet**, 6 Mayıs 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hıdırellez Vesaire”, **Milliyet**, 9 Mayıs 1973, s. 2.
- Felek, Burhan: **Hint Masalları**, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1943.
- Felek, Burhan: “Hocaya Döndük”, **Milliyet**, 26 Kasım 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hocayı Unutmayalım”, **Milliyet**, 29

- Ağustos 1980, s. 2.
- Felek, Burhan: “Hukuk Mektebinden Evkaf’ta Memuriyete”, **Milliyet Magazin**, 17 Aralık 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: “İki Nisyan”, **Milliyet**, 23 Eylül 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “İki Soru Sormuştuk”, **Milliyet**, 30 Kasım 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “İstanbul’un Kışı”, **Milliyet**, 8 Ocak 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “İyi Niyetli Fazla Gayretli Dostlara”, **Milliyet**, 10 Eylül 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Kahvedekiler”, **Milliyet**, 11 Mart 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “Kahvehaneler”, **Milliyet**, 12 Mart 1981, s. 2.
- Felek, Burhan: “Karagöz”, **Milliyet**, 10 Mayıs 1978, s. 2.
- Felek, Burhan: **Kırk Yıllık İstanbul Hikâyeleri**, 2. bs., İstanbul, Felek Yayıncılık, 1984.
- Felek, Burhan: “Kışa Dair”, **Milliyet**, 15 Ocak 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Kocakarı Soğuğu”, **Milliyet**, 15 Mart 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Kolera”, **Milliyet**, 22 Ağustos 1970, s. 2.

- Felek, Burhan: “Koltuk”, **Milliyet**, 12 Ocak 1978, s. 2.
- Felek, Burhan: “Kurban”, **Milliyet**, 19 Ekim 1980, s. 10.
- Felek, Burhan: “Kuzgun”, **Milliyet**, 12 Şubat 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Lades”, **Milliyet**, 29 Eylül 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Lekeler ve İnsanlar”, **Milliyet**, 16 Ağustos 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Mart”, **Milliyet**, 3 Mart 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: “Masal Şöhretlerimiz”, **Milliyet**, 5 Mart 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Meddah”, **Milliyet**, 30 Eylül 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Metne Sadakat”, **Milliyet**, 14 Haziran 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Mevlana”, **Milliyet**, 17 Aralık 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Mevlana”, **Milliyet**, 21 Aralık 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “Mevlud Kandili”, **Milliyet**, 18 Mayıs 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Muharrem”, **Milliyet**, 23 Aralık 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Mücerred Fıkralar”, **Milliyet**, 4 Mart 1981, s. 2.
- Felek, Burhan: “Mücerred Fıkralar”, **Milliyet**, 17 Eylül 1973, s. 2.

- Felek, Burhan: “Münasebetsiz Mehmet Efendi”, **Milliyet**, 5 Mayıs 1982, s. 2.
- Felek, Burhan: “Ne Sakala Minnet, Ne Bıyığa”, **Milliyet**, 22 Ocak 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “19 Mayıs”, **Milliyet**, 19 Mayıs 1982, s. 2.
- Felek, Burhan: “Pazar Şakası”, **Milliyet**, 4 Temmuz 1982, s. 2.
- Felek, Burhan: “Perşembenin Gelişi”, **Milliyet**, 10 Ocak 1979, s. 2.
- Felek, Burhan: “Pınar’ın Merakı”, **Milliyet**, 22 Şubat 1980, s. 2.
- Felek, Burhan: “Rahmet”, **Milliyet**, 16 Şubat 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Ramazan’a Ait Âdetlerimiz”, **Milliyet**, 15 Eylül 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: “Ramazanda San’at”, **Milliyet**, 15 Kasım 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Ramazan-ı Şerif Gider”, **Milliyet**, 14 Kasım 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Ramazan-ı Şerif”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1976, s. 2.
- Felek, Burhan: “Ramazan”, **Milliyet**, 12 Kasım 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Rastgele Fıkralar”, **Milliyet**, 16 Şubat 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: **Recebin Kahvesi**, İstanbul, Felek

Yayıncılık, 1984.

- Felek, Burhan: “Sabır Mes’eleesi”, **Milliyet**, 28 Şubat 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Sağdaki Sıfırlar”, **Milliyet**, 1 Mart 1978, s. 2.
- Felek, Burhan: “Sarhoşun Sözü”, **Milliyet**, 27 Ocak 1977, s. 2.
- Felek, Burhan: “Sekizi Bir Kile Eder”, **Milliyet**, 3 Kasım 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Sen de Haklısın”, **Milliyet**, 3 Aralık 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Seyahat Notları: Hava Yolculuğu ve Uçaklara Dair”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1949, s. 2.
- Felek, Burhan: “Seyahat Notları: Kahirede Eğlence”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1949, s. 2.
- Felek, Burhan: “Sitte-i Sevir”, **Milliyet**, 20 Nisan 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Susmak, Konuşmak”, **Milliyet**, 19 Haziran 1975, s. 2.
- Felek, Burhan: “Sünnet”, **Milliyet**, 7 Eylül 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Şu Demokrasi”, **Milliyet**, 22 Haziran 1970, s. 2.
- Felek, Burhan: “Türkçe’nin Cilveleri”, **Milliyet**, 19 Ağustos 1981, s. 2.
- Felek, Burhan: “Tulûata Rağbet”, **Milliyet**, 24 Kasım

- 1969, s. 2.
- Felek, Burhan: “Valide Merhumun Meteorolojisi”, **Milliyet**, 24 Aralık 1981, s. 2.
- Felek, Burhan: **Vatandaş Ahmet Efendi**, 3. bs., İstanbul, Felek Yayıncılık, 1984.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Bir İftira...Divan-ı Harp ve Bir Dosyanın İç Yüzü”, **Milliyet Magazin**, 30 Nisan 1972, s. 1.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Bir Orijinal Hacı Beyzade Muhtar Bey”, **Milliyet Magazin**, 9 Temmuz 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Dayak Atmak Gerekli mi”, **Milliyet Magazin**, 8 Nisan 1973, s. 3.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Eskiden İlmektebe Başlayan Çocuklara Merasim Yapılırdı”, **Milliyet Magazin**, 1 Nisan 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: **Yaşadığımız Günler**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1974.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Meçhul Bir Orijinal”, **Milliyet Magazin**, 16 Eylül 1973, s. 2-3.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Saint Benoit’da Bir Gün”, **Milliyet Magazin**, 7 Ocak 1973, s. 2-3.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Şair Talat Bey”,

- Milliyet Magazin**, 18 Haziran 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Üsküdar ve Üsküdarlılara Dair”, **Milliyet Magazin**, 14 Ekim 1973, s. 2-3.
- Felek, Burhan: “Yaşadığımız Günler: Üsküdar İdadisi’nde Cinayet”, **Milliyet Magazin**, 5 Mart 1972, s. 3.
- Felek, Burhan: “Yeniçeri Ağası ve Hahambaşı”, **Milliyet**, 29 Kasım 1974, s. 2.
- Felek, Burhan: “Yine Mektuplar”, **Milliyet**, 17 Ağustos 1972, s. 2.
- Felek, Burhan: “Yunus Emre”, **Milliyet**, 6 Eylül 1971, s. 2.
- Felek, Burhan: “Zımbır da Zımbır”, **Milliyet**, 15 Ocak 1971, s. 2.
- Gövsâ: İbrahim Alâettin: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul, Yedigün Neşriyatı, 1946.
- Güzel, Abdurrahman: **Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı**, Ankara, Akçağ, 1999.
- Hikmet, Ali Asgar: **Cami**, Çev., M. Nuri Gencosman, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1949.
- İpekçi, Abdi: “Her Hafta Bir Sohbet: Bu Haftaki Konumuz: Şeyh-ül Muharririn”, **Milliyet**, 17 Mart 1975, s. 9.
- Kaya, Doğan: **Anonim Halk Şiiri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

- Kaya, Doğan: **Âşık Edebiyatına Giriş**, Bişkek, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Kocatürk, Vasfi Mahir: **Tekke Şiiri Antolojisi**, Ankara, Buluş Kitabevi, 1955.
- Koçu, Reşad Ekrem: “Bekir (Tuzsuz Deli)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C:V, İstanbul, Koçu Yayınları, 1961, s.2423.
- Koçu, Reşad Ekrem: **Eski İstanbul’da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri**, 2. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2002.
- Koçu, Reşad Ekrem: “Fuad Paşa (Keçecizâde Mehmet)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C:XI, İstanbul, Koçu Yayınları, 1973, s. 5845.
- Püsküllüoğlu, Ali: **Türkçe Sözlük**, 5. bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2004.
- Sakaoğlu, Saim: **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Sami, Şemsettin: **Kamus-ı Türki (Latin Harfleriyle)**, haz. Raşit Gündoğdu ve diğ., 2. bs., İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2012.
- Seyidoğlu, Bilge: **Erzurum Masalları**, İstanbul, Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Süreyya, Mehmed: **Sicill-i Osmani**, C: III, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.909.
- Şapolyo, Enver Behnan: **Halk Ninnileri**, İstanbul, Ahmet Halit

- Kitabevi, 1937.
- Şendil, Sadık: “Peygamber Sofrasının Sonrası”, **Milliyet Panorama**, 3 Ağustos 1982, s. 4.
- Taner, Haldun: “Devekuşuna Mektuplar: Burhan Felek ve Eduardo De Philippo”, **Milliyet**, 25 Kasım 1984, s. 2.
- Toros, Taha: “Burhan Felek’i Anarken”, **Milliyet**, 4 Kasım 1983, s. 10.
- Ulunay, Refi Cevad: “Musa Kazım Paşa”, **Milliyet**, 2 Mart 1958, s. 3.
- Ulunay, Refi Cevad: “Sayılı Fırtınalar: O Devirde, Mahkemelerin Civarında Yalan Şahitliği ile Geçinenler Vardı”, **Milliyet**, 13 Haziran 1965, s. 2.
- Yardımcı, Mehmet: **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Aşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ankara, Ürün Yayınları, 1999.
- Yıldırım, Dursun: **Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

Kaynak Kişinin Adı: A. Okşan Atasoy, Cinsiyeti: Kadın, Yaşı: 80, Doğum Yeri: İstanbul, Öğrenim Durumu: Lisans, Mesleği: Gazeteci, Görüşme Şekli: e-mail, Tarih: 24 Nisan 2018.